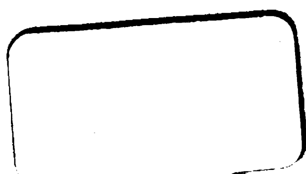

JENS BJELKE TIL ØSTRÅT

NORGES RIGES KANTSLER

ET BIDRAG TIL NORGES INDRE HISTORIE I DEN FØRSTE HALVDEL AF DET SYTTENDE ÅRHUNDREDE

VED

YNGVAR NIELSEN

UDGIVET

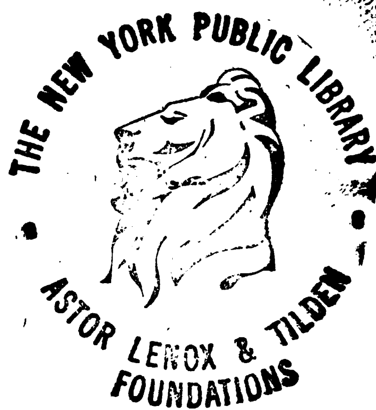
AF

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING

KRISTIANIA

P. T. MALLINGS BOGTRYKKERI

1872

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX & TILDEN
FOUNDATIONS

FORORD.

Ved udarbejdelsen af disse efterretninger om Jens Bjelkes liv og virksomhed har det fornemlig været min hensigt at levere et pålideligt kildeskrift, en bearbejdelse af en del af det rige historiske materiale, som endnu henligger unyttet i vore og Danmarks arkiver og biblioteker. Efterat jeg under tvende længere ophold i København fra Januar til Juni 1867 og Juli til December 1868, samt ved udstrakte undersøgelser i rigsarkivet havde tilvejebragt en, som jeg tør håbe, nogenlunde fuldstændig samling af Jens Bjelkes omfangsrige brevveksling, var det først min plan at forsøge at tilvejebringe en samlet udgave af denne. Men da det snart viste sig, at en sådan vilde blive altfor voluminøs, forandrede jeg min plan og besluttede i stedet at bearbejde det en gang samlede materiale til en større monografi, hvori der om Jens Bjelkes liv som midtpunkt kunde samles forskellige oplysninger om Norges indre forhold på hans tid. Selv med denne forandring i planen, var dog stoffet så betydeligt, at arbejdet med lethed kunde have vokset op til et meget større omfang, som under vore literære forhold måske endog kunde have gjort dets udgivelse umuelig. Af hensyn hertil troede jeg at træffe den heldigste ordning ved såvidt mueligt at indskrænke de partier, hvor der forelå trykte kilder eller bearbejdelser, for derved at undgå for stor beskæring af det nye materiale, som jeg havde at fremlægge for den historiske forskning. Berettigelsen af dette valg forekom mig — med den opgave, som jeg havde stillet mig — ikke tvivlsom, uagtet verket derved væsentlig kun blev en samling af løst sammenknyttede specialafhandlinger. På denne måde er det gået til, at f. eks. fremstillingen af herredagen i 1631 og kommissionsrejsen i 1632 med de derved fremkaldte forordninger optager mellem otti og niti sider, medens der på de sidste tyve år af Jens Bjelkes levetid efter stændermødet i 1639 ikke er ofret mere end mellem femti og seksti.

Efter disse forudskikkede bemærkninger skal jeg give en kort oversigt over de af mig benyttede kilder. Af de mange breve fra Jens Bjelkes hånd, som ere bevarede til vore dage, ere de fleste stilede til kongens to kantslere, Kristian Fris til Borreby († 1616) og Kristian Fris til Kragerup († 1639). Mængden af disse breve er halvprivat; i formen ere de venskabelige forespørgsler eller underretninger, medens indholdet for det meste angår embedsforretninger. Dertil slutter sig et større antal „memorialer," der også som oftest angår offentlige anliggender, samt officielle indstillinger eller indberetninger, stilede til kongen og udarbejdede enten af Jens Bjelke alene eller i forening med andre. Af de nævnte halvprivate breve findes for tiden de fleste på det store kongelige bibliotek i København i de for Norges nyere historie uvurderlige „samlinger til den danske adels historie," hvori den største del af de to kantslere Fris's arkiv er gået ind. Enkelte af dem findes også i det danske kancellis arkiv, såvel i den del af dette, der fremdeles opbevares i det danske gehejmearkiv, (hvor en egen samling benævnes „Kristian Fris's breve"), som i den til det norske rigsarkiv overgåede del. I denne sidste findes også de fleste af Jens Bjelkes „memorialer" og af de indstillinger, hvori resultaterne af hans virksomhed i de mange kommissioner fornemlig ere nedlagte; mellem memorialerne og brevene er grænsen ofte vanskelig at trække.

Det kan ikke betvivles, at Jens Bjelke også har ført en stadig brevveksling med Kristian Sehested, der i 1639 fulgte Kristian Fris til Kragerup som kongens kantsler. Denne må imidlertid med Sehesteds øvrige papirer i sin tid være bleven indlemmet i det bekendte arkiv på Rosenholm, som af statsråd Rosenkrantz bragtes til Norge, hvor det ved den store ildebrand på Frederikshald i 1826 gik op i luer.

Også med oversekretærerne i det danske kancelli, Nils Fris, Iver Vind, Otte Krag og Erik Krag har Jens Bjelke oftere vekslet breve. Af sådanne ere ikke få bevarede i den del af det danske kancellis arkiv, der nu findes i gehejmearkivet.

Af Jens Bjelkes breve til de norske statholdere ere kun få bevarede, af hvilke de fleste ere til Hannibal Sehested og findes i statholderskabets arkiv i rigsarkivet. Et enkelt brev til Gregers Krabbe er opbevaret som bilag ved Akershus lens regnskaber. — De øvrige breve fra Jens Bjelkes hånd, som have været mig bekendte og ere benyttede ved udarbejdelsen af denne bog, ere ikke mange i tallet; de findes på forskellige steder, som overalt ere angivne, hvor vedkommende brev citeres. Det er ikke urimeligt, at der endnu omkring i danske herregårdsarkiver vil kunne findes flere breve fra Jens Bjelke; disse arkiver ere imidlertid hidtil lidet bekendte og tilgængelige.

Over de breve, som Jens Bjelke har modtaget fra sine talrige korrespondenter, har der svævet en uheldig skæbne. De fleste af dem bleve tilintetgjorte ved den ildebrand, som i et af årene før 1648

ødelagde Ellingård. (Se side 362 og 367). Men heller ikke af de breve, som han modtog i de følgende år, synes andre at være levnede til vor tid end de breve fra Peder Juel, som ere indtagne i dennes indholdsrige kopibog (samlingen „Sverige“ i det danske gehejmearkiv). På Østråt, hvor han kun sjelden opholdt sig, havde han ikke selv noget arkiv; dette synes derimod hans søn, Ove at have havt. Flere af dennes papirer (deriblandt også enkelte af hans faders breve til ham) synes endnu i årene 1740 at have været bevarede på Østråt, men bleve da af biskop Harboe bragte til Danmark og forærede til Danske selskab, fra hvilket de siden ere gåede over i gehejmearkivet. (Jvfr. Ludvig Daae, Trondhjems stifts gejstlige historie, s. 167).

Af de utrykte aktstykker, som foruden Jens Bjelkes egen brevveksling ere benyttede ved dette arbejde, såsom forskellige norske embedsmænds breve til kongens kantslere, optegnelser om herredagene m. m. findes de fleste i de ovenfor nævnte samlinger, dels i København, dels i Kristiania, dog fornemlig i rigsarkivet, hvor der i lensregnskaberne, det ældre statholderskabs og det danske kancellis arkiv findes et rigt materiale til det syttende århundredes historie. De kongebreve, som jeg har benyttet, findes dels i rigsarkivets forskellige samlinger af sådanne, dels i de norske rigsregistranter, som enten allerede ere eller med tiden ville blive trykte. Jeg har derfor i regelen indskrænket mig til i noterne at citere de kongebreve, som kun findes i danske samlinger.

Da Jens Bjelkes virksomhed var så omfattende, at hans navn er knyttet til næsten ethvert større forehavende i Norge i tiden fra 1610 til 1660, ligger det nær at gøre hans liv til genstand for en historisk undersøgelse. Allerede i forrige århundrede sees også en norsk prest at have syslet med en sådan. I et brev, dateret Eker prestegård 8 Juli 1748, hvis original nu findes på universitets-biblioteket, skriver således Kristian Grave til Langebek: „Jeg arbeider nu med at samle om den berømmelige og uforlignelige Norges Canceller, Jens Bielke, hvis Skielderie Jeg nyelig har faaet, ligesom Jeg ogsaa oversætter hans latinske Forklaring over Fadervor.“ Denne tanke er dog aldrig bleven realiseret; heller ikke er det bekendt, om Graves samlinger nogensteds ere bevarede.

Det er hr. universitets-bibliotekar L. Daae, som først bragte mig på den tanke at tilvejebringe en samling af Jens Bjelkes breve. Hr. Daae, der selv tidligere har havt den plan at skrive en biografi over Jens Bjelke, har også betydelig lettet mit samlerarbejde ved at overlade til min afbenyttelse flere afskrifter af hans breve. Ligeledes har dhrr. rigsarkivar M. Birkeland, professor Fr. Brandt og cand. mag. A. E. Eriksen vist mig den godhed at meddele mig en del afskrifter, dels af Jens Bjelkes egne breve, dels af andre aktstykker, som ellers måske vilde have undgået min opmærksomhed. Det er således rigsarkivar Birkeland, hvem jeg skylder alt, hvad jeg

har meddelt om Jens Bjelkes memorial af 11 December 1637 (side 325—329). For al den velvilje, som på denne måde er mig vist, tillader jeg mig herved at aflægge min tak.

Til udgivelsen af dette verk har jeg af det kgl. norske videnskabers selskab i Trondhjem havt en understøttelse af sytti spd. Da det selv med dette tilskud viste sig umueligt at få bogen udgivet på privat forlag, uden på betingelser, hvorpå jeg ikke kunde gå ind, henvendte jeg mig til bestyrelsen for den historiske forening med en ansøgning om, at den vilde overtage udgivelsen. Bestyrelsen var hertil villig under betingelse af, at der blev bevilget et større tilskud af fondet til historiske kildeskrifters udgivelse, og da der senere af dette blev bevilget hundrede spd., var udgivelsen dermed sikret.

Kristiania 16 Oktober 1872.

Yngvar Nielsen.

INDHOLD.

Side.

I. Jens Bjelkes herkomst og fødsel; hans udenlandsrejse. Hans ansættelse i det danske kancelli, aktorat i sagen mod Jørgen Dybvad og første forsøg som forfatter. Herredagen i Horsens 1609. Jens Bjelkes hjemrejse; hans uenighed med statholderen og giftermål med Sofia Brockenhus. Jens Bjelke som befalingsmand over Rejns klosters len 1

II. De nordenfjeldske krigsforetagender under Kalmarkrigen og Jens Bjelkes deltagelse i disse. Klager fra Jæmteland. Forsøg i 1614 og 1615 på at oprette en stående hær i Norge af odelsbønder 24

III. Jens Bjelke udnævnes til Norges riges kantsler og forlenes med Nonneseter kloster og Onsø len. Ny uenighed med Envold Kruse. Kantsler Fris's død. Herredagen i Oslo 1616. Reformer i rettergangen. Forsøg på at skille Jens Bjelke af med hans len 46

IV. Jens Bjelke som kongelig kommissarius i sagerne mod borgermester Søfren Søfrenssøn og Augustinus feldbereder. Forhandlinger mellem Jens Bjelke og Gunde Lange om en tømmermand. Jens Bjelkes juridiske studier. Herredagen i Skien 1619. Jens Bjelkes virksomhed som religiøs forfatter 68

V. Nils Hanssøns klager over Jens Bjelke. Herredagen i Bergen 1622. Jens Bjelke forlenes med biskopsgodset og får forskellige nye hverv, deriblandt at dømme i Arnt bardskers sag. Herredagen i Trondhjem 1625 98

VI. Jens Juels og Jens Bjelkes kommission for at undersøge flere forhold i Norge, især skovenes tilstand. Udarbejdelsen af den første norske rostjeneste-takst. Garnisonsskatten i 1627. Sagen mellem Tage Thott og Peder Grum . . . 110

VII. Det påtænkte møde af de søndenfjeldske stænder i 1626. Stændermøde i Kristiania i Marts 1628. Oprettelse af en stående hær i Norge. Pantsættelse af kronens norske jordegods. Kommission i anledning af arven efter Klaus von Ahnen. Herredagen i Kristiania 1628. Den båhuslenske adels påstand om skattefrihed for sine ugedagsbønder 132

VIII. Kommissionen i anledning af striden mellem Agdesidens embedsmænd og almue. Kommissionen i anledning af bådsmænds udskrivning i Bratsberg len og på Agdesiden. Omregulering af Oslo og Stavangers stifter. Peder Alfssøn og Otto Sperling 146

IX. Defensionsskibene. Ny kommission angående Norges skovvæsen. Forskellige kommissioner. Det ostindiske kompagni. Jens Bjelke anbefaler Daniel Bildt til at få Agdesidens len og søger selv om at blive forlenet med Veme skibrede i Smålenene 158

X. Herredagen i Bergen 1631 og de forskellige, ved den fremkaldte forordninger fra 1632 170

XI. Jens Bjelke og Pros Knutssøn beskikkes til kommissarier for at undersøge fogdernes forhold. Jens Bjelkes misfor-

Side

nøjelse med, at han ikke får noget hovedlen. Kommissariernes forhandlinger i Stavanger, Bergen, Sogn, Søndfjord, Nordfjord og videre nordover indtil Trondhjem, samt tilbagerejse over Dovre, Gudbrandsdalen og Hedemarken. Pros Knutssøn drager til Danmark. Mangler ved lagmand Peder Alfssøns domme 205

XII. De skyldige fogder straffes med embedsfortabelse eller bøder. Kommissariernes forslag. Kongen befaler Jens Bjelke og Kristofer Urne at anstille nye undersøgelser om skattevæsenet, retsplejen m. m. Forordning af 15 Marts 1633. Den påtænkte nye recess. Jens Bjelkes rejse til Danmark 1633. Herredagen i Kristiania 1634. Jens Bjelkes sygdom på Tøjen. Fogderne få fast løn. Forordning af 24 Oktober 1634 245

XIII. Jens Bjelke bliver befalingsmand over Bergenhus len. Forleningsvilkårene. Jens Bjelke vedbliver at være kantsler. Almuens vrangvillighed. Fogdernes lønning. Jens Bjelke som medlem af Bergens domkapitel. De underordnede embedsmænds udnævnelse. Toldvæsenet. Hollandsk konvoj på Bergens våg 262

XIV. Sørøverier. Udløsning af kristne fanger i Algier. Det ostindiske kompagni. Kristian IVs strid med Hamburg. Undersøgelse af de bergenske købmænds bøger. Hvalfangst i Nordishavet 276

XV. De hollandske Nykommere og Skotser i Bergen. Jens Bjelkes rejse til Danmark i 1636. Forskellige nye kongebreve. Lovgivningsarbejder. Indre forhold i Bergen og den i anledning af disse nedsatte kommission. Forordninger om landslod og fisketiende. Jens Bjelkes tre apologier om landslodden 293

XVI. Herredagen i Bergen 1637. Jens Bjelkes betænkning om den norske adels rettigheder. Stændermødet i Kristiania 1639. Jens Bjelkes rejse til Danmark. Forordning af 28 September 1639. Kongebreve vedkommende Bergens by og Bergenhus len. Lovarbejder 319

XVII. Bergens brand i 1640. Opløb mod Peder Ravn. Jens Bjelke forlenes med Stavanger len. Forskellige kommissioner. Herredagen i Bergen 1641. Den norske hær genoprettes. Forordning af 17 November 1641. Recessen af 27 Februar 1643. Stændermødet i Kristiania 1643. Jens Bjelkes optegnelser om adelens privilegier og hans vers om lensherrerne på Bergenhus 338

XVIII. Hannibalsfejden. Stændermødet i Kristiania 1645. Herredagen i Kristiania 1646. Jens Bjelke forlenes med Mariekirkens provsti. Jens Bjelke i Kristiania domkapitel. Frederik IIIs hylding 1648. Påtænkt revision af den norske lovbog. Jens Bjelkes rejse til Danmark. Jens Bjelkes gravvers over Gregers Krabbe. Herredagen i Bergen 1652. Adelsmøde i Frederikstad 1653. Prins Kristians hylding 1656 354

XIX. Stændermöderne i 1657. Krigen med Sverige. Jens Bjelkes død og begravelse. Hans godser og pengeforhold. Jens Bjelkes børn og disses efterkommere 375

Registre 391

I.

Jens Bjelkes herkomst og fødsel; hans udenlandsrejse. Hans ansættelse i det danske kancelli, aktorat i sagen mod Jørgen Dybvad og første forsøg som forfatter. Herredagen i Horsens 1609. Jens Bjelkes hjemrejse; hans uenighed med statholderen og giftermål med Sofia Brockenhus. Jens Bjelke som befalingsmand over Rejns klosters len.

Til gården Østråt på Ørlandet knytter sig mindet om flere af Norges første slægter. I tiden nærmest om reformationen tilhørte den således landets sidste rigshofmester, hr. Nils Henrikssøn Gyldenløve og efter denne hans enke, fru Ingerd Ottesdatter Rømer. Deres datter Lucia ægtede den skånske svend, Jens Tillufssøn Bjelke, og bragte ham derved Østråt, en ejendom, som i hendes mands øjne må have opvejet den vanære, som hun tidligere havde bragt over sig og sin slægt ved sit forhold til svogeren, Nils Lykke. Besiddelsen af Østråt hævede Bjelkerne til en højde, hvortil de vanskelig vilde have nået, om de vare blevne i Danmark, og lagde den første grundvold til familiens senere anseelse. Den knyttede dem også fastere til Norge, så at deres slægt efter et par generationers forløb blev indforlivet i landet og fik interesser fælles med dette. Fra Østråt udvidedes slægtens ejendomme over hele Norge, medens dens medlemmer hævedes til de højeste æresposter og i lange tider indtoge en fremragende stilling i vort fædreland.

Jens Tillufssøn Bjelkes og Lucia Gyldenløves ældste søn var Åge Jenssøn Bjelke, om hvem historien kun

har lidet at berette. Hans søn var igen Jens Ågessøn Bjelke, som fødtes på Østråt 2 Februar 1580 om aftenen [1]), og som i sit lange liv skulde blive den egentlige grundlægger af familiens magt og anseelse. Ligesom i det hele taget vort kendskab til en adelig norsk families daglige liv på hine tider kun er ufuldstændigt, indskrænker også det, som kan siges om Jens Bjelkes første opdragelse, sig til løse gætninger. Hvilke end hans første lærere have været, så synes det dog, som om de ikke have været aldeles at foragte, da det rimeligvis må være dem, som fra først af hos Jens Bjelke have vakt den lyst til boglige sysler, som aldrig forlod ham, og som endog gentagne gange drev ham til at optræde som forfatter. Den, der bibragte ham færdighed i skrivekunsten, har heller ikke sparet på møje og synes også at have været ganske heldig, da lærlingen i sine yngre år skrev en ret læselig hånd. Men med årene udartede denne, rimeligvis på grund af hans vane at skrive liggende eller også af hans svækkede syn. Derfor hører hans håndskrift i de senere år til de mest ulæselige, man kan opdrive, og volder ofte store vanskeligheder for den, som må arbejde sig frem igennem disse kragetæer af spidsvinklede bogstaver og uforståelige forkortninger.

Da Jens Bjelke havde opnået en alder af tyve år, sendtes han udenlands, først til universitetet i Rostock, en højskole, der fra gammel tid almindelig besøgtes af mange Normænd, og hvor de havde sit eget herberge, det såkaldte domus eller regentia sancti Olavi, men dog efter gamle vidnesbyrd ligesom de Danske skulle have været ilde seede. Her immatrikuleredes Jens Bjelke i April 1600 sammen med tre andre Normænd. Den ene af disse var Vincentius Sig-

[1]) Bernt Moes tidsskrift for den norske personalhistorie I, 184.

vardinus eller Fin Sigurdssøn fra Oslo, som var smittet af de jesuitiske lærdomme, der den gang havde begyndt at trænge sig ind i Norden. Da Jens Bjelke efter ankomsten til Rostock sendte sin ledsager, Johannes Johannis, hjem for at hente ny forsyning af penge, kom Vincentius i dennes sted og levede en tid på Jens Bjelkes bekostning. Fra Rostock besøgte Jens Bjelke med sin nye ledsager Gastrow, Brandenburg, Wittenberg og Leipzig, men skiltes på det sidste sted fra Vincentius, da denne drog til Jesuiterne. Foruden at benytte anledningen til at uddanne sig i de legemlige færdigheder, der sømmede sig for en ung adelsmand, havde han i Rostock især lagt sig efter medicinske studier og ofte deltaget i de medicinske disputatser. Ved siden heraf studerede han tillige under vejledning af Vincentius prosodien og skrev et compendium qvatuor monarchiarum, samt nogle carmina gratulatoria[1]).

Efter sin tilbagekomst til Danmark blev Jens Bjelke ansat i det danske kancelli, som den gang styredes af kantsleren, Kristian Fris til Borreby, der rimeligvis kendte familien på Østråt fra den tid, han var befalingsmand over Trondhjems len. Kancelliet var en skole for de unge adelsmænd, der forberedede sig til statens tjeneste, først som kancelli-junkere og derefter som kancelli-sekretærer, og enhver som ønskede at komme i betragtning ved forleninger og højere embeder, måtte i regelen først have gennemgået dette. For manges vedkommende har det hele vel nærmest været en formsag, hvilket dog ikke synes at have været tilfældet med Jens Bjelke, der i flere henseender må have været en

¹) Norske samlinger (8vo) I, 90. Videre om Jens Bjelkes udenlandsrejse i Schønings excerpta, gml. kgl. saml. 2830, 4to på det kgl. bibliotek i København „ex manuscripto qvodam lacero et vetusto“.

ganske brugbar mand. Af denne grund overdrog også kantsleren, der altid viste sig som hans særlige velynder, ham det hverv at være aktor i sagen mod professor Dybvad, da denne i 1607 anklagedes for sine angreb på konge og adel [1]).

Dybvad var en bondesøn fra Jylland, der under sine studier ved det danske og fremmede universiteter havde erhvervet sig betydelige kundskaber og ved sin literære virksomhed opnået et fortjent ry for lærdom. Virkelig eller formentlig tilsidesættelse havde imidlertid opirret ham, der allerede forud havde et bittert sind, og drevet ham til at lægge sig ud både med sine embedsbødre ved universitetet og med andre, med hvem han kom i berørelse. Ved alle hans stridigheder fremtræder der således i regelen personlige bevæggrunde, og det synes også at kunne antages, at det har været sådanne, der ledede ham ind på den opposition mod den bestående statsforfatning, som endelig bragte ham i ulykke. Medens Dybvad nemlig tidligere, sålænge kantsler Nils Kås levede, stedse stod på en god fod med denne og med andre fornemme adelsmænd, kom han efter Nils Kås's død i 1594 snart i afgjort opposition, ej alene mod hans efterfølger, Kristian Fris, men også mod den hele adelsstand. Som en følge heraf begyndte hans skrifter mere og mere at behandle regerings-anliggender, først ganske i almindelighed, men snart mere direkte og ligefrem, så at han tildrog sig rigsrådets opmærksomhed. Foreløbig lod dog dette sagen falde og nøjedes med alene at forbeholde sig adgang til at genoptage den, hvis Dybvad ikke holdt sig rolig for eftertiden. Men han var ikke den mand, der gav efter, og fremturede i stedet med sine unyttige angreb på magthaverne,

---

[1]) Sagens aktstykker ere trykte i Danske magasin, IV række, 2 bind, 105—144.

skønt han måtte være forberedt på, at disse også en gang kunde øve gengæld og vise ham, hvo der var den svagere.

Omsider brast buen. 28 Januar 1607 disputerede Dybvad på universitetet over en række theses, der indeholdt heftige angreb på „den høje øvrighed" og på adelen, hvilke rigsrådet ikke fandt at kunne lade hengå upåtalte. Han havde tidligere meget tydelig sigtet til en forordning, som kongen havde udgivet med rigsrådets samtykke, angående indførelsen af ensartet tøndemål over hele riget, og den gang antydet, at dette var gjort alene for bedragersk vindings skyld; nu angreb han ligefrem adelens tiende-frihed og andre privilegier og kom dertil med fornærmelige udtryk om fremmede magter, så at der var nok af anklagepunkter.

20 Marts modtog det akademiske konsistorium underretning om, at kongen agtede at indstævne Dybvad for dets domstol og lade ham anklage for sine udtalelser. Til aktor i sagen beskikkedes, som allerede omtalt, Jens Bjelke, der 22 Marts indfandt sig for konsistoriet, hvor også Dybvad mødte for at svare til sine ytringer. Da Jens Bjelke havde fremsat, hvad „mandat" han havde, kom Dybvad med undskyldninger og tog gud til vidne på, at han aldrig havde talt i nogen ond mening. Den dumdristighed, hvormed han tidligere havde faret frem, var rent forsvunden og havde givet plads for en ynkelig frygt. Han, der i sin offentlige optræden nærmest havde givet efter for sin personlige uvilje mod enkelte højtstående personer, følte nu aldeles ingen lyst til at være martyr for sine politiske anskuelser og ydmygede sig endog nogle dage efter i den grad, at han indgav en ansøgning om, at kongen vilde lade nåde gå for ret, og lovede, at sligt aldrig skulde gentages.

Men nu var der ikke mere at håbe på nåde, og sagen måtte have sin gang. 4 April mødte Jens Bjelke atter i

konsistoriet med sit indlæg mod Dybvads svar. Dybvad selv derimod indfandt sig ikke, og da der sendtes en pedel for at hente ham, lod han svare tilbage, at man måtte undskylde ham, da han havde andre forretninger. Pedellen blev atter sendt tilbage for udtrykkelig at forklare ham, at Jens Bjelke var der med sit svar, men fik heller ikke nu anden besked end, at Dybvad ønskede at få en afskrift af dette og bad om nogle dages udsættelse. Dette blev også indvilget. 8 April var Dybvad færdig med sit svar, der søgte at bortforklare det stødende i hans ytringer eller gøre dem til almensætninger, og indleverede det i konsistoriet, hvor det oplæstes den ellevte. Derefter spurgte rector magnificus Jens Bjelke, om han vilde fremsætte mere mod den anklagede, og da denne hertil svarede nej, spurgte han atter, om kongen ikke vilde lade sig forsone uden ved dom. Også hertil svarede Jens Bjelke nej, hvorpå sagen blev optagen til dom.

Uagtet Dybvad under sagens gang stadig havde påstået, at han ikke havde handlet i nogen ond mening, lå det dog klart og tydeligt for dagen, at de ytringer, han i sine disputatser havde ladet falde om regeringen og adelen, vare af en sådan beskaffenhed, at de måtte pådrage ham straf. Derfor lød også rektors og professorernes enstemmige dom, at han, som havde overskredet sit embedes mål og grænser og hårdelig forseet sig og krænket universitetet og sit embedes værdighed, i overensstemmelse med ret og billighed, med universitetets fundats og kirke-ordinantsen skulde afsættes fra sin bestilling, med mindre kongen i sin mildhed og nåde vilde tilgive ham hans brøde. Dette skede imidlertid ikke, og Dybvad måtte henleve de fem sidste år af sit liv i den yderste fattigdom.

Da Dybvad faldt som et offer for sine angreb på den herskende stand og den regerings-myndighed, der var ud-

gået af dennes midte, kunde han let få skinnet af at have været en forløber for den gejstlige opposition mod adelsvældet, der fremtrådte på rigsdagene i 1648 og 1660 og blev en af de vigtigste hjælpere ved enevoldsmagtens indførelse. Dette er imidlertid aldeles ikke tilfældet. Medens senere Scavenius i 1648 og Svane i 1660 søgte at støtte sig til kongemagten og derved danne en modvægt mod adelens utilbørlige indflydelse, tog Jørgen Dybvad ingen sådanne hensyn, men angreb adel og konge uden forskel. Hans optræden blev derfor resultatløs og bidrog intet til at rokke rigsrådets magt. Misforholdet mellem dette kollegiums myndighed og den kongelige var heller ikke endnu bleven føleligt, og det angreb, der rettedes mod den ene, måtte derfor også opfattes, som om det gjaldt den anden. Dybvads søn, Kristofer, der havde meget tilfælles med sin fader, rammedes flere år efter af en lignende skæbne og endte sine dage i et hårdt fængsel på grund af sine voldsomme udtalelser om rigsråd og adel. Hans optræden er imidlertid i nogen grad forskellig fra faderens, da man hos ham ved siden af hadet mod den priviligerede stand tillige sporer en bestemt, om end umoden stræben efter at knuse dens vælde for derefter at hæve kongemagten. Kristofer Dybvad bliver derved et stykke af en politisk martyr, en ære, som hans fader aldrig kan tilegne sig.

At Jens Bjelke var overdraget aktoratet i en sag som denne, vidner om, at han stod på en god fod med sine overordnede og ved sin arbejdsdygtighed havde vundet en vis anseelse til hove og hos medlemmerne af rigsrådet. Han stræbte også efter bedste evne at vedligeholde dette gode forhold. Da således kongen i årene 1605—1607 havde udsendt ekspeditioner for at genopdage den gamle norske koloni på Grønland, hørte også Jens Bjelke med iblandt dem,

der stemte sin harpe til dette foretagendes pris. Han var imidlertid ikke skabt til digter, og de rimede vers, hvori han udpinte sin „relation om Grønland,“ høre derfor også til det vandigste gods, man kan læse. Dette arbejde, som han dedicerede til kongen selv, bærer følgende titel: „Relation om Grønland, Huorledis samme Land først er bleffuen bekiendt, beboedt, Norgis Crone Vnderlagt, igien forlohrett, atter wed woris Allernaadigste Herris och Konnings Christiani 4ti Hans Matz Ahnordningh, Anno 1605, opsøgt? Med des omstendighedt; Vdi Riim forfattit, reviderit och corrigerit, Sampt Høibete Hans Kongh: Matt: thienstwilligst offererit Aff Hans Matz Vnderdanigst Vndersaate och Thiener J. B.“ med motto: „ps. 107. Qvi navigio permeant mare, facientes operationem in aqvis, ipsi viderunt opera Domini ac mirabilia ejus etc:“ Som nærmest bestemt for kongen og til at tjene som et vidnesbyrd om forfatterens hengivenhed for denne, kom dette rimeri ikke i trykken og hviler endnu den dag idag i fortjent glemsel på det kongelige bibliotek i København [1]).

Ikke tilfreds med at besynge Grønlandstogene, gav Jens Bjelke sig på samme tid ifærd med et andet, skønt ringere emne og digtede i ligeså slette vers „Enn lystig Disceptaz och Sambtale om den Platts Imellom den ny Bygningh, Endten dett war bedre att fyllde den Slett op mett Jord, Eller at graffue Jord Slett vd, och giøre der en Haffn? De Eventu facile est judicare, rebus peractis.“ Heller ikke dette arbejde er nogensinde udkommet i trykken; det findes nu indbundet i et bind med det foregående. Efter sit eget udsagn har Jens Bjelke til disse sine første forsøg i digte-

---

[1]) Gml. kgl. saml. 996 fol. på det kgl bibl. i Kbhvn. Jfr. dr. H. Rørdam, Klaus Kristofferssøn Lyskanders levned, Kbhvn. 1868, pag. 37 flg.

kunsten indhentet råd og oplysninger om versbygningens almindelige regler af Johannes Stephanius; men da han sendte ham sit digt om Grønland med anmodning om at udtale sin dom derover, modtog han det snart tilbage uden nogensomhelst udtalelse hverken af bifald eller dadel. Hermed lod den ivrige forfatter sig imidlertid ikke nøje, men skrev på nyt til Stephanius med samme anmodning og bad ham tillige udforske magister Jonas Charisius's mening og så tilkendegive ham denne. Hvis Stephanius har fulgt denne indtrængende opfordring, hvad man ikke ved, er det at håbe, at han har sagt rent ud, at versene savnede alt værd; måske det også tildels kan være hans skyld, at de ikke nogensinde bleve udgivne i trykken[1]). Efter hvad Jens Bjelke selv senere har udtalt, beskæftigede han sig i denne tid også med psalme-digtning, hvormed han siden stadig fortsatte i mange år.

Denne brevveksling med Stephanius falder rimeligvis enten i den sidste tid af Jens Bjelkes ophold i Danmark eller også kort efter hans hjemkomst til Trøndelagen, nærmest det første. Hans fader var allerede død i 1603, og uagtet hans moder endnu i længere tid blev siddende i uskiftet bo, måtte dog hans interesser inden ret mange år kalde ham tilbage til hjemmet. Forinden han forlod Danmark, fulgte han imidlertid kantsler Fris til rigsrådets møde på herredagen i Horsens. Denne herredag, som begyndte 24 Januar 1609, havde nærmest til opgave at overveje, hvad der var at gøre for at stanse de Svenskes overgreb i Nordland og Finmarken. Da kong Kristian i November

[1]) Latinsk brev fra Jens Bjelke til Stephanius i den Bøllingske brevsamling på det kgl. bibl. i Kbhvn. i original og afskrift, samt i afskrift mellem Klevenfelds samlinger i det danske gehejmearkiv.

1608 holdt hof på Skanderborg slot, var der kommet brev fra lensherren i Nordland, Hartvig Bilde til Bildeskov, der indberettede, at hans foged i Salten ved sin tilbagekomst fra vårtingene havde fortalt, at han på sin rejse havde truffet på to svenske karle, der kaldte sig den svenske konges fogder i Salten og drog fra den ene fjord til den anden for at plage de stakkels Søfinner med at lægge dem i højere skat, end det var dem tilladt efter de bestående overenskomster. Noget senere indløb der lignende klager fra Vardøhus over den måde, hvorpå de Svenske uden at agte noget forbud trængte sig ind overalt i Finmarken for, som deres fogder sagde, at efterkomme sin herres og konges befalinger med opkrævningen af den russiske og den svenske skat og for at drive fiske i de store elve på den norske side af fjeldryggen[1]. Den slags klager vare ingenlunde nye, da Finmarken længe havde været et tvistens æble mellem de to riger på den skandinaviske halvø. Men for hvert år, som gik, bleve de mere og mere højlydte og truede med at fremkalde et fredsbrud, da der ikke var nogen udsigt til, at enten den svenske konge eller Kristian IV og det danske rigsråd vilde give efter i en sag, i hvis heldige gennemførelse begge parter satte sin ære. Kristian IV var personlig meget ivrig for Finmarkens bevarelse, og lod derfor til herredagen udarbejde en vidløftig fremstilling både af forholdet med Søfinnerne og med de dele af Lapland, som Russerne i den se-

[1]) Hartv. Bildes brev til Kr. Fris, Bodø gård 28 Juli 1608, „redditæ Scanderburgi 26 No. Anno 1608“ — i samlinger til den danske adels historie, fasc. 17 på det kgl. bibliotek i København. Brev fra slotsskriveren, Søfren Bondessøn til Kr. Fris, Vardøhus 2 Septbr. 1608 — mellem kantsler Fris's breve i danske kancellis arkiv, gehejmearkivet i København. Jfr. Norske rigsregistranter, IV, 296—301.

nere tid havde forsøgt at frarive lensherrren på Vardøhus.

På grund af denne forskel i indholdet falder fremstillingen i dette indholdsrige aktstykke i to naturlige hoveddele. I den første udvikledes, hvordan Finnefolket i begyndelsen alene havde levet af jagt og fiskeri på fjeldene og da betalt skat til både Norge og Sverige, ja somme af dem endog til den russiske storfyrste. Men da de mærkede, at det var bedre at bo ved søkanten end at fortsætte med sin nomadiske omstrejfning, flyttede de lidt efter lidt ned til de norske fjorde og toge fast bolig ved disse, hvilket gav anledning til, at både den svenske konge og den russiske storfyrste, som nødig vilde miste skatten af disse Finner, fremdeles sendte sine fogder ind i Norge for at kræve denne, som derved blev rent personlig og ikke kunde gælde noget brug, da de intet sådant havde af Sveriges grund. At komme med klager over de fremfarne konger af Danmark og Norge, fordi de havde seet igennem fingre med sådanne misbrug, hvorved Norges højhed led den største skade, vilde nu være forgæves, da nyere traktater og allersenest den overenskomst, som var afsluttet ved mødet i Flakkebæk 1603, tillod Sverige at beholde al den indkomst, som det af alders havde nydt og brugt i Norge. Men for sin person vilde kongen lægge vind på, at det ved hans flittighed og tilsyn igen kunde blive indhentet, hvad i fordums tid af andre var forsømt. Når man vilde sammenholde de Svenskes foretagender efter mødet i Flakkebæk med den der trufne overenskomst, måtte man snart opdage deres forsæt og indse, hvilke farlige naboer de for eftertiden vilde blive, hvorfor kongen havde det ønske, at rigsrådet ved sin sammenkomst skulde oplyses om disse forhold. I den anledning vilde han minde om den titel, som Karl IX havde antaget ved sin

kroning, nemlig, „over de Lapper i Nordlånd og Kajaner etc: konning", uagtet hele Nordland både i gejstlig og verdslig henseende lå under Norges krone, og ingen kendte noget til „det Kajanerland", med mindre det skulde være det, som på et landkart kaldtes Kajanska Sembla og var afsat i nærheden af Vardøhus, så at det følgelig, om det var til, nærmest måtte tilhøre Norge. Om en sådan tiltagen af titler over kongens lande kunde optages i nogen god mening, vilde han henstille til rådets betænkning. Fremdeles ønskede kongen, at rådet skulde have kendskab til, at der i 1607 var afgået en pinke fra Elfsborg til Bergen, som derfra skulde sejle til Vardøhus len for der at drive købmandskab, indkræve Søfinnernes skat og „forfare dybet i adskillige fjorder og havner." Endvidere havde Sverige ved den teusinske fred tilforhandlet sig al den rettighed i Norge ved søsiden, som Russerne uden grund tilegnede sig, og det, uagtet disse, selv om de virkelig havde havt nogen sådan ret, umuelig havde kunnet afstå den uden samtykke af landets egen herre. Også anlægget af Gøteborg var kun for at skade Danmark og forringe tolden i Øresund. I Finmarken og Nordland droge de svenske fogder omkring og krævede af de fattige Søfinner 5 voger fisk for hver mand, uagtet de aldrig tilforn havde givet fisk, men kun „nogen skillinge". På samme måde kom de også til Normændene på Vadsø og toge 5 daler i landsleje af hver mand foruden hver tiende fisk, skønt de aldrig vare pligtige at udgive noget til Sveriges krone, og når folket så besværgede sig over slig skat, truede de med at komme bevæbnede igen, „og med blodige fingre samme skat optage." Derfor tænkte de norske indbyggere stærkt på at forlade Finmarken og flytte til steder, „hvor de for de svenske fogders, deres overvæld kunde være i fred." Da kongen forleden forår lod udgå befaling til alle

Norges indbyggere ved søsiden om at holde sine skøttebåde i orden, til hvis udredning hver Søfin skulde yde en halv daler, blev dette dem forbudt af den svenske foged. Ligeledes kunde man frygte for, at Svenskerne med samme ret vilde udstrække sin højhed også over Lofoten, da tre Finner vare rømte derhen fra Salten. Grunden til, at Svenskerne drev så ivrig på at erhverve sig højhed over Nordland, var naturligvis ikke hensynet til den ringe indtægt, de kunde vente sig af denne fattige landsdel, men deres bestræbelser for at få en havn ved Vesterhavet, hvor de kunde holde sin flåde. I 1591 havde kong Johan af Sverige i al venlighed anholdt om at måtte få holde en skibsflåde i Vestersøen for at forhindre de engelske skibe fra at gøre Russerne tilførsel til St. Nikolaus, men fået afslag. Derved havde han imidlertid tydelig vist, at han ikke anså sig for at have nogen højhed i Nordland ved søen. Da kongen aldeles ikke var tilsinds at afstå noget af sine lande, men meget hellere at udvide dem, ønskede han, at rigsrådet skriftlig vilde tilkendegive ham sin mening om, hvordan slig fremmed indtrængen kunde forhindres og sådanne voldsgerninger, der i den grad vare til Norges præjudits, for fremtiden aldeles afskaffes.

I den anden og kortere hoveddel gjorde kongen rigsrådet opmærksom på, at han ved Lapland kun mente den del deraf, som lå ved kysten og før havde hørt under Vardøhus, men nu var frarevet dette af den russiske storfyrste og henlagt til Malmis slot. Det indre bekymrede han sig ikke synderlig om, da han ved at forbyde de der boende at komme ned til kysten om sommeren meget let kunde tvinge dem til at opgive det russiske herredømme. I dette Lapland havde nu Russerne anlagt en stad og fæstning, ved navn Malmis eller Kola, og desuden bygget nogle klostere, „dor-

per" og fiskelejer, hvori mange Russere havde sit ophold og skattede til storfyrsten, og heraf udledede denne den slutning, at landet fulgte folket, uagtet det omvendte altid ellers var tilfældet. Bojaren i Malmis krævede told, tiende og anden rettighed for sin herre lige så vel af kongens undersåter, der kom derhen, som af andre fremmede, og behandlede dem ovenikøbet meget slet, hvilket kunde sees af det klagebrev, som nogle borgere af Bergen og Flensborg havde indgivet over den medfart, de forleden sommer havde lidt i Malmis af nogle Nederlændere. Uagtet Lapland havde et hårdt klimat, da det lå mellem 70de og 66de breddegrad, så der hverken kunde såes eller pløjes, havde det dog mange herligheder, såsom fiskerige strande og elve, mange og store fjorde med gode havne og furuskov langs stranden til at bygge både og jagter. De varer, som udførtes fra Malmis og andre pladser der i landet, og de mange skibe, som årligen ladede der, viste tilfulde, hvor stor skade Norge led ved så længe at måtte savne en så fordelagtig besiddelse. Følgelig kunde det umulig gå an at se længere igennem fingre dermed, hvorfor kongen også i dette punkt ønskede at få rigsrådets skriftlige svar[1]).

At Jens Bjelke har havt nogen andel i udarbejdelsen af dette aktstykke, er ikke umueligt. Han var ansat i kancelliet og har efter al sandsynlighed netop på den tid, da det blev affattet, været med kantsleren på Skanderborg slot, hvor man på grund af hans egenskab som født Normand, og det ovenikøbet fra det nordenfjeldske, kunde betragte ham som en slags sagkyndig i spørgsmål, der som dette

[1]) Kongens „tvende propositiones og capita" til herredagen i Horsens, daterede Skanderborg 22 Januar 1609 — i rigens råds breve, fasc. 42 i det danske gehejmearkiv.

vedkom Norges nordligere egne. Dog kan det neppe i noget tilfælde have været ham, der har ført det i pennen.

Allerede fem dage efter mødets begyndelse havde rigsrådet sit svar færdigt. Dette gik ud på, at de Svenske, hvis de ikke vilde lade sig nøie med, hvad de havde havt før 1570, af al magt måtte forhindres af de kongelige lensmænd fra at udvide sig; hvis de i den anledning tænkte at gøre noget anfald, måtte der i tide drages omsorg for, at man i så fald kunde gøre dem modstand, dog så at der ikke foretoges nogen rustninger før Påske, forat der ikke skulde udspredes noget rygte om, at sådant var besluttet på denne herredag. Med hensyn til Lapland mente derimod rigsrådet, at det endnu var bedst at vente nogen tid, indtil man kunde få oplysning om, hvem der egentlig var storfyrste i Rusland; men når man fik det at vide, burde man straks skrive til denne [1]). I henhold hertil udfærdigedes i Februar de fornødne breve til lensherrerne i Finmarken og Nordland, Klaus Gagge og Hartvig Bilde om, at de skulde optræde med kraft mod de svenske fogder, hvorpå Jens Bjelke kort efter tiltrådte sin hjemrejse til Norge.

Da han om våren 1609 kom op til Norge, forefandt han adelens stilling alt andet end gunstig, idet statholderen, Envold Kruse, dels tvang bønderne på adelens gårde til at gøre arbejde til Akershus slot, dels forbød bønderne på kronens ejendomme at give adelen den i 1591 bevilgede friskyds (coacta provectio, som Jens Bjelke kaldte den i et latinsk brev). Da de kongelige lensmænd (præfecti), der tildels syntes at nære de samme anskuelser om adelen, som statholderen (satrapa), ikke gjorde noget for at

---

1) Rigsrådets brev til kongen, dateret Horsens 29 Januar 1609 — i rigens råds breve, fasc. 42 i det danske gehejmearkiv.

underrette bønderne om den rette mening med de derom udgivne breve, havde adelen i Akershus len klaget til kongen. Dette havde hjulpet noget; men hvis det igen skulde blive værre, havde de intet andet håb end atter at ty til kongen og hans kantsler. Jens Bjelke antog sig øjeblikkelig deres sag, uagtet han ikke vilde underskrive deres fælles ansøgning og skrev gentagne og meget indtrængende breve til Kristian Fris. Denne hans optræden gjorde statholderen meget ugunstig stemt imod ham, da denne, således med et stødte på alvorlig modstand hos en klasse, hvis privilegier han uhindret havde troet at kunne beskære. Nu var Jens Bjelke lige så ivrig for den norske adels rettigheder, som Envold Kruse var for den danske adel, og således kom begge straks fra begyndelsen på en meget spændt fod.

Under sit ophold på Akershus måtte Jens Bjelke til sin store ærgrelse høre statholderen tale om, at den norske adel ikke havde bønder, det vil sige bønder, som vare fritagne for skat og arbejde til kronen, og at øvrigheden (summus magistratus) kunde pålægge adelens bønder, hvad byrder den fandt for godt. Da han nu en stund havde hørt på disse ytringer, fandt han, at han ikke længere vel kunde lade dem gå upåtalt hen. Den norske adel havde nemlig fra gammel tid af gjort påstand på skattefrihed for de bønder, der boede på deres gårde, men uden at kunne drive sine fordringer igennem. Følgelig måtte ord som disse klinge meget ubehagelig for Jens Bjelke, som også ligefrem tog dem for en fornærmelse mod sig og sin stand og sagde til statholderen, at hvis man vilde berøve den norske adel dens bønder, blev den selv ikke andet end bønder. Hvis derimod kongen i ekstraordinære tilfælde krævede nogen hjælp af adelens bønder, var der neppe nogen, som vilde vægre

sig derfor. Jens Bjelke havde vel neppe vovet at tale sådan tone til statholderen, hvis han ikke havde stolet på sin velynder, Kristian Fris. For at være endnu sikrere omtalte han selv i et brev til denne, hvorledes han ved sin optræden havde pådraget sig Envold Kruses fiendskab, men stolede på kantslerens beskyttelse, samt fremhævede med det samme, hvor ønskeligt det vilde være, om den norske adel kunde opnå fritagelse for alle skatter og byrder for de af dens bønder, der boede i samme sogn, som deres herrer (qvi in eadem parochia cum suis hereditariis dominis cohabitant, qvos in Dania vocant ugedagsbønder).

Den fordring, Jens Bjelke her havde fremsat på sin stands vegne, lykkedes det vistnok først at drive igennem i 1646, da adelen i Norge opnåede skattefrihed for sine bønder; men han havde derved for sit eget vedkommende allerede i 1609 angivet sin opfatning af, hvad den norske adel burde opnå. Fra den første stund, han atter steg iland i Norge, betragtede han det som sin opgave at kæmpe af al magt for, at den norske adel kunde opnå privilegier, der vilde sikre dens sociale stilling og hæve den nærmere den danske. Efter tidens lejlighed lå der en ikke liden patriotisme i dette; at strække sine fordringer videre og skaffe sine standsbrødre politisk myndighed var en tanke, der lå langt udenfor Jens Bjelkes synskreds, og vilde vel også have været en umulighed under datidens politiske forhold. For denne gang frugtede Jens Bjelkes bestræbelser, forsåvidt som de efter al rimelighed i forbindelse med den akershusiske adels klager have givet den første anledning til det under kongens ophold i Oslo ved tronfølgeren, prins Kristians hylding udstedte åbne brev af 20. Juni 1610, hvorved der bevilgedes adelen i Akershus len frihed for dens bønder fra at gøre arbejde til slottet, når de boede

inden en afstand af 6 mile fra sine herrers sædegårde. Mærkelig nok fremhæves netop i det nævnte kongebrev det samme, som Jens Bjelke tidligere havde anført for kantsleren, at adelen alene måtte have ret til arbejde af sine lejlændinger, „på det adelen desbedre kunde holde deres gårde og avl ved magt og ikke agtes og holdes som andre odelsmænd, som ikke adelsfriheder have.“

Efter at have tilbragt nogen tid dels hos sin tilkommende svigermoder, fru Dorte Juel, dels i Oslo eller på Akershus, drog Jens Bjelke til Trøndelagen, hvor han ankom i Juni 1609. Medens han på rejsen besøgte presten i Støren, herr Hans og presten i Melhus, herr Kristofer, fik han til sin store forbauselse høre, at indholdet af de breve, der vare afsendte fra det danske kancelli, tiltrods for alle forsigtighedsregler var bleven bekendt, så at man overalt vidste god besked. Han opdagede ligeledes, at man havde kundskab om, at et skib med krigsredskaber var afgået til Nordland. Hvordan alt dette var bleven røbet, var ham i begyndelsen en fuldstændig gåde, da han vidste med sig selv, at han den hele tid havde bevaret en omhyggelig taushed, som han havde forpligtet sig til i Skanderborg. Ved at undersøge sagen udfandt han imidlertid, at der for det første var meddelt nogle få indviede en afskrift af brevene, og dernæst, at muligvis brevbæreren, som skulde føre dem frem til Nordland, havde havt kendskab til deres indhold og udbredt dette [1]).

Før sin afrejse fra Jylland havde Jens Bjelke i anled-

---

[1]) De foregående oplysninger ere for det meste hentede fra et vidtløftigt latinsk brev fra Jens Bjelke, dat. Nidrosiæ 19 Junii Anni 1609 — mellem kantsler Fris's breve i det danske gehejmearkiv, samt et andet på dansk fra samme til samme, dat. Frederikstad 29 April 1609 i „Norske samlinger“ sammesteds.

ning af det skifte efter faderen, som han ved sin hjemkomst agtede at foretage med sin moder, fru Margrete Thott og sin søster, Vivike, udvirket en kongelig befaling til lensherren i Trondhjem, Sten Bilde, om at være den sidstes værge. Imidlertid havde han allerede flere år i forvejen skrevet sig til Østråt, ligesom også Henningsvær i Lofoten siges at tilhøre ham i det kongebrev af 11 April 1607, hvorved det forbødes at drive købmandskab i dette vær. Formodentlig har det efter hjemkomsten til Østråt været hans første foretagende at få skiftet endt for derefter at kunne drive på sit bryllup.

Ligesom det endnu den dag idag er tilfældet mellem vore bønder, betragtedes omkring 1600 ægteskabet af de norske, som de danske adelsmænd i mange tilfælde væsentlig som en affære, der ikke mindst måtte afgøres efter økonomiske hensyn. Som herre til Østråt kunde Jens Bjelke med rette vente at gøre et af landets bedste partier, hvad han også opnåede. I 1610 ægtede han den 22årige Sofia Brockenhus, med hvem han havde været forlovet mindst i et års tid, og som bragte ham gårdene Ellingård, Kanestrøm, Hovinsholm og Sande[1]). Hun var en datter af den tidligere befalingsmand over Bratsberg len, Henrik Brockenhus og dennes anden hustru og havde efter sin fader arvet Elline eller Ellingård i Smålenene og Kanestrøm på Nordmøre, samt efter en nylig afdød farbroder Hovinsholm på Helgeøen og Sande i Smålenene, foruden at hun efter denne sidste havde odelsret til Evje i Smålenene, som hendes mand senere benyttede til at indløse denne ejendom. Om Jens Bjelke straks overtog alle disse ejendomme eller først efter at have udløst svigermoderen, er ikke

[1]) Samlinger til det norske folks sprog og historie I, 370 flg.

klart; men det bliver ialfald aldeles sikkert, at dette giftermål gjorde ham til en af Norges rigeste adelsmænd, om ikke den allerrigeste. Da de fleste af hans hustrus gårde lå i Akershus eller dets underliggende len, får man derved en ny forklaringsgrund til den iver, hvormed han i 1609 tog sig af den der bosatte adels klager, da han vidste, at han selv meget snart vilde være en af lenets første godsejere.

Efter at have gennemgået kancelliet kunde Jens Bjelke vente at komme i betragtning ved besættelsen af et len. Da derfor Rejns kloster blev ledigt efter Henning Gøe, til Philippi Jacobi dag, 1 Maj 1611, blev dette ham overdraget ved forleningsbrev af 5 April samme år. Dette len var et lidet len og havde fra først af alene bestået af det gods, som hørte under det sekulariserede Rejns kloster, der kun lå i en liden afstand fra Østråt. Men i 1561 forenedes dermed Tuterøens klostergods, der senere og fra 1567 tillige med det såkaldte Viks gods altid udgjorde en forlening isammen med Rejns kloster og benævnedes med dettes navn. Af denne forlening skulde Jens Bjelke årlig betale 450 rdl. og så beholde så godt som alle deraf flydende indtægter.

Et len af den beskaffenhed, som Rejns kloster, der foruden hovedgården alene udgjordes af kronens lejlændingsgods, kunde ikke medføre synderlig mange forretninger for sin indehaver. Lensherrens foged opkrævede landskyld og leding, samt de uvisse indtægter, hvortil hørte sigt- og sagefald eller de bøder, som betaltes for forbrydelser, der bleve begåede på godset. På reformationstiden beløb landskylden af Rejns klosters jordegods sig ifølge jordebogen til 225 spand, 2 øre og 2 mark, medens Tuterøens samtidig beløb sig til 208 spand, 1 øre, 1 ørtug foruden 4 pantsatte gårde med en samlet skyld af 14 spand. Efter klostergodsets inddrag-

ning kom også den gamle statsindtægt, ledingen til at opkræves af den samme, der opkrævede landskylden, hvorfor den i regnskaberne gærne sloges sammen med denne. Da de trondhjemske len 1 Maj 1658 skulde afståes til Sverige, angaves landskyld og leding af Rejns kloster og det dermed forenede jordegods til et samlet beløb af 589 spand og 2½ mark, samt 1 tønde og 1 kvarter saltet laks, 3 voger fersk laks, 1 ℔ rotskær, samt 6 ort 5 ß 1 alb. i penge, foruden nogle gårde, der vare pantsatte i 1628 mod forstrækning i sølv, og hvis skyld udgjorde 37 spand og 18 mark. En officiel svensk beretning siger, at i 1658 bortforpagtedes Rejns kloster af kongen for 2100 rdl. Denne opgave synes noget uforklarlig, da ingen af de tidligere lensherrer have givet i afgift mere end femteparten af den her nævnte sum. I 1661 angaves landskylden tillands til 432 spand og 16½ marklaug, hvilket efter en beregning af spandet til 3 rdl. gav i penge 1298 rdl. 18 ß, og landskylden tilsøs til 49½ spand 1 øre og 11 marklaug, hvilket efter en beregning af spandet til 2 rdl. gav i penge 100 rdl. 1 ort 5 ß; samtidig angaves ledingen tillands til 75½ spand 4½ marklaug og ledingen tilsøs til 13½ spand 23½ marklaug, hvilket omsat i penge efter den samme beregning gav henholdsvis 226½ rdl. 18 ß og 27½ rdl. 14½ ß. Når hertil lagdes korn-, fiske- og småtiende (300 rdl.), sag- og grundleje (57 rdl. 1 ort), laksetiende og visse penge (8 rdl. 3 ort), indtægten af en sag (18 rdl.) ægt og arbejde til klosteret og nogle andre afgifter (172 rdl. 1½ ort), og de uvisse indtægter, første bygsel, tredie års tage, samt sigt og sagefald, blev imidlertid den samlede årlige indtægt alligevel ikke så stor, at der kunde være nogen synderlig fordel ved at overtage lenet for en så høj afgift, som den, der er angivet i den svenske beretning. Rimeligvis beror denne derfor på en misforståelse, da det i

samtidige kilder berettes, at den sidste lensherre bortforpagtede samtlige visse og uvisse indtægter for 1800 rdl. Med hensyn til godsets værdi, da haves en anden omtrent samtidig beregning fra tiden nærmest efter suverænitéten, der angiver landskyld og leding med et beløb, der kun er lidet større end de ovenfor angivne; derved bliver, når et spand landskyld tillands anslåes til en værdi af 100 rdl. og et spand tilsøs til 73 rdl., jordegodsets samlede værdi 50,282 rdl., hvoraf landskylden vilde udgøre 3 procent. Ved tillige at sælge ledingen og nogle andre afgifter, som betaltes til staten, tilsammen 525½ rdl. 9 ß, til en pris af 20 rdl. for hver 1 rdl. i indtægt, vilde den sum, som kunde forlanges for godset, opdrives til 60,793 rdl. 3 $ 12 ß.

Om disse opgaver over værdien af Rejns klosters jordegods og indtægter ikke uden videre kunne antages som gældende for den tid, da Jens Bjelke havde lenet, kunne de dog være en vejledning ved bedømmelsen af de indtægter, som derved tilflød ham. I begyndelsen af det syttende århundrede var pengeværdien af et spand noget mindre end ved århundredets midte, således at den landskyld, der i 1661 ved at omsættes i penge udgjorde næsten 1400 rdl., i 1611 kun vilde være mellem 1100 og 1200 rdl. Hvis man dertil lægger ledingen, beregnet på samme måde, og de øvrige nævnte, mindre faste indtægter, bliver der selv med fradrag af den årlige afgift til staten og de penge, som medgik til lønninger og hovedgårdens drift en meget pen sum tilbage for lenets indehaver. Da Jens Bjelkes efterfølger, Klaus Dåe fik klostret på regnskab, måtte han i det første år efter at have betalt af indtægten, hvad der medgik til løn og bespisning for de folk, som havde arbejde dermed, og dækket de andre udgifter, som kunde falde, endnu erlægge i rentekammeret noget over 826 gamle dalere, en indtægt, som

dette tidligere havde savnet. I det andet år (⅕1616—⅕1617) betalte han 860½ gamle dalere og i det sidste, hvori han havde lenet (⅕1619—⅕1620) 1000½. Da Klaus Dåe tillige var befalingsmand over Trondhjems len, har i hans tid rimeligvis forvaltningen og opkrævningen af klosterets indtægter været besørget af de fogder, som bestyrede Trøndelagens forskellige fogderier; i det mindste blev Rejns klosters hovedgård i 1615 modtaget på hans vegne af fogden i Fosen, Peder Grum [1]).

Oplysningerne om Rejns klosters tilstand i Jens Bjelkes tid ere meget magre. Det vigtigste indeholdes i det inventarium over hovedgården, som han lod optage, da han 2 Juni 1615 afleverede lenet. Det fremgår af dette, at det bohave, som fulgte klostret, har været meget tarveligt,. Det bestod især af gamle gryder, udslidte tinfade og tinkander og nogle ubrugelige sengklæder. Af gårdsredskaber var der ikke bedre forråd, tredive „onde og gode“ melketrug samt nogle forslidte økser og ljar, foruden to laksenøter med touge. En plog eller harv fulgte ikke med gården. Fra den katolske tid var der endnu tilbage en forgyldt monstrants, samt et lidet skrin med nogle af klostrets breve, over hvilke Peder Grum modtog en egen fortegnelse. Hovedgårdens besætning bestod af 24 kør, 2 kvier, 3 to års gamle øksne, 5

---

[1]) Norske rigsregistranter, II, 90, 163; IV, 417. Jordebøger fra reformationen for Rejn og Tuterøen i det danske gehejmearkiv og i afskrift i rigsarkivet. C. C. A. Lange, de norske klostres historie, 2 udg. 246 og 252 flg. Jordebog for Rejns kloster af 1 Maj 1658 i rigsarkivet — i den efter indholdet ordnede del af rentekammerets arkivalier under „matrikelen“. Sammesteds en anden angivelse fra lidt senere tid under „landvæsen“. Handlingar rörande Skandinaviens historia, XXX, 196. Samlinger til det norske folks sprog og historie IV, 28 og 43. I rigsarkivet findes også en memorial om klostrets pantsættelse fra tiden omkring 1660.

et års oksekalve, 6 et års kviekalve, 7 små kalve, 17 geder, 4 kid, 18 får, 10 små lam, 1 gråblakket hest, vurderet for 4 daler, samt en sort og en grå hoppe, hver vurderet for 2 daler[1]). Vilde en lensherre have større og bedre besætning eller inventarium, måtte han selv skaffe det; men da han aldrig kunde vide, hvor længe han selv skulde beholde lenet, var han selvfølgelig heller ikke tilbøjelig til at anskaffe mere end det højst fornødne og så meget, som han kunde gøre regning på, at eftermanden vilde overtage, for at han selv kunde slippe derfra med det mindst muelige tab.

Lenene uddeltes nemlig i de fleste tilfælde for at skaffe sin indehaver så stor indtægt, som mueligt, da adelen betragtede dem som erstatning for den pligt, der pålå dem at udføre statens hverv. Når derfor en adelsmand modtog et len, var han derved forpligtet til at yde staten alle de tjenester, som stode i hans magt, uden nogen særlig godtgørelse. Således var også Jens Bjelkes udnævnelse til befalingsmand over Rejns klosters len, nærmest at betragte som løn for et ham samtidig overdraget offentligt hverv.

II.

De nordenfjeldske krigsforetagender under Kalmarkrigen og Jens Bjelkes deltagelse i disse. Klager fra Jæmteland. Forsøg i 1614 og 1615 på at oprette en stående hær i Norge af odelsbønder.

Efterat rigsrådet ved herredagen i Horsens havde vist sig imødekommende med hensyn til kongens ønske om at begynde krig mod Sverige, havde han nogenlunde frie hæn-

---

[1]) Inventarium og kvittantser for Rejns kloster fra Klaus Dåes forleningstid mellem Trondhjems lens regnskaber 1614—1620 (pakke no. 685) i rigsarkivet.

der til at optræde på en bestemt måde. Forskellige forhold hindrede ham imidlertid endnu i nogen tid fra at gå angrebsvis tilverks, så at både året 1609 og 1610 hengik uden noget fredsbrud. Da rigsrådet i Februar 1611 atter samledes til herredag i København, blev derfor krigsspørgsmålet på ny bragt på bane. Da kongen foreslog at begynde krig, svarede rigsrådet med den samme forekommenhed som 2 år tidligere og bevilgede udskrivningen af en kontribution til krigens førelse. Tillige anmodede rigsrådet kongen om at vedligeholde den gode forståelse med Storbritannien og Irland og med de forenede Nederlande, samt om at holde fred med Hansestæderne. Hertil svarede kongen, at af de to førstnævnte magter håbede han alt godt, og hvad den sidste angik, så stod han vistnok på en spændt fod med Lübeck; men da denne by nu havde lovet at ville tilfredsstille ham, var der ikke nogen ulejlighed at befrygte fra den kant, når man kun vilde overlade alt til kongen. Det er betegnende for tidens forretningsorden, at i det samme brev, hvori rigsrådet svarede på kongens proposition om krigen, benyttede de også anledningen til at omtale de klager, som vare indløbne fra Norge over de derværende lensherrer, samt til at bede kongen om, at han vilde benytte rigsråderne fremfor andre i rigets tjeneste. Hertil svarede kongen, at han skulde undersøge klagerne og straffe dem, som måtte have forbrudt sig, samt at han fandt deres andragende om fortrinsvis at bruges i rigets tjeneste ganske i sin orden.

Efter herredagens slutning ilede kongen med at træffe de nødvendige foranstaltninger og var dermed så tidlig færdig, at han i begyndelsen af April kunde afsende sit fejdebrev. For Norges vedkommende overdroges krigens ledelse i det søndenfjeldske til statholderen, Envold Kruse, kantsleren, Anders Gren, samt de fire adelsmænd, Oluf Galde,

Peder Jernskæg, Aleksander von Papenheim og Gerlof Nettelhorst, medens Sten Bilde og under ham Jens Bjelke fik et lignende hverv nordenfjelds, hvor man påtænkte et indfald i Sverige over Jæmteland.

Da Norge i 1611 ikke havde noget, der kunde sammenlignes med en stående hær, blev de 2000 mand, som dén trondhjemske almue skulde stille på benene, i virkeligheden ikke andet end en udisciplineret hob, der vilde adsplittes ved det første skud. Den første årsag til det påfølgende dårlige udfald af toget til Jæmteland er således at søge i den måde, hvorpå hæren var sammensat, og dernæst i den knappe tid, som levnedes befalingsmændene til at træffe de nødvendige forberedelser. Sidst i Marts modtog Sten Bilde det kongebrev af 4 Marts, der bød ham og Jens Bjelke at drage til Jæmteland, og i det seneste i Juni skulde de være færdige. De havde følgelig kun lidet over 2 måneder til at samle bønderne, inddele dem i kompagnier, skaffe kaptejner og andre officerer „af de bedste mænd af byen og af lenet, hvor de findes,“ eksercere dem, skaffe feltskyts af det, som fandtes på Trondhjems gård, ordne byens forsvar under sit eget fravær og sørge for, at de hjemmeblivende bønder nøjagtig gave de bortdragende den bestemte sold eller kost. At dette var en umulighed at udføre på en forsvarlig måde med en så kort frist, måtte sige sig selv, også, hvor de tropper, som skulde samles, havde havt øvelse iforvejen, og ikke, som her kun kendte krigen af navn.

For at forøge vanskelighederne for Sten Bilde, var Jens Bjelke, da han modtog dette kongebrev, fraværende i det søndenfjeldske og måtte først hentes derfra. Dette medtog en del af den kostbare tid; men der var endnu en mængde andre vanskeligheder at overvinde, hvorpå Sten Bilde straks gjorde opmærksom. Imidlertid beordrede han fogderne øje-

blikkelig ind til Trondhjem for at give dem sine befalinger om udskrivningen samt pålagde borgerne at træffe aftale om lønnen med dem, der skulde drage ud som kaptejner. Men i det hele taget vare udsigterne kun lidet trøstelige. En del af den våbenføre befolkning var på den tid borte fra sit hjem; i hele lenet og byen gaves der ingen, som kendte noget til krigen, og hvad dertil hørte, og det artilleri, som fandtes på Trondhjems gård, var kun lidet tjenligt til feltbrug, ligesom der var stor mangel på ammunition. Hertil kom også andre hensyn, som voldte Sten Bilde ængstelse; han kendte klimatforholdene i det nordenfjeldske Norge og vidste, at det først i Juni omtrent vilde være ugørligt for en hær at passere fjeldryggen mellem Trøndelagen og Jæmteland. Endelig nærede han betænkelighed for, at Svenskerne, når den norske hær vel var kommen over fjeldet, kunde gøre indfald over Tydalen og lægge sig for Trondhjem. Når man hertil føjer, at Sten Bilde, der væsentlig var en studeret mand, selv savnede de fornødne betingelser for at beklæde enhver overordnet stilling, og særlig for at kunne anføre en hær, og at han dertil var meget sygelig, vil man kunne indse, hvor højst ubehagelig hans stilling måtte være fra den dag af, da han havde modtaget kongens befaling om at rykke i felten.

Heller ikke Trondhjems borgere syntes særdeles om krigen og om toget til Jæmteland. For at støtte sin lensherres forestillinger indgave også de et andragende om, at han måtte få tilladelse til at blive i Trondhjem, og at en anden i hans sted måtte sendes med hæren til Jæmteland, — at Trondhjems borgere måtte fritages for at drage ud, og at der endelig måtte opsendes noget artilleri samt to kaptejner og nogle krigsvante soldater, som kunde øve folket i våbenbrug. Men hverken denne eller den af Sten Bilde selv ind-

givne forestilling formåede at udvirke nogen forandring i de engang fattede bestemmelser.

Våren 1611 var kold og stormende; Maj måned faldt ind med sne og frost, og fogderne havde på grund af uvejret ondt for at rejse omkring og træffe de fornødne foranstaltninger til soldaterudskrivningen, ligesom de også derved hindredes fra at indsende til Trondhjem beretning om, hvad de i denne henseende havde foretaget. Da Jens Bjelke kom til Trondhjem, var der således ikke stort andet at indberette til København for ham og Sten Bilde, end hvad den sidste allerede en måned iforvejen havde gjort, nemlig at melde om alle de vanskeligheder, der stillede sig hindrende i vejen for toget, gentage de tidligere forlangender om at få nogle øvede folk og mere artilleri, samt indsende et andragende, der i mellemtiden var indkommet fra den jæmtelandske almue, da denne var samlet på landstinget 16 Marts, altså før de endnu havde modtaget efterretning om, at krigen endelig var besluttet.

Dette andragende, der var forseglet med Jæmtelands eget landsegl, fremstillede landskabets farlige stilling og bad lensherren anvende sin indflydelse til at skaffe dem „et tal forfarne krigsfolk“, da de „gamle krigsmænd“ for det meste var døde, og folket nu, uagtet de årlig øvedes og mønstredes, dog var ganske ubekendt med krigsbrug; tillige bad de om at få noget bidrag til disse krigsfolks underhold af dem, som boede mellem Trondhjem og Jæmtefjeldet.

For at give alle disse breve og andragender forøget vægt benyttede Jens Bjelke den gode lejlighed, som tilbød sig, da han en tre—fire uger senere skrev et privat brev til kantsler Fris for at takke for det gode og indbringende len, som han netop havde fået. Han forestillede sin velynder, hvor vanskeligt det var for Sten Bilde at drage med

på Jæmtelandstoget, da han i mange år havde lidt af kardialgi og gærne plejede at få anfald af denne sygdom, „når han forårsages noget ekstraordinarie at leve, som endelig på sådant tog vil udkræves“. Dette indtraf også, før hæren var kommen afsted. Derhos gjorde Jens Bjelke kantsleren opmærksom på, hvor vanskeligt det var at skaffe den fornødne tilførsel til hæren i Jæmteland, når lensherren forlod Trondhjem og derved forøgede borgernes frygt og rådløshed. Af disse grunde anså han det meget ønskeligt, om Sten Bilde måtte fritages for at rejse, mod at en anden drog ud i hans sted. Samtidig gentoge begge i forening, både Sten Bilde og Jens Bjelke, de tidligere forestillinger og berettede, at deres spådomme vare gåede i opfyldelse, da det endnu så sent som 31 Maj havde lange udsigter med at kunne passere fjeldet.

Intet af, hvad de således havde havt at anføre, kunde imidlertid overbevise de rigsråder, som under kongens fravær havde fået det hverv at varetage de løbende regeringsforretninger i København. De gentog således i slutningen af Juni den kongelige ordre af 4 Marts og afskar derved Sten Bilde og Jens Bjelke al adgang til videre indvendinger, da tiden under deres gentagne modforestillinger var rykket så langt frem, at de måtte skynde sig, hvis de ikke vilde overraskes af høstføret, medens de skrev om vårføret. Rigsrådernes brev kunde nemlig ikke nå frem til Trondhjem førend mellem 20 og 30 Juli, så at kun August måned var tilbage af den gode årstid. Skønt planen til Jæmtelandstoget i sig selv var forkastelig, da denne provins vilde havt en langt kraftigere beskyttelse i et par hundrede krigsvante og vel udrustede soldater end i et par tusinde bønder, vilde det dog, da der allerede ved de trufne foranstaltninger var udbredt kundskab om, hvad der påtænktes, have været umue-

ligt at opgive det hele, da man måtte antage, at de Svenskes opmærksomhed var bleven vakt, og at Jæmteland således vilde være udsat for et angreb af disse. Men dette var ikke Sten Bildes og endnu mindre Jens Bjelkes skyld; de havde ikke vel kunnet sætte sig ud over kongebudet om udskrivningen, men havde heller ikke villet undlade at foreholde regeringen, hvilke vanskeligheder der vare forbundne med det påtænkte tog. Angrebsplanen var udklækket i København uden at indhente oplysninger fra stedet selv og uden at sørge for ordentlig forsyning med krigsfornødenheder. Skylden ligger følgelig hos regeringen, hos kongen og rigsrådet, hvis mangel på omtanke for det nordenfjeldske samtidig også kom tilsyne på en anden måde, idet det blev nægtet at sende et orlogsskib derop for at rense kysten for de fribyttere, der vare seede krydsende under denne.

Uagtet Trondhjems len skulde stille på benene en så talrig styrke, som den, der var pålagt ved den kongelige befaling til Sten Bilde og Jens Bjelke, blev der alligevel ikke bevilget nogen fritagelse fra den almindelige landskat eller kontribution, som kongen udskrev med rigsrådets samtykke over hele Norge ved skattebrev af 10 April 1611, og som skulde betales, sålænge krigen varede. For det første krigsår, 1611, betaltes denne skat i Trondhjems len, deri indbefattet Herjedalen og et tinglag af Jæmteland, af 1700 odelsbønder, 5992 lejlændinger, foruden 271, som kun betalte halv skat, 1750 ødegårdsmænd og husmænd, foruden 83, som kun betalte halv skat, 166 udrorsdrenge for fuld løn og 20 for halv, 509 drenge for fuld løn og 398 for halv, samt 29 styrmænd „med deris Norlandsche Jachter" og 12 „med Smaa Jachter." Af disse udgjorde den samlede skat 8424 rdl. 1 ℔ 7½ β 3½ alb. I 1612, da både Herjedalen og hele Jæmteland fragik, var den samlede skat omtrent

8200 rdl. og i 1613, da der 19 Juni udgaves et nyt skattebrev, og efterat i mellemtiden de nævnte landskaber atter vare genforenede med Norge, udgjorde den over 10,500 rdl. hvoraf 868 rdl. faldt på Jæmteland. I denne provins ydedes skatten af 1510 odelsbønder og lejlændinger, 398 ødegårdsmænd og husmænd, samt 42 drenge for fuld løn og 27 for halv. Samtlige disse penge bleve af fogderne indbetalte til Sten Bilde eller i hans fravær til hans hustru, fru Riborg Lindenow og derefter af ham indsendte til rentekammeret, uden at én eneste skilling blev anvendt til krigen i det nordenfjeldske. De omkostninger, som udkrævedes til at underholde hæren i Jæmteland, skulde nemlig, som allerede antydet, udredes af de hjemmeblivende bønder; men her begik Sten Bilde den store fejl at lade disse selv betale pengene direkte til de uddragende knægte, i stedet for til ham, hvoraf følgen blev, at de øjeblikkelig bleve fortærede og ikke kom synderlig til nytte. Desuden måtte lenets bønder endnu betale en skat, for at hjælpe borgerne til at indkøbe 8 jærnkanoner til skanserne ved Trondhjem. Denne skat, der blev påbudt ved kongebrev af 1 Maj 1611, skulde udredes for hvert af årene 1611 og 1612 med noget over 1500 rdl. I det mindste seks jærnkanoner bleve indkøbte af kronen for disse penge og opsendte fra tøjhuset i København; disse bleve således for eftertiden byens ejendom. En ny skat eller gerd til krigsfolket, som var foreslået af Sten Bilde og Jens Bjelke, blev ikke bevilget af rigsråderne i København.

Rimeligvis endnu før modtagelsen af rigsrådets sidste brev marscherede Jens Bjelke over Jæmtefjeldet og lejrede sig med hæren i Jæmteland. Han var i Sten Bildes sygdomsforfald bleven overstbefalende og havde som næstkommanderende taget med sig en adelsmand, ved navn Hans

Basse, som tidligere havde gjort krigstjeneste i Ungarn. Dette besøg var ikke efter Jæmternes hoved, der nok havde ønsket nogle afdelinger øvede krigsfolk, men ikke en sådan udisciplineret skare, som den trønderske bondehær. Da de samtidig fik høre, at en svensk hær nærmede sig under anførsel af Baltsar Beck, der tidligere havde kaldt sig statholder over Finland og Lapland og tilføjet de Norske adskillig skade i Finmarken, lagde de snart sin misfornøjelse temmelig åbent for dagen. At underholde en så stor masse, som de nu havde fået på halsen, faldt dem meget besværligt; heller ikke havde de synderlig god vilje til at føde de trønderske bønder. Endnu mere uvillige viste de sig til selv at gøre krigstjeneste, og da man, som det hed, opbød „mand af huse“, kom knapt hver fjerde mand. I det sted rømte alle, som kunde, tilskogs og bortførte alle levnetsmidler, som vare at overkomme, hvorved der måtte opstå mangel i de norske skarer, der allerede for en stor del havde opbrugt sine underholdningspenge.

Men om Jæmterne vare oprørske, så viste de norske bønder en uhørt forsagthed. Da Hans Basse i Refsund førte sine folk mod fienden og nogle få bleve sårede i begyndelsen af fægtningen, toge de øvrige af al magt tilbens, uagtet deres befalingsmænd bleve tilbage. Om der end var megen overdrivelse i det rygte, som berettede, at den svenske hær talte 6000 mand, var den dog i ethvert fald den norske aldeles overlegen, dels ved sin bedre disciplin og dels ved sit rytteri. Da Jæmterne faldt fra, og Normændene vare aldeles ubrugelige i kamp, var der således ikke andet igen for Jens Bjelke end snarest mueligt at iverksætte tilbagetoget. Ved Undersåker gjorde han et forsøg på at sætte sig fast med nogle kompagnier, men måtte opgive dette dels af mangel på levnetsmidler, dels for ikke at stille Trond-

hjems by blot, da han af Baltzar Becks „dreng“, som blev fangen, fik underretning om dennes planer og frygtede for et angreb over Herjedalen. I midten af August måned vare således de sidste norske afdelinger igen tilbage i Trøndelagen hvor Sten Bilde imidlertid havde sørget for, at byens befæstningsverker vare udbedrede.

Baltsar Beck tilbød, da han var bleven herre over hele Jæmteland, at slutte en våbenstilstand; men Jens Bjelke, som ikke vidste, om han havde nogen fuldmagt dertil af den svenske konge, nægtede bestemt at indgå på en sådan, da han havde mistanke om, at hensigten kun var at gøre Nordmændene trygge og bagefter overfalde dem. Da den svenske anfører havde fået dette afslag, begyndte han at hærje og brænde overalt i Jæmteland, som derved skal have lidt frygtelig, og det uagtet Svenskerne, som Jens Bjelke skrev, „Ere icke Nær til Jempterne saa fiendt i gemeen som di Ere Jyterne (som di dennem kalder) och Norbaggerne“. Jæmterne fik således snart lære, at de i stedet for at vinde kun havde tabt ved sin overgang til fienden og begyndte så småt at længes tilbage. Da derfor Jens Bjelke opfordrede alle, som vilde være sin konge tro, til at komme over til Norge med sit bedste gods, fulgtes denne opfordring straks af mange, og senere kom daglig flere over, uagtet landskabets deputerede havde svoret den svenske konge troskabsed.

Dermed var dette fra først til sidst mislykkede felttog til ende. Uagtet Jens Bjelke, der aldrig havde modtaget nogen militær uddannelse, ikke var skikket til første leder af et sådant foretagende, var han dog uden skyld i det ynkelige udfald. Det norske krigsvæsen var kommet i et sådant forfald, at intet kunde udrettes dermed, når man skulde kæmpe imod krigsvante folk; dertil kom Jæmternes frafald og mangelen på levnetsmidler i forbindelse med Sten Bildes

ubegribelige mangel på forsynlighed, da han lod de udskrevne knegte selv modtage sine tærepenge af de hjemmeblivende. Samtiden frikendte også tilsidst Jens Bjelke for al brøde, medens Sten Bildes forhold senere blev et af anklagepunkterne imod denne.

Jæmtelandstoget var det eneste forsøg, som gjordes nordenfjelds på at gå angrebsvis tilverks mod Svenskerne, da de planer, man tidligere mueligvis kunde have næret i København om også fra Nordland at rykke ind i Sverige, senere bleve aldeles opgivne. For disse fjærne landsdeles vedkommende var der således kun tanke på at dække dem mod fiendens angreb. Til Finmarkens forsvar havde slotsskriveren på Vardøhus, Søfren Bondessøn allerede 1609 i Bergen ladet bygge en skøttebåd på seks læster for 500 daler; denne skulde stationeres i Vardø, uagtet der her om vinteren ikke var så megen almue, at den kunde bemande en så stor båd.

I 1610 gjorde lensherren, Klaus Gagge til Harested en rejse til Danmark, men fik snart befaling af kongen til at vende tilbage til sit len så hurtig, som mueligt. Han ilede derfor af al magt med rejsen og ankom 16 December til Vardøhus efter undervejs at have udstået stor livsfare. Allerede i Nordland fik han høre, at Svenskerne under hans fravær havde været i fjordene, og da han kom til Finmarken, modtog han bekræftelse derpå. Den svenske befalingsmand, der kaldtes mester Daniel, havde nemlig benyttet den mørkeste vintertid, medens alle holdt sig hjemme og ofte måtte brænde lys hele dagen, og var i denne dragen omkring i fjeldet for at kræve skatten af Finnerne, der også vare langt mere svensk- end norsksindede. Klaus Gagge samlede undervejs folk i Loppen og dens omegn og drog med disse ind til Alten; men da de kom did, var mester Daniel

allerede borte. Efter sin tilbagekomst til Vardøhus var Klaus Gagge ikke mindre ivrig og drog i Januar 1611 ind på fjeldet, hvor han fik skat af flere Finnebyer, uagtet dette under livsstraf var dem forbudt af den svenske konge. Derimod opgav han aldeles at få noget af Nordfjeldet, hvis Finner nu alle skattede til Rusland. Under selve krigen var alt roligt i Finmarken.

I Nordland viste også lensherren, Hartvig Bilde sig særdeles ivrig og udfoldede en stor virksomhed. I hver af de større fjorde havde han en skærbåd eller skøttebåd, bemandet med 100 mand, så vel Normænd som Finner; disse både, hvis antal han selv angav til ikke mindre end fjorten, skulde tage imod Svenskerne, om de vilde forsøge at gå over fjeldet og ind på norsk grund. I de fjorde, hvor der ikke boede mange Normænd og Finner, lod han alle huse og gammer rydde og brænde og flyttede så senere folket ud på øerne. Selv drog han på sin egen båd omkring i alle fjorde i sit vidtløftige len og blev ikke træt af at træffe foranstaltninger til landets forsvar; for at kunne være endnu mere forberedt, skrev han til kantsler Fris med anmodning om at få opsendt nogle kanoner og soldater samt „en god forstandig øverste, som forfaren var på krigsbrug,“ da han selv ikke kunde være allevegne tilstede. Disse hans ønsker ere dog neppe blevne opfyldte. I begyndelsen af Maj var han på sin residents, Bodøgård, i slutningen af Juni derimod i Tjeldsund i anledning af et indfald, som 80 Svensker havde gjort i Tysfjorden sidste vinter, før indbyggerne endnu anede noget fredsbrud, og i midten af Juli atter tilbage på Bodø. Dette indfald pådrog Hartvig Bilde meget skarpe irettesættelser fra rigsråderne i København, der tillagde hans forsømmelighed al skyld og tilholdt ham at forebygge enhver gentagelse af lignende anfald, hvis han ikke vilde blive an-

klaget for sin ulydighed mod den tidligere givne instruks. Dette synes at have været aldeles ubeføjet, da han ikke i nogen henseende, såvidt det stod til ham, havde undladt at træffe de hensigtsmæssigste forholdsregler til forsvar, ja endog på forhånd, uden at kende rigsrådernes vilje havde truffet de samme bestemmelser, som disse senere pålagde ham, f. eks. om at flytte Finnerne ud på øerne.

Uagtet Nordland ligeså vel, som Finmarken blev forskånet for fiendtlige anfald under krigen, følte dets indbyggere alligevel dennes byrder meget hårdt. Den for disse egne forholdsvis betydelige styrke, som udkrævedes til at bemande de 14 skøttebåde, voldte meget besvær, da stævnetiden kom, og jægterne skulde til Bergen; ovenikøbet skulde der på samme tid holdes vagt omkring på fjeldene, medens en del måtte være i lensherrens følge, når denne drog om på sørejserne. Således måtte næringsvejene tildels hindres for den fattige befolkning i disse nordlige egne, og deres skatteevne formindskes, uden at de derfor opnåede noget afslag i skatterne. Disse havde for året 1610 efter Hartvig Bildes beretning udgjort 7405 rdl.

Da Jens Bjelke efter toget til Jæmteland atter kom til Trondhjem, blev der en almindelig modløshed mellem byens borgere, som snart ventede at se de svenske tropper rykke frem. Jens Bjelke følte under disse omstændigheder end mere savnet af et rytteri og bad rigsråderne om at pålægge prester „eller andre, som kunde det formå“, at holde nogle ryttere; der fandtes nemlig, efter hvad han oplyste, i hele Trondhjems by kun et par borgere, der holdt en enkelt hest, så det nyttede lidet, at Sten Bilde holdt 6 og Jens Bjelke selv 4 heste. Dette andragende blev imidlertid ikke indvilget af rigsrådet, dels fordi de ikke fandt at kunne pålægge nye byrder på egen hånd, dels fordi de syntes, at gejstlig-

heden allerede var nok plaget med skatter og pålæg. Ligeledes afsloges en fornyet ansøgning om at få opsendt nogle øvede krigsmænd, så at man, ligesom før, udelukkende var henvist til sine egne midler. Derimod fik Sten Bilde under 11 Oktober tilladelse til selv at antage øvede soldater, når han kunde gøre det uden at pådrage kongen nye udgifter.

Fienden lå fremdeles på Jæmtelands grænser, hvorfra han i vinterens løb foretog flere små strejftog ind i Trøndelagen. For at forsvare dette landskab anordnede derfor Sten Bilde en række fjeldvagter langs hele grænsen på ethvert sted, hvor det kunde ventes, at fienden vilde forsøge en overgang. Alene den lille og afsides fjeldbygd, Finlierne lå altfor fremskudt til på denne måde at kunne forsvares med held, hvorfor man her opfordrede folkene til at forlade sine boliger. De fulgte imidlertid ikke denne opfordring, og måtte følgelig være forberedte på et angreb. Dette lod heller ikke vente længe på sig. Et stykke ud på vinteren kom der en svensk trop, som plyndrede og brændte den hele bygd og førte indbyggerne med sig til Jæmteland. Fra Finlierne fortsatte denne vejen videre ind i Snåsen for også at lade denne bygd vederfares samme skæbne; efter et gammelt sagn skulle de her endog have afbrændt prestegældets hovedkirke. Også over Merakerfjeld forsøgte Svenskerne et indfald, hvorved de fangede nogle norske vagter, men selv fik et par døde og atter måtte trække sig tilbage med uforrettet sag.

Forinden dette foregik, havde Jens Bjelke forladt Trøndelagen. Han anede nemlig, at der intrigeredes for at fremstille ham, som den, der måtte bære al skyld for det mislykkede tog, og havde derfor om høsten, da vejr og føre sikrede mod ethvert større angreb fra Sverige, fundet det rådeligst at foretage en tur til København for at rense

sig for mistanke i denne henseende. Han var også så heldig at afvende enhver mistanke fra sig og godtgøre, „at et eneste menneske eller to ikke kunde være al årsagen til det forgæves tog, som skede til Jæmteland“. Dog følte han sig endnu ikke ganske sikret, og det med rette, da det snart viste sig, at hans fiender ikke havde opgivet håbet om at bringe ham i ulykke. Under dette sit ophold i Danmark fornyede Jens Bjelke også sine tidligere anmodninger om øvede folk, og denne gang med noget held, idet han fik med sig op nogle befalingsmænd.

Det synes at have været Sten Bilde eller iallfald dennes venner, som søgte at vælte skylden over på Jens Bjelke, og derved benyttede sig af den omstændighed, at han ikke havde nogen fuldmagt fra lensherren, da han i dennes sygdom drog som overstbefalende til Jæmteland. Rimeligvis har Sten Bilde næret frygt for at blive udseet til syndebuk og været fejg nok til at ville unddrage sig dette ved at fremstille en anden som skyldig. Men dette måtte med nødvendighed opfordre til forsigtighed. Da Jens Bjelke senhøstes 1611 atter var kommen til Trondhjem og næste vår blev opfordret af Sten Bilde til under hans fravær i sølenene at føre tilsyn med byens forsvar, erklærede han sig kun villig hertil under betingelse af, at Sten Bilde vilde give ham fuldmagt til at handle med al hans myndighed og i hans navn. Men herpå vilde denne ikke gå ind og endnu mindre udvirke en erklæring fra borgerskabet om, at de i tilfælde af, at der hændte noget galt, vilde dele skylden med Jens Bjelke. Man får uvilkårlig det indtryk, at Sten Bilde har søgt at lægge alt ansvar over på denne for selv at kunne stå med rene hænder; hvis nemlig Jens Bjelke under hans fravær på visitatsrejsen i sølenene foretog sig uden fuldmagt noget, der førte til et dårligt udfald, var skylden hans, og nægtede han

at overtage opsynet med byens forsvar, kunde Sten Bilde og hans venner anklage ham tilhove, som den, der i en farlig tid hindrede lensherren i at udføre sin pligt, da denne umuelig kunde forlade byen uden at efterlade nogen stedfortræder. Dette var nokså listig beregnet. Der var i Trondhjem ikke så få, der før toget kom istand, havde lagt Jens Bjelke alle muelige hindringer i vejen og bagefter gik omkring i byen og fortalte, at det ene og alene var mislykket ved hans uheldige foranstaltninger. Da der på denne måde allerede var istandbragt en opinion imod Jens Bjelke, kunde Sten Bilde og hans venner med så meget større grund nære det håb, at de ved at styrke denne, kunde klare ham selv for enhver beskyldning, som mueligvis bagefter kunde blive fremsat imod ham. Dette var så meget mindre ædelt, som Jens Bjelke under sit ophold i København ikke havde fremtrukket noget, der kunde tale imod Sten Bilde. Nu derimod, da han selv måtte forsvare sig, skrev han til kantsleren og sagde, skønt endnu uden at nævne navn, at en del af skylden lå hos dem, der havde tilladt de hjemmeblivende bønder at udbetale tærepengene umiddelbart til de udskrevne knegte. Kantsleren optog også denne hans henvendelse på det allerbedste, og Jens Bjelke kunde således foreløbig anse sig sikker mod bagvaskelsen, da han havde denne mægtige velynder at støtte sig til. Også Sten Bilde vilde efter al rimelighed have gået fri for den anklage, som han frygtede, hvis der ikke senere var tilstødt andre ting, der ansåes for at være mere graverende for ham.

Sten Bilde savnede alle evner til at opretholde sin auktoritet, som end mere svækkedes under hans sygelighed. I sin brevveksling med kantsler Fris skildrede Jens Bjelke, skønt fremdeles i meget skånsomme udtryk, den forvirring, som fremkaldtes dels ved hans slaphed, dels ved borgernes

og almuens ulyst til at udføre, hvad der var dem pålagt. Han var ikke utilbøjelig til at give disse den største skyld og skrev, „at kanske man med onde og med straf neppelig skulde end kunne bringe denne almue til større lydighed og duelighed udi disse krigshandlingers bedrift, end de med gode hidindtil ere blevne tilbragte; ti kanske naturen og kompleksionen er ikke dertil genegen; dog stod det til forsøgelse med dennem“. For Trondhjem selv var der dog ikke så megen fare, da Sten Bilde her virkelig havde grebet sig noget an; men med lenets forsvar var det alt andet end godt bevendt, da sommeren kom i 1612 og fiendens anfald kunde imødesees. Dette udeblev heller ikke, skønt det kom fra en anden kant, end man havde ventet.

Den svenske konge havde ladet hverve tropper i Nederlandene og Skotland for at kunne fortsætte krigen med kraft. Da al adgang til hans rige var spærret fra Skagerak og Kattegat, greb disse til den udvej at marschere tværs igennem fiendens land og rettede derfor sin kurs mod kysterne af Søndmøre og Romsdalen, hvorhen de sejlede i to afdelinger. Den ene af disse, der anførtes af den brabantske oberst, Johan Mønnichhaven og kom fra Holland, skal ved ankomsten til Norge have bestået af omtrent 800 Mand. Efterat disse vare komne under land noget nordenfor Stat, før de plyndrende langs kysten af Søndmøre, Romsdalen og Nordmøre, og satte derpå kursen ind ad Trondhjemsfjorden. 19 Juli, medens folk var i kirke, kom der bud om, at der var fiendtlige orlogsskibe indenfor Agdenæs. Sten Bilde ilede øjeblikkelig ud af kirken, samlede så mange folk, som han i farten kunde få fat på og lod veterne tænde omkring på fjeldene. Medens han endnu var sysselsat hermed, kom Mønnichhavens skibe seilende ind ad fjorden og styrede imod elvemundingen. Men da alle mærker vare borttagne, vovede

de ikke at sejle videre og kastede anker udenfor på dybet, hvor de bleve liggende og besvarede den fra byens skanser åbnede kanonade. Ilden var temmelig voldsom, da Sten Bilde nede ved Søen havde samlet alle kanoner fra skanserne på domkirkegården og Kalvskindet. Formodentlig har han derved givet Mønnichhaven den forestilling, at byen var langt bedre befæstet og forsvaret, end den i virkeligheden var, så at denne fandt det bedst at opgive enhver tanke om overrumpling og sejle længere ind i fjorden for at komme til Sverige hurtigst muelig. Af denne grund styrede han næste morgen ind til Størdalen, hvor han gik iland med alle sine folk og øjeblikkelig fortsatte sin marsch opad dalen, hvor der ikke var truffet nogen forsvarsanstalter. Da Sten Bilde fik vide, at fienden var dragen ind over fjorden, forsøgte han at oprette det forsømte, men forgæves. En kaptejn og 250 mand sendtes i hast efter; disse forenede sig med et par af fjeldvagterne og opbøde bønderne i et antal af 1000 mand. Med denne styrke vovede man et angreb på fienden, der havde lejret sig på en gård oppe i dalen; men da bønderne hørte de første musketkugler hvine om ørene og syntes, at det var et ganske andet våben end deres gamle bøsser, toge de tilbens og opløste sig. Mønnichhaven fortsatte, fremdeles plyndrende uhindret sin marsch over Merakerfjeld og kom ned i Jæmteland. Bagefter fandt man nogle af hans soldater, som vare døde af udmattelse, medens mange andre havde kastet fra sig sine harnisker og våben, da de ikke længere magtede at bære dem. De skibe, som havde ført ham over, iverksatte øjeblikkelig sin tilbagerejse uden at forulempes.

Efter dette varede det ikke længe, førend skarp dadel rammede Sten Bilde, fordi han havde ladet Mønnichhaven slippe over til Sverige. Kongen var forbitret over de uheld, som havde ledsaget de nordenfjeldske krigsforetagender fra

først til sidst og besluttede derfor at statuere et eksempel. Hertil blev Sten Bilde udseet, uagtet det havde været mere retfærdigt at søge grunden ikke så meget i hans uduelighed, som i den norske hærs ynkelige indretning, og indrømme, at selv den største general vilde have været til ingen nytte under sådanne forhold. Allerede i Oktober fik den stakkels lensherre en meget alvorlig tilrettevisning for sit forhold og senere på vinteren, da freden var sluttet, modtog han underretning om, at han til tredie Påskedag 1613 skulde opgive sit len, som skulde betroes en anden „god mand."

Sten Bildes videre skæbne afgjordes på herredagen i København i Juni 1613. Til de ydmyge bønskrifter, som han i Februar sendte til kongen og Kristian Fris for at afværge anklagen, toges intet hensyn, så at han måtte svare for kongens og rigsrådets domstol for de forsømmelser, som lagdes ham til last. Som aktor optrådte den kongelige sekretær, Tyge Lange, der anklagede ham for at have udbredt den kgl. befaling af 4 Marts 1611 for tidlig, for at have udskrevet knegte af sølenene, der vare mindre duelige til krigstjenesten tillands, for at have ladet bønderne selv betale tærepengene umiddelbart til de udskrevne soldater, for ikke at have sendt melding til København om Herjedalens tab, der fulgte kort ovenpå Jæmtelands, samt endelig for at have ladet Mønnichhaven drage igennem lenet. På Sten Bildes vegne svarede hans broder, Markus Bilde til Hvidkilde på disse beskyldninger, at han for det første havde bekendtgjort den kongelige befaling for lagmand, borgermester og råd alene i den hensigt at holde borgerne fra at sejle til Nordland, hvortil de netop vare færdige, at han dernæst ikke havde kunnet lægge den hele udskrivningsbyrde alene på landlenene, at han skulde truffet bedre foranstaltninger med pengenes uddeling, hvis hæren var forble-

ven længere i Jæmteland, at han ikke havde vidst andet end, at Herjedalen „forstodes altid under Jæmteland," og endelig, at Mønnichhaven var kommen aldeles uforvarende over dem, og at det senere ikke havde været mueligt at tage andre forholdsregler end de, han havde truffet. I henhold hertil bad Markus Bilde om, at hvis hans broder heri havde gjort noget, som kunde regnes ham til en forsømmelse, så måtte kongen dog skænke ham sin tilgivelse og nåde. Herpå vilde kongen, der var opbragt over Mønnichhavens tog og fast bestemt på at statuere et eksempel, ikke gå ind, og dommen lød derfor på, at Sten Bilde havde forseet sig og skulde stande kongen til rette. Efterat dommen var falden, viste dog kongen sig mere tilbøjelig til mildhed og pålagde ham blot den straf at tjene 3 år udenlands i krig. Da imidlertid Sten Bilde forsøgte at unddrage sig dette og i stedet holdt sig skjult i Jylland, vågnede kongens vrede på ny, så at han lod ham sætte i fængsel på Dragsholm, hvor han endte sine dage efter nogle års forløb[1]).

Mod Jens Bjelke rejstes ingen anklage. Tværtimod fik han under 19 Juni 1613 det hverv tilligemed Palle Rosenkrans samt lagmanden og borgermesteren i Trondhjem at

[1]) Bidrag til de nordenfjeldske krigsbegivenheders historie i årene 1611 og 1612 findes hos Slange, Kristian IVs historie, 312 flg. 352—354; samlinger til det norske folks sprog og historie III, 219 og 260 og de der citerede steder; Norske samlinger (8vo), I, 362—383 og II, 44—80 og 273—310; jfr. Daaes Norske bygdesagn, 71 flg. Fremdeles er dèr ved nærværende fremstilling benyttet en række, hidtil utrykte breve til kantsler Kristian Fris, som dels findes i samlinger til den danske adels historie på det kgl. bibl. i København, dels i danske kancellis arkiv i gehejmearkivet smstds. Hvad der er meddelt om herredagen i 1611, er hentet fra rigens råds breve, fasc. 42 i det danske gehejmearkiv. Lensregnskaberne for krigsårene, der findes i rigsarkivet, have derhos ydet en del oplysninger, navnlig om skatterne.

følge den nye lensherre, Klaus Dåe til Størdalen og Jæmteland for at iverksætte den dom, der var falden over disse landskabers indbyggere. For Størdølernes vedkommende gik denne ud på, at de skulde være i kongens nåde og unåde, fordi de ikke havde gjort Mønnichhaven modstand, medens de af Jæmterne, der havde forseet sig grovest, skulde have sit gods forbrudt, og de øvrige tiltales ved sit hjemthing. Kommissarierne afrejste straks til Jæmteland for at udføre sit hverv, hvorom de allerede i Oktober afgave beretning. Efter deres indstilling mistede Jæmterne sit gamle privilegium med kun at give halv skat samt retten til at have et eget landssegl.

Flere år senere, i 1623 beklagede Jæmterne sig over, at der ved nedsendelsen af deres landssegl og privilegier tillige var bortkommet en gammel landsskrå angående grænsen mod Sverige, hvorfor det var dem umueligt at få en ordentlig afgørelse på de grænsespørgsmål, der idelig rejstes fra begge sider. Den daværende lensherre i Trondhjem, Tage Thott skrev i den anledning til København, men uden at det var mueligt at finde nogen sådan skrå. Det kom imidlertid ved denne lejlighed for dagen, at der kunde være meget at udsætte på den måde, hvorpå kommissarierne i 1613 havde udført sit hverv; navnlig førtes der grundede klager over, at de ikke havde været påpasselige lige over for de underslæb, som vare begåede af formyndere. Der var fremdeles en danskfødt prest, som var behandlet meget uretfærdig, da han nemlig var bleven landsforvist af kommissarierne, som den, der havde gået Svenskerne tilhånde, uagtet han kun var bleven tilbage af hensyn til sin hustru, der skulde ligge i barselseng; efter sin forvisning var han bleven prest i Sverige, men ønskede intet hellere end at komme tilbage til Norge, et ønske, som Tage Thott anbefalede på

det varmeste. Det synes således at fremgå, at kommissa- rierne mere havde hastet med at komme hjem igen, end stræbt at komme tilbunds i de dem betroede sager, og at de følgelig have taget sig sit hverv temmelig let. Endnu så sent, som ved herredagen i Bergen 1631 kom der flere klager over deres bestemmelser.

Uagtet Kristian IV var gået sejerrig ud af Kalmarkrigen, havde han dog af, hvad han havde seet, fået erfaring for, at hans riger ikke vare „udi en sådan tryg og felig statu, som de udi forrige tider været have.“ For Norges vedkommende overdrog han derfor under 17 November 1614 rigsadmiralen, Mogens Ulfeld og lensherren på Båhus og Elfsborg, Jørgen Lunge at sørge for, at der i det søndenfjeldske kunde holdes en styrke på 1500 mand, medens Jens Bjelke og Peder Iverssøn Jernskæg nordenfjelds skulde sørge for, at der kunde være 600, nemlig 300 i Bergenhus len og 300 i Trondhjems len. Da disse soldater alene skulde tages mellem odelsbønderne (eller måske også mellem kronens lejlændinger) har det oprindelig været tænkt, som et slags sidestykke til adelens rostjeneste, idet alle, som bleve udskrevne, skulde nyde sine påboende gårde „kvit og fri for al landskyld, de til Os og kronen give, fri for skat, når almindelig skat udskrives over alt riget, fri for indfæstning og første bygsel, såvelsom og for hvert tredie års tage, fri for ægt og arbejde og anden kongelig tynge, al den stund og sålænge de ere udi samme stand og bestilling.“ Derimod skulde de i krigstid nyde en liden løn for sin tjeneste. Ligeledes skulde der i de søndenfjeldske len og byer samt Bergens by og Bergenhus len udtages 330 bådsmænd eller matroser.

Jens Bjelke og Peder Jernskæg vare allerede færdige med sine undersøgelser i April 1615, da de den 21de fra

Trondhjem indsendte sin erklæring for Bergenhus len. Efter denne skulde lenet ialt stille 301 knegte foruden 50 i reserve, ligesom der i de forskellige egne bestemtes gårde for kaptejner og løjtnanter. Med det samme udarbejdedes en takst, hvorefter en løb smør i leding den gang ansåes for at udgøre 2 rdl., en hud 1 rdl., et bukkeskind 24 ß, et gedeskind 12 ß, et fåreskind 6 ß, et kalvskind 4 ß, en mæle korn 23 ß 2 alb., o. s. v[1]). Nogen opgave over bådsmændene er neppe nu bevaret. Den hele plan kom imidlertid aldrig længere end på papiret, ligesom der heller ikke blev noget af den bebudede general-forordning for den norske stående hær. Norges hærvæsen vedblev således endnu i nogen tid at lide under de gamle mangler.

III.

Jens Bjelke udnævnes til Norges riges kantsler og forlenes med Nonneseter kloster og Onsø len. Ny uenighed med Envold Kruse. Kantsler Fris's død. Herredagen i Oslo 1616. Reformer i rettergangen. Forsøg på at skille Jens Bjelke af med hans len.

Efter reformationen var embedet som rigets kantsler den højeste værdighed, der betroedes til en indfødt Normand. Dette embede var et meget gammelt og nævnes allerede i begyndelsen af det 13de århundrede, skønt dets indehaver dog måske først ved Magnus Lagabøters hirdskrå fik en bestemt virksomhed. Som bevarer af det kongelige segl havde han at udstede og forsegle alle kongens breve, der-

---

[1]) „Bergenhus Lehn. Rette Hoffuit Register paa Kriigs Knegtte, som er Wdschreffuen“ i rigsarkivet (kancelliet — „krigsmagten“) Jfr. Norske samlinger, (8vo), II, 316 flg.

hos at holde bog over dennes ejendomme og de deraf flydende indtægter, samt endelig at være kongen behjælpelig med sine råd; på grund af disse forretningers natur måtte kantsleren selvfølgelig altid være en mand med gejstlig dannelse og lærdom, om end ikke af gejstlig stand. Dette sidste blev først nødvendigt under Håkon V, der fastsatte, at embedet altid skulde indehaves af den, der var provst ved Mariakirken i Oslo, hvilket blev almindelig regel lige til reformationen. Den sidste kantsler, der tillige var provst, var mester Morten Krabbe, der ganske sikkert endnu indehavde begge embeder i begyndelsen af 1542[1]), men kun med ringe myndighed. Han nævnes ikke ofte efter reformationen, og da kun som den, der har forseglet et af kongen udstedt landsvistbrev eller har deltaget med høvedsmanden på Akershus, lagmanden i Oslo og byens borgermester og råd i afsigelsen af en dom på rådstuen. Efter det gamle norske rigsråds opløsning havde nemlig kantslerens embede sågodtsom tabt sin hele betydning, uagtet det i navnet vedblev at bestå, fordi man ikke vilde berøve dets daværende indehaver hans stilling. Den eneste myndighed, som var denne levnet, var en ubetydelig indflydelse på retsplejen af den ovenfor nævnte art, og da Morten Krabbe afgik ved døden, så det for en tid ud, som om også denne svage rest skulde forsvinde, idet det gods og de distrikter, som vare henlagte til kantslerens og provstens underhold, forlenedes til en anden.

---

[1]) Ifølge Aschehoug, Norges og Danmarks statsforfatning, side 393, skal Morten Krabbe ikke have været kantsler længere end til 1537. I diplomatarium Norvegicum nævnes han imidlertid både som kantsler og provst lige til 16 Februar 1542, så hans død må falde efter denne dag. Keyser anfører ham i sin kirkehistorie (II, 843) som død 1543, hvilket også anføres af Lange i dennes klosterhistorie, 2 udg. 400.

Imidlertid må det snart have vist sig nødvendigt at have en embedsmand, der kunde føre det øverste tilsyn med Norges retspleje, hvorfor kantsler-embedet inden kort tid atter genoplivedes, skønt i en forandret form. I 1547 udnævntes Peder Huitfeldt til kantsler og forlenedes i denne egenskab med de distrikter, der havde ligget til det gamle Maria provsti. Fra denne tid af var der indtil flere år efter suverænitetens indførelse næsten altid en egen norsk kantsler, hvis hverv det var at være den øverste leder af landets retsvæsen. Denne slags forretninger vare ingenlunde fremmede for embedet i dets oprindelige form, skønt de dog aldrig i Norge, ligesom i Danmark havde bevirket en deling deraf. Den nye norske kantsler var nærmest at sammenligne med den danske rigens kantsler, dog uden at han som denne opnåede sæde i rigsrådet. Det var hans pligt at „hjælpe hver mand, som for ham kommendes vorder for dom, lov og ret, ej anseendes vild, venskab, gunst, gave, frændskab eller nogen anden vild.“ Derimod var al indflydelse på rigets administration ham frataget, undtagen når kongen gav ham bemyndigelse for et enkelt tilfælde. Ved den norske adels privilegier af 1591 fastsattes, at der til norsk kantsler altid skulde tages en i Norge indfødt eller ialfald der bosat adelsmand. Efter denne bestemmelse udnævntes først Hans Pederssøn Litle eller Basse til Sæm og efter ham Anders Gren til Sundsby til kantsler. Då den sidste døde i 1614, og embedet på ny skulde besættes, faldt kongens valg på Jens Bjelke. Hans udnævnelse foregik i de første dage af December 1614; det kongebrev, der byder hele Norge at holde og agte ham som kantsler, er dateret 7 December, medens han dagen forud fik brev på det kannikedømme i Oslo domkirke, som hans formand havde havt, og på Nonneseter kloster

og Onsø len, som i den senere tid var henlagt til kantslerens underhold i stedet for Mariakirkens provsti. Denne forlening skulde tiltrædes fra 1 Maj 1615, fra hvilken tid han opgav Rejnskloster. Som indehaver af et kanonikat var Jens Bjelke fra nu af medlem af Oslo domkapitel, men har naturligvis ikke befattet sig synderlig med dettes forretninger. Af og til har han dog ikke kunnet undgå at deltage i disse. Da således hospitalspresten i Oslo, Johannes Sylvius, der senere blev sogneprest til Næs i Hallingdal, havde klaget over sognepresten, Tomas Laugesson, der ikke vilde tillade ham at begrave de lig på hospitalskirkegården, som borgerne førte did, blev sagen påkendt af Jens Bjelke, biskop Glostrup og ludirector Trugels Nilssøn, der i sin dom af 20 Oktober 1620 erklærede, at Johannes Sylvius havde uret og på sin kirkegård for fremtiden kun måtte begrave hospitalslemmerne [1]).

Ifølge en jordebog fra 1631 i rigsarkivet [2]) lå det gods, som den gang henhørte under Nonneseter kloster, fordelt i følgende sogne: Aker, Østre og Vestre Bærum, Asker, Eker, Røken, Hurum, Sande, Slagen, Borre, Våle, Botne, Ullensaker, Jessum, Gerdrum, Nannestad, Holter, Næs, Ejdsvold, Skedsmo, Enebak, Lørenskoven, Hof i Solør, Grue, Vang på Hedemarken, Romedal, Stange, Norderhof, Hof på Toten, Gran, Vestby, Ås, Næsodden, Ski, Råde, Rygge, Onsø, Tune, Askim, Trøkstad, Spydeberg, Sigdal, Skeberg, Ski i

---

[1]) Dommen findes i rigsarkivet (kancelliet — købstæderne — Oslo). Om Johannes Sylvius jvfr. L. Daaes Norske bygdesagn, side 32.

[2]) Onsø lens regnskaber (pakke 270, a), der også stadig ere benyttede i det følgende. Ved oplysningerne ndfr. om toldforpagtningen er tillige benyttet en række breve fra Jens Bjelke til oversekretær Nils Fris i tiden fra 31 Juli 1622 til 6 Marts 1623, nu i det danske gehejmearkiv. Jordebogen af 1650 findes imellem Brunla lens regnskaber (pakke 285) i rigsarkivet.

Viken og Askim sammesteds. Den samlede landskyld af dette gods udgjorde 3½ skꝑ, 1½ fjerding, 4 lisꝑ, 1 remol, 2 sold, 5½ spand og 32½ tønde landskyld- og ledingskorn, 8 tønder hestekorn, 18 skꝑ, 8½ lisꝑ rugmel, 66skꝑ, 1 lisꝑ, 6 tdr. byg,- blandings- og aremalt, 51½ skꝑ, ½ lisꝑ, 1 bismꝑ, 3½ tdr. 5 settinger og 29 spand samme sorter mel, 200 pund smør, 23½ skꝑ, 6 lisꝑ salt, 30½ huder, 5 kalvskind, 7½ læs skattehø, 239 læs skatteved, 2 skꝑ næver, 2 tdr. laks, 1 buløkse, 7 høns, 9 tylvter og 1 stok „tømmerkørsel“, 22½ daler landskyldspenge, 53½ daler 1 ℔ foringspenge, 2½ daler 1 ℔ 14 ß visørepenge, 2 rdl. 15 ß 1 alb. ledingspenge, 21½ dlr. 1 ℔ arbejdspenge, 5 dlr. 1 ℔ skattepenge, 5½ dlr. grundlejepenge, 15½ dlr. 20 ß 2 alb. i leje af tomter i Oslo, 1 ꝑ humle og 1 kvarter makrel. En del af klostrets gårde i Aker blev i 1627 udlagt til Akershus slots og Kristiania bys marker. Disse opførtes dog i jordebogen, hvilket derimod ikke er tilfældet med klostrets bedste ejendom i dette prestegæld, selve gården Aker, på hvis grund Kristiania anlagdes i 1624. Af sagbrug på klostrets grund opkræveдes ved en egen dertil ansat sagfoged en årlig sagleje af 136 daler, som endog antoges at kunne drives op til 172 rdl., når ingen fik afslag i sin årsafgift. I en yngre jordebog fra 1650 opgives landskylden til 156 skꝑ, 4½ lisꝑ tunge, 18 tønder, 2 set. havre, 191 pund 1½ bism℔ smør, 43 huder, 9 skind, 2 tønder laks, 19½ skꝑ, 7 lisꝑ salt, 2skꝑ næver, 8 tylvter tømmer og 10 stokker, 177 læs brændeved, 1 tønde næper, 7 læs skattehø, 7 høns, 206 rdl. og 18 ß i penge, hvilket, når alt blev omsat i penge, udgjorde en samlet sum af 852 rdl. 12 ß 2 d. Jordebogen af 1631 indeholder også en fortegnelse over Jens Bjelkes kannikegods, der lå spredt i Løjten, Øjer, Grue, Vinger, Enebak, Båstad, Tomter, Ejdsberg, Høland, Rakkestad, Ås, Skeberg, Tors-

næs, Onsø, Rygge, Aker, Nitedalen, Bærum, Norderhof, Hadeland, Toten, Land, Odalen, Ullensaker, Næs, Sørum, Urskoug, Fet, Asker, Røken, Hurum, Lier, Eker samt i Viken, foruden et par tomter i Oslo. Den årlige landskyld af dette gods udgjorde 4 skæ rugmel, 32½ skæ byg- og blandingsmel, 16½ skæ, 3 lisæ og 14 tønder malt, 43½ pund 6 ℔ smør, 5 huder, 15 kalvskind, 15 lisæ, 1½ tønde og 3 settinger korn, 12 skæ 2½ lisæ salt, 1½ ort tomteleje, ½ pund humle, 2½ daler landskyldspenge og 1½ daler grundlejepenge. Ifølge en jordebog fra 1618 over Oslo og Hamars kapitlers jordegods bestod denne Jens Bjelkes præbende af „kommuneparten“, St. Olai alters gods af Mariakirken, Dorotee alters af samme kirke, Svende alters, og portio choralium, og angaves til en samlet landskyld af 2½ daler 8 ß penge, 2 pund rugmel, 13 pund 1 fjerding bygmalt, 1 pund 7½ lisæ bygmel, 14½ pund og 13½ tdr. havremalt, 2 pund 1 fjerding havremel, 14 pund 1 fjerding blandingsmalt, 5½ pund 1 fjerding blandingsmel, 44 bismæ smør, 11 pund 1 fjerding salt, ½ bismæ humle, 4 kohuder, 2½ døger og 3 kalvskind og 6 tylvter deler. I en tillægsbemærkning gør Jens Bjelke udtrykkelig opmærksom på, at „ald Landschylden Icke følger lige effter Jordebogen“, men at han dog vilde se at få den i orden, om det var muligt. Dette kan måske være en forklaring til den store forskel, som findes mellem de to angivelser.

Efter sit forleningsbrev skulde Jens Bjelke have Nonnesetørs gods „kvit og fri, foruden afgift,“ således at han deraf oppebar alle kongelige indtægter uden noget vederlag, alene som løn for sit arbejde som kantsler. Af sit kanonikat kunde han derimod ikke have andre indtægter end de, der tilkom Oslo domkapitel, som godsets ejer, altså kun den årlige landskyld, første bygselen og tredie års tagen. Ingen af disse forleninger kunde ligeså lidt, som tidligere Rejnskloster

medføre synderlig forretninger for den, hvem de vare overdragne, hvorimod Onsø len, endskønt det også hørte mellem de små len, må have medført både større ansvar og flere forretninger for sin indehaver. Medens nemlig både Rejnsklosters og Nonneseters len kun indbefattede offentligt jordegods, der lå adspredt omkring i flere andre len, var Onsø len et virkeligt administrativt distrikt, hvorunder såvel hørte krongods, som adels-, odels- og andre bønder. Af dette skulde Jens Bjelke uden noget vederlag oppebære alle kongelige indtægter; men uagtet der i hans lensbrev ikke gøres nogen undtagelse, må der dog have været en sådan, da det af regnskaberne fremgår, at han, når han for sig selv nød noget af tolden af lenets tvende ladesteder, ikke gjorde dette uden vederlag. Disse to ladesteder vare Krokstadhavn, hvis told indtil 1 Maj 1623 var bortforpagtet til Oluf Galde for 200 rdl. årlig, og Ellinkilen, hvis told Jens Bjelke selv forpagtede fra 1621—1622 for en årlig afgift af 70 rdl., efterat tolden tidligere var leveret på Akershus. Efter længere forhandlinger om sommeren og høsten 1622 overtog han omsider fra 1 Maj 1623 forpagtningen af begge steders toldintrader, det første for 200 og det andet først for 70, senere for 50 rdl. I 1626 vilde han imidlertid ikke længere beholde Krokstadhavn for den nævnte sum, hvorfor han under 25 April s. å. fik den på 3 år for 180 rdl. årlig, samt 20 rdl. for den senere pålagte småtold. Efter udløbet af denne termin foregik der atter en forandring, hvorved al forpagtning ophørte. Et toldregnskab for 1638 fra Ellinkilen udviser en samlet indtægt i lastetold af 4 hollandske skibe af 199 rdl. 1½ ort 6 ß, der med fradrag af de tolderen bevilgede 3 p. c. og nogle andre, små udgifter indbetaltes direkte i rentekammeret. Et lignende regnskab fra Krokstadhavn for 1634 udviser en samlet ind-

tægt i lastetold af 28 skibe af 977 rdl. 2½ ℔ 6 ß, der med fradrag af tolderens og toldskriverens løn indbetaltes i rentekammeret. Jens Bjelke havde derved alene en kontrollerende opsigt med tolderne. Ellers er forholdet med Krokstadhavn ikke ganske klart, idet der haves et regnskab over forhøjelsestolden i Krokstadhavn i 1628, der er undertegnet: Helvig Marsvin, sal. Gude Galdes. Da Jens Bjelke i 1623 overtog forpagtningen af de to ladesteders told, var Hartvig Huitfeldt hans mellemmand; men da han ikke kunde opnå så gode betingelser, som Jens Bjelke formodentlig havde ønsket og ventet, generede denne sig ikke for at tale om, at den anden ikke havde „havt hans minde til at forpagte den så højt."

Med fradrag af told og rimeligvis også af vrag have alle andre kongelige indtægter fulgt lensherren. Om deres størrelse i 1614 kan for tiden intet bestemt opgives. I 1635 udgjorde ledingen af Onsø ifølge jordebogen 63 rdl. 3 ℔ 10 ß i penge, 95 bismerpund 2 ℔ smør, 19 skæ ½ lisæ 1 bismæ korn og 6 kalvskind. Lenet deltes i Øvrefjerdingen, der bestod af den del af Råde prestegæld, som begrænses af Tomskilen og landevejen fra Karlshus til Kølberg bro, Åfjerdingen, Ytrefjerdingen, Kirkefjerdingen og Vestfjerdingen, hvilke fire tilsammen udgøre det nuværende Onsø prestegæld.

Da Onsø og Nonneseters len i Jens Bjelkes tid ikke gav statskassen nogen indtægt, er det let forklarligt, at der heller ikke i rentekammeret er bevaret noget regnskab for deres vedkommende, således, som det er tilfælde med Onsø lens skatter. Disse indkrævedes af Jens Bjelkes foged og indbetaltes senere dels på Akershus, dels umiddelbart i rentekammeret. De endnu bevarede kvitteringer vise, at de almindelige, årlige såkaldte pengeskatter ere

betalte på Akershus for årene 1617, 1618, 1620—1630, men i rentekammeret for 1631—1649 tilligemed nogle mindre, ved lejlighed pålagte skatter. De såkaldte bygningsskatter betaltes på Akershus fra 1617—1630, men senere i rentekammeret; bådsmandsskatten betaltes fra 1636—1644 i rentekammeret og ligeledes garnisonsskatten fra 1627—1644 og officersskatten fra 1641—1643. Nonneseter havde ingen hovedgård, hvor lensherren kunde residere, da klosteret forlængst var lagt øde, så at Jens Bjelke ved sin tiltrædelse i 1615 kun forefandt en mur, der året efter af kongen bevilgedes til udbedring af Oslo rådhus. Derimod lå hans hustrus gård, Elline omtrent midt i Onsø len og frembød således den mest udmærkede residents, som han kunde ønske sig. Det synes også, som om han i de følgende år i regelen har opholdt sig på denne ejendom.

Efter sin udnævnelse til kantsler blev Jens Bjelke endnu mindst et halvt år nordenfjelds, bl. a. sysselsat med den ovenfor omtalte plan til at oprette en stående hær i Norge. Da Peder Jernskæg havde forladt Trøndelagen i slutningen af April, var det også Jens Bjelkes tanke snarest muligt at følge efter og drage til Oslo; men da han i de første dage af Juni 1615 efter et besøg på Østråt havde begivet sig på rejsen, blev han overfaldt af en heftig „landfarsot," der fængslede ham til sengen. Det havde været hans agt at indfinde sig til lagtinget i Oslo ved St. Hanstid; men efter at han i otte dage ikke havde „været udenfor stuedøren," måtte han sende en undskyldningsskrivelse og forklare grunden til sin udeblivelse[1]). Formodentlig rejste han ned i slutningen af sommeren.

[1]) Jens Bjelkes brev, dateret Rejnskloster 8 Juni 1615, indtaget in extenso i Oslo lagtingsprotokol for 1615 i rigsarkivet.

Endnu inden et år var hengået, kom Jens Bjelke på grund af sine forleninger i en ny uenighed med Envold Kruse, der fremdeles var statholder og neppe havde glemt deres første sammenstød i 1609. Jens Bjelke, der stedse holdt meget strengt på sine privilegier og i stedet for at opgive noget af, hvad han anså for sin ret, snarere søgte at udvide denne ved given lejlighed, foretog sig naturligvis straks en undersøgelse af, hvad der kunde være frakommet de ham betroede len, for i så fald at kræve det tilbage. Han opdagede da, at Envold Kruse gjorde påstand på, at Nonneseters lejlændinger skulde gøre arbejde til Akershus eller Hammer gård på Hedemarken, og at han som hjemmel derfor påberåbte sig et kongebrev fra sidste hylding af 22 Juni 1610. Efter sin egen fremstilling havde Envold Kruse desuagtet af sin gode vilje, alene af hensyn til Anders Gren fritaget 18 af Nonneseters bønder for denne arbejdsbyrde, medens Jens Bjelke påstod, at den sidstnævnte virkelig havde havt en kongelig bevilling, „dog ad tempus," at holde sig til. Da Envold Kruse om vinteren 1616 kom op fra Danmark, havde han en samtale med Jens Bjelke om denne sag og lovede da, at det gamle forhold skulde vedblive, hvormed Jens Bjelke erklærede, at han vilde lade sig nøje. Dertil kunde han også have god grund, da han ved denne statholderens indrømmelse havde opnået mere, end han med loven i hånd kunde gøre fordring på, idet han derved for endel af bønderne på sit forleningsgods havde opnået en lignende frihed af, hvad han i 1609 og 1610 havde været med at tilkæmpe adelen for bønderne på deres ejendomme. Imidlertid angrede Envold Kruse snart sin føjelighed og opfyldte ikke det givne løfte; i det sted lod han klosterets bønder uden undtagelse pålægge at gøre arbejde til Akershus slot, så at de derved hindredes fra at

gøre noget for Jens Bjelke. Men denne havde nu efter det givne løfte mere ret og undlod ikke at benytte den. Såsnart han fra sin sagfoged i Oslo havde fået underretning om statholderens adfærd, skrev han straks en af sine sædvanlige lange epistler til kantsler Fris, for hvem han fremstillede sagen efter sin opfatning, idet han tillige lod det skimte igennem, at grunden alene var at søge i statholderens personlige uvilje mod ham. Det synes nemlig, som om kantsleren allerede forhen har advaret ham mod Envold Kruse. I dette brev, der er dateret Elline 8 Maj 1616, bad han på det indstændigste om at få beholde de atten bønder fri for „arbejde til nogen anden — — uden det dog kunde være til slottets bygning eller andet sådant, som landeværn og det gemene beste pågælder, og det da lige med andre kronens bønder at måtte ske og ikke videre.“ Samtidig anmodede han også Envold Kruse om fornyet forklaring over, hvad denne var tilsinds at gøre med klosterets lejlændinger. Herpå svarede statholderen, at sagen kunde stå hen, indtil Jens Bjelke kom ind til Oslo, måske fordi han først ønskede at kende Kristian Fris's opfatning og hensigter.

Ved denne afgørelse blev det også, indtil kongen samme sommer kom op til herredagen i Oslo, da sagen på nyt kom under behandling. Uagtet Jens Bjelke ved denne ikke fik sin fordring drevet igennem i den udstrækning, som han ønskede, opnåede han dog ved kongebrev af 4 August 1616, at 6 af klosterets lejlændinger nærmest omkring Oslo bleve fritagne for al ægt og arbejde til Akershus, hvilket navnlig var ham af vigtighed, når han kom ind til byen i embedsforretninger, idet han da kunde have rådighed over disse i stedet for, at han ellers måtte henvende sig til andre om skyds. Tillige var det en ny sejer over Envold Kruse, som han her igen havde vundet ved Kri-

stian Fris's hjælp. Denne var dog død, forinden sagen var endelig bragt i orden; da han skulde følge kongen til herredagen i Oslo, blev han undervejs syg og måtte sendes tilbage til København, hvor han døde 29 Juli, samme dag, som den norske herredag åbnedes. I ham tabte ikke alene Jens Bjelke en trofast støtte; hele den danske adel havde i ham havt en ihærdig talsmand for sine rettigheder, som den nu mistede, ligesom man, efter hvad der ovenfor er oplyst, tør antage, at han også lige over for den norske adel har vist en lignende tilbøjelighed til at udvide og sikre dens rettigheder, i stedet for som de fleste af hans standsbrødre at betragte den med overmod. Han har derfor fra et norsk standpunkt alt krav på et erkendtligt minde.

De norske herredage afholdtes i Kristian IVs regeringstid gærne med et mellemrum af 3 år. Efter den herredag, som afholdtes i Oslo 1610, samtidig med tronfølgerens hylding, kom der en i Skien i August 1613, hvorefter der atter under 2 Januar 1616 udstedtes et åbent brev om, at der på St. Olafs dag, 29 Juli skulde holdes herredag i Tønsberg, et sted, som hverken før eller senere har været udseet til sæde for en sådan forsamling. Heller ikke den gang blev Tønsberg det endelige samlingssted, da der allerede 19 Marts udgaves et nyt åbent brev, hvorved herredagen omberammedes til at holdes i Oslo 29 Juli. En norsk herredag havde omtrent kun navnet tilfælles med en dansk. Medens den sidste var rigsrådets årlige møde, vare de norske herredage ikke stort mere end de danske såkaldte retterting, idet kongen på dem udøvede den ham tilkommende øverste dømmende myndighed, enten personlig med bistand af nogle af sine rigsråder eller gennem særskilt befuldmægtigede kommissarier, dels af det danske rigsråds medlemmer, dels af den øvrige

adel; især plejede den norske kantsler at få en sådan fuldmagt til at deltage i herredagen. At anledningen tillige kunde benyttes til at forebringe også andre spørgsmål, og at disse derved kunde finde en afgørelse, forandrer ikke i det hele og store, hvad her er sagt om de norske herredages betydning. I 1616 mødte kongen personlig i Oslo, og behøvede således ikke at udnævne særskilte kommissarier. Jens Bjelke benyttede denne lejlighed til at forelægge kongen flere sager vedkommende hans embede og forleninger. Foruden det ovenfor nævnte spørgsmål om Nonneseters lejlændinger, var der blandt disse endnu et andet af megen vigtighed, nemlig om de tilfælde, hvori der skulde udstedes lejdebreve for drabsmænd.

En af kantslerens forretninger var at udstede de såkaldte kongsdage og landsvister, hvorfor han også måtte have det norske rigssegl i sit værge. Ved kongsdage forstodes de lejdebreve, som en drabsmand kunde erholde, indtil han havde fået dom i sin sag, medens landsvisten først udstedtes, når han havde modtaget en dom, der enten lød på frifindelse eller tillod ham at sone drabet med bøder. I 1572 blev det af hensyn til de store afstande tilladt lensherrerne, ja i nødsfald endog disses fogder at udstede kongsdage, en ret, som imidlertid inden en tyve års forløb atter blev overdragen kantsleren alene. I 1602 fik statholderen denne ret; men allerede i 1604 blev den igen overdraget kantsleren, og herved forblev det ved Jens Bjelkes tiltrædelse. Derimod synes det, som om kantsleren den hele tid har havt eneret til at udstede landsvistbreve; i det mindste omtales ikke disse i de forordninger, der gave de nævnte bestemmelser, om hvem det tilkom at give kongsdag.

I tidens løb må der have indsneget sig uvished om, når kantsleren var berettiget eller nødsaget til at udstede sådanne

lejdebreve, og for at få orden i dette henvendte Jens Bjelke sig senest i de første måneder af året 1616 til kantsler Fris „med underdanig anlangende, at mig noget definite måtte præskriberes, hvorledes med dennem skulde forholdes herefter“. Herpå fik han dog ikke for det første noget svar og underrettede derfor i Maj måned den danske kantsler om den fremgangsmåde, han hidtil havde fulgt med udstedelsen af kongsdage og landsvister[1]), idet han, som han selv sagde, i alle sine „udgivne kongsdage (på nogle få nær, som i det første blev udstedt) tilholdt draberne at skulle selv komparere, når dom skal gå i deres sag, eller og re ipsa at skulle agtes for ubodemænd: og i de sager, som mig kan synes at være dømt efter lov og ret, haver jeg udstedt landsvister, men i de sager, som i sententsen mig synes at være afsagt draberen mere til vilje end for at følge retten, dennem haver jeg ingen landsvist udstedt udi, men beholdt dommene hos mig (efter udgiven reversal derpå) til at anvise Eders Magnificents selv dennem udi for^ne herredag, om ellers Eders Magnificents hidop hænder at opkomme, som jeg størligen forlanger efter. — — Synes da E. M. at for^ne domme kan passere, så kan draberens bud, (som jeg til mig til samme herredag haver beskedet) endda tidt nok få landsvist, såsom og anderledes med dennem forordnes, udi hvilkes sager ikke rigtigen er kendt efter loven“. I den i dette brev omtalte hensigt udarbejdede Jens Bjelke en samlet oversigt over de hidtil i hans kantslertid afsagte domme i drabssager, nemlig 5 i 1615 og 8 i 1616, som han ved herredagen forelagde kongen til bekræftelse[2]).

[1]) Jens Bjelkes brev til Kr. Fris af 8 Maj 1616 i samlinger til den danske adels hist. fasc. 17. Hans første brev er neppe bevaret, men indholdet angives i det andet.

[2]) Findes i kancelliarkivet, under „retten, lovhistorie“ o. s. v. i rigsarkivet.

Sagernes indhold var i korthed følgende: 1. En bonde ved navn Kitel Midtsund havde sendt bud efter sin broder, Gudmund Alfssøn, og da han kom, overfaldt ham med hug og slag, så at Gudmund i sin forbitrelse greb en økse og dermed forfulgte Kitel ned i en kælder; men i det samme kom dennes hustru tilfældigvis imellem, så at hugget rammede hende, hvoraf hun døde et par uger efter. Lagmandens dom gik ud fra den forudsætning, at drabet var et vådeverk, uagtet Jens Bjelke mente, at drabsmanden havde havt i sinde at gøre skade, da han tilfældigvis rammede en anden (Mandhelgebalken, kap. 12). Da den dræbte var sagesløs og tilmed hans egen broderkone, fandt Jens Bjelke det meget tvivlsomt, om drabsmanden burde få landsvist eller ej, og henstillede det til kongens nåde. Kongen fandt siden, at landsvisten burde bevilges.

2. Kristofer Arnessøn på Loftstuen i Tønsberg len havde „udbudt", hvem der vilde favntages med ham, hvortil en anden bonde, som kaldtes Laurits Rostvoldssøn, tilbød sig, „dog præokkuperet, at det var vel godt at slås, havde man penge nok at bøde med". Under brydningen var Kristofer kommen under Laurits; men da man trak ham frem fra denne, greb han sin kniv og tilføjede Laurits et sår i maven, så han straks døde. I denne sag var der erhvervet en kongsdag, som dog seglets udseende gjorde noget mistænkelig; ligeledes havde ikke de 12 lagrettesmænd, men alene lagmanden forseglet dommen. Da drabsmanden desuden samme dag havde gjort forsøg på at dræbe endnu to andre mennesker, og der heller ikke i dommen var anført noget sted af lovbogen, hvorefter der var dømt, nægtede Jens Bjelke at udstede landsvist. Da sagen forelagdes kongen, fandt også han, at der ingen grund var til at bevilge en sådan.

3. En kone i Bratsberg len havde 4 sønner, af hvilke

den ene, Arne Kristenssøn var fortrydelig over, at hans moder holdt mere af de andre end af ham, og derfor besluttede at sætte ild på hendes gård. Heri blev han hindret af to af brødrene, hvorved det kom til en kamp, som endte med, at Arne efter at have tilføjet den ene af dem fem knivstik selv fik et i brystet af den anden, hvoraf han døde. Da drabet var øvet på en broder og følgelig var ubodemål, og derhos af to mod en, og uden at drabsmanden var „forbistret eller afsindige", nægtede Jens Bjelke landsvist, som derimod blev bevilget af kongen.

4. To bønder af Bratsberg len, Åsulf Aslakssøn og „Soffue" Aslakssøn havde været i slagsmål med knive; da de vare blevne adskilte, beså Åsulf sin skade og fandt, at han „var lidet riblet i huden". Han tog da sin kniv og stak den anden ihjel, før han kunde sætte sig til modværge. Da drabsmanden næsten ikke var beskadiget, og den dræbte ikke havde noget værge, — da drabsmanden i sin egen sag, hvor der forøvrigt kun var et fremmed vidne, havde vidnet „det, som utroeligt er", og da ikke de 6 mænds segl, men alene fogden, Anders Mikkelsøns fandtes under provet og lagmandens alene under dommen, hvori der heller ikke var anført hjemmel af noget lovsted, fandt Jens Bjelke at burde nægte landsvist. Det samme var også kongens mening.

5. Ejvind Aslakssøn af Bratsberg len var bleven truet af sin „vederpart" og stødt til jorden af ham, men var atter kommen op og havde da stukket ham ihjel med sin kniv. Da „dommen var dubitative afsagt med en kondition, om der ikke kom bedre prov inden år og dag", og det fremdeles var vanskeligt at se af dommen, hvem der havde givet „størst årsag til den ulejlighed", og den dræbte havde været værgeløs, ligesom man også her savnede de 6 mænds segl under provene og de 12 mænds under dommen, næg-

tede Jens Bjelke at udstede landsvist, hvori også kongen var enig.

6. Gudbrand Ejvindssøn fra Agdesiden i nærheden af Flekkefjord var kommen i en trætte med Gudbrand Evertssøn, hvilken Vermund Ejnarssøn vilde bilægge; men han blev i stedet mistænkt af Gudbrand Ejvindssøn for at holde med den anden, hvorfor Gudbrand og hans fader gav ham „nogle tørre hug“, og senere sprang efter ham med en økse. Denne blev dog siden tagen fra Gudbrand; men da kom Vermund ind med en anden og hug Gudbrand i hånden. Herover blev Gudbrands fader, Ejvind forbitret, greb sin økse, hvormed han hug Vermund i hånden og sprang efter ham; men i det samme styrtede Gudbrand og døde. Dette drab skede på anden Juledag, hvorfor det burde „nøjere at eftersees og hårdere at straffes end andre“, (Mandhelgebalken, kap. 16). Derhos skede det i drukkenskab, „som er årsag til de fleste mandeslæt her udi landet“. Den dræbte havde vistnok intet våben i hånden, da Vermund gav ham banesår; men til gengæld havde han „yppet sig i pellemente med dræberen, fordi han vilde afstyre en anden pellemente, som første gang var begyndt imellem for^ne Gudbrand og en anden hans drikkebroder, og slog dræberen mange store hug med næverne for hans gode vilje, så vel som Gudbrands fader“. Jens Bjelke fandt under disse omstændigheder sagen meget tvivlsom og henstillede det derfor til kongen, om denne „vil nu agte samme drab for nødværge, så dræberen må komme til bøder og samt landsvist, og fredljusning over hannem må udstedes“. Kongen bestemte, at Vermund skulde få landsvist.

7. Laurits Pederssøn på Bø fra Agdesiden havde krævet Tord Tollefssøn for en mark, men da han i det sted fik onde ord, stukket ham ihjel med en kniv. Under træt-

ten havde de været alene, men da Tord havde fået stikket, var der kommet en anden bonde til, ved navn Mikkel Løbdal. Følgelig havde man kun drabsmandens bekendelse at holde sig til med hensyn til uenighedens opkomst. Af denne grund, og fordi drabet „var skeet med en kniv, som er et mordiske værge, og der var ingen hos uden vederparterne, der gærningen skeede“, ligesom der ikke var noget, som undskyldte drabsmanden, da det hverken var vådeverk eller nødværge, fandt Jens Bjelke, at det her ikke gik an at udstede landsvist, hvori kongen også var enig med ham. Også denne gang manglede de seks mænd under provet, og de tolv under dommen, idet den første alene var udstedt af fogden og den sidste af lagmanden, hvorhos der heller ikke i dommen var anført noget lovsted som hjemmel. Ellers var der den besynderlighed, at „endog den dræbte i sit yderste haver givet skylden på en anden, ved navn Mikkel Løbdal, at han var årsag til hans bane, dog bekendte han derhos, at for^ne Laurits Pederssøn gjorde gærningen“.

8. „Biug Saffuesen“ fra Agdesiden havde givet Olaf Halvorssøn øgenavn og „kastet hannem noget for igen om en skreppendes hest;“ Olaf sagde, at han ikke ville gøre ham noget ondt derfor, men da han alligevel, som han sad ved hans side på bænken, „slog op med hånden — — og rørte hannem noget ved kinden, så han af hans negler blev noget riblet i huden,“ blev Bjug vred og stak ham ihjel med sin kniv. Da Bjug selv havde givet årsag til „pellementen,“ og den dræbte udtrykkelig havde sagt, at han ikke vilde gøre ham noget ondt, og drabet derhos var „skeet med det forraskelige værge, som er en kniv, hvormed de fleste slags drab sker i Norge,“ fandt Jens Bjelke, at det ikke gik an at udstede landsvist. Provene vare desuden indbyrdes uoverensstemmende og dommen havde ikke kunnet anføre

noget lovsted som hjemmel. Kongen var også enig i, at landsvist burde nægtes.

9. Peder Olafssøn på For i Gudbrandsdalen havde „betlet“ Mogens Olafssøn „en kniv af, hvilken kniv Mogens igen begærede at købe hannem af for en halv dlr.“ Derfor kastede Peder kniven til ham „med foragt,“ slog ham „tvende mundslag“ og stødte et bord ind på ham, hvorover Mogens blev vred og stak ham ihjel med en kniv. Drabsmanden havde derefter fået et lejdebrev „indtil denne nærværendes.“ Gærningen skede i drukkenskab og på en helligdag „med en kniv, som er et forraskelige værge,“ uden at den dræbte havde havt noget våben; denne var derhos noget i slægt med drabsmanden. Den sidste havde foreslået at give bøder, hvorpå fogden var gået ind, dog „på øvrigheds gode behag.“ Til hans undskyldning talte det, at den dræbte først havde overfaldt ham og givet ham øgenavn „i et siddende lag;“ derhos var den overfaldne en gift mand, men den anden en dreng. Efter dette henstillede Jens Bjelke til kongen, om det skulde agtes for ubodemål eller ikke, hvorefter han vilde rette sig med hensyn til landsvist. Kongen bevilgede, at en sådan måtte blive ham tilstået.

10. Bjørn Ellefssøn af Telemarken havde dræbt Asvold Torgerssøn og sendt kantsleren et bevis fra den forrige lagmand i Skien, Engel Jenssøn, at han havde betalt bøder for sagen, men uden noget bevis for, hvor sagen var skeet, da drabsmanden lod „angive, at hans dom og prov var druknet, som og for[ne] Engel Jenssøn.“ Jens Bjelke fandt efter dette, at han ikke burde udstede landsvist, men sendte budet tilbage igen med et brev til fogden (dat. Ellingård 13 Juni 1616) om at få udskrift af tingbogen. Kongen erklærede også, at der ikke måtte udstedes landsvist, før en sådan var tilvejebragt og sagen grundig undersøgt.

11. Sevold Dal af [Telemarken kom til „Greguris Ollffuerssen“ i dennes gård og beskyldte hans dreng for tyveri, hvorved han gav sig til at rykke ham selv i håret og slog ham et økshammerslag. Senere kom Gregorius og Sevold sammen i et bryllup, hvor Sevold bandede brudemændene, mellem hvilke Gregorius også var; herved kom disse to „i parlement sammen og blev dog adskilte uden skade.“ Siden satte Sevold sig hen til Gregorius ved bordet, gik så ud og ledte efter en økse, men kom atter ind uden at have fundet nogen sådan. Gregorius vilde da gå fra ham, men Sevold tog ham i klæderne for at holde ham tilbage; herover blev Gregorius vred og stak den anden ihjel med sin kniv. Da Sevold intet værge havde, og da der var hengået en rum tid, siden han først fornærmede drabsmanden i hans egen gård, fandt Jens Bjelke, at der ingen grund var til at udstede nogen landsvist; men da den dræbte havde holdt Gregorius tilbage, da denne vilde gå bort for at unddrage sig videre trætte, bevilgede kongen sådan.

12. Bjørn Asse og „Ambrusses“ fra Telemarken havde i et slagsmål tilføjet hinanden stor skade; dog havde Ambrosius fået mest. Desuagtet vilde Bjørns søn, Knut hævne sin faders skade på denne i hans egen gård, eller ialfald på en af hans brødre. Dette fik Ambrosius's broder, Teofilus høre og slog derfor Knut ihjel. „Men der han slog hannem ihjel og det med en kniv, da havde han intet i hånden uden en „øsse“ og en pibeskal (sic); da han var kommen til Knut og havde spurgt, „om han og hans domestici vilde sanke sold på hannem hans brødre (sic), da stod Knut op og sagde til Teofilus, han skulde være velkommen; — — men i hvad mening han det sagde, ved man ikke“. Da Knut intet værge havde, fandt Jens Bjelke, at han ej kunde udstede landsvist, uagtet Knut tidligere havde truet Teofilus.

Da nemlig dette ikke var skeet i dennes egen gård, havde Knut således ikke brudt husefred eller gårdsfred imod husbonden. Om kongens afgørelse findes ingen påtegning ved sagen.

13. Olaf Arnessøn af Ejdsberg i Bratsberg len var i drukkenskab kommen i „pellemente" med Rikard Olafssøn og havde sagt, „at han vilde rykke hans skæg af hannem". Rikards fader vilde skille dem ad, men da stak Olaf Rikard ihjel. Jens Bjelke fandt, at drabsmanden selv var årsag i ulykken, og at drabet hverken var øvet af våde eller nødværge, så at der følgelig ikke var nogen grund til at udstede landsvist. Også kongen var af samme mening.

I overensstemmelse med den for disse enkelte sager trufne afgørelse fastsattes i de samme dage, under 3 August, ved et kongeligt missive til Jens Bjelke, hvilken fremgangsmåde han for eftertiden skulde følge med hensyn til udstedelse af landsvist. Kongen ytrer i dette missive, „at Du ikke skal være forpligtet til at udstede landsvist efter andre domme end dem, som Du befinder efter loven rigtige at være dømt"; når der forekom domme, der manglede hjemmel i loven, skulde han derom underrette den lensmand, i hvis len drabet var begået, forat denne kunde tiltale vedkommende dommer, samt i tvivlstilfælde indsende sagen til kancelliet i København. Herved ophørte landsvisten at være en formalitet, og kantsleren fik adgang til at kontrollere alle drabssager på en mere eftertrykkelig måde, end han hidtil havde kunnet. Det var Jens Bjelke, som først havde påtalt den tidligere uorden og derved foranlediget en gavnlig reform i vor daværende rettergang. Han viste derved, at han vilde være ligeså nidkær for at hævde sit embedes betydning og indflydelse, som han allerede før havde været for at fremme sin stands rettigheder.

Også den anden mislighed, som han i sin oversigt over

de 13 domme havde havt anledning til at påpege, blev samtidig rettet, idet en kongelig forordning, ligeledes af 3 August bestemte, at den på mange steder brugelige skik, at fogden alene udstedte vidneprovene og lagmanden alene dommene, skulde afskaffes; fogden, der selv var sagsøger, havde nemlig intet med provet, der skulde udstedes af seks mænd, ligesom dommene skulde udstedes af sorenskriveren med tolv mænd, og ikke af lagmanden, om han også var tilstede ved deres afsigelse. Da der ikke udkom nogen ny bestemmelse om kongsdagene, må Jens Bjelkes fremgangsmåde med disse uden videre være godkendt. Der var ved disse to reformer sat en væsentlig stopper for, at private hensyn for eftertiden skulde kunne gøre sig gældende ved retten, således som tidligere var tilfældet. Dette var netop, hvad Jens Bjelke havde ønsket, da han skrev om sit håb, „at vores gode, vedtagne nye lov måtte langvarig hos os blive holden i sin pretio og ikke for hastig vorde antikveret, og at i den sted private affekter her hos os fra domme og andre sådanne publicis negotiis måtte vidt hen blive abrogeret og afskaffet, mere end de nu synes at være."

Foruden disse sager havde Jens Bjelke desuden flere mindre betydelige at forelægge kongen under hans ophold i Oslo, dels angående Nonneseter, dels angående Onsø len, på hvilke han ønskede „skriftlig resolution". Han synes nemlig om just ikke af fuldt så uegennyttige bevæggrunde at have været lige så ivrig som lensherre, som han var i sin egenskab af kantsler, og derved at have vakt adskillig forargelse og modstand hos dem, der havde fundet sin regning ved den tidligere slendrian. Han klagede også i sit forhen omtalte brev til kantsler Fris over, at der var flere, som søgte at skaffe ham af med hans len, men at han vel vilde vogte sig for at give dem anledning til nogen grundet beskyldning. Hvilke

disse personer have været, lader sig nu ikke påvise, medmindre man skulde kunne gætte på Envold Kruse. Derimod er det sikkert, at Anders Grens arvinger lagde ham hindringer i vejen af en anden sort, idet de ikke udleverede de herredags-dombøger, som tilhørte kantslerembedet. Herom fik de dog alvorligt pålæg af kongen under 1 August 1616.

IV.

Jens Bjelke som kongelig kommissarius i sagerne mod borgermester Søfren Søfrenssøn og Augustinus feldbereder. Forhandlinger mellem Jens Bjelke og Gunde Lange om en tømmermand. Jens Bjelkes juridiske studier. Herredagen i Skien 1619. Jens Bjelkes virksomhed som religiøs forfatter.

Der har gærne til alle tider i vore byer været en enkelt mand, som har spillet en fremragende rolle, og til hvis liv man med lethed kunde knytte en fremstilling af byens udvikling og forhold på hans tid. En sådan mand havde Bergen i begyndelsen af det syttende århundrede i Søfren Søfrenssøn, der i sine forskellige stillinger som byfoged, tolder, rådmand og borgermester viste sig ualmindelig ivrig til at rode op i enhver gammel slendrian. Men han havde tillige ved sin hensynsløshed skabt sig mange fiender og derhos givet disse våben i hænde ved den mindre samvittighedsfulde måde, hvorpå han undertiden sees at være optrådt. I årene 1611 og 1612 må han have været en ikke lidet anseet mand i det danske kancelli, idet flere den gang trufne forholdsregler, vedkommende toldens oppebørsel ere tagne i overensstemmelse med hans forestillinger til kantsler Fris. Det var således ham, der ved sin klage over den uorden,

der fandt sted med oppebørselen af told og sise (ↄ: told af vin og øl) i Stavanger og Lister len foranledigede det kongebrev til befalingsmændene over disse len af 20 Juni 1612, der pålagde dem at at tilholde lensmændene at specificere i toldsedlerne, hvad der blev fortoldet[1]). Ved siden af sine bestillinger i byen optrådte han også som en driftig handelsmand, idet han foruden at være participant i vinkælderen i Bergen tillige drev handel på Færøerne og hvalfangst under Norges kyster. I den sidste forretning var lensherren på Bergenhus, Knut Urne hans kompagnon.

En af de sager, hvorom Søfren Søfrenssøn i 1611 havde vakt motion, var spørgsmålet, om borgerskabet var pligtigt til at betale den nye, pålagte sise af de drikkende varer, som endnu ikke vare udlossede af skibene på Bergens våg, da da han i Maj kom op fra Danmark med toldrullen af 10 April s. å. Borgerne mente nemlig, at de for disse varers vedkommende ikke behøvede at betale den forhøjede sise, medens Søfren Søfrenssøn påstod, at de vare forpligtede dertil, da toldrullen ikke gjorde undtagelse for andre varer end dem, som allerede vare fortoldede efter den gamle toldrulle. Denne fortolkning blev også godkendt af kantsler Fris, der desuden fremhævede, at borgerne neppe vilde undlade at tage ens pris for sine varer, enten de vare indførte før eller efter den nye toldrulles bekendtgørelse, hvorfor også de i kongens fravær tilforordnede rigsråder allerede 27 Maj sendte ham et missive til Bergen, at han skulde opkræve al told efter den nye rulle[2]). Der opstod dog snart igen nye uenigheder, og

---

[1]) I samll. til danske adels historie fasc. 14 på det kgl. bibl. i Kbhvn. findes flere breve fra Søfren Søfrenssøn til Kristian Fris fra 1611 og 1612. Smstds. fasc. 13 brev fra Knut Urne til Kr. Fris af 30 Sept. 1612.

[2]) Norske rigsregistranter, IV, 439 flg.

allerede 24 Maj 1616 behøvedes der et nyt kgl. missive til Søfren Søfrenssøn om, at det ikke skulde tillades borgerne at unddrage sig for at betale sise, for hvad de indførte af tysk øl, undtagen hvad der skulde til Nordland. Da borgerne naturligvis ikke have været meget fornøjede over disse forskellige befalinger, er det let forklarligt, at der snart kunde udbredes rygter om, at Søfren Søfrenssøn havde begået underslæb med byens told og skat, samt at han tillige havde forholdt sine medbrødre, borgermester, rådmænd og byfoged, de dem tilkommende to trediedele af sisen i 1611 og 1612, da denne var forhøjet. Disse og mange andre klager fandt også vej til København, hvor kongen besluttede at lade dem undersøge.

Søfren Søfrenssøn var en lojal mand, og havde ikke undladt at lægge disse følelser for dagen; således fik Kalmargaden i Bergen sit navn efter det store stenhus, som han opførte i 1611 efter Kalmars erobring til minde om denne begivenhed. Man har rimeligvis i København været vidende om dette hans sindelag og derhos vel heller ikke fæstet ubetinget tillid til de indgivne klager, da Knut Urne allerede i 1615 havde indberettet, at Søfren Søfrenssøn havde klaget for ham over, at han var bleven „turbuleret og anfægtet af nogle personer, som hannem mod al billighed ville føre i skade og ulejlighed“. Derved lader det sig forklare, at lensherren fik pålæg om at foretage sine undersøgelser af anklagepunkterne i al hemmelighed, og da Jens Bjelke samtidig fik befaling til at begive sig til Bergen for med ham at deltage i undersøgelsen, modtog også han det samme pålæg om, at denne skulde holdes hemmelig. At kongen overdrog dette hverv til rigets kantsler var i enhver henseende berettiget. Derimod synes det efter vor tids begreber højst forunderligt, at Knut Urne, der var den an-

klagedes kompagnon i et større pekuniært foretagende, fik sæde i kommissionen; men det lader ikke til at have været påfaldende for den dalevende slægt.

Foruden de nævnte rygter gik klagerne ud på, at borgermesteren havde gjort ulovlig brug af sin bevilling til at drive hvalfangst, — at han ulovlig havde købt egetømmer i de kongelige skove, navnlig under Lyse kloster og Apostelkirkens gods og heri havt medskyldige mellem fogderne, — at han havde bebygget en plads, som var bevilget borgerne til mønsterplads, — at han havde købt en arv efter en, som ikke var den rette arving, — at han som byfoged havde oppebåret mere sagefald, end ham med rette tilkom, og endelig at han af to kontorske købmænd havde tilforhandlet sig en del udestående fordringer og indkrævet disse „uden nogen lovlig proces“. Hvad den ulovlige skovhugst angik, da havde Søfren Søfrenssøn selv tilstået, at han havde købt tømmer af de kongelige skove og betalt bønderne, „som det efter gammel sædvane afhændt har“. Det var den gamle historie, der så ofte er kommen op igen, at man ikke kan anerkende statens ret til andet end at bestjæles, og Søfren Søfrenssøn, der ikke vilde tillade andre at overtræde lovens bud, havde, hvor det gjaldt hans egen fordel, ikke været tilsinds af ophæve de gamle misbrug. Hvor vanskeligt det er at dømme en sådan mand skyldig eller uskyldig, har vor tid noksom seet, og så meget vanskeligere måtte det naturligvis være for 250 år siden, da opsynet var slappere og begreberne om det offentliges ejendomsret endnu ikke aldeles fastnede. Søfren Søfrenssøns sag blev således en indviklet blanding af skyld og uskyld og krævede en særdeles omhyggelig undersøgelse af de kongelige kommissarier.

Instruktionen for de to kommissarier, der var udstedt på Kronborg 29 Juli 1617, bemyndigede dem til efter endt

undersøgelse at fælde dom i sagen. Såvidt kom det dog ikke. Søfren Søfrenssøn afgav sin erklæring til det danske kancelli om anklagepunkterne og udvirkede derved en ny kongelig befaling af 13 September s. å. om, at *han skulde være fri for al tiltale fra kongens side, hvorimod de private klager skulde fremmes.* Det var for en pris af 5000 rdl., at Søfren Søfrenssøn opnåede dette; så stor en sum udlovede han nemlig som bøder for sit ulovlige tømmerkøb. I de øvrige i instruktionen berørte klagepunkter synes han at have været uskyldig; således lå skylden for den ulovlige inddrivning af de udestående kontorske fordringer alene hos hans udsending, som på hans vegne skulde inddrive disse. De embedsmænd, som havde seet gennem fingre med tømmertrafiken, bleve senere beordrede satte under tiltale for sin forsømmelighed. Med indbetalingen af de 5000 rdl. gik det langsomt, og endnu så sent som i 1626, udfordredes der et kongebrev til lensherren på Bergenhus for at pålægge ham at indkræve summen af Søfren Søfrenssøns arvinger, da denne selv i mellemtiden var død.

Søfren Søfrenssøns frifindelse vakte megen forargelse i Bergen, hvor man rimeligvis anså den for aldeles fuldstændig, da hans fribrev ikke indeholdt noget om de bøder, han havde vedtaget i mindelighed. Fogden i Nordhordeland, *Laurits Markvordssøn* skrev straks til det danske kancelli, at alle vare forfærdede over, at borgermesteren, hvis overmod daglig tiltog, fremdeles skulde beholde sin myndighed; ti nu brugte han „puk og trods mere, end han nogen tid haver gjort tilforn,“ så at det ikke kunde nytte at indgive nye klager til Jens Bjelke. For øvrigt var den samme foged selv ikke bedre, da han var borgermesterens medskyldige og i den anledning kom under tiltale, så at han

måtte betale 4000 rdl. in specie til lensherren på Bergenhus[1]).

Den Søfren Søfrenssøn bevilgede frifindelse for videre tiltale gjaldt imidlertid kun for de klagepunkter, der kunde fordre indgriben fra statens side, hvorimod kommissarierne, som allerede antydet, fremdeles skulde påkende de private søgsmål, som vare rejste imod ham. Hans uvenner i Bergen havde således ikke i denne henseende noget at beklage sig over. Af sådanne private sager kendes flere. Den ene af disse drejede sig om den såkaldte Arnegrund indenfor Vågsalmenningen, hvor Søfren Søfrenssøn havde opsat et stenhus. Den anden borgermester, Vilken Tormodssøn og en af byens borgere gjorde ham brugsretten af denne grund stridig, da de påstod, at den i 1575 var bygslet til deres hustruers mormoder dels af den daværende ombudsmand for St. Johannis og Munkelivs gods, dels af den bekendte læsemester og kannik, Absalon Pederssøn, således at hun og hendes arvinger skulde nyde den for en årlig leje; efter dette mente de, at grunden, som en tid havde været brugt til almenning efter en ildebrand, men nu igen var i privates hænder, nærmest måtte tilkomme dem, og irettelagde flere kongebreve (af 28 Marts 1562, 17 Maj 1577 og 5 Juni 1583), hvorefter de, som havde måttet afstå nogen grund for at udlægges til almenning efter en ildebrand, atter skulde få denne tilbage, når den ikke længere anvendtes i sådant øjemed. Dette skulde efter deres påstand i praksis være udvidet til at gælde ikke alene odels- og ejegrund, men også bygslet grund. Herimod indvendte Søfren Søfrenssøn, at han havde fået bevilget den omtvistede grund af kongen for der at opsætte et stenhus, der i ildebrandstilfælde vilde

[1]) Laurits Markvordssøns brev til Kristian Fris af 29 Oktbr. 1617 i samll. til danske adels hist. fasc. 14 på det kgl. bibl. i Kbhvn.

gøre byen ulige mere nytte end en åben, ubebygget plads, og at de gamle bygselbreve, om de også lød på arvinger, dog ikke skulde gælde til evindelig tid, og i al fald aldeles ikke tilkendte dem nogen ret til erstatning. Da grunden blev udlagt til almenning, var det straks efter en ildebrand, så at der på den ikke stod nogen bygning, hvorfor der kunde kræves godtgørelse, da der, om de end havde mistet grunden, ikke var nogen anden herlighed, som var gået tabt for dem. Fremdeles mente han, at modparterne måtte bevise, at de virkelig havde betalt sin leje af grunden fra den tid, den blev lagt øde og til den udlagdes som almenning; når han selv betalte leje af grunden, kunde det umuelig svare regning for ham at give dem eller andre erstatning for deres formentlige krav.

10 Oktober 1617 mødte Knut Urne og Jens Bjelke med 12 lagrettesmænd på åstedet og dømte efter at have hørt begge parter, at Søfren Søfrenssøn skulde være fri for ethvert krav på godtgørelse fra sine modparters side, da det kun var for ejendomsgrunde, at der kunde være tale om sådan.

Den anden sag mod Søfren Søfrenssøn var rejst af en kvinde, ved navn Kirsten Brocks, som var gift med en borger i Bergen, Garlik Peterssøn. Denne var i Kalmarkrigens tid, da han tjente en købmand fra Amsterdam, Mikkel Spranger, der drev handel på Sverige, bleven arresteret som delagtig i de Svenskes og sin herres „hemmelige praktiker af Sverige på Nordland“, men atter løsladt, da hans uskyldighed blev godtgjort. Han påstod, at han havde Mikkel Sprangers broder, Morten at takke herfor og udvirkede i 1614 en kgl. befaling til Bergens borgermestere og råd om at dømme mellem dem og tillige angående en ham forholdt arv. Dommen gik ham imidlertid imod i al fald for

arvens vedkommende, og da han selv for sin svagheds skyld ikke magtede at före sagen til ende, udvirkede hans stridbare kone i April 1617 kongelig tilladelse til, at der måtte beskikkes hendes mand en værge, med pålæg til lagmanden om snarest mueligt at fremme de sager, som bleve indstævnede af denne. Hun påstod, at borgermestere og råd i denne sag ved sin dom ikke havde hjulpet hendes husbond til, hvad ham med rette tilkom, uagtet lagmanden allerede havde bekræftet deres dom, hvilket naturligvis kun gav anledning til nye klagemål fra hendes side over den lidte uretfærdighed og voldsomme beskyldninger, især mod Søfren Søfrenssøn. Sagen kom derved, forsåvidt den angik denne, for kommissarierne, der indstævnede alle parter til at møde i rette på Bergens rådhus 30 September. Stævningen blev først forkyndt på rådhuset 23 September og senere i begge byens kirker. Da Kirsten Brocks indfandt sig på den fastsatte dag, sagde hun til kommissarierne, at hun havde ventet der at finde sin tilforordnede værge, Nils Nilssøn, borger i byen, men da han ikke var der, måtte hun bede om en dags udsættelse. Dette blev bevilget; men da kommissarierne den næste dag atter indfandt sig på rådhuset for at sidde retten på kongens vegne, kom hun igen frem for at bede om ny udsættelse på en dag, da hun sagde, at hendes værge var rejst bort og først kom igen om aftenen. Da trådte imidlertid „tvende beskedelige dannemænd“ af lagrettet frem og erklærede på Nils Nilssøns vegne, „så som hans rette forfalds vidne“, at han for dem havde ladet sig forlyde med, „at han ikke vilde være hendes fuldmægtige i nogen ærerørige skældssager imod borgermester Søfren Søfrenssøn, eller mod andre, mens alene (i) hendes hovedsag om hendes arvs og breves forhold“. Efter denne oplysning trådte Søfren Søfrenssøn frem for retten og bad hende selv angive, „udi hvis

måde han havde gjort, øvet eller brugt enten overmagt, hadskhed eller tyranni over nogen, hende eller nogen anden i denne by eller nogen andensteds". Men Kirsten vilde ikke indlade sig på at svare, før hendes værge var kommen tilbage, hvorfor hun begærede og fik udsættelse til 6 Oktober.

På denne dag mødte atter både borgermestere og råd på den ene side og Kirsten med hendes værge på den anden i retten, hvor man først oplæste det lange klageskrift, som hun havde indgivet til kongen over den uretfærdige medfart, som hun havde lidt. Søfren Søfrenssøn og de øvrige, som hun anklagede, påstode imidlertid, at hun ikke kunde bevise nogen af sine hårde beskyldninger over deres vold, hadskhed og tyranni. Derpå stod Nils Nilssøn frem og gentog, hvad hans to forfaldsvidner tidligere havde sagt, at han ikke i nogen måde vilde være hendes fuldmægtig eller svare „til den skældssag og angivelse", ligesom han overhovedet helst ønskede at være fri for al befatning med hendes arvesag. Efter dette indgav Kirsten selv „en udskåren zert"[1]), der var dateret 6 Oktober og skulde være en fortsættelse og forklaring af hendes tidligere klageskrift. Hun sagde heri, at det var Søfren Søfrenssøn, der havde brugt skældsord mod hende, og ikke omvendt, og bad om at være fri for hans molest, indtil der var faldt dom i hovedsagen om hendes mands arv, da lagmanden endnu ikke havde rettet sig efter den kongelige befaling og på ny foretaget hendes sag. På tilspørgsel erklærede hun, at hun ikke havde videre at anføre, men tillagde, at der nok i hendes klage kunde være indført meget mod hendes vidende, da denne var affattet af Mads Rytter, en af borgermesterens værste fiender, såsom hun hverken kunde læse eller skrive. Hendes påstand om,

[1]) Det er: sertum, som i d'Arnis Lexicon manuale mediæ et infimæ Latinitatis forklares ved: brevis narratio, court récit.

at der først burde gå dom i hovedsagen, fandt kommissarierne aldeles intetsigende, da der i denne allerede var afsagt dom, først af borgermestere og råd og dernæst af lagmanden. De dømte følgelig, at hun for sine grove og ubeviste beskyldninger skulde stå Søfren Søfrenssøn en seks mands dom, hvis hun ikke forinden kunde opnå mindeligt forlig med denne eller også bevise, at Mads Rytter havde indført de påklagede ukvemsord mod hendes vidende og vilje. De øvrige, som vare angrebne af hende, måtte derimod tiltale hende for de ordinære dommere, da kommissarierne ikke havde fuldmagt til at dømme i andre sager end Søfren Søfrenssøns.

Man skulde nu tro, at sagen dermed måtte have ende, da Kirsten var dømt for sine beskyldninger mod Søfren Søfrenssøn, og kommissarierne havde fundet, at hendes mands arvesag i grunden allerede var afgjort ved den første dom af lagmanden. Dette var dog ikke hendes opfatning, hvorfor hun indgav nye klager til kongen over Søfren Søfrenssøn, Knut Urne og Jens Bjelke. Herved gav hun sig meget behændig udseende af at være forfulgt, fordi hun havde indgivet klage, uagtet kongen udtrykkelig havde fastsat, at ingen af den grund skulde drages til ansvar. Men hun glemte at sige, at hun var indstævnet og dømt for sine beskyldninger mod Søfren Søfrenssøn, ikke fordi hun havde klaget til kongen, — altså i fuld overensstemmelse med udtrykkene i kongens brev af 13 September 1617. Ved denne fremstilling lykkedes det hende at udvirke en ny kongelig befaling til Knut Urne af 30 Maj 1618, at han skulde forordne det således, „at forne Kirstine, Garlik Peterssøns, intet ydermere for samme supplikats bliver eftertragtet eller anmodet“, samt at han skulde sørge for, at hun opnåede sin ret i den så meget omtalte arvesag og i sin mands fordringer på erstat-

ning af Morten Spranger. Hvad der efter dette er foretaget i sagen, vides ikke.

Også i de øvrige sager, som det her vilde være for vidtløftigt at gennemgå med samme udførlighed som de to nævnte, fik Søfren Søfrensson ret. En af disse var rejst af Lisbet, Jakob Thiellers, der havde penge tilgode af borgermesteren, og da hun indkrævede disse, påstod at være bleven overfalden af ham „med hug og blodige slag". Men heller ikke hun havde mere at støtte sig til end Kirsten. Med undtagelse af det ulovlige tømmerkøb af kronens skove, hvorfor der blev bødet i mindelighed, må Søfren Søfrensen have været uskyldig i samtlige, mod ham rejste anklager, der rimeligvis vare foranledigede dels ved ligefremme opviglerier af ildesindede personer, som Mads Rytter, dels ved hensynsløshed og overmod fra hans side, der da let udlagdes som hårdhed og uretfærdighed. Imidlertid lader hans sag os kaste et blik ind i de små stridigheder, der i det syttende århundrede oftere kom til udbrud inden vore byer. Den danner i flere henseender et sidestykke til den skandaløse sag, som en 40 år senere førtes i Kristiania mellem begge borgermestere og den lærde magister, Ambrosius Rhodius's hustru. Det er et ret kuriøst sammentræf, at det i begge byer, både i Bergen og Kristiania var kvinder, som voldte en stor del af uroen. Det varede for øvrigt ikke mange år efter denne store proces, førend Søfren Søfrensson kom i ulejlighed på en anden måde, nemlig ved et barn, som han havde fået på en rejse til Danmark med et kvindfolk i Københavns len; han fik i den anledning befaling til atter at komme ned til Danmark, for at sagen kunde blive tilbørlig undersøgt. Dette var dog af de mindre ting, hvormed man i den tid ikke tog det så nøje, når kun kronen fik sine bøder. Søfren Søfrensson ved-

blev at være borgermester i Bergen til sin død, der indtraf i 1621[1]).

Sagen mod Søfren Søfrenssøn var ikke den eneste, der kom til at afgøres af Knut Urne og Jens Bjelke. Der var nemlig en mand i Bergen ved navn Augustinus Eckerhoff, der nærede sig som skinder eller feldbereder, og under 31 Maj 1617 havde fået tilladelse til at forblive der i byen for at kunne føre vidner i en sag mod lagmanden, Hans Glad. Han havde i denne anledning indstævnet sin modpart til første almindelige herredag. Men da der endnu vilde hengå en stund, førend der blev afholdt en sådan, fandt kongen, at han ligeså godt kunde dømmes med det samme, og gav de to kommissarier den fornødne fuldmagt til at afgøre også denne sag. Disse lod derfor både lagmanden og Augustinus Eckerhoff 12 September indstævne ved byfogeden, Povel Lauritssøn og „tvende ærlige borgere“ til at møde for dem i rette på Bergens rådstue den sekstende næstefter, da Augustinus da havde havt ni, på den tiende uges frist til at søge vidnesbyrd. Hans beskyldninger mod lagmanden gik først ud på, at denne „uden grand overvejelse og ordeling“ havde stadfæstet en ulovlig dom, der var afsagt over ham af borgermestere og råd i anledning af hans skældsord mod en af byens borgere og dennes hustru, og at lagmanden derved havde „samtykket i hans æres afsegt, gods, penges og al velfærds spilde, kvinde og børns sygelige og elendige livs forkortning“. Fremdeles beskyldte han lagmanden for ved sin dom at have „sententseret hannom af byen fra al hans næring og lejlighed at skulle rømme“, og senere

[1]) Kommissariernes relation og de her anførte domme findes nu i det gamle kancelliarkiv i rigsarkivet, dels under „embedsmænds forhold“, dels under „retten“, dels under „købstæderne — Bergen“. For øvrigt kan henvises til registeret i andet bind af N. Nicolaysens Norske magasin og i fjerde bind af Norske rigsregistranter.

ladet ham sætte i „et gammelt og slemt fængsel“, indtil der omsider var gået dom over ham „på livet“. Disse beskyldninger vare samtlige indtagne i stævningen, som først blev fremlagt, da retten var sat af kommissarierne 16 September i tolv lagrettesmænds nærværelse. Som sagsøger tilkom det Augustinus at fremtræde først. Sin påstand om, at den af borgermester og råd afsagte dom skulde være ulovlig, mente han først at kunne bevise derved, at der ikke i denne var gjort nogen tilføjelse om, af hvem den var udstedt; men hertil svarede lagmanden, samt borgermestere og råd, der også vare tilstede i retten, at navnene vare tilføjede i „byens bog“ på det sted, hvor denne dom efter sit datum var indført, ligesom de af dens udstedere, der endnu levede, nemlig borgermester Vilken Tormodssøn og to rådmænd, erklærede, at de havde dømt „uden afsky“. For det andet mente Augustinus, at dommen var ulovlig, fordi deri ikke var indført, efter hvilke vidnesbyrd han var bleven dømt til at bøde 4 mark sølv og at forvises Bergen; hertil svarede borgermestere og råd, at også dette var indført i den samme byens bog, men udeladt i dommen for ikke at gøre denne altfor vidtløftig. Ved at undersøge bogen fandt man også anført vidnesbyrdene og vidnernes navne, ligesom der fandtes en erklæring af „sorenskriver“ (ↄ: byskriver) Peder Pederssøn, at Augustinus ovenikøbet den dag, borgermesterne og rådet afsagde sin dom, nemlig 17 Juni 1613, atter havde udskældet de samme personer; det samme havde også lagmanden anført til sin doms stadfæstelse. Augustinus havde tillige forpligtet sig til hverken at udskælde disse eller andre, men havde desuagtet fremdeles fortsat på samme måde mod flere forskellige personer, hvilket alt kunde bevises af byens bog og disse personers vidnesbyrd. Da han havde fået kongens tilladelse til at blive i byen for at føre vidnesbyrd, havde

hàn 10 Juli 1617 „atter offentlig for en siddende ret skyldt den borger, som han først havde udskældt, fo. have ombragt hans hustrus barn i hendes liv". For tredie mente Augustinus, at dommen var ubillig, „formedelst at provene ikke grundelig og vel skal have været forhørt"; men hertil svaredes, at det var fuldkommen bevist, at han havde brugt de skældsord, hvorfor han var anklaget. Til det fjerde punkt, at lagmanden havde samtykket i hans æres og formues ødelæggelse og forkortet hans børns og hustrus liv, svarede denne, at Augustinus selv ved sin „unyttige mund" havde forspildt sin ære, og sin formue ved sin „overdådighed til at stævne borgermester og råd for deres dom ind for hannem, alligevel han havde en uretfærdig sag på at stå". Af et vidnesbyrd fra sognepresten ved bergens korskirke, hr. Anders Anderssøn fremgik, at denne havde været hos Augustinus's hustru på hendes yderste og da aldrig hørt hende klage over Hans Glad; hun døde på barselseng, og barnet døde også omtrent samtidig, medens hendes andet barn var bleven bortrevet af „småpokker", en sygdom, som den gang grasserede stærkt i Bergen. For det femte påstod Augustinus, at lagmanden med urette skulde „have samtykt 15 artikler over hannem", idet han i sin dom havde indført flere fremmede, tildels forligte sager, hvoriblandt en, der angik et ægteskabsløfte, han engang havde givet en pige i Bergen uden at holde det; men lagmanden påstod, at han alene havde indført disse ting for at vise, hvor utilbørlig Augustinus altid havde forholdt sig, og hvor grundet årsag han havde givet borgermestere og råd til at forvise ham af byen. Til det sjette klagepunkt, at lagmanden havde dømt ham til at rømme byen, svarede denne, at Augustinus selv først havde forpligtet sig dertil og så senere var bleven dømt, hvilket han vel havde fortjent efter de skudsmål, der vare

tagne over ham på Bergens rådstue 17 August 1615, før han blev dømt til at forvises, og atter igen 10 Juli 1617. Til den syvende beskyldning om hans arrestering, svarede lagmanden, at den både var nødvendig og lovlig, da Augustinus havde truet dem, som vilde søge sin ret af ham. For det ottende påstod Augustinus, at lagmanden havde afsagt en dom over ham på livet; men dette var aldeles urigtigt, da dommen kun lød på, at han „skulde være forpligt til ufortøvet at undvige denne by og menighed, såfremt han derfor ikke vilde tiltales, forfølges og straffes på det allerhøjeste“.

Imod denne dom og lagmandens beviser fremlagde Augustinus en attest af 5 Juli 1614 fra sine naboer og grander for, at han stedse havde vist god omgængelse og naboskab i sit forhold mod dem. Der var dog flere mangler ved seglene under denne attest, der heller ikke var tagen til tinge, men hjemme i Augustinus's hus, uden at nogen var stævnet at høre provet, og endnu mindre udstedt af „sorenskriveren.“ Et forlig, som han fremlagde med sin første modpart, bidrog ikke mere til at rette på hans sager, da der også kom nye skælmsstykker frem, som han havde udført, bl. a. ved at lægge store stene udenfor en gammel og hæderlig borgers dør, hvorved denne også engang virkelig kom til skade. Uagtet kommissarierne fandt meget at udsætte på den måde, hvorpå borgermestere og råd havde affattet sin dom, vare de dog enige i dens konklusion og kendte derfor for ret, at Augustinus skinder skulde bøde 4 mark sølv til kongen og stå lagmanden en seks mands dom, samt forvises fra byen; hvis han fandtes der efter trende solemærker, skulde han derfor stande til rette ej alene som en overtræder af lovens bud og overøvrighedens mandat, men også som en falskner [1]).

[1]) Dommen findes i rigsarkivet, — kancelliet under „retten.“

Såsnart Jens Bjelke var færdig med sine forretninger i Bergen, har han rimeligvis ilet med at vende tilbage til sine len og ejendomme på Østlandet. Et nogenlunde sikkert bevis for hans tilstedeværelse på disse kanter haves dog ikke før 28 Maj 1618, da han på Ellingård tilkøbte sig en del af en gård i Onsø [1]). Fra denne tid af begynder i det hele taget vort kendskab at udvides til de mangfoldige private transaktioner, hvormed Jens Bjelke stadig var sysselsat, dels for at afrunde, dels for at udvide sine besiddelser. At medtage alle disse, vilde imidlertid kun frembyde ringe interesse, hvorfor de i det følgende kun undtagelsesvis ville blive omtalte. Samtidig begynde også Jens Bjelkes offentlige forretninger at udvide sig i en stor grad, således at der kun er få større sager, hvori kongen ikke kræver hans deltagelse; også ved mindre vigtige tilfælde blev der oftere lagt beslag på ham, dog formodentlig især, når det var i nærheden af hans opholdssted. Det mest anseelige af disse hværv var at overlevere Elfsborg til de Svenske, da den sidste termin af løsepengene var betalt i begyndelsen af 1619. Hans medkommissarier ved denne lejlighed vare Mogens Gyldenstjerne og Aleksander von Papenheim. Endnu før Jens Bjelke var kommen tilbage fra Bergen, må han have modtaget det kongebrev af 25 August 1617, hvorved han forlenedes med et af kronens sagbrug ved Oslo, som også hans nærmeste forgænger havde havt.

Jens Bjelke har imidlertid under alt dette også havt tid til at varetage sine forretninger som befalingsmand over Onsø len og til at sysle med literære studier. Som lensherre var han fremdeles den samme ivrige mand, der selv i

[1]) Skøde på papir af 28 Maj 1618 i rigsarkivets samling af nyere diplomer.

småting vilde have sin vilje igennem, når der var noget, som skulde udrettes. Hans korrespondance fra 1619 meddeler i denne henseende en oplysning, der så ubetydelig den er, dog er ganske betegnende. Befalingsmanden over Tønsberg len, Gunde Lange havde fået kongelig befaling til i sit len at bygge to nye skøttebåde, men var i forlegenhed for gode tømmermænd. For at få sådanne henvendte han sig til Jens Bjelke, der den gang, om våren 1619 var på Ellingård og der selv var sysselsat med at bygge en skøttebåd, i hvilken anledning han straks havde betinget sig de bedste tømmermænd, som kunde opdrives. Den mand, som Gunde Lange ønskede at få, var mesterens assistent, hvorfor Jens Bjelke på det bestemteste nægtede at lade ham rejse; men Gunde Lange, som heller ikke syntes, det var værd at give sig så snart, skrev atter igen til ham og gentog den samme anmodning. Jens Bjelke var imidlertid ikke nu mere villig end før til at udlevere sin tømmermand, og skrev i den anledning et nyt brev til Gunde Lange, der er dateret Ellingård 12 April 1619, og hvori det heder i begyndelsen: „Dernæst, kære Gunde Lange og kære broder, eftersom Du atter skriver mig til om den timmermand, Søfren Troelssøn, såsom endeligen fra kong: maj:s arbejde at skulle forløve og sende Dig, som jeg det selv vil forsvare for kong: maj:t, så giver jeg Dig herpå venligen til ansvar, at jeg formoder, at det vel er forsvarligt, at jeg ikke afviser hannem fra det arbejde, som er højb:te kong: maj:s arbejde og ikke mit, og er et fortinget arbejde, og at jeg forser mig til, at Du ikke gør den akkord til intet, som jeg på højb:te kong: majs: vegne efter hans maj:s statholders anordning haver gjort med mesteren for arbejdet, Gullik Olssøn og med for^ne^ Søfren Troelssøn, såsom hans mestervend eller assistent, hvilken akkord velbe:te vores statholder, Jens Juel haver

approberet, og hans approbation formoder jeg også, at Du ikke begærer at gøre til intet.“ Brevet endte meget venskabelig, men med den bestemte erklæring, at hvad han tidligere havde sagt, fremdeles stod fast, og Gunde Lange fik ingen tømmermand. Da Jens Bjelkes brev for tiden findes mellem det gamle danske kancellis papirer, har Gunde Lange rimeligvis indsendt dette for at forklare, hvorfor det var ham umueligt at skaffe en tømmermand. Den iver, som Jens Bjelke ved denne lejlighed viste for at opfylde sine forpligtelser som lensherre, kan være meget priselig; men det synes dog, som om denne godt kunde have været forenelig med en større imødekommenhed mod en embedsbroder [1]).

I alle disse år anvendte Jens Bjelke stadig den tid, der var tilovers fra forretninger, til at dyrke sine gamle videnskabelige og literære interesser. Uagtet der er meget tiltalende ved den måde, hvorpå han forstod at vedligeholde disse under de ugunstige forhold, der omgav ham, er det at beklage, at hans virksomhed i denne retning kun har bragt lidet resultat. Den fortjener imidlertid at kendes nærmere, da Jens Bjelke dog i ethvert fald er en af de få repræsentanter for norsk videnskab og literatur fra Kristian IVs tid.

Den ældste oplysning om Jens Bjelkes videnskabelige virksomhed, efterat han blev kantsler, er fra 1619, da han 23 Juli skrev et brev til kantsler Kristian Fris til Kragerup, der i 1616 havde efterfulgt sin da afdøde navne Kristian Fris til Borreby, med hvilket han oversendte et mindre juridisk arbejde, det første, som kendes fra hans hånd. De ord, hvori han omtaler denne bog, ere følgende:

---

[1]) Jens Bjelkes brev til Gunde Lange i det danske gehejmearkiv mellem oversekretær Nils Fris's breve. Smstds. Gunde Langes brev til Nils Fris, dat. Sæm ved Tønsberg 11 April 1619.

„Herhos, kære herr kantsler, sender jeg nu — — efter min forrige velmente erbjudelse den tavle eller dispensatorium over den norske lov, som jeg haver elaboreret efter den forfarenhed, jeg derudi kan have, udi hvilken dispensatorio eller repertorio lettelig er at opfinde, hvad loven in diversis locis indeholder om al den tvistige materie, som kan forefalde, eller og i det ringeste henviser til loven, hvad den videre derom medfører, samt sender herr kantsler herhos en lovbog i sig selv, dog distingveret per versiculos, efter hvilken distinktion for^{ne} dispensatorium in ordinem er redigeret, numero seu canone alphabetico. Og beder gærne, at kantsleren denne ringe sending vil tage til takke, som er det første eksemplar, der nogen er bleven meddelt af dette opusculo tali qvali, qvod tamen spatium aliqvot annorum reqvirebat in sui perfectionen, og havde endda vel en recognition været fornøden, om jeg havde havt ledighed dertil for denne herredag, som her nu holdtes, som jeg ej haver havt og „ejer“ (?) ej til at inserere nogen præfation forudi, som det sig burde, hvorfor jeg beder kantsleren, han sådant ej vil tage til værste, men dog, som jeg ingen tvivl haver på, for^{ne} mit ringe verk både selv vel optage, samt og på andre steder rekommandere til det bedste. Og dersom jeg endda kan erindre nogen mangler eller errata i for^{ne} dispensatorio, som jeg haver en genpart beholden af, skal jeg dennem på en antegnelse forfatte og siden den herr kantsler tilskikke, eftersom intet, som gøres af mennesker in hac fragili vita, kan være så elaboreret, komplet og absolut, at jo nogen faute kan være derhos.“ Efter al rimelighed er den her omtalte tavle over den norske lovs indhold den første begyndelse til de siden såkaldte: termini legales (eller juridici) Norvegici, som Jens Bjelke i 1634 lod trykke sammen med nogle lignende for den jydske lov og en sum-

marisk indholdsangivelse af samtlige kapitler i begge love, på vers, under følgende titel: „Den Danskę oc Norske Lougs des Summariske Indhold offuer huert Capittel i samme Lower Verss. oc Rytmicé fortfattet. Med en Taffle eller Register der hoes paa alle de Danske oc Norske Mørcke Glosser oc Juridiske Terminis som begge Lower indeholder sampt andre Tractater oc Landtzens Brug medgiffwer, I huert Rige Danmarck oc Norge. Med deris Rette oc vdførlige Forklaring. Per I. B. C. R. N. Cum Grat. & Privil. Ser. Reg. Maj. Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Tyge Nielssøn. Anno M. DC. XXXIV." 158 pagg. in qvarto, foruden fortale og en dedikation til prins Kristian, der er dateret Ellingård 15 Juli 1634. Rimeligvis har kongens kantsler fundet behag i dette repertorium over den norske lovs indhold og opmuntret dets forfatter til at fortsætte og udvide sit arbejde. Således er han kommen ind på studiet af den jydske lov, hvor han antagelig ikke på forhånd var lige så vel bevandret, som i den norske, hvortil han på grund af sit embede måtte have et nøjagtigt kendskab. Han søgte derfor her at „eksplorere og forkundskabe" om de danske juridiske udtryk ved „underskedlige forespørgsler hos fornemme rigens mænd, landsdommere i Danmark og andre (efter deres lange forfaring)." Således er det også let forklarligt, at så mange år kunde hengå, inden hans arbejde fik sin endelige afslutning og udkom i trykken. Aldeles uden nytte har dette verk neppe været; hvis man sammenligner det med det noget senere af Kristen Osterssøn Vejle udgivne glossarium juridicum, vil man således finde, at dette mangler flere af de hos Jens Bjelke anførte udtryk både af den norske og den jydske lov, og deriblandt sådanne, som kongsdag og landslod, hvilke Jens Bjelke forklarer meget omhyggelig. Derimod vilde det have været meget vel, om han havde

kunnet modstå sin rimelyst og afholdt sig fra at skrive det summariske indhold af de to love på vers. Af dette kan det være nok som prøve at anføre hans indholdsangivelse af de tre første kapitler af arvebalken, der lyder således:

1. Det Første Gifftermaal berøer
   Oc huem som derfor raade bøer?

2. Det Andit om den Frenders Raad
   Foruden gifftis; oc slig daad.

3. Det Tridi' / om Hiembgifft; fællag bedre;
   Oc om Arff / mellom Børn oc Fædre.

Disse vers blev i 1657 tilligemed de norske (derimod ikke de danske) termini juridici og et af Jens Bjelke allerede i 1622 forfattet kompendium over den norske lovs arvetal optrykt bagefter det da udkomne tredie oplag af norske lov.

Ligesom sin forgænger og navnefætter var også kantsler Kristian Fris til Kragerup en velynder af lærde studier, hos hvem Jens Bjelke fandt al opmuntring til at fortsætte sine juridiske arbejder. Han var også stadig sysselsat med sammenlignende studier over begge rigers lovgivning, hvis endelige udbytte rimeligvis findes nedlagt i nysnævnte bog. At han tildels har gjort disse studier på Kristian Fris's opmuntring, fremgår med vished af et brev til denne, der er dateret Ellingård 29 December 1621, og hvori det heder: „Og hvad det andet tuæ dominationis postulatum belanger, mig tilforne injungeret, så er jeg nu kommet såvidt dermed, at jeg haver konfereret den norske lov cum jure imperiali, som tilforn nogenlunde er andraget. Men derhos vil subjungere in criminalibus statuta qvædam, si ita placet tuæ magnificentiæ, singularium qvæ-

rundam provinciarum Germaniæ ex fasciculo de poenis M. Abrahami Saur aliisqve auctoribus. Nok haver jeg nu konfereret den danske lov, nemlig den jydske og hendes appendices mod den norske og hver lovs indhold e regione mod hverandre in casibus communibus indført. Og et eksemplar af den norske lov vil jeg i lige måde kommentere og inserere vice versa, derudi e diametro den jydskes indhold og siden disse forne lovbøgers exemplaria således skoleret lade mundere. Nok haver jeg begyndt på et eksemplar af den norske lov, ti jeg nu nogen umakulerede af dennem uformodentlig haver bekommet, at konferere cum lege divina forensi [1])." Det fremgår af disse ytringer, at hans studier have været meget omfattende, om de end efter nutidens opfatning ikke have været anlagte på den hensigtsmæssigste måde. Imidlertid vare de intet i sammenligning med, hvad han senere agtede at tage fat på, nemlig at sammenholde den norske lov ej alene med den sjælandske, skånske og svenske, men også om mueligt med den gamle skotske, ja endog med den russiske lovgivning! Hvorvidt han nogensinde har udført disse planer, er vel yderst usikkert; derimod fortsatte han fremdeles med at sammenligne den norske og den jydske lov og sendte ifølge et brev, som han skrev til oversekretær Nils Fris fra Ellingård 6 Marts 1623, et nyt eksemplar af den konfererede lovbog til denne foruden et, som han tidligere havde sendt Kristian Fris, med anmodning om efter gennemlæsningen at overrække det til kongen [2]). Dette eksemplar tilhører nu universitets-biblioteket. Det er indbundet i rødt fløjel og på forsiden påtrykt med guld-

[1]) Både dette og det ovfr. citerede brev findes i samll. til danske adels hist. fasc. 13 på det kgl. bibl. i Kbhvn.

[2]) Brevet findes mellem oversekretær Nils Fris's breve i det danske gehejmearkiv.

bogstaver: „Christianus. 1623“. På de indskudte rene blade findes først en udførlig dedikation til kongen, vel spækket med citater af bibelen og lovene, og dernæst alle parallelsteder af den jydske lov og kongelige forordninger. En del af disse findes aftrykte i professorerne Brandts og Hallagers udgave af Kristian IVs norske lov.

Allerede i 1616 havde Jens Bjelke fremsat sit ønske om, at den nye norske lov måtte blive varig og tjene til at afskaffe al vilkårlighed i rettergangen. Nu udtalte han sig atter i sit ovenfor omtalte brev af 23 Juli 1619 om det hensigtsmæssige ved, at man kunde få et tillæg til lovbogen, og berørte tillige sine egne optegnelser i det øjemed; hans ord ere følgende: „Og eftersom, kære herr kantsler, i den norske prentede lov i sig selv endnu synes nogen defekter eller ambiguiteter at findes samt adskillige vitia typographica, som jeg haver antegnet og i denne herredag med lagmændene konfereret om, samt noget deraf ladet hans majestæts kommissarier se, som her var nu nærværendes, så meget tiden kunde tåle, så kender gud, at jeg med flere storligen havde forventet kantsleren hid til denne tid, derom hannem at konsulere og en recess over vor norske lov derudinden at anlange om, såsom adskillige nytteligen over den danske lov ere udgangne, samt iblandt andet om den forordnings misforstand eller misbrug her i landet hos samme, at sag skal følge mand hjem, kantsleren noget at andrage såvelsom andre forordninger, om sligt i nogen måde kunde emenderes.“ Desværre savnes al videre underretning om, hvad Jens Bjelke i denne sag kan have forhandlet med de forsamlede lagmænd under herredagen i Skien 1619, ligesom vi i det hele taget kun have lidet kendskab til denne. Det var den første herredag, hvorved Jens Bjelke forrettede som kongelig kommissær.

Da kongen selv var forhindret fra at besøge herredagen, gav han rigsråderne Kristen Holck og Anders Bilde, statholder Jens Juel og Jens Bjelke fuldmagt til at holde ret på hans vegne. Herredagen varede fra 1 til 19 Juli 1619, i hvilken tid Jens Bjelke må have særet særdeles optagen, da han som den, der besad størst kendskab til den norske lovgivning, formodentlig også har havt en ikke ringe indflydelse på afgørelsen af de forelagte retssager. Efter herredagen, da han lå igen i Skien, benyttede han lejligheden til at anbefale den ældste borgermester i Oslo, Jakob Hanssøn til lagmand sammesteds efter Peder Jørgenssøn, der allerede før havde ytret ønske om at træde af. Jakob Hanssøn, der også havde statholderens anbefaling, fik af Jens Bjelke den ros, at han „i hans borgermesters kald, han haver været udi tilforn, altid med domme og rettergangs-sager, som rådhuset vedkom, haver havt den meste og største umage". Han opnåede også, hvad han søgte, og blev 19 August 1619 udnævnt til lagmand i Oslo. Hans formand afgik først ved døden i 1622 [1]).

Det synes heraf, som om lagmændenes udnævnelse ved denne lejlighed udelukkende betragtedes som en kongen tilkommende ret. Dette har dog ikke været det almindelige; ti 26 Juli 1609 skrev Envold Kruse til kongens kantsler, at både den norske kantsler, Anders Gren og den forrige statholder, Jørgen Fris havde sagt, at når en lagmand var død, skulde lensherren indberette dette til statholderen, som derpå skulde forordne en anden og udvirke kongelig konfirmation for denne. Han skrev dette i anledning af, at Sten Bilde havde forsømt at melde lagmand Henrik Jørgenssøns død, om hvis eftermand han ønskede at

[1]) Jens Bjelkes ovfr. citerede brev af 23 Juli 1619 samt den håndskrevne embedskalender i rigsarkivet.

høre Kritsian Fris's mening [1]). En lignende fremgangsmåde ved udnævnelsen af nye lagmænd sees også at være anvendt i 1630, da Jæmterne, som siden 1597 ikke havde havt nogen lagmand, indgave klage over, at der ikke årlig holdtes landsting hos dem; i den anledning blev det ved kgl. missive af 31 Juli 1630 pålagt statholder Kristofer Urne og Jens Bjelke at forordne en dygtig mand til at være lagmand i Jæmteland, som kongen derefter vilde konfirmere. Deres valg faldt på Anders Mikkelssøn, der senere roses meget for sin dygtighed.

Efter denne lille afbrydelse må vi igen vende os til Jens Bjelkes literære virksomhed, der ingenlunde alene var rettet mod det juridiske studium. Han giver selv i et brev til Holger Rosenkrans og professor Hans Resen en skildring af sit liv og sine åndelige interesser. Brevet er dateret Akershus 24 Maj 1621 [2]), altså omtrent tre år efter udbrudet af Trediveårskrigen, på en tid, da Europa genlød af rkigens larm og uro, og det ængstede sind søgte til gud for at finde trøst i fortvivlelsen over de nærværende og kommende farer. Skønt krigen endnu ikke direkte havde berørt vort fædreland, havde man dog også her en levende følelse af, hvad tiden kunde bære i sit skød, så at Jens Bjelke endog en gang var nær ved at tro, at nu var tiden kommen for den bellum universale, haud obscure a Christo prædictum. Under sådanne tidsforhold lå det nær for ham, som for andre at hente styrke i tanken på evigheden og det kommende liv, og han kastede sig derfor med fornyet iver over sin tidligere beskæftigelse med psalmedigtning.

[1]) Brevet findes i samll. til danske adels hist. fasc. 13 på det kgl. bibl. i Kbhvn.

[2]) Findes i afskrift mellem Klevenfelds samlinger i det danske gehejmearkiv.

Hans religiøse sans synes imidlertid at have været større end hans poetiske, og i ethvert fald burde han have tilbageholdt sine forsøg i stedet for lade dem komme for dagens lys. Det var nemlig i den anledning, han skrev til Rosenkrans og Resen for at underkaste sine produkter deres dom; hvis hans beskedenhed endnu havde gået lidt videre og bevæget ham til at afstå fra ethvert nyt forsøg på at vinde digternavn, vilde det have været en vinding for hans literære eftermæle.

Desværre var den sande beskedenhed ligeså lidet Jens Bjelkes, som de fleste andre store og små digteres og rimsmedes stærke side; man får også et vist indtryk heraf, når man læser begyndelsen af hans brev til de to danske lærde: Si qvidem, viri magnifici, spectabiles et præstantissimi, fautores et amici selectissimi, homo compositus sit corpore et anima, et qvasi terrestri et coelesti qvodam semine atqve essentia concretus, a teneris ego et primis ætatis ungviculis primoqve alicujus scientiæ hausto semine, mihi ac omnibus hominibus duxi necessarium non solum modo terrena, sed et coelestia, et eo magis coelestia, qvo magis excedunt virtute terrena, et qvo firmiora, stabiliora et minus mutabilia. Atqve ideo semper in meo ætatis curriculo, hactenus exacto, conjunxi studium theologicum cum philosophico, sive studium sacrarum literarum cum studio et praxi rerum politicarum, ut exstruendo salutem et beatitudinem corporis non destruerem salutem et beatitudinem animæ, et curando, qvæ mundi sunt, non negligerem, qvæ dei sunt. I denne hensigt, heder det videre, havde han allerede, medens han gjorde tjeneste i kancelliet, syslet med at skrive bønner og psalmer, og var derefter kommen ind på tanken de ordine operum creationis dei, qvavis die in septimana (ad humanum modum fando) expeditorum; herved havde han i betragtning af ti-

dens nød fattet den plan at udarbejde i vers en bøn pro conservatione omnium ordinum et statuum nostræ reipublicæ, for at gud skulde afværge alle krigens truende ulykker fra disse egne. Da herrens bøn imidlertid var mønstret for alle bønner, havde han med det samme foresat sig at skrive en forklaring over denne. Ved disse sine åndelige beskæftigelser og inderlige bønner havde han også opnået at have et sikkert værn mod sine mange fienders rænker, som han ellers neppe vilde have undgået. Nu var det hans bøn, at Rosenkrans og Resen vilde gennemgå hine to arbejder, som han derfor sendte til Danmark med statholderen Jens Juel, da denne rejste ned ved Juletider 1621; han bad dem sige sin mening, navnlig om han ikke kunde dedicere det ene til kongen, og det andet til prins Kristian.

Begge de to her nævnte arbejder udkom inden kort tid i trykken, det ene i 1622, det andet i 1624, så at formodentlig den af hans selvvalgte censorer afgivne dom ikke har været altfor streng. Det første er en liden pjese i kvartformat på 8 blade, med et for sin tid smukt udstyr, godt papir og stor tryk, med titelen: „Een Bøn for alle Stænder Sanguis. Prentet i Kiøbenhaffn Aar 1622“. Forfatterens navn angives kun ved hans forbogstaver, I. B. der stå på sidste side efter digtets slutning. Dette består af 18 strofer, hvorpå følger „En tacksigelse for det forledit Aar; Sampt Bøn om et Lycksaligt Nyt Aar. Met den Node, som: Wi tacke dig O Gud vor Fader kiære“, bestående af 8 strofer. Som prøve hidsættes følgende strofe af bønnen, uden bibeholdelse af originalens retskrivning:

Helst de, som ere
  hos Tyrken i tvang,
og der åg bære,
  fri snart ud engang;

fra dem, kroppen plager,
samt sjælen forfør,
fra hver, sig tiltager
den ære, dig bør,
og slige, bedrager,
Du til skamme gør.

Det første vers af taksigelsen lyder således:

Vi takke dig, evige gud og herre,
for det år, nu forledet mon være,
at du os i det har frelst af nåde
fra megen våde.

Det andet af de nævnte arbejder er i duodez-format og udkom i nyt oplag i 1626 med følgende titel: „Orationis dominicæ secretis plenæ Dilucidissima & Latissima explanatio, Ex ipsis fontibus S. Scripturæ & consensu locorum ejusdem miro, ad illam materiam pertinentium. Ope Dei ter opt. max. per Joannem de Bielckis regni Norv. cancellarium enucleata In anno decrepitæ ætatis Mundi & pias ardentesqve orationes maxime exposcente 5594. Christi autem Mediatoris nostri & Reparatoris 1624. Secunda Editio, emendatior. Hafniæ Typis Sartorianis. Anno 1626.“ Foran selve fortalen findes trykt et brev fra biskopen i Bergen, Nils Påske eller Nicolaus Paschasius, hvori han beder om, at der må blive foranstaltet et nyt oplag af denne udmærkede lille bog, da nu næsten alle prester i hans stift måtte savne den. Efter denne kommer den såkaldte præfatio ad ecclesiam og derpå den egentlige forklaring af herrens bøn, mest sammensat af bibelsteder.

Jens Bjelke har i denne bog opgivet sin sædvanlige tilbøjelighed til at skrive vers; derfor er den også mere tiltalende end hans øvrige religiøse og digteriske arbejder. Når man ikke vil fæste sig altfor meget ved de almindelige

bønnebogsord, som han ikke har kunnet frigøre sig for, må man indrømme, at den vidner om et religiøst sind og megen bibelstyrke hos sin forfatter. Disse egenskáber skaffede den derfor i sin tid en betydelig udbredelse, hvortil rimeligvis Paschasius har bidraget en del. Det eksemplar af andet oplag, hvoraf universitets-biblioteket kom i besiddelse efter afdøde justitiarius J. Chr. Berg, er således efter en påskrift (dat. $\frac{1}{10}$1626) foræret til den første ejer, Johannes Gantzius netop af Paschasius. Også i en anden henseende har denne lille bog sin betydning, nemlig som et nyt vidnesbyrd om sin forfatters mangesidige lærdom, samt hans videnskabelige og literære interesser.

I forbindelse med de foregående tvende religiøse verker må endnu nævnes et tredie, der i Nyerups og Krafts forfatterleksikon opføres under titelen: „Summarium over Bibelen og en Del af Davids Psalmer paa Rim. Kjøbh 1633. 4." Ifølge Nyerups og Rahbeks „bidrag til den danske digtekunsts historie," 3die del, pag. 9 flg. indbefattede denne epitome biblica summarier over bibelen fra Mose bøger til Esræ bog og udgjorde i alt 19 ark. Det heder her om den: „I fortalen siger autor, at han vel kunde have forfattet denne synopsis kortere, over hvert kapitel i et disticher, eller end kortere, såsom den synopsis er, der kaldes memoriale biblicum, der ikkun indeholder et ord af hvert kapitel, eller den Isagoge, Mester Halvardus Gunarius, Norvegus, piæ memoriæ, haver Latino carmine ederet, hvorudi hvert kapitel af bibelen udi et vers befattes; „men på vort danske sprog frygter jeg, at det vilde falde alt for kort og ikke for alle bekvemt." „Men in probam, at på sådan Laconica brevitate intet hos mig fattes, da kan de første 7 kapitler in Genesi ad modum compendii biblici udi et rythmo således Danice ederes: Seks, forbjudes, Synder, Abel, Enoch,

ark indgåes, bygges snel." Han taler også i denne fortale om, at han „i sin tid næst guds hjælp vil edere en vis Danica prosodia, at ikke sine certa ratione (som gemene danske og norske poeter gør) skal bruges nogen abbreviation eller prolongation, men den efter visse regler at kan beskedligen ske i vort sprog, såvelsom i andre excultioribus lingvis, som Latina, Græca etc." Af dedikationen til kongén sees, at anledningen til, at han påtog sig dette arbejde, var en upasselighed, forårsaget ved et ulykkeligt tilfælde på hans rejse fra det nordenfjeldske i 1632. Som prøve kan passende hidsættes begyndelsen af dette rimverk:

Genesis. kap. 1.

Alting skabes, lys, himmel, jord,
fugl, fisk, dyr, orme ved guds ord.
menniske og får vælde met,
og godt alt, der det blev beseet.

kap. 2.

Den syvende dag fuldkommen blev
al herrens skabning, bold og gæv;
og des til hviledag blev sæt;
ægteskab og vis kost anret.

kap. 3.

Satan i ormens skik forfør
folk først, at de mod guds bud gør,
klædes, straffes og ormen med;
forjættes den velsigned sæd."

Når man har døjet en kost, som de her efter Nyerup og Rahbek citerede vers, vil vel ingen nægte, at også Jens Bjelke hører med blandt de „gemene danske og norske poeter."

V.

Nils Hanssøns klager over Jens Bjelke. Herredagen i Bergen 1622. Jens Bjelke forlenes med biskopsgodset og får forskellige nye hverv, deriblandt at dømme i Arnt bardskers sag. Herredagen i Trondhjem 1625.

Det foregående har vist, at Jens Bjelke på flere hold havde havt anledning til at erhverve sig fiender og misundere. Der er således også al grund til at tro ham på hans ord, når han fremdeles i sine breve klager over sine uvenners rænker og efterstræbelser, selv om man af og til skulde have lyst til at trække lidt fra hans stærke udtryk, der for øvrigt også finde sin bestyrkelse i nogle optegnelser af og om sønnen, Jørgen Bjelke. De fleste af disse fiender kunde imidlertid ikke have synderlig magt til at skade en mand i hans stilling, der tilmed stod på den venskabeligste fod med rigets nye statholder og med kongens kantsler. Men de kunde alligevel ved sit overløb og sine forbindelser mellem hans omgivelser volde ham fortræd og ubehageligheder. Om beskaffenheden af disse forhold får man en del oplysninger i et brev, som Jens Bjelke skrev fra Akershus 26 Februar 1622 til Kristian Fris, hvori det heder: „Desforuden er en, ved navn Nils Hanssøn nu også her fra lenet neddraget, offensus og beredt til at angive adskillige poster, som jeg forstår. Da, hvad han min person anlangende vil foregive, er årsagen og motiven til, at jeg haver nægtet hannem mit rejsepas herfra; ti, kære herr kantsler, jeg holdt det betænkeligt at meddele den pas, som for privat fordels skyld berettedes at have instigeret adskillige bønder til at supplicere om forlindring på adskillig rettighed til kongelig majestæt, indtil jeg lejligheden grundeligen kunde forfare, og om der noget deriblandt var nødvendigt eller ej; ti derom intet her blev angivet i min tid, førend han neddrog, uden hvis jeg på anden og tredie hånd kunde spørge. Og hvorledes han

dog uden pas er kommen til forenskab undervejs, må han selv vide; ti det er vel ikke nok, om han end in prætextum kan have havt en hest eller ko med sig til at bruge i Danmark. Men sådanne praktiker bruges her af mange, kongelig majestæts undersåter til største besværing, så at end undertiden de, der rigtig beskeden haver, nyde det ondt ad hos bønderne, som nyligen af kongelig majestæts kaptejn, Nils Hammer og flere her er beklaget, hvilket jeg ej kunde undlade at subsinuere herr kantsler, at tua magnificentia måtte vide lejligheden herom[1])."

Grunden til, at den nævnte Nils Hanssøn netop på denne tid drog til Danmark for at føre klage over Jens Bjelke, har sandsynligvis været den forestående herredag, hvortil han vilde begære stævning. Denne herredag var tilsagt ved åbent brev af 16 Oktober 1621 og skulde holdes i Bergen 21 Juli næste sommer. Kongen afrejste fra Helsingør om aftenen 13 Juli, ledsaget af prins Kristian, der nu for anden gang besøgte Norge, og rigsråderne Albert Skeel, Oluf Rosensparre, Kristen Holck og Eske Brock; men da de hindredes ved modvind, blev rejsen forsinket, således at de først ankom til Bergen om morgenen 25 Juli, hvorpå kongen allerede samme dag lod herredagen udblæse[2]). Af højere norske embedsmænd var statholder Jens Juel og Jens Bjelke tilstede, foruden de lensherrer, som havde noget at udrette.

Under dette kongens ophold, der varede til 2 August, havde Jens Bjelke mange ting at foredrage dels vedkommende lovgivningen, dels „de privatis[3])." Det første var

---

[1]) Brevet findes i samlinger til den danske adels historie fasc. 13.

[2]) Brasch, Vemmetoftes historie, I, 128 flg.

[3]) „Mine ærinder til hove til Bergen herredage in anno 1622," dat. Bergen 31 Juli — mellem oversekretær Nils Fris's breve i det

Jens Bjelkes yndlingsemne, hvoraf han aldrig kunde blive træt. Foruden at han fortalte kongen og oversekretæren i det danske kancelli, Nils Fris, der var i dennes følge, om sine arbejder med at sammenligne den norske lovbog med de danske landskabslove, genoptog han også sit tidligere forslag efter herredagen i Skien 1619 om at få et tillæg til den nye lovbog. Hans andragende herom lød således: „Om efter lagmændenes underdanigste begæring deres dubia i loven og betænkende derhos in forma recessus vel alia måtte forfattes, førend de drager her af byen, og derpå en befaling til dennem udgå og deres koncept siden af statholderen, samt og af mig (om kong: majett: så godt sjunes) rekognosceres og siden nedskikkes i kancelliet der at forandres, tillægges og fratages, hvad kon: majett: herr kantsler og hans gode råd godt sjunes; og om dog nogen her af landet var tilstede, når samme recess skulde udgå, enten statholderen eller nogen anden, der vidste noget udførligen om landsens lejlighed og om årsagerne til hver artik: udi for^ne^ koncept at berette; var det mueligt, så meget desbedre, og kunde meget udi samme recess indføres, som kon: majett: og landet vel kunde være til gode og megen trætte forekomme.“ Det blev imidlertid ved tanken; ti blandt de mange kongebreve, der som sædvanlig bleve udstedte også under denne herredag, findes intet, der angår den revision af lovbogens tvivlsomme steder, som Jens Bjelke fremstillede som påtrængende nødvendig. For rigtig at kunne vise, på hvilke punkter lovgivningen var mangelfuld, tilbød han kongen et eksemplar af sit ovenfor omtalte norske arvetal.

Af interesse med hensyn til de norske herredages

---

danske gehejmearkiv. Smstds. også en række breve fra Jens Bjelke til Nils Fris i Aug.—Novbr. 1622 og Marts 1623.

forretningsorden er Jens Bjelkes anmodning om, at der i lighed med, hvad der var skeet både i 1616 og i 1619, måtte forordnes tvende af det danske kancellis „herremænd" til at underskrive „afsigterne i de domme, som nu her til herredagen er gangen," så mange, som han selv kunde få færdige og reviderede af rigsråderne. Med det samme beklagede han sig over de mange forretninger, hvormed han var overlæsset, da han bl. a. havde ikke mindre end femten personers værgemål, og bad derfor om, at han nu på en tid måtte være fritaget for at ligge i slotsloven på Akershus under statholderens fravær udenfor riget. Fremdeles gjorde han opmærksom på, at en af de fire gårde af biskopsgodset i Onsø len, hvorpå han „senesten" havde fået kongens brev, og som deri kaldtes med det underlige navn „Huellinden", ikke fandtes, ialfald ikke i Onsø, så han og hans arvinger måtte være fri for alt ansvar med den gård. Endelig fremsatte han sine ønsker om forandring af forpagtningen af Ellinkilens og Krokstadhavns toldintrader (jfr. s. 52).

Formodentlig for at stemme kongen gunstig for de andre ønsker, han havde at fremsætte, bad Jens Bjelke derhos, om ikke et af de kongelige skibe, der gik til Oslo efter træ last, også måtte komme til Frederikstad for der at indtage 100 egeplanker „i det ringeste", som han agtede at forære kongen, „samme planker på 18, 19, 20 og 21 alen lang og ingen ringer end 14 eller 18 alen, og en part deraf allerede skåren." Derefter anholdt han om tilladelse til i løbet af vinteren at rejse på føret til Østråt, hvor han da ikke vilde have været på ottende år, samt at blive der til næste høst eller vinter. Denne anmodning blev bevilget samme dag. Dernæst bad han om, at kongen vilde tillade et af ham begæret mageskifte; men da en del af de gårde, som han ønskede, hørte med blandt det såkaldte biskops-

gods, som han selv efter Oluf Galde til Tom ønskede at få i forlening mod en „skellig afgift" foruden de 4 eller 3 gårde, han allerede havde, vilde han, om dette ønske blev opfyldt, kun begære i mageskifte de af de opgivne gårde, som lå nordenfjelds. Uagtet der ikke under kongens ophold i Bergen blev fattet nogen endelig bestemmelse om biskopsgodsets fremtidige bestyrelse, der 16 Maj 1622 var henlagt under Akershus, toges der dog allerede nu hensyn til Jens Bjelkes ønsker, forsåvidt som han fik bevilget mageskiftet af det nordenfjeldske gods, som Tage Thott og Frants Kås fik befaling til at undersøge. Dette mageskifte blev endelig sluttet i begyndelsen af 1625; Jens Bjelke bortbyttede derved gods på Ørlandet med samlet landskyld 7½ spand ½ øre og 6 markelaug samt ¾ tønde laks mod krongods i Stjørdalen, Værdalen, Skogn, Inderøen, Fosen og Guldalen med samlet landskyld 6 spand 2 øre samt ½ tønde laks, men med større bygsel end det gods, som han udlagde[1]). Ved denne afgørelse af sagen har Jens Bjelke øjensynlig troet at have fået stiltiende løfte om at blive forlenet med Oluf Galdes tidligere lensgods, og undlod derfor heller ikke at mane Nils Fris efter herredagen til at skaffe ham dette enten uden afgift eller mod en ganske liden, eller om dette ikke lod sig gøre, da at skaffe ham det hele mageskifte, som han havde ønsket. Det gods, som Jens Bjelke for dette tilfælde vilde byde, lå dels i Stavanger len, dels i Akershus len, medens Oluf Galdes ifølge hans forleningsbrev af 3 Marts 1593 foruden kongetienden af Skeberg og Torsnes bestod af nogle gårde i den sydlige del af Smålenene. Han vilde fremfor alt have en gunstig afgørelse og pålagde derfor sin kommis-

---

[1]) Mageskifte, dat. Akershus 9 Febr. 1625 og skøde af næste dag i det danske gehejmearkiv, mellem de fra justitsministeriet afleverede sager.

sionær, Nils Fris heller at vente end at forebringe sagen, når kongen var mindre velvillig stemt. På denne måde kom han imidlertid til at blive liggende søndenfjelds, da han ikke vilde rejse til Østråt, før sagen var endelig ordnet. Det er betegnende at læse de ord, som han skrev til Nils Fris fra Ellingård 2 November 1622: „Dersom dig sjunes, at kong: maj: min allernådigste herre ikke er synderlig geneget til på nogen lidelig afgift eller vilkår at forunde mig forne forleningsgods, da kanst du vel differere med at anlange noget absolut derom, indtil de konfererede lovbøger bliver færdige, af hvilke jeg underdanigst haver erbødet at ville forære hans maj:tt et eksemplar, samt indtil de egeplanker kommer ned til Holmen, som jeg haver erbødet at ville forære hans maj:tt, som jeg siden (nu med det første, når føret begynder at blive) skal skrive Sten Villemssøn, hvor de her oppe bliver at levere og skal afhentes“.

Sålænge behøvede han dog ikke at vente; thi endnu inden lovbøgerne vare komne afsted og egeplankerne, der vare mærkede J. B. vare afhentede, modtog han forleningsbrevet på biskopsgodset. Til bevis på sin erkendtlighed mod Nils Fris sendte han denne i Marts 1623 fra Ellingård med Jens kudsk 3 små norske heste, som han allerede havde lovet ham i Bergen for hans „store umage“; som gebyr for lensbrevet og det samtidig erhvervede forpagtningsbrev på Krokstad told nedsendte han 3 rosenobler med løfte om at sende mere, hvis dette var for lidet. Dermed havde han da atter på en for sig tilfredsstillende måde fået et af sine ønsker fra herredagen i 1622 opfyldt. Den samlede landskyld af biskopsgodset udgjorde på den tid 34½ ℔ 6½ ß 3 d. i penge, 3½ tønde 1 setting 2½ remol, 9½ sk℔ og 2½ lis℔ korn, 1½ tønde, 3 pund, 6 ℔ smør, 90 huder og 30 kalvskind. Foreløbig blev Jens Bjelke dog kun for-

forlenet med de visse indtægter af biskopsgodset for en årlig afgift af 120 rdl. og med femteparten af de uvisse, hvorimod han først i 1626 (at regne fra 1 Maj 1625) også fik de uvisse for 134 rdl. om året. Disse havde dog i 1623 ikke udgjort mere end lidt over 90 rdl. I 1654 udgjorde landskylden og tienden ifølge en jordebog i rigsarkivet i alt 252 rdl. 6 *ß*. Allerede tidligere fra 1619 havde han desuden været forlenet med elleve af kronens sagbrug og fra 1624 med tolv for 100 rdl. om året, hvilke han fra 1639 fik uden afgift. Foruden sit ønske om at få biskopsgodset havde han endnu havt en anden „underdanig nødvendig petition“; men da han ikke turde komme frem med den „nisi coram, data occasione“, er det nu en umulighed at gætte, hvad dette var for et andragende. Mueligt, at han allerede nu har havt en tanke om at få Trondhjems len.

For at opnå kongebrev på forleningen med biskopsgodset havde Jens Bjelke stadig klaget over sin dårlige forfatning, og hvor mange indtægter hans forgængere havde havt, som han savnede. Når man læser disse skildringer, har man ondt ved at tænke sig, at de ere skrevne af en af datidens rigeste Normænd, som ønskede denne forlening ene og alene for derved at arrondere sine besiddelser, i hvis naboskab det meste af biskopsgodset var beliggende, ligesom Skeberg og Torsnæs, hvis kongetiende fulgte dette gods, lå meget nær Onsø len og Ellingård. Men sådan var nu en gang den almindelige fremgangsmåde, når man i fortiden ønskede at opnå en ny forlening, så at neppe nogen har troet bogstavelig på den slags klager, ja måske ikke engang ansøgeren selv har ventet, at man skulde tage hans udtryk lige efter ordene. Efterat Jens Bjelke havde fået sine ønsker opfyldte, måtte han imidlertid også finde sig i, at der atter blev lagt beslag på hans kræfter til flere forskellige hverv, uanseet

hans andragende om for eftertiden at blive mere skånet med sådanne kommissioner. Således modtog han 1 August ikke mindre end 4 kongebreve med forskellige pålæg. Det første af disse befalede ham, statholder Jens Juel og befalingsmanden over Bratsberg len, Ejler Urne til Gunderslevholm at komme sammen og træffe forordning om de af biskopen over Oslo stift, Nils Simonssøn Glostrup påklagede uordener ved fæsterøl og bryllupér. Ved det andet blev det pålagt ham og Gunde Lange at være tilstede ved skiftet mellem Oluf Galdes arvinger, da der var opkommet nogen trætte mellem disse, samt enten skaffe mindeligt forlig eller også tage endelig dom i sagen. Det tredie var en befaling til statholder og kantsler om at afgive sin erklæring angående noget gods, som Gunde Lange begærede til mageskifte, og endelig det fjerde pålagde Jens Bjelke og Gunde Lange at dømme i en sag mellem Jens Juel og den forrige byfoged i Oslo, mester Arnt Sivert, eller som han også kaldtes efter sin tidligere bestilling, Arnt bardsker, i hvis regnskaber der var påvist flere betydelige mangler, og som derfor 1 Maj 1621 af statholderen var bleven „removeret" fra sit embede.

Om denne person havde Jens Bjelke flere måneder tidligere, medens han tilligemed Gerlof Nettelhorst under statholderens fravær på en rejse til Jylland lå i slotsloven på Akershus, underrettet kantsler Fris i sit brev af 26 Februar 1622, hvori han fortæller, at han havde havt med „adskillige supplikanter at hjælpe tilrette eller deres angivende at forfare, såsom synderlig mester Arnts, forrige byfoged her udi Oslo. Hvad i alt dette udrettet er, ved nærværende brevviser, Nils Tolder, slotsskriver her på Akershus herr kantsler at referere, og derforuden om det mest anliggende en memorial er medgiven, om herr kantsler noget udførlig derom

vil vide, samt en kopi af en stævning over nogle specialpersoner, som på ny for de sager, for[ne] mester Arnt haver andraget, ere citerede, så at endog borgermester og råd conditionaliter til videre bevis ere frikendte af lagmanden for de angivne sager, de ej haver dont udi, og det for adskillige forhindrings og tilfælds skyld, dog fattes det endnu på en part af de personers og deres sagers beskaffenhed, som borgermester og råd skulle dømme over, hvilke af dennem det ej haver afsonet eller havt sådan nøjagtig erklæring, som kunde agtes nøjagtig“. Allerede den foregående høst havde denne mester Arnt beklaget sig for kongen, „hvorledes han af byens øvrighed — skal udi nogen måde foruden nogen billig årsag være turbuleret og forfulgt og denne ganske sommer arresteret og opholdet fra sin bjæring og næring“, og havde derfor under 12 Oktober 1621 fået kongeligt lejde, „imdlertid han samme sine sager forfølger ved retten, og til overdommer henflyer“. Dette var ikke en gang en måned, efterat han var afrejst fra Oslo og under 16 September havde tilstillet statholderen en skrivelse, fuld af allehånde „spidsige og foragtelige invektiver“ imod denne. Han benyttede imidlertid ikke dette lejde, og da sagen derfor kom fore under herredagen i Bergen, var den ikke videre fremmet end, at kongen da måtte henvise dens undersøgelse til to kommissarier og bagefter ved åbent brev af 4 September lade befale, at mester Arnt skulde gribes, hvor han kunde træffes. 22 Oktober 1622 indstævnede kommissarierne statholderen og mester Arnt til at møde for sig på Oslo rådhus fjerde søgnedag efter Pauli conversionis dag (ɔ: 30 Januar), men da Arnt ikke mødte eller sendte fuldmægtig, blev sagen gentagne gange udsat indtil 7 Februar, da den endelig blev pådømt. Statholderen lod møde ved slotsfogden, Povel Lauritssøn. Da kommissoriet ikke indeholdt noget pålæg om

at dømme mester Arnt for hans injurier, blev dette spørgsmål ikke afgjort, og med hensyn til de påklagede misligheder ved hans regnskabsførelse, indskrænkede kommissarierne sig til at godkende en tidligere af 3 fogder og 3 skrivere udstedt kendelse, hvorefter han for sine mangler ved regnskaberne skulde stande sine tilbørlige dommere tilrette. Efter statholderens påstand var han mindst skyldig til kronen og byen 186 rdl. Hermed er sagen rimeligvis stanset, da Arnts rømning har gjort videre rettergang overflødig [1]).

En sag, som i høj grad lå Jens Bjelke paa hjærte, og som han stræbte at få afgjort under denne herredag, var hans strid med borgerskabet i Frederikstad om ladestedet Græsvik, den nuværende forstad. Denne var efter hans eget udsagn indstævnet til herredagen i Bergen, men må desuagtet ikke være bleven afgjort der, da han i September s. å. anholdt om, at tvende herremænd måtte få det hverv at afgøre den. Borgerne i Fredrikstad og den derværende tolder påstode nemlig, at havnen Krosnæs i Onsø len henhørte under det af dem afhængige Græsvik, hvorved Jens Bjelke vilde miste en stor del af Ellinkilens toldindtægter, under hvilken Krosnæs efter hans påstand skulde henhøre, såsom det lå i samme len. Først i 1624 opfyldtes hans ønske, idet der blev udnævnt to kommissarier for at undersøge sagen. Hvad disse dømte, er for tiden ubekendt. Jens Bjelke omtaler det aldrig i sine egne breve.

Herredagen i 1622 har opnået en vis navnkundighed i Norges og Danmarks historie, da det var ved denne lejlighed, at biskop Arreboe i Trondhjem blev dømt fra

[1]) Kommissariernes dom af 7 Februar 1623 findes i rigsarkivet under „kancelliet — købstæderne — Oslo“. I Oslo lagtingsprotokol for 1610 nævnes Arnt som borger i Oslo i anledning af, at han krævede 6 rdlr., som han havde tilgode som bardsker.

sit embede. Arreboes sag er imidlertid så fuldstændig belyst af Schøning og Rørdam, at det her er aldeles overflødigt at indgå på en nærmere behandling deraf, især da Jens Bjelkes deltagelse i dommen indskrænker sig dertil, at han har ført tilsynet med dens ekspedition.

Dombogen fra denne herredag tilhører det kgl. norske videnskabers selskab og er tilligemed dombogen fra 1661, der findes i rigsarkivets samlinger, den eneste i Norge opbevårede herredagsprotokol[1]). Den indeholder samtlige ved denne lejlighed afgjorte sager, ialt 42, af hvilke dog ingen vedkommer Jens Bjelke personlig.

Der hengik nu det sædvanlige mellemrum af tre år, inden der afholdtes en ny herredag. Denne blev ved et kgl. åbent brev af 27 Januar 1625 fastsat til 25 Juli s. å. i Trondhjem, og skulde i kongens fravær afholdes af Klaus Dåe og Kristofer Ulfeld. Da imidlertid den sidste blev forhindret fra at møde, blev der 22 Juli 1625 udstedt et nyt kongebrev til Jens Juel og Jens Bjelke om at møde i hans sted i betimelig tid i Trondhjem og der sidde retterting med Klaus Dåe. Begge disse breve nævne udtrykkelig Trondhjem, som det sted, hvor herredagen skulde holdes; derimod siger Slange, at den blev afholdt i Skien. Men allerede den omstændighed, at han nævner Kristofer Ulfeld, som en af de kongelige kommissarier ved denne herredag,

---

[1]) Det kgl. videnskabers selskab har med megen liberalitet udlånt denne vigtige protokol til afbenyttelse af forfatteren i Kristiania høsten 1870. Efter enhver sag står der: Datum ut supra, nostro ad causas sub sigillo, teste Joanne Bielchio, justitiario nostro dilecto; de sidste ord ere dog ofte oversprungne, og i deres sted kun sat et: etc. Disse herredagsdombøger ere aldrig andet end afskrifter af de originale domme, der udfærdigedes af kantsleren, så at originalerne nu følgelig kun i de færreste tilfælde kunne antages at være bevarede.

viser, at han her ikke er pålidelig. Herredagen i 1625 blev nemlig virkelig efter bestemmelsen afholdt i Trondhjem i dagene omkring 1. August, og beviser herfor mangle ikke. Således siger lagmanden i Trondhjem, Peder Grum i en erklæring af nævnte dato, der blev irettelagt under en retssag, som vil blive omhandlet i næste afsnit, at der den gang var „rigsdag" i Trondhjem, et udtryk som i en tid, der ikke havde synderlig sans for nøjagtige betegnelser af statsretslige begreber, let kunde blive brugt i stedet for det korrekte „herredag". Også i Maurits Raschs optegnelser siges det, at herredagen holdtes i Trondhjem; han nævner endnu flere kommissarier[1]).

Jens Bjelke havde selv tidligere indstævnet en sag til denne herredag. Men da han ved denne var en af dommerne, er den rimeligvis kun bleven behandlet af de andre kommissarier, Klaus Dåe og Jens Juel. Denne sag drejede sig om det rige sildefiske, der faldt i de to fjorde på Ørlandet, Bjugn og Skøren, hvor Jens Bjelke ejede grunden og derfor krævede en afgift, grundlod eller landslod af dem, som fiskede med not i de nævnte fjorde. Blandt disse var også lagmanden i Trondhjem, der var aldeles uvillig til at betale, idet han påstod, at det ikke var muligt at give både landslod og tiende på samme tid. Men Jens Bjelke var ikke den mand, der lod sådant gå upåtalt hen, og lod ham derfor stævne til herredagen efter først at have forespurgt sig hos kantsler Fris. I Februar 1625 drog lagmanden i anledning af sine andre sager selv til København, og Jens Bjelke fandt det i den anledning nødvendigt at skrive et nyt brev til Kristian Fris, hvori han viste denne, at det kunde blive til kronens fordel, om hans opfatning blev er-

[1]) Norske samlinger, 8vo, II. 501. Jfr. L. Daae, Trondhjems stifts gejstlige historie, side 90.

klæret for den rette[1]). Det blev den dog kun for en del, idet kommissariernes dom blot erklærede ham berettiget til at tage så meget i landslod, som han kunde blive enig om med den fiskende almue. Efter at dette var skeet, fik Jens Bjelke under 28 Januar 1628 bevilling til at tage landslod af al den sild, som fangedes på Østråts og Fosens grund.

VI.

Jens Juels og Jens Bjelkes kommission for at undersøge flere forhold i Norge, især skovenes tilstand. Udarbejdelsen af den første norske rostjeneste-takst. Garnisonsskatten i 1627. Sagen mellem Tage Thott og Peder Grum.

I årene nærmest efter 1620 indkom der fra flere norske lensherrer beretninger om, at almuen over evne besværedes med tømmerskatter og andre pålæg. Disse havde igen til følge, at Jens Juel og Jens Bjelke ved et kongeligt missive, dateret København 20 April 1623 fik befaling til at begive sig til alle de steder i Norge, hvor der var noget pålæg med at fremskaffe tømmer og trælast, samt hvis det efter nærmere undersøgelse viste sig at være nødvendigt, da såvidt muligt at lindre denne byrde for kongens undersåter. Fremdeles blev det dem med det samme befalet at underhandle med indbyggerne i Viken og andre steder, hvor der fandtes belejlige havne, om at levere i København et bestemt kvantum brændeved med deres egne skuder mod en passende afkortning i de årlige afgifter til kronen, samt endelig at udsøge nogle masteskove til kronens

---

[1]) Jens Bjelkes brev til Kr. Fris, dat. Akershus 14 Febr. 1625, i i saml. til danske adels hist. facs. 19 på det kgl. bibl. i Kbhvn.

fornødenhed og afskaffe de sagbrug, som måtte findes i eller ved disse.

I henhold til den således modtagne kongelige befaling lod de to kommissarier sig det være magtpåliggende snarest mueligt at undersøge forholdene. Resultatet af disse undersøgelser foreligger i en af dem begge underskreven beretning, dateret Akershus 16 Juni 1624, efter hvilken den følgende oversigt er udarbejdet [1]. I Akershus len beklagede bønderne i Sørum og Fet prestegæld, samt Follo fogderi, som årlig skulde levere skattetømmer og båndstager til de kongelige sagbrug ved Akershus, sig over, at dette nu var meget vanskeligt, da skovene hos dem vare i stærkt aftagende, og der ikke voksede båndstager, så de måtte købe i andre sogne. Herom gjorde kommissarierne „denne forordning på ko: ma: nådigste behag“, at deres nærmeste naboer, bønderne i Odalen og andre steder måtte komme dem til hjælp med sagtømmer, for at de kongelige sagbrug fremdeles kunde få sit „tilbørlige deputat sagtømmer årligen“; derimod vilde de ikke forhindre dem fra at udgive båndstager, med mindre det for eftertiden måtte blive pålagt bønderne i Brunla len, af hvem tidligere „ingen båndstager er udtinget, og de dog vel så vel, som på nogen andre steder der kunde bringes tilveje“. I Røken og Hurum kom bønderne med lignende klager over, at de umuelig kunde længere end i et eller to år skaffe tømmer til Mork sag i Hurum, som kongen havde fået af Hartvig Huitfeldt, befalingsmand over Eker len, og hvortil de nu i nogle år hver havde måttet levere en tylvt. Men heri vilde kommissarierne ikke gøre nogen „forandring eller forbedring“, da de mente, det var bedst endnu at holde på i nogle år hermed, „til de det ikke længere kunde formå at

[1]) Findes i rigsarkivet mellem „betænkninger“ i kancelliets arkiv.

udgive, da nådigst derudinden at måtte erlange nogen lise og forlindring, efterdi der findes hos dennem (som vi og sjelv forfaret haver) skovenes store formindskelse, og dennem in eo tractu tilforne at være til kon: maje: fornødenhed forhuggen, som årlig sker med spærrer, bjelker og udi andre måde, når hans ma: skibe udi Drammen lader og indtager deres ladninger". I Sigdal klagede bønderne ligeledes over det pålæg med årlig at levere en tylvt mastetræer hver, dels fordi de måtte købe disse på Modum og andre steder, dels fordi de havde besvær med at fløde dem en meget lang vej; da de imidlertid berettede, at bønderne i Hallingdal tidligere havde hjulpet dem med penge, forordnede kommissarierne, „at samme pendings tilhjælp må blive dennem anordnet herefter igen". I 1631 gentoge bønderne de samme klager for de 4 kommissarier ved herredagen i Bergen, blandt hvem også Jens Bjelke befandt sig, og anholdt på ny om, at Hallingdølerne måtte hjælpe dem; men kommissarierne erklærede, at der ikke skulde ske nogen forandring. Ved et tingsvidne, som i den anledning i 1632 blev optaget på statholder Kristofer Urnes befaling, blev det oplyst, at denne ydelse af en tylvt master årlig først var bleven påbudt af statholder Jens Juel, da han overtog Akershus len, medens almuen tidligere i Aksel Gyldenstjernes, Jørgen Fris's og Envold Kruses tid kun havde leveret sådanne hvert 3die eller 6te år, ja måske endnu sjeldnere [1]).

På vestsiden af Kristianiafjorden besøgte kommissarierne Eker len, hvor almuen „iblandt anden deres anlangende, som vores kommission ikke vedkommer", bad om at forskånes for at arbejde på den nye befæstning ved Akershus,

[1]) Tingsvidne af 9 Maj 1632 i rigsarkivet under „vejvæsen" i kancelliets arkiv; smstds. en løs ekstrakt af de ved herredagen i 1631 afgjorte sager. Jfr. Paus III, 381.

da de vare meget plagede med at levere langtømmer til kronnens sagbrug og med at fløde tømmer til Bragernæs. Dette andragende bevilgedes af kommissarierne. I Tønsberg len vare bønderne i Elftelød de eneste, der klagede over, at de måtte købe det tømmer, som det var dem pålagt at levere. I den anledning håbede kommissarierne, at kongen vilde lette deres arbejde til det nye bergverk, hvormed de mere end andre vare besværede. I Brunla len og Numedalen klagede bønderne alene over den af kommissarierne trufne bestemmelse om leverance af bulved, hvorfor dette henstilledes til kongens afgørelse. I Bratsberg len modtoges ingen klager over den påbudne tømmerlast, uagtet det måtte falde meget besværligt for bønderne i Ejdanger, Slemdal, Holden og Bamle, hvor skoven allerede var temmelig forhuggen; dog gik pålægget her ikke videre, end at hver mand skulde skaffe 2 stokker sagtømmer, eller i det højeste, at to mand skulde være sammen om at levere fem, ligesom ti mand skulde levere fire spirer fra 12—15 palmer. Her behøvedes følgelig ikke nogen forandring.

Længere end til Bratsberg len kom kommissarierne ikke på den kant; dog skrev de til lensherrerne over Agdesidens og Stavangers len for at indhente deres erklæring. Fra lensherren over de tre Agdesidens len, Nedenæs, Mandal og Lister, Kristofer Gøe, kom der i den anledning to breve, hvorefter man på de kanter ikke plejede at levere sagtømmer, da der ikke var nogen kongelige sagbrug, men kun at levere egetømmer, og herover havde ingen ført klage. I Stavanger len var det årlig pålagt at skaffe en skibsladning almetræ; men nu skrev befalingsmanden dersteds, at den slags ikke mere kunde leveres, „og hvis egetømmer i det len kan være, er af fogderne bleven tilkendegivet besværligen for berge og

klipper at kan komme til stranden; så og ingen dygtig knapholt der at skal findes."

På østsiden af Kristianiafjorden modtog kommissarierne ingen klager fra bønderne i Mariekirkens provstis len og heller ikke fra Spydebergs sogn og Veme skibrede. Derimod beklagede bønderne i Værne klosters og Skeberg og Ingedals len sig over det tømmer, som de i 1623 tilligemed bønderne i nogle andre len havde fået befaling til at levere til et fæhus og lade, som kongen agtede at opføre på Antvorskov, og føre det til Drøbak, hvor huset skulde tilhugges, „foregivende sådant tømmer i forne Værne klosters len og des pertinentser herefter ikke skal være tilfangs, men dog nu mestendel at være tilvejebragt." For denne gang fandt kommissarierne ingen grund til at tilbagekalde den en gang givne befaling; men fremhævede dog, at når man atter gjorde et lignende pålæg, var det bedre at gøre det i Tønsberg og Brunla len, hvor man også tidligere havde plejet at levere sådanne huse, da disse to len i regelen vare forskånede for al større leverance af tømmer. I Jens Bjelkes egne len, Onsø og Nonneseter havde bønderne ikke nogen klage over, at de vare plagede med at levere tømmer, men over, at den trælast, som fra Åfjerdingen og Kirkefjerdingen i Onsø solgtes til fremmede og udlændinge, på grund af fordringer fra Frederikstads borgerskab, måtte føres til Græsvik ladested, der hørte under Frederikstad og et andet len, medens der ikke fra andre len kunde føres trælast til Onsø ladested i Ellinkilen, hvorfor handelen på dette var i stærkt aftagende til toldens og bøndernes store skade. Denne sag havde Jens Bjelke allerede under herredagen i Bergen og senere flere gange i 1622 og 1623 omtalt for oversekretæren i det danske kancelli, Nils Fris, med anmodning om, at der måttte udnævnes to kommissarier til at undersøge og påkende denne

sag. Dette blev først bevilget 3 Maj 1624, da kongen overdrog sagens undersøgelse til Hartvig Huitfeldt og Sigvard Gabrielssøn Akeleje; således måtte Jens Juels og Jens Bjelkes forslag om, at Hartvig Huitfeldt og Gunde Lange skulde undersøge denne trætte, atter tages tilbage. Det var meningen, at kommissarierne skulde „samme besværing at forfare efter den determination, senesten blev gjort til herredagen i Bergen.“

Bønderne i Idde og Marker len havde heller ikke andre klager, end at det var dem umueligt at levere de påbudne båndstager uden at købe dem fra andre len; men da det samme var tilfældet på flere andre steder, fandt kommissarierne ikke nogen grund til at ophæve dette påbud, der således vedblev at være gældende, indtil efter fornyede klager et åbent brev af 31 August 1648 bevilgede lenets bønder fritagelse for den nævnte leverance af båndstager. I Båhus len gjaldt klagen atter de påbudne båndstager; dette len alene skulde årlig levere 12,000 sådanne på seks alens længde, hvilket efter bøndernes udsagn havde sine store vanskeligheder. Desuagtet dristede kommissarierne sig ikke til at gøre nogen forandring. Fremdeles førte man her klage over, at hver fuld gård skulde levere en hel favn bulved eller brænderved og hver halv gård en halv sådan, da der på mange gårde var mangel på skov og på andre langt til ladested; der var i det hele af „mangelhaftige gårde i det len på ved tilsammen 494 gårde,“ både hele, halve og øde gårde. For disses vedkommende tillod kommissarierne, at der kun gaves halvparten af, hvad de tidligere havde leveret, uden dog at ville bevilge en sådan nedsættelse for det hele len. Da der af disse 494 gårde var 52 halve og 16 øde gårde, blev der ved at omsætte dem til fulde i alt 456, og følgelig vilde der efter dette blive en afkortning i lenets årlige leverance på 228 favne, så der kun blev igen 815½ favn. Ved derpå at

undersøge, hvor mange skuder og krejerter der fandtes i samme len, som kunde nedføre denne ved til København, fandt kommissarierne efter de indleverede opgaver, at der i alt var 148, nemlig 42 på landet og 106 i de tre købstæder, Marstraud, Ny Kongelf og Oddevald; af disse 148 vare de 95 under 15 læster, for hvilke det ikke kunde lønne sig at føre ved ned til Danmark. De øvrige 53 vare i alt på 1356 læster, der kunde føre 904 favne ved, så at der var nok skibslejlighed. Til erstatning for den foreslåede nedsættelse på 228 favne, fandt kommissarierne, at der for fremtiden burde påbydes leverance af brændeved fra Idde og Marker len, Skeberg og Ingedal, Tune og Åbygde skibrede og Heggen og Frølands skibrede. Mellem disse fandtes der i Idde og Marker len 211 fulde, 33 halve og 35 øde gårde, som tilhørte kronen eller odelsbønder, og hvoraf hver hel gård skulde levere en favn, hver halv en halv og hver øde gård en kvart favn, i alt 236¼. På samme måde fandtes der i Skeberg og Ingedals len af kronens eller odelsbønders gods 106 fulde, 24 halve og 9 øde gårde, hvoraf kunde leveres 120¼ favn, og i Tune og Åbygde skibrede 188 fulde, 15 halve og 22 øde gårde, som årlig kunde levere 201 favne. I Heggen og Frøland var der 204 fulde og 26 øde gårde, der tilhørte kronen eller odelsbønder; men, da dette distrikt lå så langt oppe i landet, kunde der af disse ikke passende udskrives mere end 105¼ favn. Sammenlagt med de 815½ favne fra Båhus len udgjorde dette alt i alt 1478¼ favn. I de anførte små len fandtes der ingen skude så stor, som på 15 læsters drægtighed; den største var en gammel skude, der tilhørte fogden over Idde og Marker len og kunde rumme henved 400 deler. I selve byen Frederikstad fandtes der, „siden Anders Olssøns krejert haver fået skade,“ kun 3 skuder og krejerter på tilsammen 45 læster, der kunde indtage 30 favne ved; følgelig

måtte veden herfra for det meste hentes til København med kongens egne skibe.

Da kommissarierne af de fra Tønsberg, Brunla og Bratsberg len indleverede jordebøger erfarede, at der her kun var få gårde tilhørende kronen eller odelsbønder langs søkanten, vilde de ikke indføre noget pålæg med at levere brændeved, forinden det havde vist sig, om de før pålagte 1478¼ favne vare tilstrækkelige eller ej. Om de herværende skibe ytrede kommissarierne, „at endog i for^{ne} Tønsberg og Brunla lene vel er it temmelige antal skuder, (sønderlig på en ø udi be^{te} Brunla len, kaldes Tjøme), hvor der findes 21 skuder, dog befindes deriblandt en skude aleneste drægtig på 15 læster eller på 1800 deler, som rejgnes imod 10 favne bulved.“ Fra Båhus len plejede fragten at være en slet daler for hver favn, hvilket også kunde være passende for de tre skuder fra Frederikstad. I stedet for nogen afkortning i skatterne fandt kommissarierne, at det var bedre at give bønderne en liden betaling, såsom 3 ß pr. favn, som de anså for passelig, da hver favn af sådan stor ved var lige så meget som 3 hollandske favne, “og for hver hollandske favn er given hidindtil (førend i denne slappe tid på last) en halv rigsdaler i penge, men nu halvanden ort gemenlig.“ Pengene kunde enten udbetales i rentekammeret eller også af vedkommende lensherre afkortes leverandørerne i en eller anden afgift, „leding, foring, visøre eller sådanne små redsel.“

Angående masteskove foretog kommissarierne, hvor det var dem mueligt, selv i egen person de fornødne undersøgelser og kom derved til det resultat, at de bedste masteskove for tiden fandtes i Bratsberg len, i Buskeruds fogderi, „som Ringerike og Modum tilhør,“ og på Hadeland. I Bratsberg len langs søkanten i en afstand fra kysten af 4 til 6 mile fandtes der endnu mastetræer på 18—22 palmer i Bø-

skov, Brændeskov, Ejken og Ejkenrøds skove, Subdal, Hvalen og „Storem“ (Norejm?) skove, alle i Bøherred og Lundeherred, foruden en mængde på 16 palmer, især i Ejkenrøds skov, som dog ikke var mere, end hvad befalingsmanden over Bratsberg len behøvede til det tømmer, hans sidste forleningsbrev tilholdt ham at levere. For disse skoves vedkommende forbød kommissarierne straks, at der i dem måtte hugges mastetræer uden til kongens brug. I Hvalen skov ejede kongen næsten alt; i Subdal ejede Lunde kirke en mæle korn, medens det øvrige efter sigende skulde være bondegods; Brændeskov tilhørte kongen, medens Storem skov var bondegods. Da imidlertid de mastetræer, der fandtes i disse skove, ikke vilde være tilstrækkelige til behovet, forordnede kommissarierne endnu dertil følgende seks, nemlig Bjørnstad, Værs, (Veers, Veums eller Vaders?) Gåsekøns, Ekelands, Kløverøds og Vrålid skove i Fyrisdal og Hvidesejd, af hvilke igen de bedste vare Gåsekøns og Ekelands skove med høje og rankvoksne træer på 18—20 palmer og derover „i god mængde og til mange års fremtarv.“. Også i de øvrige skove var der mange træer på denne højde, „undtagendes i for^{ne} Kløverøds skov, som dog behøves til kon: ma: behov blandt de andre, af denne årsage, at igennem samme skov skal alle masterne over en passelig stor og dog langagtig bakke, som kaldes Kløverøds bakke, ned udi et vand ved Laurdal i Telemarken, navnlig Bandalsvand (sic), og derfor af for^{ne} Kløverøds skov et stykke vil hugges igennem til en mastevejg over for^{ne} bakke, vel på en fjerding vejgs langt, såvelsom der ovenfor et stykke skov på en moradse ståendes ved en fos, kaldes *n. n.* også afryddes, at masterne uhehindret på føret om vinteren kan komme der igennem, neder over for^{ne} morads og bakke. Siden er ingen synderlig hindring formodentlig uden ved Ulefos, liggendes næst ovenfor Skien, at

der sammesteds i fossen plejer undertiden at hændes, nogen master på grunden bliver fast beståendes." „Og findes vejen fra Bjørnstad og til Vær skov tillands at køre for^{ne} master (dog på adskillige steder in alles 2 mil, så som på nogle steder $\frac{1}{2}$ mil og 1 fjerding vejs, så vel som udi det højeste 3 fjerdinger eller længer fra for^{ne} Bjørnstad at regne) og til vands at flåde på ferske vand ti mil og en halv mil ringere, når et vand ved navn Skrevand haver lagt sig og er køreføre, hvor di da bekvemmeligen kan udføres om vinteren, førend di anlanger til de andre vand og fra for^{ne} Vrålid skov er sjuv fjerding veis tillands og halvtiende mil tilvands; fra for^{ne} Gåsekøns og Ekelands skove $1\frac{1}{2}$ mil tillands og halvtiende mil tilvands." Samtlige disse skove og de gårde, hvorunder de hørte, vare bondegods, undtagen forsåvidt kirkerne sommesteds kunde være medejere.

I *Buskeruds fogderi* med Ringerike og Hadeland kunde efter kommissariernes undersøgelser følgende skove afgive de bedste mastetræer:

på Ringerike: Øvren skov og Borgen skov, begge tilhørende bønder, Vegen skov og Hesselbergs med Kværnebergs ødegård derunder, alt tilhørende kronen, „Sunde Hauge" skov, tilhørende prestebordet, Aske skov, Hval skov, kannikegods og odelsgods om hinanden, og Rytterakers og Frengsøens skove, tilhørende kronen;

på Modum: Flatum skov, Rød skov og ødegården Øruds skov, tilhørende kronen, Øvre skov, tildels tilhørende kronen, og Germundrød skov, tilhørende prestebordet;

samt på Hadeland: Mo skov, tilhørende odelsbønder.

Årsagen til, at kommissarierne havde fredlyst så mange skove, var den, at „ikke udi en skov, to eller trej så mange master nogensteds kan være her i landet at bekomme til 50 eller 60 master deraf årligen til nogen kontinuation, som de-

sidereres." De skove, som kronen enten ejede eller måtte ville købe, burde man ikke alene „med al flid og ernst at holde, men og at forbjude alle angrænsende skove i den tractu hos dennom, som her navngivne ere, i hvem de tilhører, — — så at udi ingen af be[te] skove på for[ne] Modum og Ringerike, samt Hadeland, ut supra, noget sagtømmer måtte hugges, købes eller sælges, enten til kon: maj:ts sager der neden for ved Buskerud eller til andre deris sager i den tractu langs neder ad Bragernæs; ej heller hustømmer til bøndergårdenes bygfældigheds fornødenhed eller tjærebrug i nogen måde foruden, at samme tømmer af visse dertil deputerede personer, (hvilke kon: ma: ombudsmand over for[ne] pladser dertil lader forordne) vorder udvist på tvende visse tider om året sc: en vis tid om sommeren og en gang, når vinteren begyndes; og samme sagtømmer, som i så måde bliver udvist i de skove, som ikke er eller bliver hans majest:s egne, mens odelsbønder tilhører, højbe[te] ko: maje: efter landsens loug til hans maje: sager første køb at være mægtig, siden adelen og andre at købe dernæst hos odelsbønder og lejlændinger, så vidt lougen tillader og er gemæs til deres sager. Og forbe[te] udvisere eller skovfogder hvert år ikke alt for meget sagtømmer at skulle lade blive udhugget på for[ne] Modum, Ringerike og Hadeland, helst ingen af de træer, om hvilke kan være forhåbning til master udi fremtiden kunne blive tjenlige og anden kon: maje: sønderlige fornødenhed, på det altid fremdeles kan blive noget udi forråd." Dermed skulde det dog ikke være forbudt odelsbønderne at lade hugge noget grantømmer årlig i sine egne skove, når de kun ikke under nogetsomhelst påskud lod hugge furutømmer „videre end supra, og hvo dermed befindes mod denne anordning at forhandle, da første gang at have forbrudt for sådan hans ulempe 8te ørtuger og 13 ß sølv for hvert træ, anden gang sin boeslod og tredje gang sin fred."

Fra de nævnte steder var tømmerflødningen for øvrigt hindret ved følgende store fosser: Hønefos, Døvik fos, Svennen fos, Helvedes fos, „Bårødstrygen og evje,“ Ingebret fos, Dyregrav fos, Hjerdals fos, Kløfte fos, „Horkalde fos,“ Ile fos og Viksfos.

Kommissarierne bevilgede fremdeles på kongens nådigste behag, at der af alle andre skove i de nævnte distrikter måtte udføres så mange træer, man vilde, og på hvilkensomhelst højde, dog under den betingelse, at når dette tømmer blev leveret på ladestederne, måtte det ikke sælges, uden at man havde tilbudt den kongelige ombudsmand første køb. Hvis der handledes derimod, skulde både den, som solgte, og den, som udførte tømmeret, stå til rette derfor efter landsloven.

Angående afskaffelse af sagbrug på de steder, hvor masteskovene skulde fredes, og erstatning for ejermændene, da syntes kommissarierne, at alle sagbrug ovenfor kongens øverste .hængsel, Åmots hængsel, burde nedlægges, „synderlig efterdi Buskeruds fogderi med sin pertinents, Modum og Ringerike altid næst er ved hånden både til ordinarie påbødne master og spirer, af Akershus len årligen bliver udtinget, som ellers på ingen andre steder i samme len er at bringe tilveje, samt til anden ekstraordinarie stor tømmerlast, som der af lenet nådigst tidt og ofte påbjudes.“ Herfra kunde der måske gøres en eneste undtagelse, nemlig for sagerne ved Hougfos, som fik sit tømmer fra Sigdal. Efter dette måtte der nedlægges 8 sager på Modum, hvoraf to tilhørte Gunde Lange og stod på hans ejendoms grund, en Heggens prestebord og resten odelsbønder, samt 8 på Ringerike, hvoraf en tilhørte Klaus von Ahnens forleningsgods, to en borger i Oslo og resten bønder. Endvidere syntes kommissarierne, at det af hensyn til de kongelige sagbrug ved Akershus og deres tømmerforsyning var nødvendigt at nedlægge „alle borgere- og

bøndersager, som bruges ovenfor Akers elv og oven Hvidebjørns elv, hvilke findes opbygte en del på Øvre og Nedre Romerike og en del udi Akers elv,“ ligesom det også burde forbydes at købe noget tømmer på Romerike og i Akers herred uden til de kongelige sagbrug, medmindre det skulde være en speciel tilladelse til folk, der selv havde odelssager, medens alle andre burde hente tømmer fra Follo eller andensteds; for overtrædelse af dette forbud kunde passende fastsættes en straf af 8 ørtuger og 13 ß for hvert træ, hvorhos tømmeret burde være forbrudt. Med hensyn til erstatning for skovenes og sagenes ejere, vilde kommissarierne ikke ytre nogen formening, forinden de havde fået kundskab, om kongen vilde bifalde deres anordning. Dog kunde der for de sagbrug, som skulde afskaffes i Buskeruds fogderi, ydes et passende vederlag i de sager på Hurum, „som hans majet: af forbe[te] Hartvig Huitfeldt til restitution for andet gods for nogen tid siden haver bekommet,“ og i kongens to sager ved Frederikstad.

Man skulde efter en kommission af denne art vente i den nærmest påfølgende tid at finde en række kongebreve, der vare fremkaldte ved dens indstilling. Dette blev dog kun for en del tilfældet. Man har således et par missiver af 16 September 1624 om de forskellige lens ydelser af fade-, bånd- og tøndestager, samt to åbne breve af 11 Marts 1625 om første køb af odelsbønders skove og tømmersalg af prestebordenes eller kirkernes skove i Telemarken. Derimod blev der ikke truffet nogen bestemmelse om de af kommissarierne udvalgte masteskove, og ved de af dem selv afgjorte sager synes det i regelen at være forblevet ved denne afgørelse. Resultatet af kommissionens arbejder bliver efter dette ikke så stort, som man kunde formode, og den deler i så henseende skæbne med mange andre administrative

foranstaltninger fra det syttende århundrede. Men desuagtet vil den afgivne indberetning altid bevare et stort værd for historieforskeren ved de deri leverede vigtige bidrag til vort kendskab om Norges skibsfart og skovforhold i årene 1620.

Kort efterat Jens Bjelke var færdig med sin deltagelse i denne kommission, blev der atter overdraget ham et vigtigt hverv, denne gang i forening med Jens Juel og Gunde Lange. Da rigsrådet i de første dage af August 1624 var samlet til herredag i København, havde det også taget under overvejelse, hvorledes man i denne farlige tid mest hensigtsmæssig skulde bringe en hær på benene til rigernes beskyttelse. I den anledning havde det under 3 August henvendt sig til kongen med forespørgsel, om det ikke bl. a. kunde pålægges de norske bønder at holde 2000 hvervede krigsfolk, samt om der ikke af de norske lensherrer kunde forlanges et kompagni kyrasserer på 100 mand, af den norske adel og odelsmænd to eller tre kompagnier og af den norske gejstlighed halvandet kompagni. Desuden foreslog rigsrådet med det samme, at købstæderne i Danmark, Norge og hertugdømmerne tilsammen skulde stille 1500 mand fodfolk, Island, Vestmanno og Færøerne 150, de danske fogder, ridefogder og skrivere 100 og de norske fogder og skrivere 100 [1]).

Uagtet krigen var nærmest Danmark og hertugdømmerne, havde rigsrådet ved denne lejlighed ikke taget i betænkning at pålægge Norge meget store byrder, som på den tid sikkert lå langt over landets kræfter. Dette kunde ikke undgå kongens opmærksomhed, hvorfor han også, skønt han øjeblikkelig tog hensyn til rigsrådets forestillinger, gjorde adskillige

[1]) Rigens råds breve, fasc. 43 i det danske geheimearkiv. Rigsrådets forslag er bl. a. også undertegnet af Jens Juel.

forandringer i disse. Således blev der aldeles ikke tale om at oprette nogen hvervet hær på almuens bekostning og heller ikke om at pålægge lensherrer, fogder og skrivere at holde de af rigsrådet forlangte kyrasserer og fodfolk. For adelens, odelsbøndernes og gejstlighedens vedkommende bestemte kongen sig derhos til at tage alle muelige hensyn, hvorfor de i den anledning under 4 (og 6?) August udstedte kongebreve vare affattede med megen forsigtighed og gav de tre kommissarier, Jens Juel, Jens Bjelke og Gunde Lange, som skulde ordne alt det nærmere, megen frihed i, hvad de skulde forlange. Først og fremst måtte alt indrettes efter vedkommendes evne til at bære disse nye byrder, „så at ingen videre graveres, end han kan tåle;“ i den anledning skulde de i Norge bosatte adelsmænd og odelsbønder erklære sig om, hvor meget de kunde yde, og efter disse erklæringer skulde det derpå nærmere bestemmes, enten de skulde stille to kompagnier på 100 mand, tre på 80—90 eller tre på 100 mand. Men på samme tid forpligtede kongen sig til ikke at kræve disse „uden stor nødstid, om noget fiendtlig, enten fra den romerske kejser eller ligen eller og fra de svenske grænser (påkom?), det Gud nådeligen afvende, Vi og Os, Gud være lovet, ikke forvente eller formode.“ Tillige skulde de i dette tilfælde ikke have nogen ulejlighed med at stille det bestemte antal kyrasserer, da kongen selv skulde „forskaffe“ disse, når han fik de fornødne penge, nemlig det såkaldte „anrittgeld“, der for hvert kompagni ansloges til 1200 rdl. in specie og den årlige sold, 13,700 rdl. in specie for hvert kompagni. Kongen tænkte sig således forpligtelsen til at stille ryttere i påkommende fare afløst ved en pengeydelse — vistnok en for begge parter meget gavnlig foranstaltning. På samme måde skulde også gejstligheden afgive en erklæring om, hvor meget den formåede at præstere til det nu beslut-

tede „årlige defensionsverk“, men uden at der fra kongen blev tilkendegivet, hvor mange mand han havde tænkt sig. Dette skede først i et kongebrev af 22 November s. å., hvori det heder, at gejstligheden skulde stille et kompagni kyrasserer, samt desuden et halvt, hvortil det skånske presteskab skulde levere den anden halvdel.

Den bekvemmeste måde, hvorpå kommissarierne kunde indhente de nødvendige oplysninger og erklæringer, var ved at lade dem gå gennem lensherrer og biskoper. Men hermed tog det tid. Da Jens Bjelke og Jens Juel i Slutningen af August var på Kongsberg, modtog de de kongelige missiver, der pålagde dem at forhandle om disse ydelser, og tilskrev derpå uden at spilde nogen tid snarest muelig samtlige lensherrer og biskoper. Da kongen i September og Oktober derefter for anden gang i dette år besøgte Norge, var der endnu ikke indkommet nærmere oplysninger; men han har formodentlig anseet dette for en utilladelig langsomhed og gav derfor i November kommissarierne fornyet pålæg om at være færdige inden Jul eller senest inden udgangen af Januar måned 1625. Der måtte efter dette hastes med arbejdet; men uagtet man ikke en gang gav sig tid til at oppebie indsendelsen af alle de forlangte oplysninger, blev det alligevel ikke mueligt at være færdig så tidlig, som kongen ønskede. I den første halvdel af Februar indfandt biskop Skelderup fra Trondhjem sig i Kristiania, hvor også lagmand Hans Glad og sognepresten til Hjælmeland, herr Daniel Jørgensøn, mødte med fuldmagt for biskoperne i Bergen og Stavanger. I forening med stedets egen biskop, Nils Glostrup vare derpå disse de tre kommissarier behjælpelige med udarbejdelsen af en fast takst, hvorefter man kunde bestemme det indbyrdes værdiforhold mellem de forskellige, højst uensartede skyldspecies over det hele land, noget, som man tidligere aldeles havde savnet.

Men ved denne leilighed var det aldeles nødvendigt at have en fælles takst, da der ellers ikke kunde istandbringes en ensartet beregning af indkomsten af jordegods over det hele rige, hvorefter man kunde udligne den nye pengeydelse. Da denne var tænkt som afløsning for den rostjeneste, tjeneste med væbnet mand og hest, som ellers skulde være besørget af de samme klasser, fik taksten deraf navn af rostjeneste-takst.[1]).

Som enhed ved denne beregning anvendtes den danske benævnelse, tønde hartkorn, hvoraf der i Stavanger len skulde gå to, men ellers to og en halv på et skippund tunge. Ved det nu ligeledes udarbejdede overslag over det til gejstligheden henlagte jordegods, viste det sig, at det samlede beløb af, hvad som tilhørte kapitler, kirker og prestebord, udgjorde 56,675 tønder hartkorn. Deraf kom 25,402½ tønder (eller efter andre opgaver 23,723½ eller 23,559) på Oslo og Hamars forenede stifter, 14,221 på Trondhjems stift, (hvorfra man dog endnu savnede nøjagtige opgaver over kirkernes visse indkomster), 10,083½ tønder på Bergens stift og 6,968 på Stavangers. Heraf skulde der stilles 140 beredne kyrasserer, der med anrittgeld ansloges til en årlig bekostning af 20,860 rdl. og uden dette til 19,180 rdl.[2]).

Da kommissarierne 10 Marts havde tilendebragt sit hverv,

---

[1]) Thottske samling 694 fol. på det kgl. bibl. i Kbhvn, „Atskillige Taxter Offuer Danmarckes och Norges Riger.“

[2]) Protokol med en mængde detaljerede opgaver vedk. den gejstlige rostjeneste i 1625 i Kristiania bispearkiv (2, r.). Det originale overslag i statholderskabets arkiv, under rubriken: „arméens økonomi og materiel.“ (Begge i rigsarkivet). Justitiarius Berg har i sin bog om landeværnet aldeles overseet den gejstlige rostjeneste og har derfor ved omtalen af den nye rostjeneste i 1641 måttet antage, at der efter 1625 er fattet nye bestemmelser, da han ellers ikke kunde bringe de forskellige opgaver til at stemme (jvfr. navnlig pag. 14 og 252).

forsåvidt angik gejstlighedens rostjeneste eller rettere rostjeneste-penge, havde de endnu ikke kunnet begynde med udligningen på adel og odelsmænd. Dette blev først muligt 20 Marts, da de fleste lensherrer enten havde indfundet sig personlig eller også sendt sine fuldmægtige med de forlangte oplysninger og jordebøger, hvorefter udligningen skulde foregå. Men da der nu allerede var tilvejebragt en ensartet takst for beregningen, gik dette arbejde rask fra hånden, når man først for alvor tog fat derpå, og var allerede færdigt 28 Marts. Adelens jordegods ansloges til i alt næsten fulde 12,000 tønder hartkorn, og alt rigets odelsgods til 39,550 tønder. Heraf skulde adelen stille 40 kyrasserer og odelsgodsets ejere 128, der tilsammen skulde fordeles i to kompagnier. Omkostningerne ved disses udrustning og lønning — iberegnet anrittgeld — ansloges til 149 rdl. årlig pr. mand og hest, og skulde, når det udkrævedes, oppebæres af vedkommende lensherre. For adelens vedkommende blev det allerede nu angivet, for hvor mange heste enhver skulde betale, og hvem der skulde være sammen om at betale for en hest, når de ikke havde tilstrækkelige midler til at gøre det alene. Derimod blev det overladt til lensherrerne at lægge odelsbønderne i læg til udredelse af rostjeneste-pengene. Hermed gik det dog ikke hurtig. Således måtte Jens Juel endnu så sent, som 18 April 1626 minde lensherren på Båhus, Jens Sparre om, at han inden Mikkelsdag skulde indsende erklæring over udligningen mellem odelsbønderne [1]). For at man altid kunde være forberedt på enhver mulighed, havde derhos Jens Juel og Jens Bjelke under 10 Marts påtaget sig at sørge for, at der stedse skulde være anrittgeld og et halvt års sold i beredskab.

---

[1]) Budstikken IV, 713 flg. Jens Juels brev af 18 April 1626 i statholderskabets arkiv i rigsarkivet under „adelens gods" i original og under „arméens økonomi og materiel" i koncept.

Desuden omtales, at kommissarierne under dette møde havde udarbejdet et forslag om foring og leding, men uden at man nu kender dets indhold. Dette møde har også en vis mærkelighed, forsåvidt som det er det første af denne art, der er afholdt i Kristiania. Byen var den gang så ny, at det endog synes at måtte antages, at de mødende af mangel på plads have boet enten på Akershus eller også tildels i Oslo bispegård, en af de få bygninger, som vare reddede efter den gamle bys brand.

Endnu forinden resultatet af kommissariernes arbejder var forelagt kongen, udstedte denne under 1 April 1625 en forordning om rostjenesten, som dog ikke nærmere omtaler Norge. Her havde rostjenesten hidtil mere været til i navnet end i gavnet, og ifølge landets naturlige beskaffenhed var der heller ikke andet at vente. Kristian IV traf derfor vistnok det ene rette, da han ved rostjenestens genoplivelse besluttede sig til at lade den i Norge ombytte med en pengeydelse. Forordningen af 1 April 1625, der alene angår den virkelig ydede rostjeneste, kan således kun gælde Danmark. Den er heller ikke indført i kancelliets norske registre og neppe en gang tilstillet statholderen.

Det synes som om denne ordning med rostjenestepenge allerede trådte i kraft i løbet af 1626. Derhos finder man snart den nye rostjeneste-takst benyttet ved udskrivning af skatter bl. a. i 1627. Den danske adel havde i dette år på herredagen i Odense vedtaget at give en femtedel af sin indkomst mod at fritages for rostjeneste, hvilket rigsrådet ønskede udstrakt også til Norge. Det udtalte sig derom i et brev til kongen af 10 Februar 1627, hvori det bl. a. heder: „I lige måde have vi og for rådsom eragtet, at over al Norge en almindelig kontribution blev samlet således, at adelen og kapitlerne, ligesom i Danmark den femte

part af al deres visse indkomst gave, presterne hver 12 rigsdlr. undtagendes de residerende kapellaner og andre fattige prester nordenfjelds, som med 4 dlr. måtte forskånes; købstæderne at give, som forgangen år, og bønderne en sædvanlig skat, som de ellers i fredstid pleje at give;" derhos skulde der i Norge, ligesom i Danmark gives 2 procent af alle „frie rentepenge." Denne rigsrådets henvendelse foranledigede bl. a. et kongebrev af 25 Marts næstefter, hvorved det pålagdes den norske adel at give femteparten af al sin årlige indkomst, „anslagen efter rostjenetakst." Disse penge skulde leveres til Jens Juel og Jens Bjelke, der igen havde at besørge dem indsendt i det kongelige rentekammer.

I Akershus len blev denne kontribution betalt af følgende adelsmænd med de her opregnede summer: Jens Bjelke på egne, sin „moders" og sine myndlingers vegne 491 rdl., Gerlof Nettelhorst 168 rdl., Sten Villumssøn Rosenvinge 50 rdl., Knut Prebenssøn Gyldenstjerne ½ rdl., lagmand Torben Torbenssøn (Skaktavl) 5 rdl., Jakob Huitfeldt 14 rdl., Daniel Ottesøn Bildt på egne og to søstres vegne 68 rdl., „Bendiks Eggertsøn på de Rosenkransers vegne" 236½ rdl. Fin Nilssøn (Rosengedde) 9½ rdl., jomfru Margrete Brockenhus 12 rdl., Karsten Rosenkrans 10½ rdl. og Jon Oudenssøn Tordenstjerne 11½ rdl.[1]). Skønt de fleste af de her opførte summer ikke ere store, gik det alligevel meget langsomt med deres inddrivelse, såat der endnu i 1634 stod betydelige restanser igen af denne kontribution. Da den først skulde opkræves, tilbød Jens Bjelke at gøre et forskud på 2—300 lod sølv, som kunde kortes i hans afgift for de kommende år. Men om høsten s. å. havde han havt et skib i Nordland, hvorfra det vendte tilbage med en rig sil-

[1]) Jens Juels kvittering vedlagt Akershus lens regnskaber.

deladning, og da det på denne tid synes at have faldt ham vanskeligt at opdrive så meget sølv eller rede penge, tilbød han i December at nedsende med første åbne vande en krejert til Bremerholm med ti læster sild, hvis pris angaves til 4 rdl. 1 ß tønden, og som skulde tages som forskud i stedet for de 300 lod sølv. Om dette tilbud er modtaget, vides ikke. Hensigten har dog neppe været så uegennyttig, som den blev udgivet for — først antydede han, at de ti læster sild vare over 3 gange så meget værd, som de 300 lod sølv, og dernæst udtalte han den formodning, at der med disse sild „nogen tak kan være at fortjene." Det ser næsten ud, som om han har havt et eller andet ønske at forebringe kongen om et nyt len eller lignende [1]).

Samme dag, som kongen udstedte de første breve i anledning af den nye ordning af rostjenesten, gav han også Jens Juel og Jens Bjelke pålæg om at træffe anstalter til, at de norske fæstninger kunde få forstærket garnison [2]). Da det tog tid med at erholde de nødvendige opgaver, gik det også langsomt med dette arbejde. I midten af April 1625 kunde de to kommissarier indberette til kantsler Kristian Fris, at de havde udarbeidet et overslag over, hvor stor kontribution der kunde pålægges Akershus og dets underliggende len, samt Tønsberg, Bratsberg og Agdesidens len. Der skulde i disse findes 8256 fulde, 2923 halve og 3187 øde gårde, der kunde tåle en kontribution af 5257 rdl. Men dette var ikke en gang nok til at lønne de 150 mand med tilhørende officerer, som kongen anså nødvendige for at forstærke Akershus garnison, idet disse alene årlig vilde koste 6489 rdlr.

---

[1]) Jens Bjelkes brev til oversekretær Iver Vind, dat. Ellingård 11 December 1627 i danske kancellis arkiv i det danske gehejmearkiv.

[2]) Samlinger til det norske folks sprog og historie III, 408 flg.

Da der hertil for Båhus årlig krævedes 2917 rdl. og for Bergenhus og Trondhjems gård 840 rdl. for hver, anså Jens Juel det nødvendigt, at det pålagdes lensherrerne at indsende nye overslag for sine len, hvorved sagen foreløbig blev stående indtil henimod årets slutning.[1]).

Under 17 December 1625 fik Jens Juel på ny befaling til i forening med Jens Bjelke og de forskellige lensherrer at pålægge de bedste gårde en vis afgift til garnisonernes underhold. Hertil svaredes, at dette ikke vilde være tilstrækkeligt, hvorfor et nyt kongebrev af 25 April 1626 bemyndigede Jens Juel og Jens Bjelke til at udvide denne afgift til alle gårde, dog således, at den blev sat større, end den strengt taget behøvedes, forat der kunde være adgang til at fritage de fattigste. Efter dette hengik der endnu over et år, forinden skatten endelig blev pålagt ved kongebrev af 4 Juni 1627. Dette var den såkaldte garnisonsskat, der fra denne tid af i mange år var en stående afgift, hvorfra kun et par distrikter vare fritagne. I Bergenhus len medgik der i 1633 af denne til garnisonens løn 878 rdl., medens overskuddet (1200 rdl.) indsendtes til Akershus.

Allerede 27 Februar 1626 havde Jens Bjelke fået kongens tilladelse til at gøre en rejse til Danmark, der imidlertid må være bleven udsat til næste år. Forinden sin afrejse påkendte han i forening med Jens Juel en sag mellem Tage Thott og Peder Grum, lagmanden i Trondhjem, hvori det var dem overdraget at afsige dom med samme myndighed som en herredag. Af denne grund tales der også om „Kristiania retterting“ i 1627. Ved dommen, der blev afsagt 19 Juli, blev Peder Grum frifunden for det første af

---

[1]) Brev fra Jens Juel til Kr. Fris af 12 April 1625, i koncept i statholderskabets arkiv i rigsarkivet.

Tage Thotts anklagepunkter, at han egenmægtigen skulde have forandret den for lagtingets afholdelse bestemte dag, medens de øvrige, der angik private sager, bleve afviste som denne kommission uvedkommende. [1]).

Under sit ophold i Danmark i 1627 var Jens Bjelke tilstede ved herredagen i Kolding, hvor der bl. a. behandledes en sag mellem Hartvig Huitfeldt og berghauptmand Adolf Frederik Grabow, hvori Jens Bjelke tidligere i forening med Jens Juel og Jens Sparre havde afsagt en for den sidste ufordelagtig dom. Ved herredagen fik Grabow en slags oprejsning, men uden at erholde tilbage sit embede, hvis bestyrelse allerede var ham frataget i 1626. [2]).

VII.

Det påtænkte möde af de söndenfjeldske stænder i 1626. Stændermöde i Kristiania i Marts 1628. Oprettelse af en stående hær i Norge. Pantsættelse af kronens norske jordegods. Kommission i anledning af arven efter Klaus von Ahnen. Herredag i Kristiania 1628. Den båhuslenske adels påstand om skattefrihed for sine ugedagsbönder.

Da Kristian IV var bleven indviklet i Trediveårskrigen, og nederlaget ved Lutter am Barenberg havde tilintetgjort alt håb om et heldigt udfald af toget til Tyskland, blev det end mere nødvendigt at tænke på rigernes forsvar, end det før havde været. Når allerede muligheden af et fredsbrud havde foranlediget Kristian IV og hans rigsråd til at tænke på ekstraordinære forholdsregler, blev dette aldeles uundgåeligt, da sejren havde svigtet kongens våben og fienden havde besat Jylland. Efterat de danske stænder i 1627 havde

[1]) Dommen findes i rigsarkivet under „retten“ o. s. v. i kancelliets arkiv.

[2]) M. Thr. Bruennech, Kongsberg sølvbergverk i Norge, 60 flg.

været samlede to gange, blev det også anseet for nödvendigt at indkalde de norske stænder til et lignende møde. Dette var noget nyt, idet der i Norge tidligere under foreningen med Danmark ikke havde været afholdt nogen almindelig rigsforsamling undtagen i det specielle øjemed at hylde konger og tronfølgere.

Allerede i 1626 havde der været tale om et foreløbigt møde af de norske stænder, idet rigsrådet den gang havde foreslået, at man skulde sammenkalde kantsleren, biskopen i Oslo stift og deputerede fra købstæderne Kristiania, Frederikstad, Marstrand og Tønsberg. Denne plan blev dog — såvidt vides — aldrig udført, hvorimod der under 7 December 1627 udgik en kongelig befaling til Jens Juel, Jens Bjelke, Jens Sparre og Gunde Lange om at indkalde de norske lensherrer med rigets adel og bisper, samt nogle prester, to borgere fra hver købstad og to bønder fra hvert fogderi for at deliberere om, hvad der var at gøre til landets forsvar, samt om, hvor stor kontribution de i dette øiemed vilde yde; når dette var afgjort, skulde de bevilgede skatter nedsendes til Danmark hvert fjerdingår.

I henhold til denne befaling udstedte Jens Juel, Jens Bjelke og Gunde Lange i løbet af Januar måned 1628 de nødvendige indkaldelser til stændermødet. Af disse er endnu en bevaret, nemlig den til Trondhjems biskop, der er dateret 26 Januar 1628; der meddeles ham heri indholdet af den kongelige befaling med tilføjelse af, at det var besluttet, at stændermødet skulde holdes i Kristiania og tage sin begyndelse 8 Marts. Med hensyn til måden, hvorpå de ved et sådant møde nødvendige omkostninger skulde kunne dækkes, heder det meget karakteristisk: „og var det meget godt, at de, som did forskikkes, (så

vidt mueligt) kunde være ved den formue, at de samme rejse på deris egen bekostning og uden nogen kontribution kan gøre"[1]). Senere hen blev det skik, at de deputerede ved lignende lejligheder fik et bidrag til rejsen af sine vælgere.

For gejstlighedens vedkommende var det overdraget biskoperne at sørge for valg af deputerede. Tiden var imidlertid så knapt tilmålt, at det var dem umueligt at underrette samtlige prester om de forestående valg, hvorfor det også sees, at det ved disse er gået temmelig uregelmæssig til. Biskopen i Trondhjem synes således at have ladet sig nøie med at begære en fuldmagt af sit domkapitel, som afholdt møde 20 Februar[2]). For Stavangers stifts vedkommende vides, at 13 af de nærmest byen boende prester efter opfordring af biskopen mødte i kapitelshuset 20 Februar og der valgte hr. Gabriel Lauritssøn Lind, provst og sogneprest ved Stavangers domkirke, samt hr. Torger Hanssøn, sogneprest til Ekersund, som på deres vegne skulde møde og stemme på stændernes forsamling. Derimod ønskede biskopen sig af private hensyn fritagen for at møde og indfandt sig ikke i Kristiania.[3]).

Stændermødet har neppe varet meget længe, da gejstlighedens erklæring allerede er dateret 15 Marts, og denne formodentlig har været afgiven på samme tid, som de andre stænders. Den er undertegnet af de 3 bisper og 15 andre deputerede og bevilger på 2 år fjerdeparten af gejstlighedens indkomster, beregnet efter rostjeneste-taksten af 1625, alene med undtagelse af de 2 provstier i Viken, hvor der ikke skulde ydes mere end en ottende part. Hertil

---

[1]) Nyt (dansk) historisk tidsskrift, I. 455.
[2]) Sammesteds I. 455 flg.
[3]) A. Faye, Kristiansands stifts bispehistorie, pag. 227 flg. Stavanger kapitelsbog for 1576—1679 i rigsarkivet.

knyttedes det ønske, at gejstligheden i denne tid måtte forskånes for al anden skat, og at de bevilgede midler alene måtte anvendes til rigets forsvar[1]). Med undtagelse af dette aktstykke kendes ikke så meget til, hvad der foregik på mødet, idet den beretning om dets forhandlinger, som med sikkerhed vides at være afgiven af Jens Juel og Jens Bjelke, neppe længere er bevaret. Heldigvis haves der dog en antydning af dens indhold i det derved foranledigede kongebrev af 28 April s. å.[2]). Ifølge dette skulde Jens Juel og Jens Bjelke have erklæret, at Norges bedste forsvar lå i en flåde, hvorfor også kongen havde bestemt, at 7—8 orlogsskibe med det første skulde sendes op under kysten af Norge og Island. Ligeledes tillodes de norske købstæder „på deres egen æventyr" at udruste orlogsskibe mod at beholde de priser, som disse kunde tage; af hensyn hertil fik de to kommissarier tilladelse til at oprette to priseretter, eller som de på den tid kaldtes, „admiraliteter", en i Bergen og en i Kristiania. Videre fremgår det, at alle stænder havde bevilget de forlangte skatter, hvormed kongen også erklærede sig tilfreds. Deriblandt nævnes en kvægtiende, der tilligemed adelens skat skulde anvendes til at underholde tropper i Norge efter den af Jens Juel og Jens Bjelke forfattede „krigs-ordinants", forsåvidt en afvigelse fra den første plan. Den skat, som allerede var pålagt købstæder og bønder, og som stænderne havde ønsket anvendt til Norges særlige udgifter, kunde derimod ikke benyttes i dette øjemed, da den tiltrængtes for at underholde de i Danmark værende krigsfolk. Om anvendelsen af gejstlighedens skat ere brevets udtryk ikke ganske tydelige; den

[1]) Protokol i Kristiania bispearkiv, anført ovenf. side 126.
[2]) Samlinger til det norske folks sprog og historie III, 410 flg.

er ialfald i Bergenhus len bleven anvendt til at underholde soldater og officerer der i lenet, ligesom odelsskatten overalt blev anvendt til at underholde officerer.

Ved at kaste et blik på de endnu bevarede skattemandtal for 1628 får man ikke synderlig store forestillinger om beskaffenheden af den bevillingsmyndighed, der var overdragen de norske stænder. Det er — foruden adelens og gejstlighedens skat — alene kvægtienden og odelsskatten, som i disse siges at være bevilgede af stænderne, men derimod ikke den almindelige skat eller kontribution af bønderne, for hvilken kongen i sine breve kun påberåber sig rigsrådets samtykke. Med hensyn til odelsskatten, da synes det også kun at være dennes anvendelse til i 2 år at underholde officererne, der er bleven bestemt efter stændernes ønske. Således bliver kvægtienden den eneste skat, som er fuldstændig bevilget fra nyt af; for lejlændingsskattens vedkommende har stændernes samtykke været en ren formalitet, idet den var bestemt på forhånd, alene med den afvigelse fra den sædvanlige fremgangsmåde, at den var påbudt i fjerdingårsterminer, hvorfor der efter stændermødet kom nye påbud. Skattebrevet af 2 December 1627 nævner kun en skat til Fastelavn 1628; derpå blev der ved et nyt brev af 18 Februar 1628 påbudt en skat til Påske og 1 Juli og så endelig under 23 November endnu en til Jul 1628 og Påske 1629. Kvægtienden synes efter stændermødet kun at være påbudt af kommissarierne og udgjorde ½ rdl. for hver fulde gård og 1 ß for hver halve, undtagen hvor der (således som i Heggen og Frølands skibrede) kun var „ringe kvæg og forarmet folk“, hvor den da blev nedsat til det halve beløb. Gejstlighedens skat indkrævedes gennem hvert stifts biskop og kvartalsvis. I Bergenhus len udgjorde adelens skat fra 1/5 1628—1/5 1629 i alt

629½ rdl., gejstlighedens skat 1203½ rdl. og kvægtienden med odelsskatten 2850 rdl. [1]).

Når der i det nævnte kongebrev af 28 April ytres tilfredshed med den af Jens Juel og Jens Bjelke forfattede „krigsordinants", er dette rimeligvis kun en gentagelse af en tidligere approbation, der indeholdtes i det åbne brev af 18 Januar s. å., hvor det i indledningen heder, at Jens Juel (ikke Jens Bjelke) havde gjort en „ordinants", hvorledes Norge bedst kunde forsvares og med mindst byrde for undersåterne. Denne er således forfattet, forinden stænderne vare sammenkaldte. Da det ikke er sandsynligt, at der såsnart efter skulde være udarbejdet en ny plan for hæren, må det vistnok være den samme, hvortil der her sigtes, og Jens Bjelkes navn er således kun kommet med ved en forglemmelse.

Denne Jens Juels „ordinants" af 1628 er det første skridt til en virkelig oprettelse af en stående hær i Norge, en ulige vigtigere begivenhed end den samtidige udvidelse af stændernes skyggemyndighed. Efter de i denne indeholdte bestemmelser skulde fire fulde gårde være sammen om at „underholde en ung karl og dygtig person af deres egen middel der udi landet, som udi hans gevær kunde blive ekserceret og udi fremtiden dygtig at lade sig bruge imod rigens fiender, om noget uformodelig kunde hænde at påkomme." Disse skulde da inddeles i kompagnier og regimenter, hvis over- og underofficerer skulde underholdes af kongen. Det ene af disse regimenter skulde oprettes i Trondhjems len under Jens Juel til Lindbjerg som oberstløjtnant og bestå af 1085 mand, foruden det allerede tidligere oprettede Jæmtelands kompagni. I Bergenhus len skulde der

[1]) Skattemandtal og forskellige regnskaber for 1628—1630 mellem de i rigsarkivet opbevarede lensregnskaber.

være et regiment på 1363 mand under lensherren, Oluf Parsberg som oberstløjtnant, samt desuden et kompagni i Stavanger len på 390 mand med lensherren, Henrik Bilde som kaptejn. I Agdesidens len skulde der være „en fri fahnlein“ på 393 mand med lensherren, Kristofer Gøe som kaptejn under oberstløjtnanten for Tønsbergs regiment, lensherren over Tønsberg len, den oftere omtalte Gunde Lange. Dette regiment, der rekruteredes fra Bratsberg, Brunla og Tønsberg len, Eker len, Mariakirkens provstis len og Bragernæs og Buskeruds fogderier af Akershus len, skulde tælle 984 mand. Det fjerde regiment skulde oprettes i Akershus len og bestå af 1015 mand med lensherren over Brunla og Numedals len, Ove Gedde som oberstløjtnant. Det femte regiment var Båhus lens, der desuden skulde rekruteres fra den sydlige del af det nuværende Smålenenes amt og tælle 1013 mand med Jens Bjelke som oberst og Jens Sparre som oberst-løjtnant. Den samlede styrke af disse „regimenter og frie fahnlein“ udgjorde 6243 mand. Desuden blev der med det samme organiseret en borgervæbning med 16 kompagnier, fordelte således, at Bergen skulde stille 6, hvoraf kontoret 2, Trondhjem og Kristiania hver 2, Tønsberg, Skien, Frederikstad, Marstrand, Oddevald og Kongelf hver 1. Den eneste forandring, som kongen synes at have gjort i dette Jens Juels forslag, var, at han fritog både Jens Bjelke og Jens Sparre for de dem tiltænkte hverv som oberst og oberstløjtnant for Båhus lens regiment, der i deres sted fik Gerlof Nettelhost som oberst eller oberstløjtnant. Da stændernes bevillinger lød på 2 år, havde der været anledning til at beholde hæren til mindst i 1630. Men allerede om høsten 1629 aftakkedes officererne undtagen i Jæmteland, da kongen fandt, at de ikke gjorde den nytte, som han havde ventet, og dermed faldt hæren

sammen, uagtet det ikke ligefrem hed, at den skulde opløses. At dette heller ikke var tilsigtet fremgår også deraf, at det på samme tid blev bestemt, at der skulde beholdes enkelte løjtnanter eller sergeanter. Officerernes navne røbe deres fremmede herkomst: i Bergenhus len var der således en major Sebastian Heussler von Nürnberg og tre kaptejner, Latzerus von Stege, Andreas Hammond og Aleksander Ketler. I Båhus len vare samtlige bevilgede midler allerede så tidlig medgåede, at Jens Sparre måtte afskedige alle officerer over landfolket, endnu før han havde modtaget den kongelige befaling herom, da han knapt havde penge til at lønne slottets officerer og garnison [1]).

Foruden rigsdagens indkaldelse og oprettelsen af den første stående hær gav krigen med kejseren også anledning til en tredie forholdsregel, der i tidens løb blev af ikke liden betydning. Med året 1628 begynder nemlig efter større skala den pantsættelse af kronens norske jordegods, der efterhånden skilte staten ved dens fleste ejendomme, men på samme tid i væsentligt mon bidrog til at udvide selvejernes indsvundne antal.

Til denne forholdsregel ansåes det ikke nødvendigt at indhente stændernes samtykke. Allerede 19 December 1627 blev der i den anledning udstedt et kongebrev til Jens Juel og Jens Bjelke, som derefter udarbejdede et overslag over, hvor meget jordegods der efter landskylden kunde pantsættes for 100 daler. Ved et nyt kongebrev af 18 Februar 1628 fik de fuldmagt til efter denne beregning at pantsætte så meget, som muligt, af krongodset mod forstrækning i

---

[1]) Samlinger til norske folks sprog og historie, III, 407 flg. og 412 flg. Berg, historisk underretning om landeværnet, pag. 7 flg. Bergenhus lens regnskaber (pakke 579) i rigsarkivet. Brev fra Jens Sparre til Iver Vind af 7 Decbr. 1629 i det danske gehejmearkiv.

guld, sølv eller rede penge. Uagtet der ved dette primitive statslån ikke indkom ganske ubetydelige summer — f. eks. alene på en dag, 16 Juli 1628, 5446 lod sølv fra forskellige personer i Trondhjems stift[1]) — antog denne pantsættelse alligevel ikke det omfang, som de følgende. Denne gang var det nemlig kun indfødte, der ydede sin ringe skærv; først senere begyndte udenlandske spekulanter at anbringe sine penge på denne måde og derved danne det mellemled, hvorigennem jordegodset gik for at komme fra statens i selvejeres hænder. På mange steder gik det meget uordentlig til med disse lån, idet fogderne nok passede på at modtage sølvet, men ofte undlod at give pant; derved tabte lånene end mere af det frivillighedens præg, som de fra først af skulde have, og opfattedes af almuen med fuld ret som en „sølvskat“, der senere foranledigede mange klager.

Samtidig med de her omtalte vigtige forretninger havde Jens Bjelke også fået et andet hverv, nemlig at deltage i den kommission, der var nedsat for at dømme i den von Ahnen'ske arvesag. I årene omkring 1600 var der til Danmark indkommet en Pomeraner ved navn Klaus von Ahnen, der blev ansat ved hoffet og fik forskellige len i begge riger. Denne mand, der foruden jordegods i Norge også ejede en del penge, der vare udsatte på rente i Pomern og på Rygen, var ikke gift, men levede med et fruentimmer, ved navn Mette Lauritsdatter, og havde med hende flere børn[2]), som han ved sin død i 1626 efterlod en sum penge. Hans brødre, Evert og Steffen vilde imidlertid ikke opgive noget af arven og gjorde i den anledning forsøg på at få

[1]) Vedkommende breve findes alle samlede i rigsarkivet, under rubriken: „finantsvæsen, statens gods“ i den efter de forskellige materier ordnede del af det gamle rentekammers arkivalier.

[2]) Samll. til det norske folks spr. og hist. II. 513.

broderens bestemmelser forandrede. Dette fremkaldte en tvist mellem dem og børnene, som omsider blev forelagt kongen til afgørelse, og af denne igen under 24 November 1627 blev overdragen til tre kommissarier, Jens Bjelke, Gerlof Nettelhorst og Ove Gedde, for at de nærmere kunde undersøge sagen og dømme i den. Da ialfald Jens Bjelke var optagen af andre forretninger, trak sagen fremdeles ud over et år; men arvingerne, som neppe vare tilfredse med denne langsomme behandling, have visselig heller ikke undladt at mane kongen om at skaffe dem en afgørelse, og opnåede derved under 16 Januar 1629 ikke mindre end to nye kongebreve, hvorved det blev befalet, at Jens Juel skulde beskikke en værge, hvorpå der skulde gå dom i sagen. Hvis sagen er bleven afgjort, inden Jens Juel opgav sin post som statholder, må det være gået i en vis fart, da han snart efter forlod Norge, hvor han som statholder efterfulgtes af Kristofer Urne til Åsmark; dog er det meget mueligt, at afgørelsen endnu trak ud i nogen tid. Kommissariernes dom var ikke til fordel for børnene, da gavebrevet erklæredes ugyldigt, og den hele arv blev tildømt Steffen von Ahnen, da Evert i mellemtiden var død. Efter Steffen tilfaldt arven senere hans bekendte søn, Preben von Ahnen, som dog heller ikke kunde forblive i rolig besiddelse af disse midler. Mette Lauritsdatter indstævnede sagen til første herredag efter 1632, hvorfor Preben v. Ahnen fik en kgl. befaling af 6 December 1632 om ikke at sælge eller afhænde noget af godset, før der var gået dom i sagen. Udfaldet kendes ikke nøjere; dog må Preben v. Ahnen på ny være bleven tilkendt besiddelsen af godset, da han senere beholdt dette.

Dermed var dog ikke al uenighed tilende. Evert von Ahnen havde nemlig efterladt sig børn, der mente at være uretfærdigt tilsidesatte, fordi de ikke på sin faders vegne

havde arvet lige med farbroderen. Preben von Ahnen gjorde senere gældende, at dommen var fuldkommen overensstemmende med den norske lovgivning, hvorefter brødre og søskende, når den afdøde ikke efterlod ægte børn, skulde arve hinanden, med udelukkelse af tidligere afdøde brødres eller søstres genlevende børn. Herimod anførte Evert von Ahnens børn, at broderbørn nu skulde arve en farbroder i sin afdøde faders sted ifølge en forordning, som var udstedt i 1632; men denne var efter Preben von Ahnens påstand ikke anvendelig på en arv, der var falden 6 år i forvejen, og skulde desuden alene gælde for Danmark, ikke for Norge. Everts børn lod sig imidlertid ikke nøje hermed, men henvendte sig til den svenske regering i Pomern og fik ved dens hjælp lagt beslag på den del af Klaus von Ahnens efterladte midler, der var udsat i dette land, så at intet deraf kom Preben von Ahnen og hans søskende tilgode. Endnu så sent, som i 1648 var man ikke kommen til nogen endelig afgørelse af denne nye tvist, hvorfor Preben von Ahnen, da han om våren var i København, henvendte sig til Frederik III med anmodning om, at han vilde skrive til det svenske rigsråd for at bevæge dette til at tage sig af hans og hans søskendes sag [1]). Et sådant brev findes dog ikke indført i den almindelige registratur over den udenlandske brevveksling, som nu opbevares i det danske gehejmearkiv, og heller ikke i de derværende såkaldte „svenske acta“, der indeholde de til den svenske regering afsendte og igen fra den modtagne breve. Følgelig har kongen efter al sandsynlighed ikke villet blande sig i sagen.

Da den v. Ahnenske arvesag endnu i 1629 var under

---

[1]) Preben von Ahnens ansøgning til Frederik III, dat. København 19 Maj 1648 mellem „indlæg fra alle lande“ for 1648 i det danske gehejmearkiv.

kommissions-behandling, kan den således ikke i noget tilfælde have været fore på den herredag, som ved åbent brev af 26 Februar 1628 blev bestemt til afholdelse i Kristiania 1 December s. å. På grund af de politiske forhold kunde kongen ikke selv være tilstede ved denne, men sendte alene nogle af rigsråderne op til Norge for på hans vegne at varetage rettens øverste pleje. At også Jens Bjelke i sin egenskab af Norges første juridiske embedsmand har været tilstede og besørget udfærdigelsen af de afsagte domme og andre dokumenter, kan ikke betvivles, skønt der ikke er noget bekendt herom. Blandt de på denne herredag behandlede sager kan mærkes en strid mellem Jens Sparre og biskopen i Kristiania angående den øverste gejstlige jurisdiktion.

Det står endnu tilbage at kaste et blik på nogle andre kommissioner, der omtrent på samme tid vare Jens Bjelke overdragne. Den første af disse var at undersøge flere påklagede forhold i Båhus len, hvor bønderne påstode, at de forurettedes med mål og vægt. I den anledning fik han i forening med Jens Juel allerede ved et kongebrev af 28 Marts 1627 pålæg om at rejse derhen og i forening med sorenskriver og seks mænd gøre en rimelig og billig anordning med mål og vægt og derved påse, at hverken kronens indtægter af jordegodset bleve forminskede eller bøndeine for fremtiden udsatte for nogen uret. Den anden kommission var også i forening med Jens Juel og gjaldt at udsøge to af kronens norske masteskove, hvoraf der årlig til flåden kunde leveres 50—60 master; det herom udstedte kongebrev er dateret 9 September 1628. Den tredie, der blev overdraget Jens Bjelke under 21 Marts 1629, bestod kun deri, at han i forening med Ejler Urne skulde ligge i slotsloven på Akershus for at varetage stat-

holderens og lensherrens forretninger i ledigheden, når Jens Juel drog til Danmark, før endnu hans eftermand, Kristofer Urne var kommen op og havde overtaget sit embede. Allerede under 20 April, samme dag, som Kristofer Urnes lensbrev er udstedt, kom der atter befaling til de samme, at de skulde overlevere den nye statholder Akershus slot og len. Hertil kom endnu samme års høst en ny kommission under 9 Oktober til Kristofer Urne, Jens Bjelke, Gunde Lange og Sigvard Gabrielssøn Akeleje om at dømme mellem generalvisitør Didrik Hanssøn og nogle hollandske skippere.

Ved de undersøgelser, der bleve nødvendige som en følge af den første af disse kommissioner, blev Jens Bjelke også nøje bekendt med flere andre forhold i Båhus len, navnlig med den derværende adels misfornøjelse. Det vil erindres, at Jens Bjelke allerede om våren 1609 havde begyndt at tale sine norske standsfællers sag i anledning af deres påstand om, at de vare berettigede til at kræve skattefrihed for sine lejlændinger inden samme sogn, som de selv boede i, men at han den gang ikke uden for en ringe del havde opnået, hvad han søgte om. Men medens den norske adel på denne måde i almindelighed måtte savne et af de efter tidens opfatning vigtigste privilegier for en adelsstand, havde dog adelen i Båhus len, uvist når og på hvad måde, erhvervet sig dette, og påstod at kunne bevise, at denne frihed var hjemlet i gamle privilegier. Da imidlertid krigen med kejseren udbrød, var kongen ikke så nøjeregnende med de midler, hvorved han kunde skaffe penge, og tog intet hensyn til privilegier af denne natur. Følgelig lod vedkommende lensherre kræve skat af adelens ugedagsbønder i Båhus len, lige så vel som af dens bønder udenfor det sogn, hvori deres hovedgård var beliggende. Men dette

vakte klager, da det 17de århundredes adelsmænd nødig så noget indgreb i sine privilegier. Da derfor Jens Bjelke kom til Båhus len, henvendte den derværende adel sig til ham for at få en talsmand for sin misfornøjelse.

Jens Bjelke var den rette mand for en sådan henvendelse og tog sig øjeblikkelig af adelens sag. Da han efter stændermødet opholdt sig på Ellingård, skrev han 6 Maj 1628 til sin sædvanlige korrespondent, den danske kantsler, Kristian Fris, at han som den, der opbevarede den norske adels privilegier, også var kaldet til at optræde som dens talsmand, hvor disse bleve overtrådte. Derfor skrev han, at fordi de mente „klarlig at ville og kunne bevise, at deres ugedagsbønder i det len og egn ikke haver givet skat eller været der tilholdt tilforn, og en deres privilegie, dateret Kronborg den 31 Julii, anno Chr. 1591, art. 2 medfører, at deres underdanigste begæring, da forestillet, nemlig (iblandt andet) om, at ingen nye pålæg måtte dennem pålægges etc., er belovet at skulle haves udi tilbørlig agt, og hvor man ikke haver nogen vis lov eller andet sådant, som noget contrarium kan demonstrere, plejer den algemene sædvane noget at respekteres, helst, hvor den haver været langvarig og rolig. Ti er min ganske venlig begæring til herr kantsler på for^{ne} adelspersoners vegne af Båhus len og Viken, som der haver gods beliggendes, ut supra, at måtte ved herr kantslers gode intercession og prokuration forhjælpes til, om muligt er og retmæssigt kan eragtes, som formodes, at enten deres ugedagsbønder måtte for skat herefter som tilforn blive forskånet, eller om de necessitatis ergo den endelig i denne besværlige og ekstraordinarie tid skulde udgive, det dog ved nogen assekuration (som dennem måtte meddeles) eller ved nogen slig middel

måtte frommeligen forekommes, ikke til en stedsevarende brug og vane at skulle blive længer end i denne forberørte, stor besværlighed medførende krigstid[1])." Denne ansøgning virkede. Allerede 28 Oktober s. å. udkom der et kgl. åbent brev, hvorved bevilgedes, at adelens ugedagstjenere i Båhus len, som aldrig „nogen tid tilforn nogen skat haver udgivet", også for fremtiden skulde være fri for sådan, et resultat, som vistnok især må tilskrives Jens Bjelkes iver for at tale sin stands sag.

VIII.

Kommission i anledning af striden mellem Agdesidens embedsmænd og almue. Kommission i anledning af bådsmænds udskrivning i Bratsberg len og på Agdesiden. Omregulering af Oslo og Stavangers stifter. Peder Alfssøn og Otto Sperling.

I de nærmeste år før 1630 fandtes der på Agdesiden et større antal mislige embedsmænd, mod hvem der stod en stridig og urolig almue. Disse forhold fremkaldte snart en række klager, der især vare rettede mod sorenskriveren i Lister len, Henrik Rikardssøn og fogderne i Mandal og Robygdelaget, Kristen Sterck og Mats Mørkholt. Hertil kom endnu en strid mellem fogden i Lister len, Johan Widau og en sorenskriver, hvem hin beskyldte for at være skyld i, at hans børn vare druknede; til gengæld førte sorenskriveren en hel del klager imod fogden. Til at ordne alle disse sager under et blev der i Juli (og August) 1630 nedsat en kongelig kommission, bestående af den nu snart sagt uundværlige Jens Bjelke, lensherren over Agdesiden, Jakob Ulfeld og lagmanden i Skien,

[1]) Jens Bjelkes brev til Kristian Fris i samlinger til den. danske adels historie fasc. 17 på det kgl. bibliotek i København. Jfr. samlinger til det norske folks sprog og historie III, 441.

Tomas Jenssøn. Der blev imidlertid ikke på det første foretaget noget nærmere i denne anledning, måske fordi Jakob Ulfeld kort efter døde. De to andre kommissarier søgte derpå om at måtte afgøre de indstævnede sager i Skien; men dette blev dem nægtet. Dog berammedes der et møde i denne by; men da kun få mødte, blev derved intet udrettet. Samme år holdtes herredag i Bergen, hvor der indkom nye klager fra Agdesiden, hvilke i Oktober fremkaldte en fornyet befaling til Jens Bjelke og Tomas Jenssøn. Disse måtte nu i løbet af vinteren 1631—32 rejse om på Agdesiden, hvilket, efter hvad Jens Bjelke senere berettede, var meget besværligt på grund af almuens vrangvillighed; denne var måske størst i Mandals len, hvor bønderne skildres, „som et indbunden folk sammen (sic) formedelst slægtskab, svogerskab og anden necessitet.“ Om Kristen Sterck og Mats Mørkholt vides det, at de bleve fældede i flere punkter; men da de fleste domme vare afsagte så tidlig, at de kunde nedsendes til den danske herredag over Pintse 1632, foreslog Jens Bjelke, der roste sig af at være „meget genejgt til at hjælpe enhver gærne til godt, helst i det, som nogen ration og motive kan have dertil“, og som frygtede for, at bønderne ellers vilde blive altfor „inflati“, at Kristen Sterck, der selv drog til Danmark, måtte slippe med bøder. Om dette blev indvilget, vides ikke. I Marts næste år fik den nye befalingsmand over Agdesidens len, Palle Rosenkrans befaling til at hjælpe bønderne tilrette med, hvad de havde at fordre hos Kristen Sterck [1]).

Om udfaldet af de andre sager haves ingen sådanne

---

[1]) Jens Bjelkes breve til Kristian Fris af 13 og 24 Marts og 29 Maj 1632 i samll. til danske adels hist. fasc. 15, 16 og 20 på det kgl. bibl. i Kbhvn.

oplysninger, undtagen forsåvidt det for Johan Widaus vedkommende synes, som om han med det samme blev afskediget fra sin post som foged over Lister, der nu for en tid blev en særskilt forlening. Desuagtet vedblev han at opholde sig på Lister, hvor han ved at opvigle bønderne voldte sin eftermand allehånde vanskeligheder.

Som så ofte ellers i det syttende århundrede, var der også her en kvinde med i spillet, idet det nok især var hans hustru Mette, der ophidsede almuen. Derfor kalder også den nye foged, Dines Jenssøn hende i sine breve „den forgiftige kvinde.“ Da hun havde indbildt almuen, at hendes mand fremdeles var foged, og da denne ulovlig beholdt fogedgården, Huseby, var det umueligt for den virkelige foged at skaffe sig respekt. Selv da han endelig gennem oversekretæren Iver Vind, der nu var befalingsmand over Lister len, havde udvirket et kongebrev, der befalede Johan Widau at rømme Huseby inden tre solemærker, vilde denne ikke adlyde. Det er et ynkeligt billede, som den stakkels Dines Jenssøn har udkastet af sin stilling, hvorledes han måtte købe alt i dyre domme, ja ofte havde ondt ved at få noget endog for penge, og således ikke kunde sende sin lensherres frue den fisk, smør o. s. v. som han så inderlig ønskede at skaffe hende ned til København. „En bonde er mere agtet end en foged“, skriver han en dag til Iver Vind, og deri havde han sikkerlig ret, da han efter sit eget sigende sad „på strandstenen“, og knapt kunde få tag over hovedet. Og under alt dette måtte han sidde rolig og se til, medens Johan Widau og „Mette Huseby“, som han kalder hende, udpinte bønderne til det yderste. Ti det er det mærkeligste ved denne sag, at det ikke var ved at love almuen guld og grønne skove og fremstille den nye foged, som en bondeflåer og blodigle, at de bevægede dem til at nægte ham lydighed.

Tværtimod påstod fogden, at de om høsten 1632 havde holdt et sådant hus med bønderne, at de endog havde frataget dem deres kvæg, kobber og sengklæder og derved nødt mange til at gå fra sine gårde. Lister len var, efter hvad han sagde, på denne måde bragt i en tilstand, hvorfra det ikke på lang tid kunde hæve sig.

Der er ved denne sag endnu en påfaldende omstændighed, idet en af de foregående lensherrer, Kristofer Gøe, synes at have stået bag Johan Widau og støttet ham. Sammenhængen med Kristofer Gøes og Johan Widaus hele forhold er ikke ganske klar; men at den nye foged har anseet ham for medskyldig i den sidstes slyngelstreger, er sikkert, ligesom Kristofer Gøe også fra andre kanter kendes som en stridig og ubehagelig person. I et brev, som Dines Jenssøn i November 1632 skrev til Iver Vind fra Farsund, hvor han midlertidig havde måttet tage bopæl, heder det at „Kristofer Gøe haver en tid lang været her ved Farsund og annammet en stor del fæ, som Mette Huseby haver taget fra bønderne, så her er ikke mange, der kan skatte, så det er en stor ynk med dennem." Fremdeles fortæller Dines Jenssøn, at da han talte med Kristofer om bygselseddelen på Huseby, fik han kun spodske ord til svar[1]). Måske har det været denne Kristofer Gøes hemmelige eller åbenbare understøttelse, der satte Johan Widau istand til at holde ud sålænge, som han gjorde, da Dines Jenssøn endnu i 1634 ikke havde fået ret på ham.

Forinden Jens Bjelke modtog kommissionen om sagerne mellem Agdesidens almue og fogder og sorenskrivere, havde

---

[1]) Syv breve til Iver Vind fra Dines Jenssøn i tiden mellem 17 November 1632 og 29 Juni 1633, som nu findes i det danske gehejmearkiv mellem Iver Vinds andre breve. Jvfr. Topogr. journal X, 59.

han netop om våren 1630 tilendebragt en anden kommission i de samme egne, denne gang i forening med befalingsmanden over Bratsberg len, Ejler Urne. Deres hverv var at undersøge i Bratsberg, Robygdelagets, Nedenæs, Mandals og Lister len, hvor mange bådsmænd (matroser) der kunde udskrives, eller om der i deres sted kunde ydes en årlig skat, mod at bønderne fritoges for en sådan udskrivning, samt om det årlige beløb af garnisonsskatten m. m.

Allerede i Maj 1630 vare begge kommissarier færdige med sine undersøgelser i denne sag og kunde indsende en foreløbig beretning fra Ellingård, hvorhen Ejler Urne var fulgt tilbage med Jens Bjelke efter rejsen gennem Agdesidens len. Efter hvad Jens Bjelke på andre steder har opgivet, indeholdt denne beretning fuldstændige oplysninger om, hvor mange bådsmænd de nævnte len kunde formå at stille; imidlertid anså de det dog for det mest hensigtsmæssige, om det i stedet kunde lade sig gøre at pålægge en skat og for denne hverve matroser. Herom blev der også sluttet forskellige overenskomster med almuen, som bleve stående ved magt i det mindste til 1635, da rigets hovedlensherrer fik befaling til at udligne en sådan „landhjælp imod bådsmænds udskrivelses efterladelse udi fredstid.“

Ved siden af den almindelige beretning sendte kommissarierne en speciel afskrift af, hvad der angik Lister len, til Iver Vind, med løfte om at give nærmere besked, når der indløb mere fuldstændige oplysninger. Dette opfyldte også Jens Bjelke i September, da han troede at have fået fuld besked fra Bratsberg og Lister, medens han endnu fattedes „noget på, hvis vi skulde resolvere os om, fra Nedenæs, Robygdelaget og Mandals len, nemlig iblandt andet om, hvor højt garnisonskatten derfra sig beløber årlig.“ Han påstod, at „de ere meget sendrægtige der, med hvis beskeden

man skal have fra dennem, som og ombudsmændene til en del klager over." Uagtet det var en af kommissionens opgaver at erhverve oplysninger om, hvor højt denne skat kunde beløbe sig, måtte han derfor bekende, hvor vanskeligt dette var, og i sin nød forespørge sig hos Iver Vind, om der ikke allerede i forvejen skulde findes opgaver over de nævnte lens garnisonskat enten i kancelliet eller i rentekammeret[1]).

Samme sommer 1630 fik Jens Bjelke endnu et nyt tillidshverv, idet kongen overdrog ham og statholder, Kristofer Urne at foretage en „permutation" mellem Stavanger og Oslo stift, hvorved Valdres og Hallingdal kom til at høre under Oslo biskop, medens Øvre Telemarken lagdes til Stavanger stift. Hvad der i den anledning nærmere er foretaget, vides ikke; den påbudne forandring blev imidlertid endelig gennemført ved åbent brev af 11 April 1631[2]).

Der levede på denne tid i Kristiania en mand, hvis bekendtskab Jens Bjelke allerede flere år i forvejen havde havt anledning til at gøre i Bergen. Dette var dr. jur. & med. Peder Alfssøn, som var født i Oslo og i årene 1616 til 1626 med held havde praktiseret som læge i Bergen. Allerede på herredagen i 1619 havde statholder Jens Juel på sine egne og den søndenfjeldske adels vegne anholdt om, at han måtte kaldes til Oslo, og når den derværende kannik, Peder Matssøn afgik ved døden, få hans kanonikat og gejstlige gods, en ansøgning, som Jens Juel efter Peder Matssøns død gentog i Juli det følgende år. Han oplyste derved, at det ledige kanonikat kunde anslåes til en årlig indtægt af 200 rdl.

---

[1]) Jens Bjelkes brev til Kristian Fris, dat. Ellingård 8 Aug. 1630 i saml. til den danske adels historie, fasc. 17 og til Iver Vind, dat. Ellingård 24 Septbr. s. å. i det danske gehejmearkiv. Molbech, Kristian IVs breve, 456 og samll. til det norske folks spr. og hist. III, 415. Aschehoug, statsforfatningen i Norge og Danmark, 486.

[2]) Jfr. A. Faye, Kristiansands stifts bispe- og stiftshistorie, pag. 235.

Da Peder Alfssøn senere flyttede til Kristiania, fortsatte han sin lægevirksomhed, men forrettede ved siden deraf som lærer i filosofi ved skolen. I denne stilling må han oftere have havt lejlighed til at fornye sit ældre bekendtskab med Jens Bjelke, der på sin side ikke havde glemt sin ungdoms medicinske studier og nu viste ham megen godhed. Af grunde som Jens Bjelke ikke angiver, mistede imidlertid Peder Alfssøn i 1630 „noget hastig og uformodelig“ ikke alene sit kanonikat i Kristiania, men også den præbende i Bergen, som han havde beholdt selv, efter at han var flyttet derfra. Da der netop i Kristiania var en ledighed i lagmands-embedet efter Jakob Hanssøns død, ønskede han „et verdsligt officio heller at ville betjene end at leve ganske otiose eller privatim hen“, og henvendte sig derfor til Jens Bjelke for at få hans anbefaling til Kristian Fris. Jens Bjelke gav denne med glæde og skrev bl. a. til Kristian Fris: „efterdi han ikke er ilde forfaren i den norske ret, samt haver længe været bevant her i landet, hvor han og er født, og b e d r e e r a t h a v e e n l æ r d p e r s o n t i l d e n n e b e s t i l l i n g e n d e n u l æ r d, da er min ganske venlig begæring til herr kantsler, at han herudinden pro sua humanitate singulari et favore in literatos non vulgari, tum et pro nostra amicitia for[ne] doktor Peder Alfssøn til for[ne] bestilling vil være behjælpelig, samt og til at måtte beholde de præbender, som forbe[te] Jakob Hanssøn haver været, dog extraordinarie, bevilget.“ Denne anbefaling, der også støttedes af Kristofer Urne, synes at have hjulpet. Vistnok blev Peder Alfssøn ikke lagmand i Oslo; men i 1631 blev han i det sted l a g m a n d i T r o n d h j e m, hvor han virkede i dette embede lige til 1654. Hans død indtraf først i 1663[1]).

[1]) Samlinger til norske folks sprog og historie, V, pag, 513. Brev fra Jens Juel til Kristian Fris, dateret Akershus 16 Juli 1620 i

Gennem Peder Alfssøn havde Jens Bjelke allerede under herredagen i Bergen 1622 gjort bekendtskab med den tyveårige Otto Sperling, der var fulgt op med et af de kongelige skibe for at gøre botaniske studier i Bergens omegn. Jens Bjelke fandt behag i denne dygtige, unge mand og opfordrede ham til at følge med sig hjem til Ellingård. Dette tilbud var altfor fristende for Sperling til, at han kunde afslå det, og i stedet for at drage tilbage til Danmark ledsagede han Jens Bjelke efter herredagens slutning på hans rejse langs kysten. Fra Bergen roede de først til Stavanger, hvorfra de tog den indre vej over meget høje bakker til Lister, hvor Jens Bjelkes „galej" lå og ventede på dem. Rimeligvis har dette ikke været nogen ordentlig galej eller skøttebåd, men snarere et større rofartøj, omtrent af bygning, som de endnu i Nordland brugelige hasbåde. Med dette fartøj tilbagelagde de i tre dage den tilbagestående del af sin rejse og kom så til Ellingård, hvor Sperling derefter opholdt sig i længere tid.

Sperlings beskrivelse af sit besøg på Ellingård er vistnok ikke så fuldstændig, som det kunde ønskes, — ialfald ikke i den form, hvori den er trykt. Men den er dog den vigtigste kilde for vort kendskab til en norsk stormands liv i det syttende århundredes første halvdel. Sperling, der senere skulde erhverve sig et agtet navn i videnskabens verden, giver Jens Bjelke det skudsmål, at han var en vel studeret mand, især i de teologiske fag. Men det synes dog, som om man kan læse imellem linjerne, at han havde større tillid til hans kundskaber end til hans begavelse. Den af familien på Ellingård, i hvem Sperling fandt mest behag, var den

---

samlinger til den danske adels historie fasc. 17 på det kgl. bibl. i Kbhvn. og brev fra Jens Bjelke til Kr. Fris, dat. Ellingård 8 Aug. 1630 smstds.

ældste datter, jomfru Dorotea, der lærte ham at tale Dansk. Med Jens Bjelke selv talte Sperling kun Latin og ligeså med hans ældste søn, medens ingen anden på gården forstod noget fremmed sprog. Følgelig havde Sperling, såfremt han vilde gøre sig forståelig mellem sine nye omgivelser, intet andet valg end at lære Dansk. Men nøden og den lille adelsjomfru synes at have gjort underverker. Snart gengældte også Sperling sin ungdommelige lærerinde hendes undervisning. Hendes fader havde nemlig i Bergen købt et klavecymbal, hvorpå han selv havde lært sig at spille et par stykker, men uden at opnå nogen færdighed; da mærkede han, at Sperling var meget flink til at behandle dette instrument, og bad ham straks om at undervise jomfru Dorotea. Hun var ligeså nem til at modtage undervisning, som hun havde været til at give, og lærte i en fart at spille forskellige stykker.

Der måtte imidlertid noget sådant til for at fordrive tiden under et ophold på Ellingård, da Jens Bjelke ikke synes at have været nogen elskværdig vært. I Sperlings øjne var hans levemåde meget forunderlig, da han plejede at ligge i sengen den hele formiddag og derunder ekspedere sin korrespondance og øvrige forretninger. En del af denne ejendommelige kontortid medgik også til at digte psalmer. Når klokken på den måde var bleven over to om eftermiddagen, stod han omsider op og lod anrette til middag og spiste så sin aftensmad ved midnatstid. Dette usunde liv kunde imidlertid neppe i længden være bleven fortsat, hvis han ikke meget klogelig havde bestemt to dage om ugen til sin rekreation og da regelmæssig gik på jagt. Da det led ud på høsten, begyndte Sperling at tænke på at forlade Ellingård, uagtet Jens Bjelke indstændig bad ham blive over til foråret og så rejse med hans to ældste sønner til Sorø akademi som deres hovmester.

Det var rigtignok et af Sperlings højeste ønsker at få en ansættelse som hovmester for en eller flere unge adelsmænd. Men da hans hensigt dermed ikke var nogen anden end selv at få anledning til at se sig om og studere ved de første fremmede universiteter, var det meget rimeligt, at han ikke vilde binde sig ved at modtage Jens Bjelkes tilbud og nøjes med et ophold i Sorø. Dertil kom endnu det, at han ikke troede, at denne vilde gøre alvor af sin plan at sende sine sønner til Sorø, da de hverken havde alder eller kundskaber til at blive antagne der, hvorfor han forlod Norge uden at ville følge denne opfordring. Udfaldet viste også, at Sperling havde ret, idet Jens Bjelke først under 16 April 1626 erhvervede kongelig tilladelse til at få sine tre sønner, Ove, Henrik og Kristian indtagne i Sorø akademi, så snart der blev plads ledig.

I de følgende år nærmest efter sin afrejse fra Ellingård tilbragte Sperling sin meste tid på videnskabelige rejser, dels i Danmark, dels i udlandet. I Padua, hvor han blev promoveret til doktor, blev han anbefalet til en venetiansk adelsmand af den bekendte familie, Contarini, der ejede en kostbar have. Hos Contarini levede Sperling et behageligt liv og gav derfor, da han vilde gøre et besøg hjem til sin fader i Hamburg, med glæde det løfte, at han sikkert skulde komme tilbage. Det var også hans hensigt at opfylde sit løfte, hvorfor han efter et kort ophold i sit hjem atter gav sig på rejsen i den tanke først at besøge England og Frankrige og derpå vende tilbage til Italien.

Men da han på denne rejse satte over fra Rotterdam til London med en af datidens såkaldte fløjter, blev denne forfulgt af en kaper fra Dünkirchen, som jagede dem op under Norges kyster, hvor de kom ind til Drammen. Her vilde skipperen blive liggende, indtil han fik høre, at der var kom-

met en konvoj til Flekkerø, hvormed han kunde vove sig over Nordsøen. Men dette forekom Sperling altfor kedeligt og langvarigt, og da han fik høre, at Jens Bjelke netop var på en af sine gårde, 7 mile fra Drammen, altså formodentlig enten på Ellingård eller Sande, besluttede han at drage derhen. Jens Bjelke tog venlig imod Sperling og blev glad ved at høre, at han havde taget doktorgraden i Padua. Han opfordrede derfor Sperling til at slå sig ned i Norge, hvor der næsten ikke fandtes læger, og hvor prester og fogder efter hans udsagn vare „meget ræsonable". Sperling, som syntes, at dette måtte være gode udsigter, og navnlig med Jens Bjelke anså Trondhjem for et fortrinligt sted for en praksis, da læger aldrig havde boet der, besluttede efter nogen betænkning at nedsætte sig i denne by og drog derfor, forsynet med en varm anbefaling, ind til statholder Jens Juel for hos denne at få frit rejsepas til Trondhjem.

Uagtet Jens Juel og Jens Bjelke havde havt meget med hinanden at bestille, var der dog intet godt forhold mellem dem. Da således statholderen fik høre, at Sperling vilde til Trondhjem, og at det var Jens Bjelke, som havde rådet ham dertil, påstod han øjeblikkelig, at det kun havde været egennytte, der havde bevæget denne til at give ham dette råd, da han havde sine bedste ejendomme i nærheden af Trondhjem og selv engang håbede at få denne forlening. Ganske uden grund var denne påstand ikke, da Jens Bjelke flere gange smigrede sig med at skulle blive lensherre i Trondhjem og gjorde anstrengelser for at få dette indbringende len.

Jens Juel, som påstod, at Trønderne aldrig havde vidst af nogen medicin eller læge, og at de, når de fik skørbug, kurerede sig selv med øl, mjød og multer, afskrækkede ved denne skildring Sperling fra at søge sin lykke i Trondhjem, men rådede ham i det sted til at rejse til Bergen, hvor fol-

ket var vant til at have en læge, og hvor der var to apoteker. Sperling, der altid synes at have havt mest tilbøjelighed til at lade sig lede af den stormand, med hvem han sidst havde talt, og som nu end mere opmuntredes af sin gamle bekendt, Peder Alfssøn, besluttede at opgive sin første plan og i stedet drage til Bergen; han lagde vejen derhen over Valdres, hvor han gjorde en rig høst af botaniske sjeldenheder. Men ved ankomsten til Bergen fik han høre af lensherren, at der allerede i den afdøde læges sted var forordnet en ny, som for krigen var flygtet fra Kolding til København og der havde fået kongens udnævnelse. Dette nedslog hans mod og bragte ham igen til at tænke på sit løfte til Contarini; han vilde sikkerlig også være rejst til Italien, hvis ikke biskop Nicolaus Paschasius og kannikerne havde anmodet ham på det indstændigste om at blive indtil videre, da den nye læge ikke kunde komme op før til næste år. Sperling lod sig bevæge og fik snart en betydelig praksis, da han var så heldig i begyndelsen at gøre flere mærkelige kure, som udbredte hans ry viden om og skaffede ham gode honorarer. På samme tid blev han endnu mere bunden til Bergen, idet han giftede sig med den forrige læges enke, der under herredagen i Bergen 1631 fik sin første søn, til hvem Jens Bjelke og Kristofer Urne stod fadder.

Da nu Peder Alfssøn fra læge i Kristiania blev udnævnt til lagmand i Trondhjem, tilbød Kristofer Urne Sperling den efter ham ledige post med en årlig løn af 600 rdl. og lovede desuden at udvirke hos kongen, at han samtidig måtte beholde indtægterne af sit kanonikat i Bergen, indtil der blev et sådant ledigt i Kristiania. Det sidste løfte holdt han, og Sperling bortforpagtede for eftertiden sit kanonikats indkomster for en årlig afgift af 200 rdl. Men den årlige indtægt på 600 rdl. som Kristofer Urne havde lovet ham, så Sper-

ling derimod ikke noget til. Statholderen forklarede, at det havde været hans mening, at denne sum skulde tilvejebringes ved sammenskud af den søndenfjeldske adel og kapitelsherrerne og erklærede sig selv villig til at give ham et årligt salar af 100 rdl. Sperling måtte da indrette sig en liden bog, hvori han under et møde i Skien lod adelsmændene skrive sine navne og størrelsen af det salar, de vilde give ham. Men for det første blev dette ikke på langt nær så meget som 600 rdl., og for det andet vare de gode herrer søndenfjeldske adelsmænd ikke gode betalere. De eneste, fra hvem han modtog det lovede honorar, var Kristofer Urne og Jens Bjelke. Under disse omstændigheder begyndte han lidt efter lidt at angre på, at han havde forladt sin gode praksis i det billige Bergen og flyttede derfor i 1634 til København, hvor han i Korfits Ulfeld havde en mægtig beskytter. Her levede han i mange år, indtil han omsider blev draget med i sin velynders ulykke[1]).

IX.

Defensionsskibene. Ny kommission angående Norges skovvæsen. Forskellige kommissioner. Det ostindiske kompagni. Jens Bjelke anbefaler Daniel Bildt til at få Agdesidens len og søger selv om at blive forlenet med Veme skibrede i Smålenene.

Efter stændermødet i 1628 havde de norske købstæder fået tilladelse til at udruste armerede skibe eller såkaldte defensionsskibe. Denne bestemmelse må dog også have gældt for det hele land, da man ved, at kommissarierne

---

¹) Otto Sperlings levnet i Suhms nye samlinger til den danske historie, III, pag. 200—202 og 205—212. Sperlings breve i koncept på det kgl. bibliotek i København, gml. kgl. saml. 1110 fol. Kongebrev af 16 April 1626 til Jost Høeg, i Sjælandske tegnelser, vol. XXIII, fol. 177 i det danske gehejmearkiv. Henrik Bjelke studerede senere i Padua. Jvfr. Bruun, Curt Adelaer, 181.

endnu, medens stænderne vare forsamlede, havde forordnet, at der af Nordlands og Vardøhus len skulde udredes et monteret skib på 120 læster og en så kaldet „pinnas". I disse skulde de to lensherrer være de vigtigste redere og se at bevæge de fornemste folk i lenene af prester, fogder, borgere og bønder til at deltage i deres udrustning som medredere [1]).

I den nærmest påfølgende tid synes dette spørgsmål om udrustning af armerede handelsskibe at være bleven underkastet en nøjagtig undersøgelse, hvori også Jens Bjelke og statholder Kristofer Urne have deltaget. Kongens plan var den, at lensherrer, adel, gejstlighed, købmænd og andre, som dertil havde formue, skulde slå sig sammen i hvert len om at holde et bestemt antal defensionsskibe, der både selv under sine handelsrejser kunde forsvare sig mod angreb af fribyttere, og om det gjordes nødvendigt, bruges i krig i kongens tjeneste. Ifølge en optegnelse fra 1630 [2]) skulde disse skibes antal ialt være 21, hvoraf 3 for Båhus len og dets købstæder, 1 for Id og Marker, Onsø, Maria kirkes provsti og de andre små len under Akershus, 1 for Fredrikstad by, 3 for Akershus len, 2 for Tønsberg len, 1 for Bratsberg len, 1 for Agdesidens len og Stavanger by, 4 for Bergenhus len, 3 for Trondhjems len, 1 for Nordlands og Vardøhus len og 1 for sølvkompagniet på Kongsberg. Skibene skulde i det seneste vare færdige om sommeren 1631 og bygges ved en fra København opsendt skibsbygmester efter en der bestemt model. Den første „ordinants og privilegier" for disse skibe er dateret 27 Marts 1630. Dette aktstykke

---

[1]) Paus, III, 616 flg. og 649. Jvfr. om defensionsskibene Gardes efterretninger om den danske og norske sømagt, I, 131 og Slange, Kristian IVs historie 433 flg.

[2]) Vedlagt en afskrift af vedk. kongebrev af 28 Marts 1630 i rigsarkivets samling af løse kongebreve.

bestemte bl. a., at når skibene skulde bruges udenfor riget, skulde rederne levere to trediedele eller halvdelen af kanonerne med ammunition, samt proviant for besætningen til en måned. Derimod indeholdt det kun lidet af, hvad der kunde kaldes privilegier, så det ikke er at undres på, at rederne endnu samme år anholdt om at få flere sådanne og derved foranledigede det åbne brev af 22 December 1630, der meddelte dem betydelige privilegier, bl. a. store lettelser i de sædvanlige toldafgifter.

Foruden disse friheder havde imidlertid defensionsskibene allerede dagen efter den første „ordinants" fået et særskilt, meget vigtigt privilegium, nemlig eneret til at udføre spirer på over 12 palmer, samt bjelker over 16 palmer og mastetræer af bøg, lind, ask, løn, avnbøg eller asp. Foreløbig måtte dog denne bestemmelse ikke offentliggøres, forinden skibene vare færdige, og hermed tog det tid. Endnu om sommeren 1631 heder det, at neppe halvdelen af defensionsskibene var på vandet, og endnu flere år senere høres lignende efterretninger.

Jens Bjelke havde således i forening med flere andre påtaget sig at levere et defensionsskib for Smålenene, der skulde bygges på Moss; men da det kom til stykket, forstod de andre at unddrage sig fra at opfylde sine indgåede forpligtelser. Jens Bjelke måtte følgelig klage over denne deres forsømmelighed til kongen, som ved åbent brev af 25 April 1633 pålagde dem at betale den andel, de havde lovet at udrede af omkostningerne ved skibets bygning og udrustning.

Uagtet der på denne måde er al rimelighed for, at kun de færreste af de påbudne defensionsskibe vare færdige i 1630, havde der dog i løbet af dette år virkelig været arbejdet på at bringe dem istand. Men de såkaldte „participanter udi

defenssionsskibene" havde på samme tid fremkaldt et par almennyttige foranstaltninger. Således havde de erhvervet den bevilling, at der ikke måtte hugges tømmer af ringere dimensioner end til 7—8 bord af hvert træ, samt derhos udvirket et kongebrev af 22 December 1630, hvorved det pålagdes Kristofer Urne, Jens Bjelke, Ove Gedde og Sten Villemssøn Rosenvinge at gøre forslag til den bedste måde, hvorpå skovenes forhuggelse kunde forebygges. Ove Gedde synes ikke at have deltaget i kommissionens undersøgelser; ialfald findes ikke hans navn under den erklæring, som blev afgiven af de tre andre kommissarier og er dateret Akershus 27 Oktober 1631. Da denne indeholder et af de ældste forslag til at indføre et ordnet tilsyn med de norske skove og stanse den begyndte ødelæggelse, fortjener den at meddeles i et nogenlunde fuldstændigt uddrag.

Forslaget er meget vidløftigt. Dets første punkt bestemte, at sorenskriveren med vedkommende lensmand og to lagretteesmænd i hvert prestegæld årlig skulde besigtige alle gårde og anvise hver bonde „sin visse plads til at rydde, jævne og slet gøre i samme år og derhos at rødhugge og oprykke rødderne", så at der kunde blive ager og eng; for undladelse heraf burde fastsættes straf. I tilfælde af tvist skulde jorden afmåles i alnetal, således at $37\frac{1}{2}$ sjælandske alen i længden og i bredden skulde ansees som tilstrækkeligt rum til at udså en fjerding sæd. Hvor der var flere samejere og en af disse var efterladen, skulde den, som var villig til at rydde, få anvist jord i forhold til sin andel af vedkommende gård. De nævnte tilsynsmænd skulde selv få sit stykke rydningsland udvist af andre, hvem det tilkom fogden at udnævne. Jorden skulde, forinden sneen faldt om høsten, være fuldstændig ryddet for rødder og grene, med

mindre rydningsmanden vilde lide straf for sin forsømmelighed, ligesom også hver plads efter rydningen for fremtiden skulde holdes fri. Dette ansà kommissarierne for overmåde gavnligt, da skovene derved vilde blive sparede, idet bønderne, når de skulde rydde et lidet stykke land, bleve hindrede i sin tømmerhugst; ligeledes mente de, at en stansning i „denne brug med trælast og sager" vilde fremme agerbruget, medens det tidligere kunde siges, at „mange pladser på hele mile lange findes derover at være overgroede med krat og andre unyttige træer, der ager og eng kendeligen kan erfares at have været tilforn både af agerrener midt udi skovene og af andre indiciis." Som yderligere opmuntring burde de nyopryddede pladse i 6 år være fri for skat, landskyld og andre afgifter. Fogderne skulde føre opsyn med tilsynsmændene og drage omsorg for, at rydningerne bleve satte for landskyld og leding. For det tilfælde, at nogen endda skulde være villig til at rydde mere, måtte han gærne gøre dette „på norsk maner", således at enkelte stubber kunde stå igen, dog vel at mærke ikke på den sædvanlige måde i en 6—8 år, indtil de vare bortrådnede af sig selv, men kun en 3—4; og forat disse stubber des lettere skulde kunne rådne, måtte de straks kløves. Lensmanden i hvert prestegæld skulde være skovfoged og i skove, der enten var odelsbønders selvejendom eller også var fleres sameje, udvise enhver, hvad de måtte hugge til husbehov, altså omtrent på samme måde, som det var antydet af kommissionen i 1623 og 1624; som løn for sin umage hermed skulde han være berettiget til at oppebære 1 ß for hver udvist stok. Til at føre tilsyn med sagbrugene og de havne, hvorfra der udførtes trælast, skulde der udnævnes særegne visitører. Da bråter ofte forårsagede skovbrand, måtte al uforsigtighed med sådanne bestemt forebygges.

De en gang opsagte sagbrug måtte ikke genoptages, undtagen de, som lå ved adelens sædegårde[1]).

Kommissionens anskuelser vandt bifald og ere i alt væsentlig optagne i de to kongelige forordninger af 28 Juni 1632 om skovhugst og rydningsvæsen som atter gik ind i recessen af 1643. Kommissionens arbejde kom således til at afgive det første grundlag for en del af lovgivningen, som regeringen i den følgende tid viste adskillig opmærksomhed. For sit eget vedkommende udvirkede Jens Bjelke en ganske egen begunstigelse, idet hans lejlændinger på Fosen gård ved åbent brev af 21 April 1633 erholdt frihed på 6 år for alle kongelige skatter af det land, som de ryddede, og senere for Jens Bjelkes levetid frihed for halvdelen af disse skatter. Det synes i det hele taget, som om man ofte uagtet de nu givne omfattende forordninger helst har ønsket en udtrykkelig bekræftelse for hvert enkelt tilfælde, ialfald når der var tale om et større og sammenhængende rydningsarbejde. Da således bønderne i Østerdalen under kongens ophold på Akershus 5 Juli 1635 fik tilladelse til at rydde i kongens almenning, fik de med det samme tilsagn om 6 års skattefrihed for de opryddede pladse.

Grunden til, at det netop var de nævnte adelsmænd, som bleve udseede til at varetage dette hverv, var sandsynligvis den, at de kort i forvejen, under 6 December 1630 havde fået en kommission af lignende beskaffenhed, nemlig at udsøge nogle masteskove, der årlig kunde levere en 60—70 mastetræer til flåden. Hensigten med den hele kommission var, „at en gang for alle fornævnte verk til nogen ende og god effekt kunde geråde, at hs. maj. ikke skulde

[1]) Det originale forslag i rigsarkivet mellem „betænkninger“ i kancelliets arkiv. Jfr. M. B. Thvete i Norske samlinger, (8vo) I, 112 flg.

fejle master i længden til hs. maj.s skibsflåde." Kongen havde nemlig ikke opgivet sine planer fra 1624 og 1628, uagtet forholdene hidtil under og efter krigen havde stillet sig meget ugunstige for disses gennemførelse. Af den grund havde han formodentlig også vist sig endnu mere villig, end han ellers vilde have været, til at imødekomme den netop omtalte ansøgning, som han på samme tid modtog fra defensionsskibenes redere, da deres ønsker her faldt sammen med hans egne planer.

Da disse undersøgelser vilde medtage lang tid, delte kommissarierne de forskellige landsdele mellem sig. Hvor de ikke selv kunde række at komme, udsendte de andre for at tage lejligheden i øjesyn og opnåede på denne måde at få undersøgt Telemarken, Numedalen, Ringerike, Modum, Hadeland, Gudbrandsdalen, Hedemarken, Østerdalen og Romerike — altså størstedelen af de nuværende Kristiania og Hamars stifter, samt en del af Kristiansands. Den derom afgivne indberetning leverer også gode materialier til belysning af vort lands skovforhold i ældre tider[1]). Det gør i vore dage et forunderligt indtryk, når vi der se, at der hverken i Østerdalen eller Gudbrandsdalen skal have været synderlig overflod af mastetræer. Hedemarkens skove, deriblandt Morskoven kunde levere nogle mastetræer, men dog ikke mange. Dels af denne grund og dels af hensyn til den vanskelige flødning ned ad Sarpen fandt kommissarierne, at der ikke vel kunde være tale om, at udtage nogen skov på disse kanter. Derimod opfyldte efter deres mening de telemarkske skove, navnlig i Fyrisdal alle betingelser. Her havde man en mængde træer endog på over 20 palmers højde, bl a. i

[1]) Norske samlinger (8vo), I, 113—119.

Ekelands, Gåsekons, Bjørnstads, Veers og Napper skove i Moland og Skafse, tildels de samme, som Jens Bjelke havde undersøgt i 1624. For at kunne drive det tømmer, som kom fra disse, frem til Skien, fattede Jens Bjelke og Kristofer Urne den storartede plan at anlægge en kehrrad over fjeldet til Bandaksvand. Men denne blev aldrig virkeliggjort, og dermed er sandsynligvis også den tanke at hente mastetømmer fra de nævnte skove opgivet af sig selv.

For ikke at savne adgang til gode masteskove, indtil de her omtalte anlæg vare udførte, foresloges at hugge mastetræer indtil videre i nogle skove på Ringerike, som dog ikke vare de samme, der vare bragte i forslag 1624, ligesom alle „afdømte“ og „opsagte“ sagbrug skulde nedlægges. Ved siden deraf foreslog kommissarierne af hensyn til defensionsskibenes redere, at der ikke med fremmede skibe måtte udføres master over 12 palmer eller bjelker over 14 alen lange, og at der skulde udnævnes egne visitører til at påse, at dette forbud ikke blev overtrådt. Hvad de oplandske skove angik, foresloges, at det skulde tillades nogle enkelte personer at hugge tømmer i disse og fløde det til Frederikstad, dog ikke over 40 master om året, og på den betingelse, at de årlig for billig betaling skulde afgive halvanden tylvt master på 18—20 palmer eller mere til kongens brug. Denne indstilling er dateret dagen efter den forrige, 28 Oktober 1631, men på Bragernæs, ikke, som denne, på Akershus. Ove Geddes navn findes heller ikke under denne anden indstilling.

De kongelige forordninger, der fremkaldtes ved denne del af kommissionens virksomhed, ere ligesom de sidstnævnte daterede København 28 Juni 1632. Ved en af disse fredlystes de af kommissarierne udseede skove i Fyrisdal. Ved en anden forbeholdt kongen sig på samme måde de af kommissarierne udseede skove på Ringerike, medens det ved to

særskilte kongebreve på ny blev bestemt, at de engang opsagte sagbrug på Ringerike og Modum for stedse skulde være afskaffede. Angående udførselen af mastetræer fra Hedemarken og Østerdalen, da fik Kristofer Urne og Sten Villemssøn under samme dato pålæg om at træffe aftale med nogle, der vilde påtage sig dette, samt at sørge for, at man for fremtiden kunde undgå det store tab, som man årlig led ved masternes ødelæggelse i fosserne; disse personer skulde da være forpligtede til årlig at overlade kongen for billig betaling halvanden tylvt master på 18—20 palmer. Kongen vedblev også i den følgende tid at vise megen omhu for bevarelsen af de norske skove, og nedsatte i den anledning under 27 August 1634 en stor kommission, hvori også Jens Bjelke skulde tage sæde, for at overveje, ved hvilke midler skovene i almindelighed kunde fredes og lasten afhændes til indbyggernes fordel. Man savner imidlertid underretning, om denne kommission nogensinde kom istand, og hvad den udrettede.

Som sædvanlig havde Jens Bjelke samtidig med disse store kommissioner også været optagen af flere mindre, hvorom der dog kun er levnet få oplysninger. Således fik han og Kristofer Urne under 23 April 1631 et kgl. missive angående gården Harestad, hvorom der var strid mellem læsemesteren i Stavanger, mester Klaus Lauritssøn Skabo og opsidderen, Gabriel Paulssøn. Under 13 Marts 1631 fik Jens Bjelke, Kristofer Urne og biskop Nils Simonssøn Glostrup, som noget tidligere havde fået befaling til at undersøge kirke-regnskaberne, en ny, mere speciel, hvorefter de skulde undersøge Oslo domkirkes, stiftets og provstiets regnskaber og administrationen af disses indkomster, samt hvordan der forholdtes med skolens og de fattiges penge. Da de alle

boede på eller nær stedet selv, kan en befaling af denne art ikke have forvoldt dem synderlig møje med rejser o. desl.

I November 1630 modtog Jens Bjelke et brev fra Kristian Fris, „og derudi adhortation om nogen undsætning jo at gøre til det ostindiske kompagni til på foråret førstkommende, hvis end ikke før.“ Den slags anmodninger yndede ikke Jens Bjelke. Han begyndte straks at tale om sin „onde evne og store gæld“, men forsikrede dog, at han gærne skulde gøre udlæg til kongen selv af indtil 500 daler, hvis det var nødvendigt, — ja, han greb endog lejligheden til at lade falde et vink om, at han nok vilde yde endnu mere, om hans „lejlighed og evne ved nogen god befordring kunde blive bedre.“ Derimod påstod han, at det ikke med billighed kunde forlanges af ham, at han skulde gøre noget tilskud til det ostindiske kompagni; „thi“, skrev han, „det er mod min kontrakt med forrige statholder, Jens Juel, at jeg mig noget dermed skulde befatte.“ For at få sit svar frem så hurtig, som det var muligt, sendte han det fra Ellingård til Moss for, at det derfra kunde besørges videre med det bud fra Kristofer Urne, der skulde bringe lenets skatter til Danmark. Men da der endnu var adskillige restanser at inddrive, kom dette bud ikke til at afgå på det første, hvorfor han sendte et nyt brev, der er dateret 2 December 1630, og som kom frem først, måske endnu, forinden det andet var afgået fra Moss.

I det sidstnævnte brev kom Jens Bjelke også med en indtrængende anbefaling for sin svigersøn, Daniel Knutssøn Bildt til Morland om, at denne efter Jakob Ulfeld måtte få Agdesidens len. Daniel Bildt, der den gang var 28 år og nylig var vendt tilbage fra Danmark, hvor han havde gjort tjeneste i kancelliet, havde 5 September 1630 holdt bryllup på Ellingård med Jens Bjelkes ældste datter,

jomfru Dorotea. Da kantsleren efter bryllupet besøgte de nygifte på Morland og der fik se en meget velvillig skrivelse fra Kristian Fris, formodentlig et lykønskningsbrev, besluttede han straks at benytte sig af den danske kantslers gode stemning mod svigersønnen og bragte denne øjeblikkelig i forslag til det ledige len. I brevet antydede han, at han allerede tidligere godt kunde have gjort det samme „for det tilstundende svogerskab mellem os“, men at han havde undladt dette, fordi han helst ønskede, at Daniel Bildt først skulde have gennemgået kancelliet. Daniel Bildt fik dog ikke Agdesidens len [1]).

Men medens kantsler Fris således ikke kunde eller vilde opfylde Jens Bjelkes anmodning om at hjælpe hans svigersøn til den nævnte førlening, var han meget villig til at undskylde ham hos kongen „for de tusind daler til den ostindiske fart.“ Herfor takkede Jens Bjelke ham i et brev, som han skrev på Elingård 7 Februar 1631, dog „formodendes, at min ekskusation vel sker i sådan måde, at højbete kon: matt: ikke reserverer nogen offensionculam til mig derfore, efterdi jeg dog haver givet min nøjagtige årsage tilkende, hvorfor det kunde ikke bekvemme for mig til det negotium nogen udlæg at gøre og haver en anden mand for mig i den sted (dog, om han kunde erlange nogen förskånsel uden vor kontraktes infirmation eller violering, kunde jeg det vel lide) samt formoder jeg at være undskyldt, efterdi jeg haver dog underdanigsten erbødet mig i andre måde til ekspens efter bedste formue, om noget sligt kunde have været angenemt.“ Endnu i September 1632 talte han om denne kontrakt, men erklærede sig fremdeles villig til i det sted „noget ydermere

---

[1]) Jens Bjelkes brev til Kr. Fris af 2 December 1630 i samlinger til den danske adels hist. fasc. 17. Daniel Bildts brev til Kr. Fris, dateret Morland 7 December 1630 sammesteds.

endnu ultro offerere hans maj.t i fremtiden (efter min ringe formue) til hjælp til det stykke lands indkøb, hans maj.t vil lægge den fæstning på, eller i nogen anden velbefaldig måde."

Da den gamle Aleksander Rabe von Papenheim, der i sine sidste leveår havde været forlenet med Veme skibrede, døde ved nytårstid 1631, indlagde Jens Bjelke med det samme et godt ord for dennes foged, Povel Wilchen om, at han fremdeles måtte beholde sin post. Denne var „noget ved alder", havde først i Envold Kruses tid været staldmester på Akershus, derpå en tid været i Jens Bjelkes tjeneste og var så efter denne karriere bleven foged i Veme skibsrede, hvortil han nu på ny blev anbefalet for den næste lensherres tid, da han var „en god, tro og oprigtig karl, samt af temmelig gode middel." Det var dog neppe alene for den gode Povel Wilchens egen skyld, at Jens Bjelke ønskede, at han måtte vedblive at være foged, da man af en efterskrift, der neppe var så ligegyldig ment, som den var skreven, får den oplysning, at Jens Bjelke selv ønskede at blive forlenet med Veme skibrede. Det var dog, som om han kviede sig lidt for at bede herom; „ti", som han skrev til Kristian Fris, „herr kantsler ved dog min ganske mening om noget andet på andre steder tilforn, samt hvad jeg underdanigste haver tilbødet, om det hænder at blive ledigt (som nu berettes snart at skulle ske), men alene vilde dog begære, at om det bliver ledigt og ikke allerede er henlovet, dermed måtte da sålænge, om muligt var, ved herr kantslers gode prokuration differeres, indtil jeg kunde selv præsentere mig tilhove." For at opnå dette hemmelighedsfulde „andet", der ikke var noget ringere end Trondhjems len, havde han tilbudt at afstå sit gods i Stavanger len, som efter hans opgave skulde have en samlet landskyld af 11 sk. 6 vetter 2 spand korn, 8 løber 18 mærker smør og 2 sauer samt 9 rdl. i arbejds-

penge. Han sagde også ligefrem, at det var ham meget magtpåliggende at få Trondhjems len, „eftersom jeg haver mit meste gods deroppe.“ Det var netop, hvad Jens Juel kort før havde sagt til Sperling, da Jens Bjelke havde opfordret denne til at nedsætte sig i Trondhjem. Han fik imidlertid aldrig denne forlening, der fremdeles vedblev at bestyres af Oluf Parsberg, som allerede havde overtaget den fra 1 Maj 1629, da han opgav Bergenhus len. Heller ikke med hensyn til Veme skibrede lykkedes det Jens Bjelke at få sit ønske opfyldt, da denne forlening i 1632 overdroges Anders Fris uden afgift, og forenedes med de tre tilstødende skibreder, Tune, Åbygde og Hvaløerne[1]).

X.

Herredagen i Bergen 1631 og de forskellige, ved den fremkaldte forordninger fra 1632.

Jens Bjelke havde nu fyldt sit femtiende år, men havde alligevel ikke opnået at se sit inderligste ønske om et af de større len gå i opfyldelse. Imidlertid nærmede nu den tid sig, da dette omsider skulde ske, dog først efterat han på grund af sin embedsstilling var kaldet til deltagelse i det største og vigtigste hverv, som endnu var bleven ham overdraget. Med året 1631 begynder nemlig en række omfattende foranstaltninger fra regeringens side til at undersøge og afhjælpe de misbrug, hvorover den norske almue på denne tid førte klager. Disse give for en stor del det hele tidsrum fra 1631 til 1643 dets ejendommelige præg og stille det i bestemt modsætning til den nærmest foregående og nærmest

---

[1]) Jens Bjelkes brev til Kr. Fris af 7 Februar 1631 i samlinger til den danske adels hist. fasc. 17. Om Papenheims død se endvidere Samlinger til det norske folks sprog og hist, III, 222.

efterfølgende krigsperiode. Disse foranstaltninger åbnedes ved herredagen i Bergen i Juli og August 1631, hvorved Jens Bjelke tilligemed Kristofer Urne, Jens Juel og Kristofer Ulfeld forrettede som kongelige kommissarier. Til disse blev der fra det hele land indgivet en mængde klager, der vidnede om, at den misfornøjelse, som nylig var kommen tilorde på Agdesiden, ikke var indskrænket til dette distrikt alene. Disse klager foranledigede inden kort tid nye undersøgelser og henledede i det hele kongens opmærksomhed på forholdene i Norge. Da Jens Bjelke som kantsler havde deltaget i herredagen i 1631, blev han også udseet til at være med ved de følgende undersøgelser, ligesom han tidligere havde fået det hverv at undersøge klagerne fra Agdesiden. Derved bliver denne periode det virksomste og betydningsfuldeste afsnit af hans lange liv.

En mængde af de ved herredagen i 1631 indgivne klager var fra private, hvortil der kun knytter sig liden interesse; i de fleste tilfælde fik klageren heller ikke anden besked, end at han blev henvist til vedkommende lensherre eller dommer — eller også, at han derom måtte henvende sig umiddelbart til kongen. De andragender, der indkom fra hele distrikters almue, samlede korporationer o. s. v. bleve af kommissarierne delte i tvende klasser. Den ene omfattede alle sådanne, hvorpå de antog at kunne give et svar; dette var i regelen de andragender, som angik bestemte misbrug, og som derfor bedst kunde afgøres ved henvisning til vedkommende lensherre, ved meddelelse om, at der foreløbig ikke kunde gøres nogen forandring i det bestående o. s. v. Til den anden klasse henførtes de andragender, hvori der udtaltes ønske om nye bestemmelser, forandringer i lovgivningen o. s. v. Disse bleve, som det heder, tagne ad referendum og bagefter specielt forelagte kongen. I mange tilfælde er det ikke let at trække

nogen bestemt grænse mellem de tvende klasser. Her skulle vi først gennemgå de andragender, hvorpå kommissarierne straks gav svar [1]).

Et større antal af disse var fremkaldt ved skatternes tryk, der end mere var forøget ved en misforståelse, som havde indsneget sig, at også de penge, der skulde udredes til defensionsskibe, var et skattepålæg, den såkaldte skibsskat, skønt de skulde gælde for en frivillig sag. Andragender om at slippe fri for dette pålæg fremkom fra Tromsø lens strandsiddere og Finner, almuen i Senjen, Indherred, Jæmteland, Herjedalen, Nære, Fosnæs og Søndhordland. Naturligvis bleve samtlige fritagne for tvunget udlæg til defensionsskibene, ligesom det også bestemtes, at hvad som ulovlig måtte være oppebåret, skulde tilbagebetales.

En anden afgift, der ligeledes fremkaldte forskellige andragender, var garnisonsskatten. Om fritagelse for denne søgte almuen i Jæmteland og Fosen, der også klagede over kvægskatten. I henseende til den sidstnævnte afgift, der skrev sig fra stændernes bevilling på rigsdagen i 1628, findes der en del afvigelser mellem de foreliggende opgaver, idet det heder i svaret til Fosens almue ved søsiden, at kvægskatten fremdeles skulde udgives efter den forrige be-

1) „Extract Offuer Huis Supplicationer Som Thill Senistt Bergenn Herredauge Anno 1631: Den 24 Jullii aff Kongellig Maytz: Commissarier Bleff forhørdtt, Sammeledes Derres der paa giffued Resolutiones och Giensuar“, og „Extract Offuer Huis Supplicationer, Som till Senist Bergen Herredauge Anno 1631 Denn 24 Jullij Bleff optagen ad referendum, paa Huilche aff Kong: Maytts: Commissarier Ingen Suar Bleff giffuen.“ (Begge i rigsarkivet blandt det gamle, danske kancellis arkivalier.) For øvrigt kan henvises til 3die bind af Paus's samling og de almindelige samlinger af kongebreve i rigsarkivet, samt N. Nicolaysens Norske magasin II, 194.

falling, medens det i svaret til almuen i Nærøen og Fosnæs i Namdalen heder, at de skulde være fritagne. Lignende ansøgninger om fritagelse for garnisonsskat kom fra Søndmøre, Hardanger og flere steder i Sogn. Fra Søndfjord klagedes over, at denne skat også krævedes af almuens laksevarp. Ingen blev fritaget; for Søndfjords almue lød svaret, at med skat af laksevarp skulde der forholdes efter skattebrevet og den derom trufne anordning i overensstemmelse med jordebogen og sædvanen.

Angående udskrivning eller den i stedet påbudne afgift var der indgivet forskellige andragender; fra Tromsø len søgte man, men uden resultat, om at opnå fritagelse for en sådan afgift. Ligeså gjorde almuen i Indherred og Jæmteland, medens almuen i Senjen netop søgte om at fritages for al udskrivning i fredstid mod at erlægge en afgift. Fra et sted, som kaldes „Heldalen", kom der et lignende tilbud om at ville yde en afgift i stedet for udskrivning, når almuens drenge kunde forskånes for denne. Medens de andre fik den besked, at dermed skulde forholdes efter den tidligere anordning, fik disse til svar, at de måtte vente kongens nærmere bestemmelse. I Sandhordland var der også nogle, som vilde have nærmere forklaring over de regler, hvorefter den her omtalte afgift skulde oppebæres; men de fik kun det svar, at de skulde rette sig efter den takst, som lensherren havde udstedt.

Almuen i Senjen havde en leveranse af tran, hvorfor de nu søgte om fritagelse, men uden held. Dog bestemte kommissarierne, at lensherren skulde betale tranen med de samme priser, som de kunde opnå hos fremmede handelsmænd. Næsten ingen andre udredsler in natura omtales ved denne lejlighed, med undtagelse af de mastetræer, som det var pålagt almuen i Sigdal at udrede, og

hvorover der nu førtes klage, samt af de foderned, hvorover Hardangers almue klagede, begge dele uden resultat.

Et større flertal af de indgivne beværinger handlede om lejlændingskatten, som på mange steder påstodes at være for høj, på andre at være ulige fordelt. Fra Senjen klagedes over, at distriktets velstand var gået stærkt tilbage på grund af de siste åringers fejslagne fiske, hvorfor almuen søgte om at få afslag i skatten. Derom kunde kommissarierne ikke fatte nogen bestemmelse, men svarede dog, at lensherren måtte sørge for, at de fattige kunde forskånes så meget som muligt. Jæmtelands almue påstod, at de i de forrige kongers tid kun havde givet halv skat med den, som indkrævedes i Norge, og bad nu om at forundes samme afslag, men uden at opnå andet svar end, at de derom måtte oppebie kongens nærmere bestemmelse. En lignende ansøgning, som den fra Senjen, og støttet på de samme grunde indkom også fra almuen i Fosen ved søsiden, der fik det samme svar. I Nærøen og Fosnæs ansøgte almuen om at få udsættelse med at betale skatten, indtil de kunde få bud efter penge; men svaret lød, at skattebrevet skulde efterkommes. I Søndfjord havde almuen fremsat den efter nutidens opfatning meget billige begæring, at de måtte få kopier af de kongelige skattebreve, når disse vare læste for dem; men hertil svaredes, at når kongens breve vare læste for almuen, så skulde de efterkommes uden videre.

Andre klager over den samme skat indkom fra almuen i Herjedalen, i Fosen ved landsiden, i Indherred, i Telemarken, på Nordmøre, og i Robygdelaget. Det højeste, disse opnåede, var et pålæg til befalingsmanden over vedkommende len om at sørge for en retfærdig oppebørsel. Den mest indtrængende klage var den fra Robygdelaget, hvor almuen berettede, at der ofte kunde bo indtil 5

bønder sammen på en ødegård med sine kvinder og børn, og at de desuagtet måtte give i skat deraf 7 rdl. Her lød svaret, at lensherren skulde sørge for, at bønderne ikke bleve plagede med større ydelser, end skattebrevet tilholdt, „hvorefter almuen haver sig at rette, indtil den kommission er efterkommen, som derom til gode mænd er udgangen." I Hardanger anholdt almuen om, at de, der havde odelsgods, måtte give skat som odelsbønder, ikke, som lejlændinger, hvorpå de fik det sædvanlige svar med henvisning til lensherren. Almuen i Søndfjord var misfornøjet med de regler, hvorefter skatten opkrævedes, og anholdt om, at enhver „måtte skatte, ligesom han haver brug til." Også fra Søndmøre kom der et lignende andragende; men begge almuer fik det svar, at med skatten skulde der forholdes efter skattebrevene. I Nedenæs len bad almuen om at få sikker underretning om, hvad „en fuld gård skulde være udi skat", men måtte nøjes med den besked, at skattebrevet og jordebogen indeholdt de nødvendige oplysninger. Det synes heraf at fremgå, at den flere år senere omtalte takst for gårdenes inddeling i klasser på Agdesiden, der skulde være udarbejdet i årene 1620—1630 endnu ikke var bleven offentliggjort for almuen. I Fosen klagede almuen over, at der var oppebåret for meget i skat; hertil svaredes, at lensherren, om han fandt, at dette var sandhed, skulde hjælpe dem tilrette, og lade de skyldige straffe. Almuen i Sogn søgte om, at når der var flere opsiddere på en gård, måtte enhver give i skat, som han havde brug til. Almuen i Nordhordland begærede, at enhver gård måtte sættes for en vis skattetakst. Almuen i Søndfjord klagede over, at drengene der måtte give halvdelen af sin løn i skat. Samtlige fik til svar, at skattebrevet var den eneste rettesnor for skattens størrelse og dens opkrævning. Det samme

svar fik ødegårdsmændene i Justedalen, der klagede over, at de måtte give fuld skat lige med andre hele gårde, og derfor bad om nedsættelse. En del bønder i Søndhordland bad om at forskånes for skat af sin påboende gård, da de årlig måtte give dobbelt leding deraf, eller også om at slippe med den halve leding. Hertil svaredes der, at de fik rette sig efter ledingsbogen og skattebrevet. Fremdeles spurgte de, om en bonde burde give odelsskat af det gods, han selv ejede, og desuden skatte som en lejlænding af det gods, hvorpå han boede, når det tilhørte en anden. Til dette punkt svarede kommissarierne, at dermed måtte forholdes, eftersom det hidtil havde været sædvanligt.

På et par steder gav den måde, hvorpå vedkommende oppebørselsbetjente havde indkrævet og anvendt den i 1628 ydede forstrækning af sølv, anledning til klage. Almuen i Sogn fandt sig med føje forurettet, fordi de ej havde fået pant i krongods, som der var lovet dem, og havde en mistanke om, at deres sølv var kommet andre end kongen tilgode. Kommissarierne svarede disse, at lensherren skulde sørge for, at de fik tilbørligt pantegods som vederlag for sit sølv. Almuen i Nordfjord bad også om vederlag for det lånte sølv, eller om at nyde en dertil svarende afkortning, hvortil de fik det svar, at lensherren, såfremt sølvet ej var ligefrem foræret til kongen, skulde tale deres sag tilhove. Omtrent samme svar fik Fosens almue.

Angående tienden forekom der et par ansøgninger. Jæmtelands almue berettede, at de tilforn havde havt bevilling på at nyde kronens tiende for 3 ort tønden formedelst deres små, frostlændte jorder, og bad nu om, at det også måtte være så for fremtiden. Dette stred imidlertid imod lensherrens forleningsbrev, og kunde selvfølgelig allerede af denne grund ikke indrømmes. Almuen i Indherred fik

på sin ansøgning den besked, at tiendekornet ikke skulde formenes dem efter landskøb, og at tienden skulde ydes, som hidtil havde været sædvanligt, og efter ordinantsen. Fra Nærøen og Fosnæs klagedes også over, at der opkrævedes ubillig tiende, hvorom lensherren nu fik pålæg. Fra Herjedalen kom der et andragende om, at almuen måtte nyde kongens tiende for en vis takst, nemlig 3 ort tønden; kommissarierne kunde dog ikke bevilge noget sådant, men svarede kun, at tienden måtte betales efter landskøb.

Forholdet mellem grundejer og lejlænding var på de fleste kanter af landet mindre tilfredsstillende ordnet og underkastet store vilkårligheder, navnlig, hvor staten var gårdens ejer og fogden på lensherrens vegne indkrævede landskylden. Det foranledigede også et større antal klager ved denne herredag. Almuen i Indherred var misfornøjet med den store bygsel; på deres andragende svarede kommissarierne, at bygselen skulde udredes, eftersom jorden og dens herlighed var beskaffen, og som de kunde forliges med lensherren. Da de samtidig anholdt om at få en takst på landskylden, fik de til svar, at landskylden skulde udredes efter jordebogen, såfremt de ikke kunde blive enige med sin lensherre om noget andet. Fra Søndfjord klagedes over ulovlig opkrævning af tredie års tagen, hvorhos der ønskedes en takst på første bygsel. Hertil svaredes, at lensherren skulde have omsorg for, at ingen plagedes med ulovlig tredie års tage, og at bygselen måtte betales, eftersom gårdene vare gode til og de kunde forliges med landdrotten. Der førtes også klage over, at der ofte gjordes vanskelighed med at modtage det leverede landskyldsmør. Hertil svaredes, at når bonden ydede dette i lovlig tid og til lovligt sted, var vedkommende pligtig at modtage det, med mindre bonden godvillig havde truffet en anden overenskomst med jorddrotten. Ligeledes var der her, såvelsom i

Nordfjord stærkt misnøje med, at de såkaldte „bedste mænd“ eller de, der havde størst part i en gård, oppebar bygselen; men herved kunde intet forandres. På Søndmøre klagedes der over, at der i tidligere dage, da fisket slog til, var sat for høj landskyld på gårdene, og at de nu måtte give både fisk og korn i landskyld, uagtet det oprindelig kun havde været meningen, at de skulde give fisk, når kornet slog fejl. Nu anholdt bønderne om at få en fast takst for landskyld og første bygsel, samt at de gårde, der vare satte for højt, måtte sættes for en billig landskyld af 12 uvillige mænd. Hertil svaredes, at der ikke uden kongelig bevilling kunde tilstedes noget afslag på landskylden imod loven og jordebogen, men at lensherren skulde påse, at de ikke videre besværedes med landskyld, end som i jordebogen var indført, og at de pålæg, som kunde være indførte af fogden eller andre, igen skulde afskaffes. Første bygsel skulde gives, eftersom jorden var til, og som de kunde forenes om med lensherren; denne skulde også træffe bestemmelse om de for højt satte gårde, som forsvarligt kunde være, og som loven tilholdt. Da der også klagedes over ulovlig vægt, svarede kommissarierne, at lensherren måtte forordne en vis vægt efter lov og sædvane.

I Sogn kom almuen ligeledes med klager over landskylden, den ulovlige vægt og ulidelige bygsel; efter gammel sædvane skulde der gives 8 mæler korn for en løb, medens de nu måtte give en hel tønde. Hertil svarede kommissarierne, at lensherren skulde påse, at der ikke brugtes nogen ulovlig vægt, — at første bygsel skulde udgives, eftersom gårdenes herlighed var til, og som bønderne kunde komme overens med lensherren, og at bonden ikke skulde plages med landskyld videre, end jordebogen tilholdt. Fra Søndhordland klagedes også over ulovlig landskyldsvægt, hvor-

for kommissarierne indskærpede, at sådan ikke måtte anvendes. Også i Nordfjord ønskedes en fast takst på bygselen, hvortil svaredes, at en sådan ikke kunde indrømmes, men at de måtte betale sin bygsel, eftersom jorden var til, og som de kunde forenes med lensherren. Fra Hardanger kom der ligeledes klager over ulovlig landskyldsvægt og for høj bygsel, hvorpå almuen fik det sædvanlige svar; ligeså gik det med Nordhordlands almue, der klagede over ubilligheder med vægten, bygselen og tredie års tagen.

Over akcisen indløb der klager fra Fosens almue, som fik det svar, at dermed skulde forholdes efter toldrullen. Udførselstold af heste og kvæg omtales i ansøgningen fra Herjedalens almue, som dog ikke kunde bevirke dennes ophævelse. Fra det sidste sted kom der også andragende om afskaffelse af den såkaldte lagmandstold, men ligeledes uden resultat; i Fosen var almuen misfornøjet over de ulovlige pålæg, som var gjort ved denne sidste afgift, og fik heri medhold af kommissarierne, der bestemte, at lensherren skulde tage sig af dem og hjælpe dem tilrette. Over foringen, denne gamle afgift, indløb der klager fra almuen i Søndhordland, men uden resultat, og ligeledes fra Sigdal, hvor der herskede misfornøjelse med, at man måtte udrede foring til kongens slagtefæ. Her bestemte kommissarierne, at foringen ikke måtte opkræves, uden hvad loven tilholdt. Fra Søndfjord klagedes over foringen og de såkaldte ombudspenge. I Nordfjord var almuen misfornøjet med at måtte arbejde på opførelsen af en ny „salpeterlade“; men kommissarierne svarede til deres klage kun det, at dermed skulde forholdes efter lensherrens forordning. Fra Hardanger kom der resultatløse klager over arbejdspengene.

Skydsfærden var en meget trykkende og dertil højst

ulige fordelt byrde. Navnlig faldt den meget besværlig for de øverste fjeldbygder ved alfarvejen. Således kom der nu fra Lejrdal klager over den forpligtelse, som der pålå almuen til at transportere de kongelige skattepenge på vejen fra Bergenhus til Akershus. Bønderne påstod, at de måtte bære de tunge pengesække på sin ryg 4 mile over fjeldet, dog formodentlig kun om vinteren. Noget tilsvarende forekommer i en ansøgning fra 1648, hvori Vangs almue i Valdres siger, at Filefjeld var ufremkommeligt med hest fra Mikkelsdag til St. Hansdag, og at de da måtte slæbe de rejsendes bagage over på sin ryg, så de ofte blev „brødt på vores legemer, som andre bæster“, og ofte gik sig bort. Kommissariernes svar var det sædvanlige, at dermed skulde forholdes, som tilforn havde været brugeligt, men at de kunde tilkendegive det for lensherren, om de bleve altfor hårdt plagede. Fra Søndfjord kom også klager over, at almuen trykkedes af ubilligt „foringskab“, hvortil svaredes, at ingen måtte plages dermed. Almuen i Nærøen og Fosnæs, der kom med lignende klager, blev henvist til sin lensherre, der skulde sørge for, at de ej besværedes med utilbørligt foringskab, dog så, at fogdernes rettighed ej blev dem forment. Almuen i Fosen fik som svar på sin klage over, at de plagedes med at transportere landskyld, leding og tiende, den besked, at dermed skulde forholdes, som tilforn havde været sædvanligt. Fra Herjedalen klagedes over utilbørlig skydsfærd, som kommissarierne bestemte skulde afskaffes, dog med samme forbehold, at almuen ej måtte vægre sig for at yde fogden den ham tilkommende skydsfærd. På Ørlandet, hvor almuen virkelig synes at have været meget plaget med at føre salt og træ til kongens salterier i Bjugn og Skøren og med trusler og slag blev tvungen til at føre det fra den ene fjord til den anden, havde disse forhold vakt

en almindelig misfornøjelse, der også gav sig luft i klager til herredagen. Jens Bjelke, der var ejer af grunden om disse fjorde og følgelig vel kendt med forholdet, har rimeligvis havt den største andel i de bestemmelser, der i den anledning blive fattede af kommissarierne, og som udmærke sig ved en større bestemthed end deres almindelige svar. De af kommissarierne trufne anordninger vare følgende: at lensherren skulde sørge for, at det nødvendige salt og træ blev ført derud på bestemte tider af året og da oplagt „ved middel fra Trondhjem", så at bønderne ikke bleve besvarede dermed; de, som solgte sild til kongens behov, hvad enten det var borgere, bønder eller andre, skulde selv levere det ombord, og alle, som kom for at fiske i disse fjorde, „være sig bønder, drenge eller kvindfolk, skulle være forpligtet til at gane, drøsse og lægge hans majestæts sild for sædvanlig penge, og tiendemanden skal have opsjun, at det går til jævned omkring iblandt dennom." Når nogen klagede over hug og slag og søgte sin ret ved lovlig proces, så skulde han hjælpes tilrette. Fremdeles skulde lensherren påse, at bønderne ikke besværedes med nathold mere end en eller to gange om året.

Om sagbrug og skovvæsen handler kun en eneste ansøgning, nemlig den fra almuen i Nordfjord, der bad om at måtte få genoptage sine ødelagte flomsager, som burde sættes for en lidelig skat; med det samme anholdt de også om at måtte få bruge kronens skove til sin egen nødtørft. Men de fik afslag på begge dele, da kommissarierne ikke kunde bevilge noget imod de tidligere trufne anordninger. Ligeledes findes der ikke mere end en ansøgning, der angår vejvæsenet. Denne var fra Sigdal, hvis almue måtte vedligeholde vejen til Kongsberg og nu ønskede at fritages herfor. Ansøgningen kunde ikke bevilges.

Forholdet mellem by og land var et emne, som i det 17de århundrede altid gav rig anledning til klage, og blev i grunden aldrig bragt til en ordentlig afslutning. Det er følgelig ganske naturligt, at der også i den anledning kom klager til herredagen i 1631. En sådan var fra Nordhordlands almue, der var utilfreds med, at borgerne fæstede de gårde, som lå nærmest omkring Bergen, og gjorde dem til avlsgårde, hvorefter de vægrede sig for at udrede de samme afgifter og skatter, som bønderne måtte yde. Kommissarierne svarede, at borgerne for sine avlsgårde skulde bære de samme byrder, som de, der hvilede på bønderne. På Søndmøre var der en lignende misfornøjelse mellem bønderne, fordi de bergenske borgere, som sagdes at have havt sit tilhold der i over 60 år og i denne tid havde lagt sig til adskillige ejendomme, ikke vilde bære de samme byrder som bønderne, ja endog lod sit kvæg og sine svin græsse på disses mark; ved siden deraf klagedes over, at borgerne tog bondedrenge i sin tjeneste. Hertil svaredes, at lensherren skulde tilholde de borgere, som havde gods på landet at deltage i de samme udredsler, som bønderne, medmindre de havde privilegium på at fritages, — at borgerne ikke måtte holde sit kvæg i bøndernes mark uden med ejernes samtykke, og at bondedrengene kunde tjene, hvem de vilde, når de først havde fået afsked fra sin forrige husbonde. Samtidig klagede bønderne over, at de ikke selv måtte afhænde sine sagdeler til fremmede, og over borgernes mål og vægt, hvortil kommissarierne svarede, at bønderne kunde afhænde den nævnte sort trælast, til hvem de vilde, og at ingen måtte bruge utilbørligt mål eller vægt. Fra Nedenæs len klagedes over, at borgere, toldere og kromænd i havne og ladesteder havde opbygget nye huse og opkøbte, hvad der var tilfals, for bagefter at sælge det til bønderne til dy-

reste priser. Hertil svarede kommissarierne, at lensherren skulde påse, at borgerne ikke brugte nogen ulovlig landhandel eller købmandskab til bøndernes skade og fordærv. Fra Søndfjord lød der også lignende klager, idet bønderne her vare misfornøjede med, at borgerne, når de handlede med dem, satte sine priser for højt, og derhos brugte urigtigt tønde- og alnemål. Hertil svaredes, at lensherren skulde have indseende med, at ingen ulovlig handel blev dreven der i lenet af borgerne, og at de, som forså sig med ulovlige tønder o. s. v., skulde tiltales og straffes. På Nordmøre ønskede almuen at få ret til at handle i havnene til sine huses fornødenhed, hvortil kommissarierne svarede, at de måtte gøre det, forsåvidt det ikke stred mod borgernes privilegier. Fosens almue, der var misfornøjet med den af Trondhjems borgere drevne handel, fik en lignende besked.

Af ansøgninger vedkommende enkelte byers indre forhold forekommer ikke mange. Stavangers borgerskab ønskede, at lenets varer alene måtte føres til byen og ikke afhændes til fremmede, samt at det der i byen påbudne marked igen måtte blive afskaffet. De fik derpå til svar, at de i den første henseende skulde rette sig efter byens privilegier og de hidtil gældende forordninger; derimod synes der ikke for denne gang at have været videre tale om markedet, som heller ikke blev ophævet, men kun ifølge et åbent brev af 4 Juli 1634 flyttedes fra Mikkelsdag til St. Hansdag. Fra Bergens borgermestere og råd forelå en længere ansøgning, først om, at slotsherren med dem, ligesom tilforn havde været sædvanligt, måtte forordne vederhæftige borgere til hospitalsforstandere; til dette punkt svarede kommissarierne, at lensherren måtte rette sig efter ordinantsen og hospitalets fundats og have indseende med, at sådanne personer måtte tilforordnes, som kunde være dygtige til posten og

gøre hospitalet nytte. Fremdeles bad de om, at den forrige byfoged, Søfren Rasmussøn måtte tilholdes at gøre regnskab til byen „for den tredie part“, som han i sin tid havde oppebåret, og at der herefter til denne bestilling alene måtte forordnes vederhæftige mænd, — at byfogden ikke måtte aftinge vigtige sager uden med slotsherrens samtykke og i overvær af to af borgermesterne og rådmændene, samt at han til hver Philippi Jacobi dag skulde gøre byen regnskab i slotsherrens nærværelse. Trætter imellem borgerskabet indbyrdes burde først tilkendegives for borgermesterne, hos hvem der kunde tages stævning, ligesom det var brug i København, „dog hvis sager, som hans maj:ts sagefald anrører, det byfogden at forvalte.“ Hertil svaredes, at med Søfren Rasmussøns regnskaber måtte der forholdes efter landsloven; at ingen uden vederhæftige mænd måtte forordnes til byfoged, — at denne ikke måtte lade vigtige sager aftinge eller forlige uden lensherrens bevilling, og at han hver Philippi Jacobi dag i lensherrens nærværelse skulde gøre byen rede og regnskab; med sager imellem borgerne skulde der forholdes som tilforn, med mindre kongen selv vilde give en anden bestemmelse. Om Søfren Rasmussøns mislige forhold var der for øvrigt allerede 14 Januar 1631 udstedt et kongebrev, der bestemte, hvorledes han skulde aflægge regnskab. En klage fra Nordfarerne over, at Bergens borgere hindrede dem i Nordlandshandelen, henvistes til lensherren. Bergens snedkere anholdt om et laugsbrev og privilegier lige med de københavnske; men dette kunde ikke afgøres af kommissarierne. En klage fra 6 borgere i Bergen over, at en person i slotsherrens navn drev stor handel på Søndmøre imod deres privilegier, henvistes til lensherren; ligeledes en klage fra Frederikstads borgerskab over den handel, som dreves af Tønsbergs borgere på Moss og af Kristianias i Svinesund.

Om fiskerierne foreligger heller ikke mange oplysninger, uden hvad der findes i ansøgningen fra Søndmøres almue, hvor det heder: „fiskeliner udi almindelig fiskeri ved søsiden efter forrige forordninger at måtte afskaffes.“ Hertil svarede kommissarierne, at lensherren skulde have indseende med, at de derom givne forordninger bleve efterkommede. Over „landvaretolden“ kom klager fra Fosens almue, hvortil svaredes, at lensherren skulde erhverve dom, om denne skulde betales eller ej.

Over presternes forhold kom der klage fra Herjedalen, hvor almuen påstod, at presten plagede dem imod den sluttede kontrakt om brød og vin til kommunikanternes fornødenhed. Kommissarierne bestemte, at kontrakten skulde holdes, og at stiftslensmanden, biskopen og provsten skulde have kontrol dermed. Almuen i Fane anholdt om, at deres sogneprest, herr Teofilus måtte nyde den visse og uvisse indkomst, som læsemesteren i Bergen, mester Jonas forholdt ham. Hertil svarede kommissarierne, at dermed måtte der forholdes efter det kongelige benådningsbrev og den mellem de to sluttede kontrakt, med mindre de kunde opnå en anden bestemmelse af kongen.

En hovedgrund til den almindelige misfornøjelse rundt om i Norge var og blev den mangelfulde administration, som åbnede en vid mark for vilkårligheder fra de underordnede embedsmænd, især i de len, som vare altfor vidstrakte, eller hvor også befalingsmanden ikke opholdt sig personlig. Hvor denne selv var tilstede, eller hvor lenet var af mindre udstrækning, kunde han i de fleste tilfælde føre en noget strengere kontrol med sine fogder, skønt der rigtignok også findes eksempler på, at lensherren har støttet fogden ved dennes vilkårligheder, således som det var tilfældet med lensherren over Agdesiden, Kristofer Gøe.

Almuen i Overhalvden klagede over, at fogden, Peder Lauritssøn havde begået mange uretfærdigheder imod dem både ved indkrævningen af sølvskatten og andre skatter, hvortil kommissarierne svarede, at lensherren, Oluf Parsberg skulde undersøge klagen for, om han fandt den grundet, at sætte fogden under tiltale og derpå indsende beretning til kancelliet. Almuen i Nærøen og Fosnæs klagede over, at fogden ej vilde nøjes med sin fogedgård, men ofte fortrængte bønderne fra deres gårde, for at tage dem til avlsgårde. Hertil svaredes, at lensherren skulde have indseende med, at sådant ikke gentog sig. I Fosen klagedes over, at almuen ikke længere fik lov til at sælge sild og anden fisk for korn til husbehov, hvilket kommissarierne svarede skulde være dem tilladt, ligesom hidtil.

Måske dog Nordmøre var det sted, hvor misnøjen var stærkest, og det med grund, da den derværende foged, Baltsar Karre, der tidligere havde plaget Jæmteland, synes at have været et ideal af en bondeflåer fra lenstiden. Klagerne over ham vare mange. Den landskyldfisk, som han oppebar af kronens gårde, solgte han inden distriktet til de der handlende Hollændere; men desuagtet tog han årlig af bønderne 20 rdl. som bidrag til omkostningerne ved denne fisks transport til Bergen, foruden flere andre byrder, som han i den anledning pålagde bønderne. Når han drog om i lenet for at indkræve tienden, måtte bønderne for to nathold give ham 8 rdl., hvormed især almuen i Sunddalen var misfornøjet, da han der fordrede fem nathold eller efter sin egen takst 20 rdl. De andre, vistnok vel grundede klager over fogdens forhold gik ud på, at han havde krævet ulovlig første bygsel og støvlehud, — ikke holdt sig loven efterrettelig, når han skulde have fri skydsfærd, — krævet flere skatter, end han havde ret til, — modtaget kendelse af bønderne, —

samt ved skifter misbrugt sin stilling til at erhverve penge af arvingerne. Til alle disse klager, svarede kommissarierne, at fogden skulde forklare hver skat for sig og lensherren nærmere undersøge sagen; når fogden solgte kongens fisk på stedet selv, skulde bønderne være fritagne for al anden udgift dermed. Ingen måtte besværes med nathold, videre end loven tilholdt, og om fogden i så henseende havde oppebåret noget ulovligt, skulde han derfor stande til rette. Første bygsel skulde udredes, eftersom gårdene vare gode til, og bønderne kunde forenes med landdrotten; om fogden ved bortfæstning af en gård oppebar ubillig støvlehud, skulde han derfor tiltales. Med skydsfærd skulde forholdes efter loven og det kongelige mandat fra herredagen i 1622; når nogen uden pas tog foringskab, skulde han fængsles og straffes. Fogden måtte aldrig modtage nogen kendelse af bønderne ved sin tiltrædelse, og hvad der i denne henseende var ulovlig oppebåret, skulde tilbagebetales, og fogden derfor straffes. Ved skifter måtte fogden ikke modtage andet af arvingerne, end hvad de selv godvillig vilde give.

Foruden den almindelige klage over Baltsar Karre fra hele Nordmøres samlede almue indkom der også to særegne fra beboerne af de fire fiskevær Grip, Odden, Bratvær og Vejen, som dels føjede nye beskyldninger til de forrige, dels gentog dem. Disse klager indeholdt følgende punkter: at fiskerne hindredes fra at rejse til Indherred for selv at købe korn og mel og ligeså lidet fik tilladelse til at købe varer af fremmede til husbehov, da fogden tvang dem til hos ham at tilforhandle sig i dyre domme, hvad de havde fornøden; under disse forhold påstod de, at det var dem umueligt at blive længere i landet, da de vare „boende på klipper og skær udi vilde havet" og kun levede af sine fiskesnører. Når kongens fisk, som det hed sig, skulde føres til

Bergen, måtte de give fogden 16 voger langer for 4 karle, der skulde bringe den frem, uagtet han solgte den på stedet til Hollænderne. For 2 nathold om året måtte de give 32 voger fisk. Ligeså klagedes over det købmandskab, som dreves af fogden, der tvang bønderne til at føre hans varer 2—4 mile fra fogedgården. Ved siden deraf begærede de billigt køb på kongens rettighed og at måtte beholde denne, samt, at de måtte nyde sin landvare i fisk og på samme måde, som det havde været brugeligt i hans formænds tid. Folket på Grip, der beskrives som „en liden klippe, 2 mile fra landet", anholdt desuden særskilt om at måtte give lige skat med dem, som boede i de andre fiskevær. Til disse klager og andragender svarede kommissarierne, at lensherren skulde stævne fogden for hans ulovlige handel, og at almuen ikke skulde hindres i at tilkøbe sig af fremmede, hvad de havde nødvendig brug for; når fisken solgtes på stedet selv, skulde bøderne ikke give videre afgift. Bønderne måtte ikke besværes med nathold videre, end loven tilholdt, og hvis fogden plagede dem med ulovlig skydsfærd, skulde han tiltales; sin rettighed skulde bønderne yde efter jordebogen, hvis de ikke på anden måde kunde blive enige med lensherren. Denne skulde påse, at bønderne ikke besværedes med vægten på fisk eller med nogen forlæring til fogden, som i så fald skulde straffes.

Også almuen i Sogn havde en klage at indlevere over sin foged, Simon Nilssøn, der besværede dem med allehånde nye pålæg; bl. a. havde han af hver mand taget 8 ß til et hus på fogedgården og 4 ß til en ledingsbod, hvilke penge bønderne bad om at få tilbage, da de ønskede, at ledingen fremdeles måtte føres til den gamle søbod. Kommissarierne svarede, at om lensherren fandt fogdens pålæg ulovlige, skulde han igen tilstille bønderne de udgivne penge, samt at le-

dingsboden skulde være der, hvor det faldt bønderne bekvemmest. På Søndmøre klagede almuen over, at de allernødvendigste ting bleve dem berøvede uden lov og dom, hvortil kommissarierne svarede, at lensherren skulde have indseende hermed. Søndhordlands almue klagede over, at fogden havde stævnet dem med kongens stævning i anledning af nogle skatter, hvormed han påstod, at de vare til rest, men som de selv mente, at de ikke vare skyldige. Hertil svarede kommissarierne, at de måtte adskilles ved lov og dom.

I nær forbindelse med den mangelfulde administration stod manglerne ved retsvæsenet, der dels skrev sig fra lovbogens ufulstændige bestemmelser, dels fra vedkommende dommeres uduelighed. De ovenfor anførte private klager have vist en del eksempler herpå; men der er endnu flere igen, som ikke kunne forbigåes. At det ikke alene var de juridiske embedsmænd, der havde at bære skylden for de påklagede misligheder, viser sig af klagen fra almuen i Nedenæs, hvori det heder: „lagrettesmænd ikke at være bofaste og så vederhæftige, at de kunne stande almuen til rette, når de formedelst deres domme af dennem bliver forurettet.“ Hertil svarede kommissarierne, at lensherren skulde påse, at der for fremtiden kun toges lagrettesmænd blandt de bedste og mest vederhæftige personer. Fra Nordmøre klagedes over, at bønderne besværedes med at holde vagt over arrestanter. Det herpå givne svar anføres i den endnu bevarede ekstrakt af kommissariernes forhandlinger med følgende ord: „item tjuver og andre, som haver forseet sig, skal herefter sættes og anholdes hos lensmanden, på det bønderne kan blive forskånet med vagt, som de må holde, og de, som lader dem sætte, des bekostning at udstå, dog at samme bekostning ikke for ubillig bliver anslagen.“

Det står endnu tilbage at anføre en del ansøgninger og

klager af mere blandet indhold. En af disse var fra almuen i Tromsø len, som berettede, at Tromsø prestegæld var henlagt til sognepresten ved Trondhjems domkirke, der lod kaldet betjene af en vice-pastor; men da denne måtte give en betydelig afgift, vilde ingen overtage kaldet, hvorved der forårsagedes megen „uskikkelighed“, idet mange børn døde uden dåb og voksne uden sakramente. Da kirken ikke beholdt noget af tienden, måtte bønderne desuden selv vedligeholde dens bygning. Hertil svarede kommissarierne, at lensherre, biskop og kapitel måtte sørge for, at vice-pastor fik så megen løn, at han deraf kunde leve, og at sognepresten ved Trondhjems domkirke udredede denne løn. Almuen i Vesterålen tilkendegav, at Sortlands, Langenæs og Øksnæs kirker vare meget brøstfældige, da de kun havde ringe indtægter, og Trondhjems kapitel ovenikøbet opebar halvdelen af disse i henhold til et gammelt brev af ærkebiskop Gaute; derfor bad de nu om at få denne halvdel tilbage. Herved kunde kommissarierne ikke gøre andet end bestemme, at lensherren skulde træffe den anordning, at kirkerne snarest muelig bleve reparerede på dens bekostning, som oppebar tienden. I Snåsen klagede almuen ligeledes over, at kirken var brøstfældig, da den var berøvet sine indkomster, som vare henlagte til presten. Hertil svaredes, at om lensherren kunde erfare, at noget med urette var frakommet kirken, skulde han påtale det, så kirken kunde få sit tilbage. Almuen i Suledal og Sand klagede over, at borgermester Povel Knutssøn i Stavanger stængte elven, så laksen ikke kunde komme op i denne, og at han drev fiskeri langt over den tid, som de antog var bestemt i hans breve. Hertil svarede kommissarierne, at lensherren måtte sørge for, at Povel Knutssøn ikke gjorde videre stængsler i elven, end han havde ret til. I Sogn ønskede almuen at måtte få

bruge den sjælandske alen i køb og salg, og at den gamle norske alen måtte afskaffes, men fik ikke andet svar, end at lensherren skulde forordne en rigtig alen og mål der i lenet i overensstemmelse med loven og forordningerne.

De andragender, der bleve tagne ad referendum, vare ikke så mange. En del af dem var fra Bergens borgermestere, råd og borgerskab. Disse begærede „fri håndtering tilfælles“ mellem Stavanger, Bergen og Trondhjem, „som tilforne sædvanligt skal have været“, hvorved de håbede, at de bedre skulde kunne tilvejebringe og vedligeholde de dem pålagte defensionsskibe. Dernæst anholdt de om, at fremmede måtte forbydes at drive handel på Nordland og Finmarken, forat disse distrikters varer udelukkende kunde føres til Bergen. Ligeledes bad de om, at det måtte forbydes de fremmede, der drev handel på Søndhordland, at tilforhandle sig for sine varer trælast hos almuen selv, samt om, at det ikke imod kongelige mandater måtte tilstedes fremmede skibe at få fragt fra Bergen, sålænge det var mueligt at få borgernes skibe for billig fragt. For byens defensionsskibe begæredes kongelige passer samt rekommendation til infanten i Brüssel om at få pas for Spaniefarerne, så disse kunde være forskånede for arrest og anden „tribulats.“ På grund af den sidste ildebrand bad de også om fremdeles i nogle år at måtte beholde lastepengene til byens fornødenhed, samt om, at der måtte udnævnes kommissarier til at skaffe dem vederlag, der havde måttet udlægge grund til almenninger. De begærede at få vide kongens vilje, hvorledes der skulde forholdes med skanse og blokhus uden for byen, hvorpå man alt var begyndt at arbejde i 1628, samt bad om, at de lige med de kontorske måtte være forskånede for ølsise. Endelig bad de

om, at det ikke måtte tilstedes nogen at købe en arv, men at den, hvem en sådan tilfaldt, skulde være forpligtet til at „udsøge“ den enten selv eller ved en fuldmægtig, hvorfor de anså det mest hensigtsmæssigt, om der gennem statholder Kristofer Urne kunde udstedes en forordning herom for det hele rige.

Ved siden af denne fælles ansøgning havde desuden en del af Bergens borgere en egen for sig, hvori de anholdt om, at der i deres by ikke måtte gives tilladelse til at opføre nogen brygge på strækningen fra torvet og til den nye almenning ved Rasmus Lauritssøns hus, „ej heller nedre gengange bevilges“, samt om, at den genfyldte havn ved torvet atter måtte blive oprenset i stedet for, at den nu opfyldte luften med ulidelig stank.

Bergens biskop, Nicolaus Paschasius og de andre „forvaltere“ af byens skole ansøgte i forening om, at der måtte udstedes en forordning om, at enhver lejlænding i stiftet skulde udrede en årlig afgift af 4 ß i lighed med de i de øvrige stifter brugelige degne-penge. Bergens prester klagede over, at de måtte give dobbelt skat, først af sin indkomt som capitulares og dernæst lige med bønderne på landet.

En bonde i Lister len berettede, at han nogen tid i forvejen havde fået en skrivelse fra Kristofer Gøe, at almuen skulde hugge nogle tylvter egetømmer, som kongen havde bevilget grevinde Sofie Hedevig af Braunschweig; men da hendes skib kom, før endnu alt tømmeret var fremdrevet, var han bleven anholdt ombord, indtil han betalte 200 rdl. Af denne grund havde han måttet forhverve dom over de bønder, som stod til rest med tømmeret, men uden derved at opnå godtgørelse for sit tab. Nu var det hans ønske at blive hjulpen „til sin betaling og beskærmelsebrev, at han

sin ret kunde søge foruden frygt og fare.“ Dette var det eneste andragende fra en privatmand, som toges ad referendum, foruden et fra Stavanger len angående et lejermål.

Samtlige rigets lagmænd eller ialfald de af dem, som var tilstede ved herredagen i Bergen, begærede, „at dennom nogen visse forklaringer i artiklers vis måtte bevilges udi en reces på, hvis som endnu mørk og misligt findes i den norske loug.“ Ved siden deraf havde de endnu nogle andre begæringer, om at de, som vare misfornøjede med deres domme, skulde være nødte til at appellere disse til førstkommende herredag, såfremt de ønskede at få dem underkendte, og at de, som stævnede dem for deres domme til at møde for rigens råd, måtte stå dem til rette for kost og tæring, når deres dom her bekræftedes, samt at de ved stævninger til herredagen måtte få samme frist som alle andre, nemlig 2 måneders dag. De spurgte derhos, om de i tvivlsomme sager, der ikke vare forklarede i den norske lov, men derimod i de danske recesser, måtte få tilladelse til at rette sig efter disse sidste. Endelig ansøgte de om, at når nogen af dem afgik ved døden og en ny blev indsat, arvingerne da måtte nyde lagstolens rettighed „i samme frafaldende år.“

Agdesidens bønder ønskede at blive kvit sin lagmand Mikkel Hanssøn, hvis domme for det meste bleve underkendte af herredagen, og bad om, at de i hans sted måtte få Johan Widau, „som ved landsens lejlighed.“

De således ad referendum optagne sager fik sin afgørelse tilhove den følgende sommer. Bergens borgere fik svar på sine tvende andragender ved et kongebrev af 28 Juni 1632, hvorefter både Bergen, Stavanger og Trondhjem skulde beholde sine friheder, sålænge de selv ønkede det, ligesom deres privilegier under lensherrens kon-

trol på ny bleve dem tilsikrede, tilligemed Nordlandshandelen. Derimod vilde kongen ikke forbyde Søndhordlands almue at handle med de fremmede. De øvrige poster, hvorom de havde søgt, bleve alle bevilgede; om blokhuset og skansen skulde lensherren med borgermestere og råd indsende sin erklæring inden Martini dag, og om ølsise og arvekøb skulde der senere udstedes en særegen kgl. befaling, hvilket også skede. Hvad det ønskede forbud mod en ny brygge og mod de mange smug, samt havnens oprensning angik, blev sagen stående hen ved denne afgørelse indtil i Maj 1635, da 12 borgere holdt en besigtigelse derover og traf en nærmere anordning, hvordan dermed skulde forholdes.

Samme dag udkom det kongebrev, der indeholdt svaret til lagmændene. I det første punkt om recessen var det særdeles forekommende, da det pålagde lagmændene at indgive til det danske kancelli en fortegnelse over, hvad der manglede i lovbogen, med en oplysende betænkning derover. Dette pålæg gentoges ved et nyt kongebrev af 29 Juli s. å. til statholderen, kantsleren, Gunde Lange, Hartvig Huitfeldt og Ove Gedde, samt lagmændene i Viken, Oslo og Skien om, at de skulde affatte en betænkning over, hvad de anså passende til at indtages i en reces, og indsende denne til kancelliet. Men for øvrigt fandt lagmændenes ønsker ikke synderlig velvillig modtagelse. Kommissarierne havde sikkerlig under herredagen fået et indtryk af, at flere af dem langtifra forvaltede sit embede med den tilbørlige samvittighedsfuldhed, og denne opfatning blev også kongens. Til deres begæring om appellen svaredes, at det skulde blive ved det gamle, da de ikke vare udsatte for ubillige domme hos herredagen. Nogen ubetinget ret til i det ansøgte tilfælde at kunne kræve kost og

tæring, blev heller ikke indvilget, og den ansøgte faste stævningstermin blev rent ud afslået. Det kunde synes, som om lagmændene her led uret, og at deres ansøgning ved at blive bevilget kun vilde bidrage til at fremme orden og sikkerhed i retsvæsenet; men kongen havde sine gode grunde til at nægte sit samtykke. Han frygtede nemlig for, at lagmændene i så fald vilde bruge det kneb at holde dommen tilbage og siden komme med den undskyldning, at den ikke var appelleret i rette tid og så ikke mere kunde indankes for den højeste domstol, herredagen. Under de forhold, hvori Norges retsvæsen og administration den gang befandt sig, var denne kongens opfatning vel beføjet, da personer, som Agdesidens lagmand, Mikkel Hanssøn, ikke hørte til de største sjeldenheder. Denne havde stadig „gemene forseelser med sine domme beganget" og frisk væk dømt uskyldige; ja, efterat en af hans domme var bleven kasseret ved herredagen 1628, havde han senere ikke generet sig for at gentage den på ny. Af hensyn til alle disse misligheder fik Kristofer Urne og Jens Bjelke allerede i December 1631 befaling til med tvende lagmænd at undersøge hans forhold og dømme i alle de sager, som på grund af hans forsømmelighed ikke havde kunnet komme fore under herredagen. Udfaldet af denne fornyede undersøgelse kendes ikke nærmere; men det kan ikke være tvivlsomt, da de samme allerede under 22 Maj 1632 fik underretning om, at Mikkel Hanssøn til Michaelis skulde opgive sin bestilling som lagmand, dog således, at de forinden skulde dømme i de sager, hvori nogen kunde have at klage over ham, og sørge for, at han erstattede enhver sin skade. Agdesidens bønder havde således fuldstændig fået sit ønske opfyldt om at blive denne plageånd kvit. Om lagmands-enkernes nådsens år udkom en egen kgl. forordning af 28 Juni 1632,

der bevilgede disse den samme ret, som tilkom presternes enker.

De øvrige ansøgninger, som bleve tagne ad referendum, bleve, ialfald tildels, bagefter fra kongen henviste til vedkommende lensherrers behandling. Således er det uden tvivl gået til med ansøgningen om, at der måtte ydes degnepenge af Bergens stift; sådanne bleve også kort tid efter virkelig påbudne ved en anordning af lensherre og biskop af 19 Septbr. 1632[1]). På uddraget af den bondes ansøgning der var bleven arresteret ombord, har også Jens Bjelke selv skrevet følgende ord: „Til lensmanden, at forhjælpe hannem tilrette, dog at bønderne ej heller forurettes, meden at enhver vederfares det, ret er.“ Sådanne egenhændige påtegninger findes også hist og her i den ekstrakt, hvorefter de fleste af de ovenfor omtalte, allerede under herredagen besvarede ansøgninger ere gengivne, idet han har tilføjet enten nogle ord, hvis mening ikke nu altid er ganske tydelig, eller også et: „missif“ eller „obn: br:“

Medens således de fleste sager, der toges ad referendum, foranledigede en række specielle kongebreve, fremkaldte de øvrige flere almindelige forordninger, hvorved kongen håbede at kunne skærpe kontrollen med de underordnede embedsmænd og forebygge gentagelser af de ældre misbrug. At der også med disse forordninger hengik et år efter herredagen, forinden de udkom, synes at vise, at de have været genstand for kongens nøjagtige drøftelse. Da Jens Bjelke ikke i denne tid var i Danmark, og derhos stadig var sysselsat med andre, ovenfor (s. 146 flg. og 160 flg.) omtalte kommissioner, kan han ikke have deltaget i de forberedende arbejder, som nødvendig må være gåede forud for forordningerne; hans andel i

[1]) N. Nicolaysen, Norske stiftelser III, 595.

disse bliver derfor kun liden, hvis det ikke kunde antages, at han under opholdet i Bergen har instrueret sine medkommisarier om, hvad der var at gøre i anledning af de indgivne klager. Dette er dog mindre rimeligt. Derhos savnes for tiden også alle materialier til at bestemme, hvorledes de øvrige kommissarier have forholdt sig til disse forordninger, og i mangel af sådanne må Kristian IV indtil videre være alene om æren.

Kristian IVs hemmelige instruks for de norske lensherrer af 2. Juli 1632 er den mærkeligste af de forordninger, der fremkaldtes ved herredagen, uagtet dens bestemmelser ingenlunde bleve fuldt gennemførte. Den går ud på, at lensherren skal føre den skarpeste kontrol med fogderne, ligesom disse med sine underordnede, de såkaldte fogedsvende. Da fogden ansattes af lensherren og således betragtedes som stående i dennes private tjeneste, blev det befalet, at det nøje skulde overvejes, til hvem fogedbestillingen betroedes. For endnu bedre at kunne føre den fornødne kontrol og forebygge misbrug, skulde lensherren stadig på egen bekostning gjøre visitatsrejser i sine len, en gang om året i de mindre len og hvert andet eller tredie år i de større, og da undersøge fogdernes og fogedsvendenes forhold. Han skulde da sørge for, at bønderne fik fremføre sin sag klart og ordentlig, forat ikke fogderne skulde besmykke sin fremstilling og derved hindre rettens gang. Havde fogden begået noget galt, skulde han straks afsættes og stå den klagende tilrette; ligeså skulde han være ansvarlig for sine svende, om de gjorde noget galt, medmindre han straks lod dem fængsle og fremsende til lensherren. Hvis en bonde af misforstand kom med urigtige klager, skulde han alene advares om en anden gang at se sig bedre for; men gjorde han det med fuldt vidende, skulde han tilta-

les. For at kunne føre endnu bedre kontrol med fogderne, befalede kongen oprettelsen af et formeligt spionvæsen, idet lensherrerne skulde have „fortroede“ mænd i hvert fogderi, som hvert halvår „uformærket“ kunde indsende rapporter over fogdernes forhold.

Lensherrerne skulde påse, at de bønder, som havde klaget over fogder, ikke bleve forurettede, og derfor selv behandle deres sag, om de senere kom for retten som anklagede, men måtte herved nøje have iagt, at ikke bønderne af denne hensynsfuldhed lod sig forlede til at vise modvillighed imod kongens befalinger. Ingen bonde skulde imod loven besværes med landskyld og leding. For ikke at komme i fristelse skulde fogderne for sin embedstid have bestemte fogedgårde. Heller ikke måtte de drive ulovligt købmandskab, benytte bønderne til sine private transporter eller forbyde dem at handle med fremmede. Kronens indkomster in natura skulde føres did, hvor de kunde afhændes, og når de solgtes i nærmeste havn, måtte bønderne ej besværes med videre transport. Ingen lensherrer eller fogder måtte ved sin embedstiltrædelse tage nogen kendelse af bønderne, selv om disse tilbød det af sig selv.

Når nogen havde en klage, skulde lensherren skrive sin resolution på denne. Hvert år i Februar måned skulde lensherrerne indsende en relation om alt dette til kongen, der med det samme for at opmuntre dem til større iver, lovede dem halvparten af alle de bøder, som faldt.

De fordringer, som denne velmente instruktion stillede til lensherrerne, bleve ikke fuldt ud opfyldte. Lensvæsenets organisation, de administrative distrikters forskellige størrelse, lensherrernes hyppige fraværelser, foreningen af flere langt fraliggende distrikter under en bestyrer med mere sådant lagde

hindringer i vejen for de nye bestemmelser. Allerede i 1634 synes kongen at have erkendt umuligheden af fuldstændig at gennemføre bestemmelsen om lensherrernes visitatsrejser. Der var nemlig for at hindre dem fra at tage ind hos fogderne befalet, at der på passende steder enten hos præster eller bønder skulde opføres huse, hvori lensherrerne kunde tage ind, når de visiterede lenet. Men i 1634 fik flere lensherrer bl. a. statholderen selv, tilladelse til indtil videre at udsætte med bygningen af disse; dog lyder det fremdeles, at de ikke måtte tage ind hos fogderne. Dermed synes tanken om stadige og regelmæssige visitatsrejser at være opgiven.

Samme dag, 29 Juli udkom også det åbne brev om bygselen, der oversendtes til befalingsmændene over Båhus, Akershus, Bergenhus, Trondhjems og Nordlands len. På grund af den norden, som ved fogdernes samvittighedsløshed havde indsneget sig med bygselen, der af dem efter eget behag forhøjedes og forringedes, skulde ifølge dette brev lensherren og lagmanden i forening med sorenskriveren og to af de ældste og fornemste lagrettesmænd i hvert skibrede taksere alt kronens gods for en passende første bygsel og tillige føre tilsyn med, at børnene fik fortrinsret til at overtage gården efter forældrenes død, en ret, som efter den hidtil gældende lovgivning ikke udtrykkelig tilkom dem. Endnu et andet åbent brev om bygsel i Norge, der også udkom 29 Juli 1632, er af interesse; ved dette blev det nemlig tilladt de bønder, der i fejdens tid havde forstrakt kronen med penge, om de måtte ønske sådant, at betale kronen så meget i første bygsel en gang for alle, som deres gårde vare pantsatte for, mod at deres efterkommere senere skulde være fritagne for at give første bygsel, når gården blev ledig.

Da den nye instruktion for lensherrerne skulde holdes hemmelig, var det således ligefuldt nødvendigt at lade udgå en anden forordning, hvoraf alle og enhver kunde få kundskab om, hvilke foranstaltninger der var truffet for i fremtiden at fjærne al anledning til overgreb mod almuen fra embedsmændenes side. Således udkom den omfattende forordning af 29 Juli 1632. Almuen underrettedes i denne om, at lensherrerne havde fået befaling til at påse, at de ikke led overlast, og tage sig af deres sag. Det fremhævedes som hovedregel, at ingen klager eller ansøgninger burde forelægges kongen, forinden de havde været undersøgte og påkendte af lensherren, med undtagelse af de tilfælde, hvori klagen netop gjaldt lensherren selv, eller når det var umueligt at få disse i tale; da kunde de nemlig henvende sig direkte til kongen. Hverken lensherrer eller fogder måtte ved sin embedstiltrædelse indlade sig på imod lovens bud at tage kendelse af bønderne.

Flere af forordningens andre bestemmelser om fogdens underhold på hans rejser, om de tilfælde, hvori en lejlænding havde forbrudt sin gård, om landskyldens beskaffenhed, om tredie års tagen og om støvlehuden, eller den afgift, som fogden havde ret til at opkræve, når en ny lejlænding første gang bygslede en gård, vare ligeledes kun gentagelser eller udvidelser af ældre lovbud. På samme måde var bestemmelsen om, at fogderne ikke inden fogderiet måtte tilforhandle sig odelsgods, drive ulovligt købmandskab eller forbyde bønderne at handle med fremmede til sin nødtørft, også en gentagelse af ældre forordninger. Bøndernes klager havde også foranlediget en nærmere bestemmelse om fremgangsmåden med skattebrevenes offentliggørelse; medens kommissarierne ved herredagen for dette punkt ikke havde kun-

net gøre andet end sige, at når skattebrevet var læst for almuen, så skulde det efterkommes med det samme, blev der nu gjort den indrømmelse, at lensherren skulde udstede en genpart for hvert fogderi, men ikke mere. Det var den sædvanlige hensynsfuldhed mod de klagende bønder, forenet med frygt for at synes altfor eftergivende.

Klagerne fra Tromsø, Vesterålen og Snåsen fremkaldte en bestemmelse om, at indehavere af præbende-pastorater og kirke-tiender, skulde være pligtige til at sørge for vedkommende vikars og kirkes tilbørlige underhold. Med hensyn til indkomsterne af det gejstlige gods bestemtes, at de fire stiftslensmænd med bispen og kapitlet årlig skulde sætte en vis kapitels-takst. Efter disse bestemmelser følger en om arvekøb, et punkt, hvori lovbogen var meget ufuldstændig. Derpå kommer en vidløftig artikel om skydsfærd, der nærmere bekræfter lovbogens bestemmelser og den kongelige forordning af 1622, om hvem der var berettiget til at udstede pas på fri befordring, samt derhos specificerer, hvor mange heste enkelte embedsmænd skulde have på forretningsrejser; tillige blev det bestemt, at statholder og kantsler for eftertiden med to lagmænd hvert år skulde udstede en skyds- og gæstgiver-takst for andre rejsende, der ikke havde sådan ret, og at lensherrerne skulde sørge for oprettelsen af passende skydsskifter.

Efter dette følger to bestemmelser om, at ingen måtte tilkøbe sig trætter eller restanser, for dermed at udsuge de fattige, og at alle restanser såvel som al købmands gæld mindst hvert tredie år skulde op- og afgøres. Derefter kommer en del bestemmelser om værgemål og skiftevæsen, samt til slutning en befaling om, at fogderne ikke

uden betaling måtte bruge bøndernes arbejde i sine private anliggender.

Fra den nærmeste tid ovenpå herredagen i 1631 skriver sig sandsynligvis et forslag, der er indgivet af Jens Bjelke til kongen, hvorledes hans „allernådigste herres indkomst i Norge kan meget tiltage og formeres årlig foruden nogen mands uforrettelse“ [1]). Det er affattet i 12 punkter og bruger en mængde unødige ord, men indeholder desuagtet enkelte ting, der have sin interesse, skønt det kun for en ringe del fremkaldte noget resultat. Således står vistnok hans heri udtalte ønske om, at sagefaldet måtte forhøjes, „og sligt udi den reces bedst kunde indføres, som lagmændene nu til nogle herredage her i landet haver solliciteret om nødvendigen at måtte over den norske loug forfattis“, i forbindelse med den udstedte befaling til at affatte en sådan.

Jens Bjelke fandt det meget urigtigt, at der på mange steder, hvor der var godt kornland, skulde gives huder, kalvskind og salt i landskyld, således at to huder regnedes lige med 24 kalvskind, 1 skæ salt og 1 skæ korn, uagtet det sidste havde betydelig større værdi. Derfor syntes han, at landskylden på sådanne steder burde ydes i korn alene, „og for den forhøjelse, hvad kornet mere kan gælde, at gøres kon: matt: regnskab.“ For det nordenfjeldske skulde der i 1607 eller 1608 være givet en sådan bevilling, at der ikke skulde gives mere end en rdl. i tredie års tage af nogen gård, hvor stor den end kunde være. Dette fandt han ubilligt og foreslog derfor, at tredie års tagen skulde bestemmes efter gårdenes størrelse, således, at der blev ydet 1 rdl. for hvert løb eller spand, som nordenfjelds gik omtrent for det samme; derved vilde kongen årlig vinde mange hundrede daler.

[1]) Findes i rigsarkivet under „finantsvæsen“ mellem kancelliets askivsager.

Om adelen på samme måde, som det var skeet i den sidste fejde, også senere kunde få det privilegium, at deres ugedagsbønder indtil en afstand af 6 mile fra deres sædegårde „skulde være fri for skibsudnævn“, kunde kongen få fuldkommen erstatning ved for fremtiden at pålægge alle, som hidtil ikke havde givet foring, at udrede denne eller andre afgifter, som f. eks. den såkaldte St. Olafs told.

Da der i Norge gjordes stor skade på skoven ved de der brugelige næpebråter, som bønderne huggede og brændte uden landdrottens tilladelse, burde der for hver næpebråte gives landdrotten en hel eller halv tønde næper eller roer. Da kongen var Norges største landdrot, vilde han på denne måde vinde meget. Da der hidtil ikke i Norge var givet tiende af næper eller humle til kongen, kirken og presten, vilde kongen, om en sådan blev påbuden, have endnu større fordele af disse næpebråter. Jens Bjelke oplyste derved, at kvægtienden „sommesteds er efterladt ad tempus.“ For øvrigt viste det sig i 1632, at byfogden i Bergen på egen hånd havde pålagt en sådan næpetiende i Sogn, hvilken da erklæredes for ulovlig.

„Det sjunis og billigt, samt både med gejstlig og verdslig ret at komme overens, at af slags fisk blev given tiende, søndenfjelds så vel som norden, og af den, som fiskes med krog til madfisk, så vel som anden.“ Såfremt kongen en eller anden gang måtte ønske at pålægge nogen mindre afgift, således som den, der tidligere var lagt på skvatmøller, kunde dette passende gøres med fartøjer, idet en fiskerbåd med 2 eller 3 par årer kunde give ½ rdl., en båd med flere årer, en fiskejagt, kalkjagt eller vedjagt 1 rdl. Kongen vilde derved få en pen indtægt, uden at jagternes ejere, hvoraf der ofte var mange om en, vil føle det synderlig.

Til erstatning for den skade, som øvedes ved böndernes tjærebrænding, burde landdrotten have hver 6te tønde tjære; herved vilde naturligvis også kongen have stor fordel. „Eftersom fiskeriet sjunis meget at formindskis her i landet deraf, at altid på de samme grunde og fiskeklakker fanges fisk årlig med krog og snøre", og da mange brugte at rejse om til de steder, hvor der var stængt sild og forsyne sig af noterne, burde der hvert år af fogden bestemmes en eller to dage om sommeren, hvorpå almuen i fællesskab kunde søge efter nye fiskegrunde. Den fisk, som da fangedes, kunde bedst deles mellem kongen, presten og kirken eller i dennes sted de fattige. Hvor der i sildefjordene gjordes forsøg på at gentage de nævnte voldsomheder, burde fogden være forpligtet til at afværge det; hvis det gamle væsen skulde vedblive, så kunde „ingen lykke eller velsignelse bestandigen være hos."

Tidligere havde det været brugeligt, at når nogen havde fordristet sig til at forhugge kronens skove, var derover taget dom og betalt bøder, hvoraf lensherrerne havde beholdt så meget, som deres forleningsbrev tillod dem. Jens Bjelke syntes imidlertid, at kongen, som skovenes ejer, burde have den hele erstatning for skovskaden uden nogen afkortning. Ligeledes syntes han, at hvor der faldt arv, uden at de rette arvinger indfandt sig, burde kongen overalt nyde denne, selv i len, hvor befalingsmændene ikke havde at betale nogen afgift.

XI.

Jens Bjelke og Pros Knutssøn beskikkes til kommissarier for at undersøge fogdernes forhold. Jens Bjelkes misfornøjelse med, at han ikke får noget hovedlen. Kommissariernes forhandlinger i Stavanger, Bergen, Sogn, Søndfjord, Nordfjord og videre nordover indtil Trondhjem, samt tilbagerejse over Dovre, Gudbrandsdalen og Hedemarken. Pros Knutssøn drager til Danmark. Mangler ved lagmand Peder Alfssøns domme.

Allerede et halvt års tid, forinden de i forrige afsnit omtalte forordninger bleve offentliggjorte, var der truffet foranstaltninger til at udsende kommissarier, som på stedet skulde undersøge beskaffenheden af de indkomne klager. For det første fik Jens Bjelke og Tomas Jenssøn nu fornyet pålæg om at skynde sig med at tilendebringe behandlingen af sagerne fra Agdesiden, hvilket da også snart efter skede. Dernæst fik Jens Bjelke og en anden adelsmand, Pros Knutssøn Hørby, det hverv at besøge det nordenfjeldske Norge i lignende øjemed. Disses egentlige kommissorium, der er dateret 23 Januar 1632, pålagde dem at dømme i sagerne mellem de norske fogder og almuen, hvorfor enhver, der havde noget at klage, måtte anmelde dette for kommissarierne, og derefter når han blev indstævnet af disse, møde i rette; hvor kommissarierne forordnede en lagmand eller en anden til at dømme i en sag, skulde det nøje efterkommes, og ligeledes skulde alle lensherrer og fogder være dem behjælpelige ved udførelsen af deres hverv. Dette skede da også på den måde, at kommissarierne overalt lod lagmændene dømme, hvor der forelå klager over en foged fra vedkommende almue.

Foruden dette kommissorium fik de tillige under 22 Maj meddelelse om, at de skulde hjælpe nogle bønder tilrette, hvis andragender bleve dem oversendte, og to dage efter atter en lignende angående en del bønder i Namdalen, der havde klaget over sin foged, Peder Lauritssøn. Ligeledes havde de tidligere under 10 Februar fået pålæg om at iagt-

tage nogle, for øvrigt ikke nærmere anførte punkter og derved se til, at almuen ikke opmuntredes til modvillighed og opsætsighed. Rimeligvis har det været de samme punkter, som de, der opregnes i et endnu mindst i to eksemplarer bevaret uddrag af de ved herredagen indleverede klagepunkter, hvoraf lensherrerne kunde se, hvorom de skulde spørge hos bønderne for at erhverve oplysninger om fogdernes forhold. Disse fire kongebreve ere tilsammen at anse som kommissariernes officielle instruktion. Men i virkeligheden gik deres opgave langt videre, idet allerede undersøgelsen af fogdernes forhold gav dem anledning til at sætte sig ind i administrationens mange brøst. Dette blev også faktisk hovedøjemedet med denne kommissions rejse, medens dens dømmende virksomhed blev af en underordnet betydning i sammenligning med den øvrige.

Nogen tid, forinden denne kommission blev nedsat, havde Jens Bjelke fået kongens tilladelse til i private anliggender at foretage en rejse til sine nordenfjeldske godser og der tilbringe et halvt års tid. Da imidlertid kommissionen også skulde udstrække sine rejser til Nordmøre og Trøndelagen, og Jens Bjelke derved fik anledning til at gøre et besøg på sine derværende ejendomme, synes han at have ladet sig nøje hermed. For øvrigt var Jens Bjelke på denne tid ikke synderlig i humør, da han i de første måneder af 1632 modtog et par breve fra Kristian Fris, der berøvede ham håbet „om nogen bedre og profitligere lejlighed og provincie.“ Han havde om høsten nedsendt sin foged, Nils Harbo, med fornyet bøn om et bedre len, men blev bittert skuffet. Kongen lod ham rigtignok forsikre om, at han var ham „nådigsten velbevågen“, men mente for øvrigt, at det var bedst, om han selv gjorde sig sit gods i Stavanger len så indbringende, som muligt, og at han havde ligeså mange indtægter til sit

embede, som hans formænd. Her var intet andet at gøre end at finde sig i det uundgåelige og takke pent til for at sikre sig kantsler Fris's hjælp ved en fremtidig ansøgning, som han håbede „til gelegener tid vel sin sukces at have", og da godset i Stavanger len ikke viste sig at være til nogen nytte ved disse fortsatte ansøgninger, afhændede han det på denne tid til private. Ganske at skjule sine følelser over dette afslag var ham dog ikke muligt, og han tilkendegav også Kristian Fris, at den tilsidesættelse, som var vist ham, i grunden var en krænkelse af den norske adels privilegier fra 1591.

Det var Jens Bjelke ufatteligt, at han aldrig kunde opnå nogen forfremmelse. Skønt han var Norges kantsler og prøvet i mange vigtige forretninger, sad han dog endnu med Onsø og Nonneseter samt nogle spredte gårde, medens den ene danske adelsmand efter den anden opnåede rigets bedste len. Dog opgav han endnu ikke håbet, men søgte at overbevise kongen om, at denne ikke havde ret til at sige, „at den ene bestilling kunde forhindre den anden", ved netop at vise, at han allerede tidligere havde været overlæsset med forretninger, som ikke tilhørte hans embede, og at det netop var disse, som mest havde forvoldt ham hans store udgifter. For disse anså han sig berettiget til erstatning og kom derfor igen frem med sin gamle erklæring, at „det middel til for^{ne} ekspenses og ulejligheds opretning i nogen måde uden al kongl: mtts: skade og nachdel står udi noget større lens nådigste forundelse (som noget roligt kunde være) hos det, jeg haver, eller derforuden (dog Onsøens lille len for des belejligheds skyld til Ellingård, derudi lenet liggendes og til en refugium på alderdommen (om kongl: mtt: så nådigsten kunde velbefalde) ikke at miste) og udi at måtte og kunne gøre en substitut i min sted til somme lagting at be-

søge (ti jeg kan dog ikke være mere end på et sted tillige) og til kongsdage at udgive, der jeg ikke kan selv tilrække, som og derforuden sker af mig med kongsdagene, at jeg altid haver havt en substitut eller plenipotent i Stavanger len og Bergenhus len (sc: såvidt nordenfjelds, som med kongsdage haver været brugeligt for min tid), og lige sådan plenipotent haver mine formænd havt der og andensteds for mig.“

Efter sin egen påstand havde Jens Bjelke allerede den gang været brugt i 83 forskelligartede hverv foruden de 6 herredage, hvori han havde deltaget, og af hvilke han opgav sine omkostninger ved den sidste i Bergen til 600 rdl. Herved havde han, som han sagde, måttet forsømme sit hus og sine private anliggender, uden nogensinde at have fået den ringeste erstatning. Som nærmere forklaring hertil indgav han med det samme en slags regning over alle sine udgifter i offentlige hverv under følgende titel: „designation på hvis jeg haver tilsat af mit eget, siden jeg kom i denne bestilling anno Christi 1614 in Octobri(?).“ Den første post lyder således: „Er min indkomst af mit eget og min kære hustrus moders gods, hun til mig nu haver opladt, ved to tusinde daler årlig med vist og uvist; de ere opgangen i de 17 år, på det attende, jeg haver været i bestillingen, foruden hvis mig af kon: mat: nådigsten pro officio er forundt, gør så min ekspens af mit eget gods på forne 17 års tid i forne min bestilling 34,000 dlr.“ Herifra vilde han dog trække 16,000 daler, som han havde anvendt til at købe forskellige større og mindre ejendomme, så at der kun blev 18,000 daler igen; fra disse trak han yderligere 4,000, som dels vare anvendte til byggearbejder, dels til hans børns opdragelse. Således var der 14,000 daler tilbage, som han havde anvendt til at leve for i de år, han havde været

kantsler, alene af sine egne midler. Til disse 14,000 daler lagde han end videre 6,000 daler, som han var skyldig, hvorimod han ikke medtog i beregningen, at han under herredagen i Bergen havde fået ind 2,000 dlr. ved at sælge jordegods til lagmanden i Stegen, Jørgen Henrikssøn og senere en lignende sum for sit gods i Stavanger len. Desuden påstod han, at han i 1614 havde havt en gæld af 2,500 rdl. som nu omtrent var betalt. Resultatet blev altså, at han i sin funktionstid som kantsler havde brugt 20,000 rdl. af egne penge, uden at kronen havde givet ham andet vederlag end de forholdsvis ubetydelige forleninger, der vare ham overdragne. Regningen sluttede med følgende ord: „Og er endda min rest i sandhed større, når jeg vil regne, hvad jeg er min kære moder f. Margrete Thott skyldig, nemlig ved 15,000 dlr. formedelst entfang for noget af hendes gods i Danmark af min s: mosters, f. Birgitte Thotts gods, der er bleven solgt, og end videre hen skyldig formedelst noget, jeg casu necessitatis (in naufragio constitutus) [jfr. ovfr. side 97] og i andre måder haver lovet til de fattige og kirker, — — — nemlig over tusind dlr. og derimod ved jeg ikke over tusind daler vis gæld in alles at tilstå“ [1]).

Således vare de tanker beskafne, hvormed Jens Bjelke sysselsatte sig, da han 3 Marts 1632 i Skien modtog det kongelige kommissorium. Han befandt sig netop på hjemrejsen fra Agdesiden, hvor han og lagmand Tomas Jenssøn havde tilendebragt behandlingen af de sager, som der vare blevne dem forelagte. Pros Knutssøn, der var rejst op fra

[1]) Brev fra Jens Bjelke til Kristian Fris, dat. Ellingård 13 Marts 1632, i samll. til danske adels hist. fasc. 16. Hans „designation, på hvis jeg haver tilsat o. s. v.“ findes som bilag dertil. Brevet indeholder desuden nogle oplysninger om Jens Bjelkes deltagelse i kommissionen på Agdesiden, som ere benyttede ovenfor, hvor der var tale om denne.

Danmark over land og først havde søgt Jens Bjelke på Ellingård, fandt ham også i Skien; men desuagtet hengik der en stund, forinden det blev dem muligt at komme afsted. Jens Bjelke var aldrig nogen hurtig mand, og nu var der ovenikøbet en del forretninger, som først måtte tilendebringes. Der skulde således nedsendes en „designation“ over sagerne fra Agdesiden til kancelliet. Jens Bjelke skulde med Kristofer Urne forhandle med adelen og kapitlerne søndenfjelds om en kontribution „til den befæstning i Slesvig“, hvorhos han havde en del forretninger på Kongsberg. Desuden udkrævedes der også tid til at sende underretning om kommissariernes forestående ankomst til dem „som over for^ne^ fogder haver sig beklaget til forleden herredag, at de med deres vederparter skal møde for os, og til hvad tid og sted, og synderlig de, som længst borte haver hjemme, såsom i Jæmteland og Nordlanden, om de og kunde have noget endnu at besvære dennem over.“ Fornemmelig pålagdes det almuen at fremsende på ny de andragender, som de havde indleveret ved herredagen det foregående år.

Imidlertid viste Jens Bjelke sig snart fuld af iver for det nye hverv, uagtet han på denne tid led af øjensvaghed. Han havde desuden altid lyst til at sysle med sager, hvorved han kunde få anledning til at vise sine juridiske kundskaber, og nærede tillige det håb, at han nu omsider måtte få den længe ventede belønning i form af et af de større len. Det var rimeligvis med en sådan udsigt for øje, at han berettede for kantsler Fris, at almuen på Agdesiden havde tilbudt ham og Tomas Jenssøn af erkendtlighed for deres besvær, „at de ungefehrlig halvparten af vor bekostning vilde os restituere, og den anden halvparten mene de fogderne (som dennem havde forurettet) at tilkomme.“ Imidlertid havde de ikke vovet at modtage noget, før de havde fore-

spurgt sig i Danmark, hvorfor Jens Bjelke med det samme bad om „en kopi med tilfældig bud at måtte medskikkes af en anordning, som berettes i Danmark at være gjort, at de, som tager befalinger, skulle holde kommissarierne fri med alting fra deres hus og til deres hus igen.“ Han forsikrede om, at han med største samvittighedsfuldhed skulde udføre sit hverv, og våge over, at „de interesseredes træskhed og forsmitzighed ikke skal forblumme sagerne“, ligesom han vel skulde passe på, at almuen ikke kunde få nogen opmuntring til uvilje og opsætsighed mod fogderne. Om beskaffenheden af den nye kommission havde han et godt begreb fra den forrige på Agdesiden, „efterdi begge slag sager ere konformige med hverandre, og er på begge steder almuen og fogderne mesten del imellem“ [1]).

I April begyndte kommissarierne sin rejse fra Østlandet, idet de lagde vejen rundt kysten, og ankom i de første dage af Maj til Stavanger, hvor de begyndte sine forretninger [2]). Til medhjælpere havde de Nils Harbo,

---

[1]) Endnu under opholdet i Skien lod Jens Bjelke og Pros Knutssøn indhente en erklæring over skatteindkrævningen i Telemarken fra fogden, Jon Tomassøn, hvorefter der hverken i hans eller i hans formænds tid havde været taget hensyn til, hvor mange brugere der var på en gård, men at hver fuld gård havde ydet hel skat, hver halv gård halv skat og hver ødegård fjerdedels skat.

[2]) Om forberedelserne til kommissionsrejsen og om denne findes oplysninger i Jens Bjelkes breve til Kristian Fris af 24 Marts (Ellingård), 9 Maj (Stavanger), 12 September (Næs prestegård på Hedemarken) og 12 Oktober 1632 (Ellingård) i samll. til danske adels hist. fasc. 15, 16 og 20 på det kongelige bibliotek i København og Pros Knutssøns i Maj måned s. å. (Bergen) til Kristian Fris i fasc. 16 af samme samling. Fremdeles findes i rigsarkivet under „betænkninger“, „skatter“, „embedsmænds forhold“ og „landvæsen“ i kancelliets arkiv en række klager og ansøgninger, samt fuldstændige uddrag af disse, hvilke ere benyttede ved denne del af fremstillingen. I adjunkt B. E.

foged over Nonneseter og sorenskriver, Anders Matssøn. Kommissionens forhandlinger åbnedes i Stavanger i overvær af lagmanden, Peder Ravn, og biskop Wegener og varede i denne by, såvidt det kan sees, fra 5 til 10 Maj. Her behandledes de sager, der indkom fra Stavanger len, og sandsynligvis også de fra bønderne under Utstejn kloster, hvis ejendomme lå spredte rundt om i hint len. En stor del af de således indleverede klager angik domme, der formentes at være ubillige, eller som bleve forholdte den, der havde erhvervet dem, fordrivelse fra gården, forurettelse ved markegang, forholdelse af bygselsedler, selv hvor bygselen var betalt, ulovlig forhøjelse af landskyld o. s. v. Hertil svaredes, at dommene måtte holdes, indtil de vare appellerede, at vedkommende dommer skulde udlevere den forholdte dom, og for øvrigt, at lensherre og foged skulde hjælpe klagerne til rette, aldeles som det var skeet ved herredagen i 1631.

Af mere almindelig interesse forekom følgende sager: Stavanger borgerskab begærede, at lenets bønder, især de, som boede i en mindre afstand fra byen end tre mile, måtte få tilhold om, at bringe sine varer til Stavanger. Denne ansøgning fandt kommissarierne ikke „at komme vores kommission proprie ved, som sønderlig betræffer fogderne her i landet og deres anklagere“, især da den i grunden allerede var besvaret på herredagen i 1631. Desuagtet svarede de, at de for dog at give dem noget „kontentement“ havde affattet et forslag, hvorledes al sådan ulovlig handel kunde forebygges, hvilket henstilledes til borgerne selv, enten de vilde følge eller ej. Sorenskriver Henrik Hanssøn havde en strid med lejlændingerne på en ham bevilget

---

Bendixens „efterretninger om Nordmøre og Kristiansund“ (program for Kristiansunds skole 1870) er en del af de samme kilder benyttet.

gård, der besværede sig over at plages med arbejde, og derhos frygtede for at fordrives fra gården. Herom mæglede kommissarierne et sådant forlig, at sorenskriveren lovede bønderne, at han ikke skulde gøre dem nogen uret, sålænge han havde gården; men da lensherren havde bevilget ham alt det arbejde, som af denne gård skulde gøres til Stavanger kongsgård, så skulde de efter den nu trufne aftale yde ham 8 dages arbejde. Peder „Giedeschier“ og Johannes Ueland berettede, at deres forfædre i kong Magni tid havde købt gården Museland med „Giedeschier“ for 16 brændte mærker, hvilket de kunde bevise med sit odelsbrev, men at Museland senere var kommet i andres hænder, „som formenes at være udi den store død og mangfoldige folks ødelæggelse dennem frakommen“, da der kun var nogle umyndige børn igen; svaret lød, at supplikanterne måtte søge gården ved lov og dom. To bønder klagede på menige almues vegne af Suledal over borgermester Povel Knutssøn, der hindrede dem i et laksefiske, hvorover de havde indgivet klage ved herredagen i Bergen; de påstod derhos, at de den gang hverken havde fået sin ansøgning eller kommissariernes svar tilbage, da disse sagdes at være leverede til Peder Ravn, der havde beholdt dem. Svaret lød, at lensherren skulde forhjælpe dem til rette efter den forrige resolution.

Fra Utstejns bønder i Rennesø og Sørbø kom klager over fogden, Ditlev Vrang, der sagdes at tage overvægt, at oppebære ulovlige penge til klosterets bygning, at modtage penge ved siden af den lovlige „tredie bygsel“ og at opkræve ubillig landskyld. Klagen over vægten blev henvist til afgørelse ved dom; da kommissarierne fandt, at vægten overalt var rigtig, men at der var en gammel vedtægt for at tage overvægt (f. eks. 4 pund for 3 pund), fandt de det meget voveligt uden videre at af-

skaffe denne, da de derved vilde gøre fogder, adelsmænd, gejstlige, borgere og odelsbønder ligeså misfornøjede, som lejlændingerne nu var. De pålagde derfor lagmanden at dømme efter loven, skønt denne rigtignok ikke talte et ord om overvægt og således neppe kunde fjærne tvivlene. De øvrige punkter toges ad referendum. Også bønderne på Allehelgens gods havde klager over Ditlev Vrang, efter hvilke der blev taget dom over ham.

Ifølge en ytring i et brev fra Pros Knutssøn skulle kommissarierne, efterat de havde forladt Stavanger, først have besøgt Halsnø klosters og Hardanger len. Af denne grund bliver det forklarligt, at de ikke begyndte sine forhandlinger på Bergenhus før 26 Maj. Imidlertid havde kommissarierne allerede i Stavanger givet svar på de klager, der kom fra klostrets bønder inden Stavanger lens område. Kun et par af disse klager fortjene at omtales, nemlig de, der angik arbejdspenge, som krævedes af jordegne bønder, og den ulovlighed, at odelsbønderne måtte give både odels- og lejlændingsskat.

I Bergen varede forhandlingerne fra 26 Maj til 2 Juni; også her var lagmanden tilstede for at dømme fogderne. Blandt de her behandlede sager forekommer også et par fra Stavanger len. Ligeledes behandledes her et andragende fra de bønder på Apostelsgodset, der boede i Stavanger len, hvilke havde en mængde klager over sin foged, Jens Skive, fordi han tvang dem til at give penge for sin landskyld efter en meget høj takst, og lod dem give ½ rdl. ved indkrævningen af tredie års tagen og en rigsort, når han oppebar landskylden; derhos ansøgte de om at måtte føre sin landskyld til Stavanger og ikke til Bergen. Hertil svarede kommissarierne, at det var tilladt for bønderne, når de vilde det, selv at beholde sin landskyld og betale

den efter landskøb; enhver afgift ved oppebørselen af tredie års tage og landskyld var ulovlig. Ved det sidstnævnte punkt påberåbtes „rigens råds til herredage in annis 1619 og 1613 (sic) given resolution", hvorefter bønderne skulde føre sin landskyld til nærmeste købstad.

Almuen i Os skibrede under Lyse kloster klagede over, at fogden, Albert Berner havde oppebåret det forstrakte sølv, men ikke senere havde ladet dem få betaling, uagtet han havde aftalt med dem, at han skulde give dem halvparten tilbage, da pengene undervejs vare sunkne. Da sølvet var oppebåret efter den daværende lensherres befaling, og bøndernes påstand var bevist, svarede kommissarierne, at han skulde tilfredstille dem efter kontrakten, hvorimod han ikke burde kræve de i denne omtalte arbejdspenge, da han var dømt derfra. Uagtet der således var givet et svar, er sagen også anført mellem dem, der bleve tagne ad referendum.

Hvor der klagedes over for høj landskyld, lød svaret, at gården måtte besigtiges ved 6 mænd, og derpå tages dom; hvor der var usikkerhed om en odelssag, henvistes til lovgivningens bestemmelser, ligesom ved spørgsmål om en lejlændings ret; hvor en mand forholdtes sin ret, blev han opfordret til at stævne sin modpart for de almindelige domstole. Om lagmand, Hans Glads enkes ret til gården Milde handlede et par ansøgninger, idet to bønder, Mogens Olssøn og Jørgen Nilssøn, begge mente, at de eller deses hustruer havde odelsret til hver sin part i gården, og at denne med urette var dømt under kronen, som følgelig ikke havde ret til at overdrage den til andre. Men kommissarierne svarede, at dommen skulde stå ved magt, sålænge den ikke var underkendt af en højere ret. En mand klagede over at være fortrængt fra sin gård af Albert

Berner; han blev dømt til straks at rømme gården, uagtet han først kunde få dommen, når lagmanden var vendt tilbage, efter at have fulgt kommissarierne på deres rejse omkring i lagdømmet.

Albert Berner havde flere sådanne sager; etsteds i Søndhordland havde han fortrængt en bonde fra hans gård, men slap foreløbig for videre ulejlighed ved at betale ham en liden erstatning; på et andet sted anklagedes han for at have krævet ubillig soning for „oprøret" i 1628, uagtet de i den anledning opsendte kommissarier, Henrik Bilde og Sti Pors skulde have frikendt bønderne på en eneste nær. Flere anklagepunkter imod ham fandtes i den lange ansøgning, som blev indgiven fra Søndhordlands almue. Disse bleve tillige med nogle andre af samme sort, der handlede om overvægt, arbejdspenge o. s. v. henviste til lagmanden og påkendte af denne. Han beholdt derfor ansøgningen hos sig, uagtet dens fleste andre poster kun bleve tagne ad referendum. Også disses indhold var tildels meget misligt for „Albert"; han sagdes at have beholdt kirkernes tiende, så intet blev anvendt på disse, og at have nægtet kirkeværgerne den tiende pending, som de tilforn havde havt til løn. Andre klager gjaldt Munkelivs foged, Maurits Bosted, for ulovligheder med bygselsedler, samt Søfren Bondessøn, der i Oluf Parsbergs tid havde været foged, men var afsat i Jens Juels, fordi han krævede fire rdl. i skat, når han skulde have tre o. s. v. samt for at have krævet ulovlige bøder efter oprøret i 1628 o. desl. Den sidste var på denne tid rejst til Danmark.

Også Nordhordlands og Voss almue havde flere ansøgninger, der rimeligvis ere blevne indleverede i Bergen. Klagerne for Nordhordland, der angik de udlæg, hvormed bønderne besværedes til den nye fogedgård, bleve

tagne ad referendum; ligeså en, der kom fra nogle bønder, som efter skriftlig befaling fra lagmand Hans Glad havde udstedt en dom, som denne senere hverken vilde „Reigsset eller felt.“ Derimod lykkedes det ikke almuen på Voss at bevise nogen af sine klagepunkter.

Da Bergenhus len var meget vidløftigt, fandt kommissarierne det hensigtsmæssigst at afgøre de sager, der skulde komme under behandling fra lenets nordlige fogderier, undervejs på rejsen til Trondhjem. 7 Juni vare de, fremdeles ledsagede af lagmanden, ved Brekke i Evindvik, hvor de forhørte de klager, som forebragtes af almuen i Sogn. Blandt de her behandlede sager var der også en klage over Otto Sperling fra bønderne på hans præbendegods, der påstod, at han tog kendelse af dem, før han vilde modtage deres landskyld. Den hele sognske almue havde derhos en klage over den næpetiende, som Bergens byfoged efter deres mening ulovlig tilholdt sig, hvortil svaredes, at bønderne skulde være fri for sådan rettighed, med mindre han kunde fremvise nogen særdeles bevilling eller dom på sådan rettighed. For øvrigt blev sagen også tagen ad referendum. Ved siden heraf havde almuen i Ladvik en særegen klage over den store skydsfærd, hvormed de plagedes „over rette skydsskifte.“ Hertil svarede kommissarierne, at fogden skulde påse, at der på de rette steder, både tillands og tilvands skulde ansættes skydsskaffere, hos hvem bønderne kunde skifte, og at den, som handlede derimod, burde straffes; hvor der ikke var nogen skydsskaffer, skulde lensmanden besørge hans forretninger. Også denne klage blev tagen ad referendum.

Almuen af Lejrdal og Borgund anholdt om nedsættelse i garnisonsskatten på grund af den besværlige skydsfærd over Filefjeld, samt begærede vederlag for

sit udlånte sølv og at måtte beholde tiendekornet for penge efter landskøb. For tiendekornets vedkommende fik de den besked, at de måtte henvende sig til lensherren og træffe aftale med ham, medens de øvrige poster bleve tagne ad referendum.

Simon Nilssøn, der synes at være bleven afsat af Jens Juel, må heller ikke have været af de bedste mennesker. Uagtet det lykkedes ham at afbevise nogle af de påklagede ankeposter, blev der dog flere sådanne tilbage, som angik ulovlige oppebørsler; kommissarierne gav Jens Juel underretning derom og optog ligeledes sagerne ad referendum. Klagerne fra herredagen over arbejdet på fogedgården og ledingsboden bleve atter fornyede og denne gang tagne ad referendum. Klagerne over vægten, bygselen o. s. v. og over de i lenet liggende kræmmere, der tog ubillig betaling for de penge, bønderne fik af dem til skatten, samt en ansøgning om, at der i hvert skibrede måtte være en måletønde, bleve alle tagne ad referendum; ligeså nogle klager over Maurits Bosted og ombudsmændene på de Rosenkrantsers og de Bilders gods. Også fra det gods, der tilhørte fogden i Brunla len, Nils Pederssøn, kom lignende klager, der bleve tagne ad referendum.

Fra Sogn drog kommissarierne til Søndfjord, hvor de 10 Juni på Askevold modtog almuens klager og ansøgninger. En af dem, som her havde noget at anholde om, var presten, herr Jens på Askevold, der bad om, at hans søn måtte få tilladelse til at få kaldet efter hans død. Sagen toges ad referendum; dog er der i uddraget tilføjet den bemærkning: „NB. Er uden afsked undvigt sin tjeneste", uden at det kan sees, enten den gælder fader eller søn. Foruden at begære at få se svaret på sine andragender til herredagen i Bergen, anholdt almuen om forskånelse for

garnisonsskat, forespurgte sig, om hvor meget arbejde og bygning de skulde udrette på fogedgården, og klagede over det udlæg til tinghold, hvormed de bleve plagede. Alt dette blev taget ad referendum, ligesom en klage over for høj leding fra Bremangers almue. To klager fra enkelte bønder over forurettelse af den forrige foged, Nils Busk, bleve optagne til dom.

Foruden en del klager over forholdelse af domme o. s. v., forekom der her også en del sager af mere almindelig interesse. En af disse angik ulovlig skydsfærd og var indleveret fra bønderne på Lungegårds og Apostels gods og en del adelsmænds ejendomme, alt i Sogn, der vare misfornøjede med den skyds, de måtte yde fogderne eller ombudsmændene. Hertil svaredes på kongens nådigste behag med henvisninger til lovbogens bestemmelser, at alle bønder, lige meget enten de boede på kronens eller adelens gods, skulde skydse adelens tjenere, når de rejste i sine herrers hverv, ligesom omvendt adelens bønder på skydsskafferens tilsigelse skulde skydse kongens ombudsmænd og deres tjenere. Også en anden klage fra Sogn kom fore på Askevold; den var fra sorenskriveren, Kristen Anderssøn, der var misfornøjet over, at lagrettesmændene unddrog sig fra at dømme, når de ikke havde lyst. Hertil svaredes, at sligt ikke måtte ske. I anledning af en klage fra nogle bønder i Førde på en gård under Apostelsgodset over, at den forrige foged, Laurits Mikkelssøn havde pålagt dem at give leding, uanseet at tingstuen fra Arilds tid havde været på deres gård, og denne derfor været fri for leding, svaredes, at der skulde tages dom, enten de burde betale leding eller ej.

To bønder fra Indre Holmedal, ansøgte om at få en anbefaling til sin øvrighed, for at de 2—3 gange om året

kunde få præken i Hæstad kapel, således som det var forordnet i den tid, da Laurits Kruse var befalingsmand på Bergenhus (1596—1606), men som nu ikke var skeet på mange år. Kommissarierne svarede, at de herom skulde henvende sig til „slotsherren, som er stiftslensmand", og biskopen, hvilke sikkerlig vilde vide at træffe det bedste. Arne Torssøn på „Fremmer" Hegranes i Jølster havde en ansøgning „anlangende rydningsbols ret på nogen umyndige børns vejgne" imod Nils Pederssøn, hvis ombudsmand havde bortbygslet rydningsbolet Hjelmebrekke, da gården blev ledig, uden at tage hensyn til rydningsmandens nærmeste, umyndige arvinger. Da imidlertid en ombudsmands bygsel ikke skulde gælde mere end på et åremål, så svarede kommissarierne, at herefter de nævnte arvinger skulde være nærmest til at få samme rydningsland, en eller to af dem, så mange, som pladsen kunde tåle; hvis de da fremdeles vare umyndige, skulde en af deres slægtninge tage dem til sig og på deres vegne nyde rydningen for en billig bygsel.

En del bønder af Søndfjord, som havde indgivet en ansøgning „om den lakse-landskylds afsættelse", fik det svar, at fogden derom skulde andrage for sin „husbond" om årsagerne til laksens formindskelse og så træffe bestemmelse om landskylden. Presten på Førde, herr Jakob Olssøn var i uvished om, hvem der skulde kræve bygselen af en gård, som tilhørte prestegården i forening med kronen; denne sag henvistes til fogden, Jørgen Jørgenssøn, forat han skulde lade den afgøre ved dom. Lignende besked fik en kvinde, der ejede 2 pund i en gård i Bremanger, hvori også kronen havde 2 pund, og to bønder i Askevold, der klagede over, at der krævedes fuld leding af 2 ødegårde, som vare bygte fra deres gårde, uden at der var bevilget disse nogen afkortning. En bonde, som ansøgte om, at et af hans børn efter

hans død måtte nyde åsædet på hans gård, fik den besked, at dermed skulde forholdes efter loven og den tids lejlighed.

Fra Askevold fortsattes rejsen langs kysten til Hove prestegård på Statlandet, hvor kommissarierne 14 Juni behandlede alle klager og andragender fra Nordfjord. Disse drejede sig tildels om overvægt, nedsættelse i skatten for de mindre bemidlede, om at odelsbønderne både krævedes for odels- og lejlændingsskat o. s. v. To bønder klagede over salig fru Beate Huitfeldts foged, Herkules, som havde forhøjet landskylden af et laksevarp, og fik til svar, at hvis dette var skeet uden dom, så måtte 6 mænd kende derpå ved lovlig proces. Johanne Tonning forespurgte sig om en sag, som var opført på hendes odelsgrund, men på grund af den høje skatteskyld havde stået øde; herpå fik hun det svar, at om sagen ikke var afdømt, og hun dertil kunde få tømmer af sin egen skov, måtte hun gærne opsætte den og bruge den for den rettighed til kongen, som loven tilholdt. Ligeledes fik hun på forespørgsel det svar, at fogden skulde hjælpe hende tilrette med indkrævningen af de penge (2 eller 4 ß af hver gård), som var lovet hendes afdøde mand, Rasmus Salomonssøn af bønderne i Stryens og to andre skibreder for hans rejse til stændermødet i Kristiania 1628. Endelig var der to bønder, som kom med en klage over, at deres gods var dømt under kronen, uagtet det var så lidet, at deraf ikke burde gives odelsskat. I den anledning svarede kommissarierne, at hvis der var gjort dem uret, burde dommen indstævnes for lagmanden; hvis den da blev underkendt, skulde det meldes til lensherren, forat han kunde lade fogden tiltale, om denne havde forseet sig.

Fra Nordfjord drog kommissarierne til Søndmøre, hvor de dels opholdt sig på Lekanger (16 Juni), dels på

Borgund (21 Juni). Den første klage, som her møder os, var en, som var indgiven af tre bønder over den forrige foged, Jens Davidssøn „for ubillig skatning, formedelst odelsskatten ikke i rette tid betalt var.“ Denne blev tagen til doms. Almuen på Søndre Søndmøre indgav tvende ansøgninger. I den ene begærede de formindskelse på sine gårdes landskyld, da jorden var fordærvet af sand og sø, og fisket havde slået fejl, forlindring på garnisonsskatten o. s. v. Hvor der på en gård boede flere bønder, ønskede de, at hver måtte lægges i skat efter sit brug; ligeledes bad de om, at de, som boede ved søkanten, måtte skatte lige med dem, som boede inde i landet, samt om, „at alle tre parter tiende-korn på en sted må leveres.“ Den anden ansøgning indeholdt derhos enkelte nye punkter; det første af disse angik de borgere, som lå i lenet og formente bønderne at købe til husbehov af andre og tvang dem til at overlade sig al trælast. Dernæst klagedes der over, at sorenskriveren vilde råde alene og ikke lade de seks mænd få noget at sige, når skatten skulde lægges, og når jorder skulde nedsættes eller forhøjes i landskyld, samt at hver mand måtte give 4 ß til den, der skulde fremføre skatten til Bergen. Dette toges for det meste ad referendum.

Stik imod bøndernes klage over Bergens borgere gik en fra disse, der ankede over den ulovlige handel, som imod Bergens privilegier dreves af prester, fogder og formuende bønder. Uagtet ingen mødte for at bevise dennes indhold, blev den dog tagen ad referendum, ligesom en klage fra nogle af Giske bønder over ubillig sagleje. Bønderne i Ulfsten skibrede havde en klage over fogdens tinghold, som blev henvist til dom.

En besynderlig klage over fogden Hans Grimmers-

søn indgaves af Hans Lauritssøn af Bergen, der beskyldte ham for „at have for hannem og flere deris huse tilspigrede, formedelst de udi hårdeste vinters tid ikke vare til byen inddragne, som di efter privilegierne burde, hvoraf han på salt og anden vare haver lidt stor skade.“ Fogden havde imidlertid i det tilfælde handlet efter Jens Juels befaling. En anden klage over hans ulovlige købmandskab var allerede pådømt af lagmanden før kommissariernes ankomt. Derimod toges en ansøgning af samme art, som Hans Lauritssøns ad referendum, hvori borgerne bad om at forskånes for fogdens forfølgelse, når de i den hårdeste vintertid ikke uden fare kunde komme til Bergen, „som di dog efter privillegierne burde, ti de dog deres rettighed i byen til fylleste udreder.“

En klage over den forrige kirkeværge i Ørskoug, Peder Jenssøn, som havde fravendt kirken fem kør, besvaredes af kommissarierne med et pålæg til denne om at skaffe dem tilbage, da de hørte til kirkens inventarium. Jon Jonssøn bad om at måtte yde sin rettighed til kronen, da kongen nu var højeste mand for bygselen i den gård, hvorunder den af ham beboede ø henlå, medens han tidligere havde ydet den til bønder. Herom sagdes der at være gået en dom, som skulde være indført i tingbogen, hvorfor kommissarierne svarede, at tingskriveren, Nils Knag skulde give ham en afskrift; hvis han da var misfornøjet med denne dom, måtte han indstævne den for lagmanden, hvorved fogden skulde varetage kongens interesse.

Fra Søndmøre fortsattes rejsen til Romsdalen, hvor kommissarierne 23—24 Juni var på Vedø prestegård. Blandt dem, som indfandt sig her, var presten i Grytten, herr Jørgen, der klagede over Giske bønder, med hvem det var ham umueligt at komme tilrette, da de ikke vilde

svare til de almindelige ting, og ombudsmanden, Rasmus Lauritssøn boede i Bergen. Under sagens behandling for kommissarierne lovede dennes fuldmægtig, Mattis Hanssøn, at han skulde tilholde bønderne at søge de ordinære ting i Romsdalen. Ved siden deraf blev klagen også tagen ad referendum. En anden ansøgning om fædrift mellem prestegården og gården Sogge, og hvorvidt ødegården, Isterdal med rette kunde bygges fra prestegården eller ej, besvaredes dermed, at fogden skulde lade uvillige mænd skille derom. Provsten, herr Zakarias på Vedø ønskede at måtte få tilladelse til at hugge i prestebordets skove og påstod at have lidt uret ved et deleskil mellem 2 af prestebordets ødegårde, ligesom han androg om at måtte nyde landskyld af nogle ødegårde, som tilforn havde ligget under kirkegodset. Hertil svarede kommissarierne, at hvad skoven angik, da vilde Oluf Parsberg, som „stiftslensmand her og presternes forsvar" sikkert bedst vide at ramme det rette. Med hensyn til det øvrige, da havde fogden, Anders Iverssøn lovet at undersøge, om de omtalte ødegårde vare optagne af kongens almenning eller af prestebordets gods, samt at hjælpe provsten til rette angående delet. En klage fra Oluf Sogge over Mattis Hanssøn, der ikke efter løfte havde overdraget ham den øvrige del af gården, da denne blev ledig, toges ad referendum. Det samme var også tilfældet med en klage fra bønderne i Kors sogn under Bjørnekleven, der besværede sig over den tunge skydsfærd, hvorfor de bad om at få samme forskånsel i skatten, som almuen på Lesja og Dovre. Også fra almuen i Tresfjords skibrede indkom der en klage over den skydsfærd, hvormed fogden plagede dem i sine private ærinder. Kommissarierne erklærede dette for ulovligt, men fandt det på samme tid nødvendigt at

indprente bønderne, at de ej måtte nægte fogden skyds, når han rejste i kongens ærinder.

Sorenskriveren i Romsdalen, Nils Mikkelssøn, der havde en ansøgning „om hans pension på arveskifter“, fik den besked, at han dermed skulde forholde sig efter en anordning, der var truffen ved sidste herredag i Kristiania, forsåvidt det kunde tåles efter de folks lejlighed, som behøvede hans tjeneste ved skifter. Til disse klager og ansøgninger kom endnu en fra seks bønder „over Nils Pederssøn på Huseby i Brunla len for kendelse og arbejdspenge, han begærer af dennem.“ De fik hertil det svar, at de havde første kapitel i landslejebalken at rette sig efter om kendelse. Med hensyn til de påklagede arbejdspenge, svaredes der, at da de ikke længere vare adelsmænds tjenere, måtte det først undersøges, hvad besked Nils Pederssøn havde fået af dem, af hvem han havde tilforhandlet sig dette gods, og sagen derefter tages ad referendum.

Foruden disse andragender forelå der endvidere to fra Romsdalens samlede almue. Hovedklagen gjaldt skattebyrden. Uagtet de kongelige skattebreve fastsatte, at den, der havde odelsgods til mindre end en dalers landskyld, skulde skatte som lejlænding, havde de efter sin egen beretning, uanseet enten de ejede meget eller lidet odelsgods, måttet betale både odels- og lejlændingsskat, foruden på mange steder også dobbelt leding. Almuens bøn om ophævelse af dette misbrug toges ad referendum. Til almuens forespørgsel om, hvad der skulde gives i garnisonsskat af hele og halve gårde, svaredes, at derom allerede tilforn var givet besked. I anledning af samme garnisonsskat påstodes af bønderne, at en fuld gård fra arilds tid havde været regnet for 3 voger fisk, hvorfor de bad om, at det fremdeles måtte forblive derved. Kommissarierne sva-

rede, at den en gang trufne bestemmelse måtte overholdes, med mindre kongen vilde gøre nogen forandring. Desuden ansøgte de om fritagelse for den afgift af ½ rdl for hver fuld gård, 1 ort for hver halv o. s. v., der krævedes som erstatning for bådsmands-udskrivningen. Dette kunde kommissarierne ikke bevilge. Til et andragende om, at der af de gårde, hvorpå der boede flere, kun måtte gives enkelt skat, svaredes, at dermed måtte forblive efter skattebrevet. Af de øvrige klager kan mærkes en over, at fogdens tjenere aftvang bønderne den såkaldte skårfisk eller i det sted penge, som en erstatning for, at de vejede bøndernes landskyld; denne erklæredes for ulovlig, undtagen, når den ydedes frivillig. Om lagmandstolden var der stor uvished, hvorfor bønderne spurgte, hvor højt den skulde betales ved tiltrædelsen, samt om den senere skulde ydes hvert år. Herpå kunde kommissarierne ikke give noget svar, forinden de havde fået besked om, hvordan denne afgift blev oppebåren; dog mente de, at lagmændene dermed fik gøre, som de selv vilde svare til.

I Romsdalen forekom for første gang klager over tingtiden, idet almuen her bad om, at det måtte være nok med to ting om året, nemlig vår og høst, som frå gammel tid var anordnet. Hertil svarede kommissarierne, at vårting og høstting syntes dem mest fornødne, hvor da hver kunde søge sit rette værneting, medens de under forbehold af kongens samtykke fandt, at fylkestinget kunde ophæves, da almuen derved droges fra sit rette værneting.

I anledning af almuens andragende om, at den, som sad på kongens grund, også der måtte opsætte sagbrug, svaredes, at dermed skulde forholdes efter de en gang givne kongebreve, og lensherrens betænkning indhentes, hvor der var tvivl. Ligeledes skulde der forholdes efter loven og de

kongelige anordninger med hensyn til bøndernes og borgernes køb af sagtømmer. Mellem disse tvende klasser var der i det hele taget megen uenighed. Således klagede bønderne over, at de i lenet boende borgere stadig forsøgte at hindre dem fra at købe til husbehov af de fremmede skibe, som ankom i lenet. Hertil svarede kommissarierne, at de i den anledning havde tilskrevet Oluf Parsberg, for at almuen skulde rette sig efter hans bestemmelser, og at fogden skulde sørge for, at de borgere, som drev købmandskab der i lenet, ikke skulde gøre folkene på de ankommende skibe uvillige til at sælge bønderne sædekorn o. s. v. men heller opmuntre dem til at overlade noget for billig pris til trængende. Også over det øltapperi, som dreves på Molde af borgere og andre til almuens store skade, førte bønderne klage, som ledede til, at kommissarierne under forbehold af kongens samtykke erklærede, at det skulde afskaffes, og at en overtrædelse heraf skulde straffes med den tilbørlige vide og med drikkevarernes konfiskation. Endelig bestemte kommissarierne efter almuens anmodning, at fogden og lensmanden skulde have hos sig en rigtig brændt tønde og en bismer, hvorefter bønderne kunde rette sig. Dermed vare kommissariernes forretninger tilendebragte i Romsdalen.

På Nordmøre opholdt kommissarierne sig på Jens Bjelkes gård, Kanestrøm. De ankom did senest 28 Juni og var der fremdeles to dage senere, uden at det bestemt vides, hvor længe deres ophold varede. Bøndernes klager over, at der krævedes for stor første bygsel, toges ad referendum, ligesom deres anmodning om, at misdædere måtte fængsles hos fogden og ikke hos bønderne, og om, at de, som havde små gårde, måtte skatte, eftersom de havde brug til, og ikke lige med dem, der sad på store gårde. Der fremkom også nu enkelte nye oplysninger, som bønderne tid-

ligere havde måttet holde tilbage, da der ikke havde været at tænke på at få sorenskriveren, Laurits Wandal til at indføre dem i klagen; nu derimod havde bønderne ikke benyttet ham, men fået andre skrivekyndige personer til at affatte klagerne således, som de ønskede det. Dog kom der ingen andre klager over sorenskriverens færd, kun over den af alle hadede og frygtede Baltsar Karre. Kunde de blot blive ham kvit, tilbød almuen at give afkald på erstatning for alt, hvad han ulovlig havde oppebåret. Foreløbig fik almuen det svar, at der over hans mislige forhold skulde blive afsagt dom af lagmanden, hvorefter de fik rette sig; men sålænge denne endnu ikke var færdig, måtte de fremdeles holde sig til svaret fra sidste herredag[1]).

En del af klagerne fra Nordmøre behandledes tilligemed dem, som kom fra Fosen, under kommissariernes ophold på Østråt, der synes at have varet en længere del af Juli måned. Ingen af disse klager fra Nordmøre var dog af synderlig interesse.

Af sager fra Fosen len forekom der ikke så få. Sorenskriveren, Knut Hanssøn besværede sig over, at prester, klokkere og andre imod al ret indlod sig på at skrive de fornødne breve ved arveskifter; kommissarierne svarede, at disse skulde afholde sig derfra, da skriveren alene skulde skrive og se til, at enhver ved skifter fik sin ret. Et par andre sager henvistes til lensherren eller de sædvanlige dommere.

[1]) Om forholdene på Grip heder det ved denne lejlighed: „Gripsvær, som er en liden klippe, to mile fra landet udi søen liggendis, ikkun hundrede favne i længden og hundrede i bredden; ere folk derpå, 350 personer, store og små, klage på at udgive større skat, end bønderne tillands boendis, hvorpå di underdanigst begærer forskånsel."

Bøndernes klager over fogdens mislige forhold bleve her, som ellers, tagne til doms, medens en mængde andre punkter i deres andragende, hvorpå de ønskede resolution, toges ad referendum. Dette var først og fremst de gamle klager over skibsskatten, over det udlånte sølv, over skattens udligning o. s. v. Derhos bad de om, at det måtte være dem, som boede ved søen, tilladt at tilbytte sig korn for fisk af almuen tillands i samme herred, — at de, når de kom til Bergen og der købte sig en tønde øl, måtte være fri for den sædvanlige sise, — at de måtte være fritagne for at svare skipper- og styrmandsskat af små jægter, og at de, som roede tilhavs på fiske, måtte være fri for at udrede landvare.

På Ørlandet klagede bønderne over den høje leding, der ikke efter loven skulde være sat af seks mænd, „men i fordum tid af Sorte Oluf Jakobssøn, som udi ledingsbogen skal have ladet indtegne, hvis bønderne hannom for føringen til Byen bevilget havde, og dennom derover siden for leding er bleven tilregnet.“ Denne almues andragende er meget omstændeligt og indeholder tildels en udførlig gentagelse af de poster, som vare påklagede ved herredagen. De erklærede sig meget taknemlige for det svar, de den gang havde fået og begærede kun, at den nye anordning fremdeles måtte overholdes. De fandt det nemlig yderst byrdefuldt, at de, som for det meste var „velb: fru Margrete Thottes og kantsleren Jens Bjelkes bønder og ugedagstjenere“, skulde tages fra arbejdet til disses gårde, Østråt og Tøndel, eller fra sin egen bedrift for at tilvirke kongens tiendesild. Ligeledes vare de meget trykkede af skydsfærden, da her var dårlige veje og lange mile, og bad derfor om at måtte få ret til at tage f. eks. ½ rigsort pr. mil, når de skulde fare i skyds med private, samt at de, som vilde lyve eller true sig

frem for at få skyds, måtte fængsles og føres til Trondhjem. Med lenets foged var de i det hele vel tilfreds, hvorimod de beklagede sig over Jens Bjelkes foged på Østråt, som brugte at lade dem skydse de af hans bekendte fra byen, som kom ud til ham på besøg, i stedet for at give dem skyds fra selve Østråt.

Desuden havde strandsidderne i Bjugn nogle særlige andragender, hvoraf det første var om, at de på sin egen bekostning måtte opsætte og vedligeholde en kirke og give presten 30 rdl. årlig til at lønne en kapellan, som kunde forrette tjeneste ved denne. I det andet ankedes over, at der ofte var mangel på salt, når fisket slog til på det bedste, så at de da for at få mere vare nødsagede til at gøre den farlige rejse til Trondhjem. Borgerne lod nemlig ikke mere salt komme derud, end de selv havde brug for, og om de også en enkelt gang vare villige til at sælge noget, holdt de det i en overdreven høj pris. Af den grund bad almuen om, at det måtte være dem tilladt at købe salt af fremmede, hvilket middelbart vilde tjene til at forøge tienden. Herimod påberåbte Trondhjems borgere sig sin bys privilegier og artikel 32 i recessen af 31 Marts 1615, hvorhos de mente, at om fremmede fik ret til at handle med salt, vilde de snart tiltage sig ret til også at sælge andre varer. Dette vilde efter deres mening være det samme, som at gøre Bjugn til købstad i stedet for Trondhjem og derved formindske kongens indtægt af tolden. Endelig klagede folket i Bjugn over det sildetyveri, som blev drevet, når fisket foregik, idet der da gærne var en hel del, som rottede sig sammen og roede om overalt, hvor der var stængt sild, for at stjæle af denne og dermed senere drive købmandskab uden at give nogen rettighed. At lensherren havde forordnet en strandfoged, var under disse forhold kun til ringe nytte, da

han på grund af den store menneskemasse, som altid strømmede sammen under fisket, ikke kunde udrette synderligt. De bad derfor om, at både disse sildetyve og overhovedet enhver, som lod sig finde på sildevågen efter solnedgang, skulde fængsles og føres til Trondhjem for der at lide sin straf. Strandsidderne i Hasselviken bad om, at de måtte forskånes for den trykkende skydsfærd, da de alene levede af fisket, som oftere slog fejl. Alle disse klager bleve tagne ad referendum.

En klage fra bønderne i Stadsbygdens og Ridsens tinglag indeholdt tildels flere af de før opregnede poster om skatter o. s. v. men ved siden deraf også en del nye, hvilket alt blev taget ad referendum. Navnlig klagede de over den skyds, som en del fogder og borgere samt disses tjenere krævede, når de drog til eller fra sildefjordene. De oplyste derhos, at det tidligere havde været skik, at når bønderne havde ført fogden ind til byen med hans regnskaber, havde borgerne måttet sørge for hans befordring tilbage, medens de nu selv måtte blive liggende for at vente på ham eller også hente ham, når han blev færdig. Fra de samme tinglag førtes også heftige klager over det arbejde, som almuen måtte gøre til Rejns kloster. I Henning Gøes tid skulde de kun havt 3 dages arbejde med pløjning, kørsel af gerdeved o. s. v.; for øvrigt oppebar fogden arbejdspenge og lod det meste af, hvad arbejde der kunde falde på klosterets hovedgård, udføre ved lejede folk. Men siden Klaus Dåes tid var det blevet anderledes; nu havde de bl. a. „treduve læs møg at køre, som aldrig før var sædvanligt; nu må vi slå en dag og derforuden høje og indkøre med vore egne heste og folk, som aldrig før gjordes; nu må vi skære en dag, støvre, indkøre og i hus nedlægge; ellers derforuden må vi hver mand trøske 3 tønder korn og gøre det rent og

i staburet indbære; forrige tid kørde vi ikke mere end to læs ved hver mand; nu må vi hver mand køre seks læs ved." Derfor bad de om, at det gamle forhold måtte blive genoprettet, hvilket af kommissarierne toges ad referendum.

Under opholdet på Østråt behandledes også rimeligvis alle de klager, der vare indkomne fra de nordligere kystegne helt op til Senjen. Almuen i Nærø og Fosnæs gentog sine klager fra herredagen og indleverede desuden flere nye; disse henvistes til lagmanden for at pådømmes af ham eller toges ad referendum. Et af deres andragender angik gården Hof, som for femti år siden skulde have været fogedgård og som de nu atter ønskede måtte være det, „eftersom den tilforn af rigens råd dertil skal være kendt." Fremdeles bad de om at fritages for landvare, hvorom det oplystes, at der i deres egn „om vårdagen" samledes en stor mængde mennesker for at drive fiske, og at da hver bonde på kongens lod måtte udrede ½ ℔ fisk ifølge en anordning af den forrige foged, medens deres naboer nordenfor ikke måtte yde nogen sådan afgift [1]). Endelig oplyste de, at bonden fra gammel tid af havde plejet at få igen af sin fisketiende et bestemt antal fisk for hvert hundrede, hvilket kaldtes tiendekande og betragtedes som en godtgørelse for, at han selv holdt hjæld og hjældeved til tiendefisken, så tiendemanden ikke skulde have nogen besværing med denne, før den var bleven tør. Nu derimod havde fogden tiltaget sig at beholde denne tiendekande efter en vilkårlig takst.

Også Overhalvdens almue kom med et længere an-

[1]) Ifølge det ældste bevarede lensregnskab for Nordland og Finmarken fra 1567, som findes i rigsarkivet (pakke 926) betaltes der den gang over hele Nordland kun landvare i Tromsø len og på Trænen. Jvfr. Keysers efterladte skrifter II, 101 og 330, Norske rigsregistranter IV, 243 flg. og Fritzners ordbog under: landvarða.

dragende, hvoraf følgende toges ad referendum. Først bad de om at måtte have sit rette tingsted på Ranum, om for sædvanlig takst at få beholde tiendekornet og om at forskånes for at føre til Trondhjem den salte fisk, som købtes i andre prestegæld til kongens behov, samt om, at de, hver gang der blev påbudt skat, måtte få høre brevene læse og få en afskrift af dem, og fremdeles at de måtte få så vidt respit, at de kunde få penge fra sine „kreditorer“ i Bergen. Dernæst klagedes over skibsskatten, der her som andensteds opkrævedes uden hensyn til, at den oprindelig var en frivillig sag, samt over, at odelsbønder måtte udrede både odels- og lejlændingsskat. Ligeledes ønskede de at fritages for den afgift, der skulde betales som afløsning for udskrivning til bådsmænd.

Fra almuen i Lødingen, som var underrettet om, at kommissarierne i Juli vilde sidde retterting på Østråt, indfandt dér sig udsendinge med en klage, som var dateret 16 Juni og udelukkende gjaldt skibsskatten. De fandt den meget besværlig ved siden af de andre skatter, da både jordvejen og fisket nu i en række af år kun havde givet et dårligt udbytte; som eksempel på dyrtiden anførtes, at de nu i mange år både vinter og sommer havde måttet give fra 6 til 9 voger fisk for en tønde mel. Under disse forhold havde de en mængde restanser, uden udsigt til at kunne betale. Lensherren over Nordland, Frants Kås, bevidnede at de befandt sig i stor fattigdom, og at de ikke vilde give noget godvillig, uden de bleve krævede derfor; sagen toges ad referendum.

Fra Senjen indfandt sig to mænd med almuens ansøgning, som af kommissarierne toges ad referendum. Disse ønskede at fritages for den afgift, som de måtte udrede for forskånsel for udskrivning til bådsmænd, og som

endog krævedes af „indister“, strandsiddere og husmænd. Dernæst klagede de over det besværlige offerhold, nemlig 1 ℔ fisk af den, som brugte jord, og ½ ℔ af hver husmand, uagtet de derhos måtte holde både kirke og prest, idet bispen oppebar den hele indtægt. Især klagede de over, at han lod Sand kirke aldeles forfalde. Dernæst vare de misfornøjede med den svære skyds, over 30 ugesøs frem og tilbage til fogedgården, uden hensyn til årstiden.

Jens Bjelke forsømte under dette ophold heller ikke sine private interesser. Således undersøgte han nu bl. a., om der var adgang til fordelagtige mageskifter, og udvirkede senere i den anledning en befaling fra kongen til Oluf Parsberg. Derhos foretog han et skridt, hvortil han neppe var berettiget, idet han med flere andre kongebreve også lod læse for almuen forordningen af 20 Juni 1610, der bevilgede den søndenfjeldske adels bønder frihed for ægt og arbejde til kronens slotte, når de boede i en mindre afstand end seks mile fra sine herrers sædegårde. Dette vakte Oluf Parsbergs misfornøjelse, som snart efter foranledigede en nærmere undersøgelse af Jens Bjelkes forhold ved denne lejlighed. Hvad resultat der kom ud heraf, kan ikke nøjagtig sees. Dog synes det, som om Jens Bjelke under sit ophold i Danmark våren 1633 ialfald har opnået nogle friheder.

I slutningen af Juli synes kommissarierne at have gjort en rundrejse i Indherred lige op til Beitstaden, på hvis prestegård de var 24 Juli. En del her fremlagte klager af forskelligt indhold besvaredes med henvisning til lensherren eller til de sædvanlige dommere. Specielt var dette tilfældet med en klage fra Snåsen over, at almuen besværedes mere end andre med skydsfærd over fjeldet til Namdalen, som angaves til 3 mils vej, og over Jæmtefjeldet; her mente kommissarierne, at Oluf Parsberg nok vilde træffe det rette,

dels efter stedets lejlighed, dels efter de ældre forordninger af Ludvig Munk, Tage Thott og andre.

Hovedklagen fra Inderøens fogderi er dateret Fossum i Stod 19 Juli og stilet til kongens „vel tilforordnet, deputeret komissarier at sidde retterting og forhøre sager udi Trondhjems og des underliggendes lene.“ Først og fremst klagedes over, at de i årene 1626 til 1631 havde været plagede med ni lejlændingsskatter foruden en overdreven odelsskat, tvende fæskatter, „så vel som en stor del udi en sølvskat forleden fejdetid udlagt“, hvorfor de anholdt om forlindring i garnisonsskatten. Hvor en gård kunde være sat for højt for landskyld, ønskede de, at denne måtte blive nedsat efter loven. Hvor der boede fattige folk på ringe jorder under et spand, eller hvor to boede sammen på et spand, bad de om, at hver måtte slippe med at betale skat, som for en halv eller en ødegård; ligeledes, at der kun måtte udredes en enkelt skat, hvor flere boede sammen på en gård, hvis skyld kunde udgøre to, tre eller flere spand. Uagtet det gentagne gange erklæredes, at almuen ikke havde noget at klage på den nuværende foged, Laurits Bastianssøn Stabel, var der dog flere ting, som bønderne ønskede forandret, såsom at de måtte slippe at udrede den såkaldte fogedskæppe og give penge til fogedgårdens bygning. Fremdeles anholdt de om at måtte udrede tingholdet efter loven og gammel sædvane, samt begærede en vis takst for, hvad fogden var berettiget til at tage, når han var tilstede ved et arveskifte. Med den ulovlige skyds, som borgerskabets tjenere tiltog sig, var der almindelig misfornøjelse, hvorfor almuen bad om, at den måtte afskaffes. Ligeledes ønskede de, at det måtte forbydes reersvenden på Trondhjems gård, således som han hidtil havde gjort, at forlange 4 skilling, når han

skulde modtage deres landskyld, og 4, når han gav dem landskyld-seddel. Endelig klagedes over, at kirkeombudsmændene, når de skulde købe tjære til kirkernes behov, måtte give 2 rdl. for tønden foruden de andre omkostninger ved arbejdet, men desuagtet ikke fik godtgjordt mere end 2 rdl. i sit regnskab.

Foruden dette vidløftige andragende havde fogderiets almue endnu et andet, der ved siden af de opregnede poster desuden indeholdt klager over den altfor høje bygsel og over, at tjenestedrenge måtte udrede lige så meget i skat, som de havde til løn. Derhos opregnede de, hvor meget de i 1630 havde udredet i skibsskat, og bad om forskånsel for fremtiden, samt anholdt om, at de måtte få ordentlig besked på, „hvad der skulde gives for hvert spand landskyld, når der i stedet toges penge." Endelig bad de om at måtte nyde den fjerdepart af tienden, som var dem bevilget fra gammel tid af. Begge disse andragender bleve tagne ad referendum.

Det samme var også tilfældet med de to klager, som bleve indgivne af „husmændene" på Inderøen og Ytterøens almue. De første klagede nu over, at de altid krævedes for halvdelen af en fuld gårds skat, uagtet de hverken havde ager eller eng, ko eller so, men måtte leje hus af andre og slæbe og træle for sit underhold. Da det faldt dem meget besværligt at udrede så høj skat, ansøgte de om nedsættelse, da „voris fattige kvinder og nøgen små børn derudover må lide både hunger og tørst samt nøgenhed med mere armods vidløftighed, som vi fattige folk ej tør os understå så elendige at andrage, som voris vilkår er." Fra Ytterøen klagedes over de små gårde og over mangel på gode havnegange, hvorfor almuen her bad om at få sæter for sit kvæg i almenningen mellem Mosviken og Leksviken.

Fra Snåsen kom der fornyet anmodning om at få hjælp af kongen til den forfaldne kirkes istandsættelse; dette toges ad referendum og oversendtes til lensherren. Af de øvrige klager skulle vi endnu nævne to. Erik Glasøen klagede over, at hans gård skyldte 2 spand til Trondhjems domkirke og 2 til skriveren på Trondhjems gård, hvilke begge krævede tredie års tage eller landbohold af ham. Kommissarierne fandt, at loven hjemlede denne uret mod bonden, men tog dog sagen ad referendum. Jens Bjelke har senere egenhændig tilføjet på uddraget: „begge Capitulares huer sinn anpart." En anden bonde, ved navn Jon Tønnessøn berettede, at den forhenværende foged, Jens Basse havde overladt ham en gård mod at ægte den forrige besidders enke; men da han opdagede hendes store gæld, havde han nægtet dette, dog så at han lovede hende nødtørftigt underhold og foder til en ko. Herover havde hun klaget til den nye foged, Laurits Bastianssøn, der opsagde bonden, som dog senere gik ind på at ægte enken. Da han ikke selv mødte, kunde der ikke fattes nogen bestemmelse; kommissarierne fandt dog ikke slige vilkår synderlig hensigtsmæssige og mente, at en undladelse af at opfylde dem ikke kunde berettige fogden til at opsige bonden fra gården.

Da kommissarierne på vejen til Trondhjem i de allersidste dage af Juli passerede Stjørdalen, have de rimeligvis afgjort klagerne fra dette landskab, der bl. a. angik den skyds, som almuen måtte yde lagmand, kaptejn, foged og prester over Jæmtefjeldet, ligesom de også spurgte, om de vare forpligtede til at skydse forhenværende fogder, borgermestere og rådmænd. Hertil svarede kommissarierne, at de skulde forebringe det for kongen. Også fra Bakke og Rejns klosters bønder i dette prestegæld kom der særlige andragender; de første vare misfornøjede med, at deres

foged, Kasper Kristoferssøn krævede større skibsskat af dem end af kongens andre bønder. Desuden klagede de sidste over, at hvor der boede flere bønder på en gård, måtte hver give ligeså meget i landbohold, som der før gik af den hele gård. Disse klageposter toges ad referendum.

Omkring den første August nåede kommissarierne endelig frem til Trondhjem, hvor der fremdeles ventede dem en mængde sager. Fra Strinden forelå der en meget omfattende klage, som toges ad referendum. Af denne kan mærkes, at bønderne i Buviken og Børsen vare misfornøjede med at måtte fare i skyds med fogden i Orkedalen; ligeledes anholdt de om, at hver gang en bonde døde, hans børn da måtte være nærmest til at nyde åsædet. De bad også med det samme om at slippe for at føre kannikernes tiendekorn, da dette var et nyt pålæg, og endvidere om at fritages for at yde fogden nathold, hvorimod de ikke vilde nægte ham øl og mad, eftersom det turvis kunde tilfalde enhver af dem.

Fra Herjedalen og Jæmteland indkom en række klager og andragender, som bleve behandlede under kommissariernes ophold i Trondhjem. Herjedølerne bad kun om bekræftelse på sine gamle privilegier og om, at de måtte nyde hver tønde tiendekorn for 3 rigsort efter en anordning, som i sin tid skulde være gjort af Tage Thott og derefter konfirmeret af kongen. Dette toges ad referendum. Jæmterne havde derimod en mængde klager. Hvor der var tale om odelsgods, som var hjemfaldet til kronen efter Kalmarkrigen, blev det alt henvist til Oluf Parsberg. Den tunge fjeldskyds omtales i flere klager, og ligeledes den besværlige transport af alt det, som skulde leveres i Trondhjem in natura. På Stene i Værdalen skulde der være et stabur for disse ting, hvilket Jæmterne havde at opføre og

vedligeholde; dette bad de om, at Normændene måtte gøre, „dog på Jæmternes omkostning.“ Også over ulovlig skydsfærd inden landet og over arbejde høst og vår til fogedgården, kom der klager, som bleve tagne til doms. Derimod toges de fleste øvrige andragender ad referendum.

Lagmand Hans Mikkelssøn ansøgte om at få tilbage en gård, som havde ligget under de tidligere lagmænd, men nu brugtes af sorenskriveren, Jens Mikkelssøn, samt bad om at blive befordret til nogen bedre lejlighed inden selve landet eller også til en norsk lagstol. Kommissarierne anbefalede dette, da så skriveren kunde blive lagmand, hvortil de anså ham vel skikket, idet han havde været der i tyve år „og ved landsens lejlighed såre vel og kender bøndernes gemøtte, som ere vanskelige at omgåis med.“ En prestesøn, som i sidste fejde havde været to gange indskikket i Sverige med „patenter“ fra Peder Grum, berettede, at han den sidste gang var bleven fangen i Sverige og der ført fra det ene til det andet sted, ja endog bleven underkastet pinligt forhør, for hvilke lidelser han nu bad om erstatning.

Under kommissariernes ophold i Trondhjem blev der også foranstaltet en undersøgelse over sammenhængen med de mangler, som man påstod skulde forefindes ved fogden i Namdalen, Peder Lauritssøns skattemandtal. Denne undersøgelse overdroges til den forrige borgermester i Trondhjem, Anders Hellekande og Nils Harbo, som 9 August gennemgik de fremlagte mandtal på Trondhjems rådstue i Peder Lauritssøns egen nærværelse. Det viste sig derved, at flere skatteydere vare udeladte, uden at der var anført tingsvidner for deres forarmelse, ligesom enkelte vare anførte på to steder; desuden fattedes der i mandtallet for Overhalvden fra 1631 ikke mindre end 67 fuldgårdsmænd mod i 1628.

De klager, som indkom fra Orkedalens almue, bleve

rimeligvis behandlede, medens kommissarierne lå i Trondhjem. En del af dem henvistes til afgørelse ved dom, en del toges ad referendum. Den derværende foged, Otto Lorck synes at have været et af de værste eksemplarer af sin stand; omtrent alle de klager, som på andre steder fremførtes mod fogderne, bleve nu gentagne imod ham. Han tog for høj landskyld, krævede fogedskæppen, „så som en vis ordinari rettighed", hver gang en lensherre vekslede, uagtet den fra først af for rum tid siden kun var bevilget for hver gang, der kom ny foged, plagede bønderne med ulovligt arbejde til fogedgården o. s. v. Almuen påstod, at han havde drevet bygsel og støvlehud op til en sådan højde, at udgifterne ved en gårds overtagelse skulde nærme sig stærkt til, hvad man ellers måtte give ved et køb; dette kunde nok ikke Otto Lorck vel benægte, men anførte til sin undskyldning, at bønderne havde sig selv at takke for dette, da de bød hinanden op. Om hans tingrejser kom der også ganske forbausende oplysninger for dagen. Når han skulde drage på ting, undlod han aldrig at kræve tinghold hos den, som var tilnævnt, men tog selv ind på et andet sted, hvor da værten måtte indbyde sine naboer og holde et formeligt gæstebud. Når så alt var færdigt, skulde der „begyndes med en god skåle, som er hans kones skåle"; den som drak denne skål og ikke med skam vilde gå fra bordet, måtte give fogden en buk eller et voksent får, da han ikke vilde tage imod ringere. Da sorenskriveren, med hvem der i det hele taget var stærk misfornøjelse, hjalp fogden ved at nægte almuen at føre klager i pennen, måtte de få andre til at skrive for sig, hvilket de håbede, at kommissarierne ikke vilde tage dem ilde op.

Fra Gulelvens dalføre kom der også en række klager, fra Støren, Singsås, Holtålen og Højlandet, hvilke

dels toges ad referendum dels henvistes til afgørelse ved dom. Bønderne i Melhus og Støren bad om, at Holtålens bønder måtte dele byrden med dem, såfremt de senere hen skulde holde soldater og forsyne disse med våben og ammunition. Over sorenskriverens forhold var der i det hele distrikt megen klage, da han plagede almuen „med møgen foringskab, holdendes tvende tjenere, som aldrig ere rolige,“ og derhos skulde have benyttet lagrettens signeter til at forsegle, hvad domme han selv vilde. Derhos bad almuen om, at fogden måtte forpligtes til at nedlægge på hvert tingsted en genpart af skattebrevet med påskrift om, hvor meget der var oppebåret, og at han ikke for eftertiden måtte drage til tinge med så stort følge, som han nu plejede. I Holtålen var der megen misnøje med fogden i Herjedalen, som plagede almuen med transport af de varer, som han solgte til bønderne i sit distrikt; dette var meget trykkende, fordi de ofte selv på grund af frosten måtte hente sit korn så langt borte, som fra Hedemarken og Gudbrandsdalen. I dette prestegæld ønskede almuen fremdeles at måtte nyde den frihed for halv skat, hvorpå de havde privilegium; imidlertid oplyste de, at de gamle breve, som hjemlede dem dette, for rum tid siden vare opbrændte på gården Ydsæt. Almuen i Singsås klagede også over, at deres gamle privilegier vare bortkomne. Endelig klagede Holtålens almue over, at „Finnerne eller Fjeldlapperne“ ofte gjorde dem „overvold og skade på djur at vejde udi voris almenninger og lejemål, så vi fattige folk ikke tør uden livsfrygt og fare søge vanlige næring udi voris tilfælles fjeld og vej[de]-skove.“

I slutningen af August forlod kommissarierne Throndhjem. På rejsen sydover blev de liggende et par dage på Opdals prestegård, dels for at afgøre nogle sager fra Trøndelagen,

som endnu stod igen, dels for at behandle Opdølernes egne klager. Flere, som ikke fandt sig tilfreds med den første afgørelse, eller som tidligere havde fået udsættelse og anmodning om at komme igen, indfandt sig nu for at høre kommissariernes sidste ord i sagen. Endnu på Hjærkin, hvor de var 27 August, kom der nogle sådanne. Opdals almue fremviste sine gamle privilegier, hvorefter de „altid udaf arilds tid og udi alle kongelige tider“ havde været frie for at betale skat, såsom de boede under „et meget tungt fjeld.“ Da de desuagtet vare blevne krævede for skat i de foregående lensherrers tid, havde de klaget og fået det svar, at de nu ikke mere end før skulde besværes med skat.[1]) Ligeledes var der megen misfornøjelse med skydsfærden, dels på grund af, at mange kom rejsende uden pas og krævede fri befordring, dels fordi folkene på Tofte, den gang det øverste skifte i Gudbrandsdalen, tog sig den frihed at føre de rejsende blot til Rise, en mil i syd for Opdals prestegård, medens de selv måtte skydse helt fra denne og til Tofte. Dovre almue havde også på egen hånd indladt sig på at bruge Opdølernes fiskevand i fjeldet. På grund af mangel på en bestemt takst var bygselen for et spand stegen fra 12 til 15—16 rdl, ja mere; derfor anholdt de nu om en sådan takst.

Efter afslutningen af den store rundrejse, havde det oprindelig været Jens Bjelkes og Pros Knutssøns hensigt at rejse til Danmark og der personlig forebringe kongen udfaldet af sine undersøgelser. Herfra blev imidlertid Jens Bjelke forhindret, idet han på hjemvejen blev spændt på benet af en hest, hvortil der slog sig „anden ulejlighed,“ så at

[1]) Hösten 1632 var i Opdal meget mislig. Om sommeren havde kornet næsten ikke sat kærne, og om høsten kom der tidlig frost, „så at det slet forgik.“

han ved sin ankomst til Næs prestegård måtte give sig under kur af en „badskær.“ Pros Knutssøn måtte da drage til Danmark alene og blev i den anledning, som Jens Bjelke skrev til Kristian Fris, forsynet „med skriftlige relationibus under begge vores hænder og med hosføjede dokumenter derom;“ han kunde derhos mundtlig „vide al lejligheden så exqvisite at berette, at derudinden ringe eller intet skal desidereres,“ da han havde „været meget flittig undervejs både at observere og annotere alle reqvisita og ikke ringe forfaring haver bekommet i de norske sager, og videre kan progressus temporis give.“

Lagmændene havde overalt ledsaget kommissarierne på deres rejse inden ethvert lagdømme og fældet dom over de forsømmelige og uredelige fogder. Det havde herved vist sig meget vanskeligt at opnå overensstemmelse mellem de forskellige lagmænds afsagte domme, da de ikke havde havt noget lovsted at holde sig til ved straffens fastsættelse. Den, ved hvis domme der klæbede flest fejl, var den af Jens Bjelke nylig så varmt anbefalede Peder Alfssøn, Trondhjems lagmand. Jens Bjelke var nu også meget mild imod ham, idet han beholdt hans „judicial-sententser“ hos sig, medens de øvrige sendtes til Danmark med Pros Knutssøn. Dette gjorde han, „forat i tide heller kunde remederes udi samme sententser, hvis mangler og forseelser, som derudi kunde findes, end at kongl: majt: min allern. herre altfor meget skulde fortørnes derover, eller at fornævnte lagmand straks udi sin bestillings begyndelse skulde komme i nogen ulejlighed eller fordagt, og helst ikke, om han endnu forderlig vilde rette forskrevne mangler, siden hannem derom fra mig er given varsel.“ Af den grund kaldte Jens Bjelke endvidere Peder Alfssøn til Ellingård, hvor han indfandt sig i Oktober og under kantslerens vejledning rettede på sine

domme, inden de sendtes til Danmark. Jens Bjelke mente, at skylden skrev sig fra Peder Alfssøns egen eller hans skriveres ukyndighed, og bad derfor „venligen og flitteligen på hans vegne, at altingest in optimam partem må optages hos hr. kantsler og sandt interpreteres, efterdi en dommeres embede er et vanskeligt kald, som hr. kantsler vel ved, og man sig snart derudi kan fortænke og forgribe, helst førend man får usum hos præcepta legis et constitutionum, som jeg formoder, han efterhånden vel gør, og flinks dertil at hjælpe (sic), at han vel haver studeret og peregrineret og med godt folk stedse omgået i s: Peder Iverssøns tjeneste og i andre måder; er og vel forfaren i gammel norsk skrift at læse etc. hvorfor herr statholder Kristofer Urne og jeg hannem også til det bedste haver rekommenderet."

Ifølge Jens Bjelkes erklæring skulde Pros Knutssøn have havt store udgifter på denne rejse; sine egne angav han til ikke langt fra 1000 rdl., som han ikke havde kunnet opdrive uden ved at sælge noget gods, hvorfor han nu på ny greb lejligheden til at bede om et større len. Tonen i hans breve var dog ikke denne gang så tillidsfuld, som tilforn.[1])

[1]) Kommissionens tvende underordnede hjælpere fik et honorar i penge, 100 rdl. for hver, der bleve dem udbetalte af Jens Bjelkes afgift af biskopsgodset.

XII.

De skyldige fogder straffes med embedsfortabelse eller bøder. Kommissariernes forslag. Kongen befaler Jens Bjelke og Kristofer Urne at anstille nye undersøgelser om skattevæsenet, retsplejen m. m. Forordning af 15 Marts 1633. Den påtænkte nye recess. Jens Bjelkes rejse til Danmark 1633. Herredagen i Kristiania 1634. Jens Bjelkes sygdom på Tøjen. Fogderne få fast løn. Forordning af 24 Oktober 1634.

I de fleste tilfælde, hvor lagmændene under kommissariernes rejse havde afsagt dom i anledning af fogdernes forhold, synes dommen at være gået dem imod. Men disse domme skulde ikke eksekveres, forinden de vare forelagte kongen, der kunde skærpe eller formilde dem. Kristian IV synes selv at have været mest tilbøjelig til strenghed. Jens Bjelke og Pros Knutssøn rådede derimod begge til at vise mildhed og lade fogderne for denne gang slippe med en „pecuaria poena," da de havde „hustruer og mange børn," men formodentlig også for at forhindre bønderne fra at blive altfor „inflati." Ti dette hensyn spiller en stor rolle ved disse reformer. Medens kongen således endnu ikke havde bestemt sig for, hvilken fremgangsmåde han vilde vælge, trak det ud med afgørelsen, og denne mellemtid benyttedes endog af Maurits Bosted, der nu var kommen efter til Danmark, til at intrigere imod Pros Knutssøn, — rigtignok uden held.

Først i Marts 1633 faldt den endelige afgørelse. For enkelte fogders vedkommende, som Baltsar Karre lød denne på embedsfortabelse, medens andre slap med bøder. Samtidig hermed blev der også truffet anstalter til at undersøge fogdernes forhold i de egne, hvor der endnu ikke havde været nogen speciel kommission. Ti hvad Kristian IV vilde have, var en fuldstændig udrens-

ning af den hele fogedstand. Dette blev imidlertid kun for en del opnået; roden til ondet lå for dybt til, at det kunde udryddes med et eneste slag. Det lader ikke en gang til, at de fogder, som vare dømte i bøder for sin mislige embedsførelse, derved have lidt noget skår i sin anseelse; flere af dem genfindes ialfald senere i betroede stillinger, som borgermestere, stiftsskrivere o. s. v. Af lagmændene fik enkelte, deriblandt også Peder Alfssøn en skrabe for sine domme, medens Hans Mikkelssøn i Jæmteland på grund af sit udmærkede forhold fik løfte om en mere indbringende lagstol og kort efter blev lagmand i Stavanger.

Idet kongen havde givet sin erklæring om de forsømmelige fogders skæbne, var det øjemed opnået, der var angivet i kommissariernes instruktioner som hensigten med deres udsendelse. Men der var dog ikke gjort noget for at hindre de samme misbrug fra at gentage sig, når en tid var gået, og straffen var begyndt at glemmes. Det var imidlertid netop kongens hensigt at indføre hensigtsmæssige reformer i den norske administration og fortsætte på den efter sidste herredag begyndte bane. I overensstemmelse dermed havde også Jens Bjelke og Pros Knutssøn opfattet sit hverv og overalt stræbt at sætte sig ind i forholdene og bringe alle mangler frem i dagen. Nogen fuldstændig indberetning om, hvad de havde seet, og hvad de antog burde omdannes, har de dog neppe afgivet. Pros Knutssøns mundtlige referat for kongen og dennes kantsler har vistnok her været det væsentlige, og de af Jens Bjelke omtalte „relationes,“ kun været løse optegnelser til støtte for ham selv og vejledning for Kristian Fris; to af dem ere endnu bevarede. Man ser af disse i korthed, hvad det er, som kommissarierne især har anseet det for værd at undersøge, og hvorpå deres forslag har gået ud. Hvad der heraf skriver sig fra Jens

Bjelke, og hvad der tilhører Pros Knutssøn, er vanskeligt at afgøre; dog tør man antage, at alt, som angår retsplejen, udelukkende er Jens Bjelkes. I det hele taget har han ved denne lejlighed, uagtet han vèd sin sygdom var forhindret fra at indfinde sig hos kongen, øvet en ikke liden indflydelse på dennes beslutninger.

Det første punkt, hvorpå kommissarierne havde havt sin opmærksomhed henvendt, og som omtales i disse optegnelser[1]), var skattebyrden og dennes ulige fordeling, navnlig hvor gårdene vare meget udstykkede. Denne udstykning skulde, efter hvad der blev opgivet, have sin grund i bøndernes frygt for udskrivning, idet de overlod sine børn små pladser, som derpå fogder og jorddrotter lod dem få for at drive bygselen op. Ved den måde, hvorpå man opkrævede skatten, fremkom også de største urimeligheder, idet der gaves gårde med en ganske ubetydelig skyld, der måtte betale det samme, som andre med meget høj skyld. Kommissarierne udtalte i den anledning det ønske, at skatten måtte sættes efter hver gårds landskyld, og at der måtte udarbejdes et fast skatteregulativ. Ligeledes mente de, at man burde forbyde en altfor stor udstykning af gårdene. På flere steder måtte odelsbønder betale både odelsskat og lejlændingsskat, hvilket nu foresloges afskaffet. Hvad ledingen angik, foreslog kommissarierne, at den overalt burde opkræves i samme forhold efter landskylden, uagtet dette vilde medføre en indskrænkning i kronens indtægter. Ligeledes fore-

---

[1]) Begge optegnelser findes i rigsarkivet (kancelliet — „betænkninger,") den ene med titel: „Kort fortegnelse på de største og fornemste besværinger, som almuen nordenfjelds i Norge for Jens Bjelke og Pros Knutssøn androge og ad referendum bleve optagne" o. s. v. — den anden: „memorial til herr kantsler om di breve, over di norske besværinger forfatte ere."

sloges, at der efter gårdenes landskyld måtte sættes en fast bygseltakst.[1])

Hvor indbyggerne af et distrikt tidligere havde havt hel eller halv skattefrihed, anbefalede kommissarierne, at de fremdeles måtte beholde denne. Ligeledes foreslog de — ialfald for Trondhjems len —, at kongen skulde overtage bøndernes part i defensionsskibene og lade disse få sine udlagte penge tilbage. For Nordlands vedkommende havde lensherren oplyst, at almuen ikke havde råd til at bygge jægter, end mindre monterede skibe, og „tilmed er deris kredit ude til Bergen, så de lide stor nød."

Over sorenskrivernes forhold fandt kommissarierne, at der kunde føres grundet klage, navnlig med hensyn til deres selvrådighed ved skatteligningen, hvor de ofte ikke tog hensyn til lagretten, ligesom de ofte benyttede lagrettesmændenes signeter til at forsegle, hvad domme de selv fandt for godt. Det eneste middel herimod antoges at være en fuldstændig omdannelse af retsvæsenet, hvorved sorenskriverne ligesom de danske herredsfogder fik hele den dømmende myndighed, medens lagretten ikke skulde have noget at sige uden ved markeskil, skovgang o. s. v. på samme måde, som de danske sandemænd.[2]) Da bønderne hverken kunde læse eller skrive, var lagretten i regelen nødsaget til at „samtykke",

---

[1]) Herved er dog at mærke, at Kristofer Urne og Jens Bjelke allerede i henhold til en befaling fra 1632 havde udarbejdet et forslag til en sådan, men at Kristian Fris eller vel rettere kongen selv havde fundet dette lidet tilfredsstillende. Brev fra Kristofer Urne til Kristian Fris, dat. Akershus 17 Marts 1633 i samll. til danske adels hist., fasc. 17, og til rigens hofmester og kongens kantsler, dat. Akershus 26 Novbr. 1632 i rigsarkivet (kancelliet — „betænkninger")

[2]) Jvfr. Osterson Vejles glossarium juridico-Danicum, (2 udg. Kbhvn. 1665) pag. 686—691.

hvad sorenskriveren oplæste for dem, og kom derved ofte i ulejlighed for domme, som de neppe selv vidste, at de havde afsagt, medens sorenskriveren gik fri. Den foreslåede nye ordning vilde i det sted lægge ansvaret på sorenskriverne og hindre dem fra at skyde sig bag lagretten. Men så var det også nødvendigt, at ikke „hver løs, ukyndig dreng," som havde patroner i Danmark, blev sendt op til Norge som sorenskriver uden at kende „landsens vis eller lougen;" hvad man behøvede, var „dygtige, forfarne, landkyndige og oprigtige mænd." For at få sådanne var det bedst, at „dennom heller nogit mere til løn bevilgis."

Denne tanke at skaffe de underordnede embedsmænd fast løn eller på anden måde forbedre deres stilling lå på denne tid Jens Bjelke i høj grad på hjærte, hvorfor han, da Pros Knutssøn drog til Danmark, specielt berørte denne sag i et brev, som han medgav ham til Kristian Fris. Han fortalte heri, at han mueligvis, om det blev forlangt, kunde anvise en måde, „hvorledes fogderne her i Norge med kongl. maj.ts mindste skade og bøndernes mindste besværing og uden kæremål kunde forordnes en vis ordinarie løn herefter til tarvelig underholding, såsom en tjeners, og dog så, at de uden spot kunde holde deres stand og betjene deres bestilling; ti de dog her i landet behøver gemenlig mange tjenere for fogderiernes vidløftigheds skyld." Kort tid efter gav han atter en nærmere antydning af den måde, hvorpå han havde tænkt sig, at dette kunde ske, nemlig ved at bevilge fogderne en daler for hvert spand eller skippund tunge, som de bortfæstede.

Af disse breve fremgår, at Jens Bjelke også har havt andre forslag, hvori Pros Knutssøn ikke havde nogen del, og disse har man rimeligvis bevaret i en memorial, som har fået den smukke titel: „middel næst Guds hjælp til al-

muens forbedring i Norge på formue efter deris forarmelse af adskillige årsager." [1]) Han gentager heri flere af de forslag, som findes i de nævnte optegnelser, og kommer ved siden deraf med en del nye, f. eks. om afskaffelse af den hidtil brugelige overvægt. Fremdeles foreslog han, at adelen ikke måtte oppebære mere i ombudspenge af sine bønder end det halve af landskylden og i fodernødspenge ikke mere end en rdl. af de bedste gårde, medens odelsbønder, hvis lejlændinger skyldte kronen arbejde, ikke måtte tage arbejdspenge af dem og kun halvt så meget i fodernødspenge, som adelen. Af den nye forordning om skovhugsten af 1632 ventede Jens Bjelke sig gode følger, når bønderne først kom i vane dermed; „ti sådan er den gemene mands natur her i landet, at hvad vane di kommer udi, den bliver di fast ved, enten den er ond eller god, gavnlig eller skadelig; og er noget „trøchhaar" til i begyndelsen at bringe udi vanen, endog udinden det, di selv kan have godt af, såsom små børn i skolen, der ikke ved deris eget gavn." Af denne grund burde bønderne kun have lov til at sælge sin trælast gennem visse, dertil ansatte mænd, ligesom der årlig burde sættes en vis takst på lasten på samme måde, som de hollandske skippere gjorde sig imellem. I alle sager, som ikke angik liv eller ære, burde sorenskriveren dømme alene uden lagretten. Odelsløsningsgæld burde ikke kunne stævnes efter ti eller tyve år og kommissioner ikke anordnes, undtagen hvor det var kongens sager. I anledning af det tiltagende betleri foreslog Jens Bjelke, at det burde forbydes enhver at tigge

---

[1]) Findes i rigsarkivet (kancelliet — „landvæsen.") Som Jens Bjelkes fleste memorialer er den af et besynderligt format, meget lang og smal. Jens Bjelkes breve til Kristian Fris af 12 September og 12 Oktober 1632 i samlinger til den danske adels historie fasc. 16 og 20 på det kgl. bibl. i Kbhvn.

udenfor det fogderi, hvori han var født, og at derfor fogder og lensmænd en gång om året burde holde en almindelig ransagning. Da bønderne forsømte sit arbejde ved de mange „rumhellige dage,“ burde de få befaling til på disse at opsøge nye fiskegrunde. At udtappe øl på helligdage burde være forbudt; ligeså den tobak, hvormed bønderne især langs søkanten vare komne i uvane. Bønderne burde betale penge, forat deres drenge kunde være fritagne for udskrivning, og derved beholde dem hjemme. Ligeledes burde de være nærmest til at bruge de sagbrug, som lå 2—3 mile fra købstæderne. Borgerne måtte ikke forurette almuen i handel, og når de med urette tilpantede sig odelsgods, burde dette være helt eller halvt forbrudt. Intet bryllup burde vare over en dag, og ingen mad derved stå på bordet mere end 2—3 timer; ved begravelser skulde kun de nærmeste få mad. Heller ikke burde bønderne klæde sig over sin stand, men kun gå i vadmel, skind og strielærred; på helligdage kunde de dog gå med „nogen tarvelige kraver eller halsklæder,“ men aldrig med snorer eller „fraadtzer.“ Ved arveskifter og lignende forretninger burde fogden hver gang have en rdl. og intet videre, medens der nu gærne tilberededes en mængde øl, fogedtønden, som det kaldtes.

Kongen tog meget hensyn til Jens Bjelkes og Pros Knutssøns forslag; hvad de havde berettet om skattevæsenet, foranledigede ham således til at tage dettes tilstand under ny overvejelse, indtil han bestemte sig til at foretage en fuldstændig omregulering deraf. De nye undersøgelser, som vilde blive nødvendige i den anledning, overdroges atter til Jens Bjelke, som denne gang fik statholderen, Kristofer Urne til medkommissær. Et kongeligt missive af 14 Marts 1633 gav dem de i denne henseende fornødne meddelelser. Kongen erkendte i dette missive, at skatterne vare ulige fordelte og byrde-

fulde, og vilde derfor have et bestemt regulativ, hvorefter udligningen af skatterne kunde foregå på ensartet måde over det hele land. I den anledning skulde de på tre til fire forskellige steder holde møder med lensherrer, lagmænd og nogle adelsmænd, ligesom de fra rentekammeret skulde få sig tilstillet et overslag over samtlige lens skatter og fra lensherrerne fuldstændige mandtal med andre oplysende dokumenter. Kongen håbede herved at få fuldstændige matrikler, der angav gårdenes forskellige størrelse, som hele, halve og øde gårde med deres beskaffenhed. Når dette regulativ var udarbejdet, skulde lagretten fordele skatten i overvær af foged og sorenskriver, dog så at disse ikke fik noget at sige, „uden nogen meget kendelig forurettedes."

Et forslag fra Jens Bjelke og hans medkommissær på Agdesiden om, at skatten overalt skulde oppebæres med 4½ ort i stedet for en rigsdaler, vandt ifølge det samme missive ikke kongens bifald; han vilde i det sted have noget andet, som mere „med landsens meste villighed og gode samtykke kan ske." Men fremfor alt vilde han, at man skulde modarbejde den opfatning, som på denne tid begyndte at indsnige sig, at skatterne alene skulde udredes af kronens bønder, og derimod adelens lejlændinger og odelsbønderne være fri. Ligeledes erklærede han, at ledingen var „en sær rettighed, som kronen altid fulgt haver," og hvorfra ingen, der var pligtig til at udrede den, måtte tro sig fritagen. Fremdeles kunde de distrikter, hvor kornet plejede at fryse bort, fritages for skat, mod at rigere egne fik pålæg. Heller ikke fiskerierne burde tages med ved fastsættelsen af dette regulativ, da disse vare uvisse, skønt landet rigtignok havde stor fordel deraf; de, som drev dem med møje og fare, burde derfor ikke plages altfor meget. Da loven ikke omtalte andre tilfælde, hvori odelsgods kunde forbrydes, end når

ejeren begik nidingsverk, ønskede kongen også at se et forslag, hvorledes de skulde stå til rette, som ikke opgav sit odelsgods, når der skulde betales skat.

Ved de møder, som nu skulde holdes i anledning af skatteregulativet, burde der også forfattes en takst for bygselen, ligesom der med det samme burde overvejes, hvorvidt det kunde forbydes, at altfor mange lejlændinger nedsatte sig på en gård.

Slutningen af missivet indeholdt svaret på Jens Bjelkes og Pros Knutssøns forslag til reformer i retsplejen. Kongen pålagde nu Kristofer Urne og Jens Bjelke at overveje, hvad lagmænd og sorenskrivere skulde have for sit arbejde, og inden hvilken tid de skulde være færdige med sine domme; derhos skulde de tilkalde folk af alle stænder, og med disse undersøge „om ikke gavnligt, at den sorenskriver (dog at lagretten forrettede markeskil, skovgange og deslige, item livssager, som nævn eller oldinge) fornemlig dømmer og svarer dommen, og lagrettesmændene, tvende af de fornemste, som altid skulde være visse mænd, samtykte og medforsegglede, dog ikke fik deris signet frå dennom, ej heller svarede til dommen, uden di samtykte og då alene til den forurettedes skade; eller og, om ikke gavnliger, at sorenskriver var som herredsfoged og rådde dommen og havde der noget fore og svarede selv dommen.“ Ligeledes skulde det undersøges, hvorledes man til sorenskrivere kunde få dygtige folk „og ikke drenge,“ samt om det var mueligt, at tingene kunde holdes på bestemte dage.

Fremdeles ønskede kongen en erklæring om overvægt og om sagbrugsvæsenet, samt om fogdernes løn, der i de større distrikter kunde sættes til 50 eller 80 rdl., i de mindre til 30 eller 50 rdl. Til slutning opfordredes Kristofer Urne

og Jens Bjelke til at fremsætte, hvad andre forslag de selv kunde finde på til landets gavn.

Ved et andet kongebrev af 27 Marts fik Kristofer Urne og Jens Bjelke endvidere befaling til at erklære sig om den landvare, hvorover almuen i Trondhjems len havde ytret sin misfornøjelse, — om skipper- og styrmandsskatten i det nordenfjeldske, samt om Nordfarerne burde fritages for sise af det øl, som de købte i Bergen.

Hovedudbyttet af kommissionen blev således nærmest et kongeligt løfte om betydelige reformer, som bebudedes gennemført i en nær fremtid. Ved siden deraf udkom imidlertid en ny forordning til skærpelse og udvidelse af de tidligere fra 1632, der vare offentliggjorte, medens kommissionsrejsen stod på. Denne nye forordning „om lagmænd, fogder og anden forholdning udi Norge“ af 15 Marts 1633 pålagde lensherrerne at føre streng opsigt med sine underordnede og bød, at lagmænd og sorenskrivere skulde føre ordentlige tingbøger, som skulde indleveres til lensherren, når de vare udskrevne. Fogderne skulde have bestemte fogedgårde, som de selv skulde vedligeholde; til lagrettesmænd skulde tages visse mænd i hver skibrede, som ikke måtte levere sine signeter fra sig. Arbejdspenge, natholdspenge, skårfisk og andre ulovlige pålæg skulde være afskaffede o. s. v. Derhos formanedes almuen til ikke at fortolke de nye bestemmelser, som en opfordring til at vise ulydighed mod øvrigheden.

Denne forordning er især bygget på de klager, som indgaves over fogderne, medens et par mere specielle kongebreve, der samtidig bleve udstedte, indeholder svaret på enkelte klager, der vare tagne ad referendum.[1]) Kun de

[1]) Sådanne kongebreve udkom også i anledning af enkelte distrikters indgivne klager f. eks. de fra Lejrdal. Derimod blev Op-

færreste af disse har dog foranlediget et sådant direkte svar, flertallet af dem havde derimod afgivet det væsentlige materiale for kommissariernes forestillinger og vilde således atter blive taget under nøje overvejelse og i sin tid, når de nye undersøgelser vare tilendebragte, blive afhjulpne ved de forordninger, som blev følgen af disse.

Kristofer Urne og Jens Bjelke havde for øvrigt endnu på samme tid enkelte andre forretninger, der også stod i forbindelse med almuens klager. Således havde de allerede om høsten 1632 indsendt til kancelliet en erklæring over, hvad de, som ikke havde fripas, burde betale i skyds. Med denne erklærede kongen sig tilfreds og bemyndigede dem til at udstede en sådan anordning for hele Norge. Ligeledes udtalte han sig efter Jens Bjelkes forslag for, at der burde sættes streng straf for dem, som ved urigtige foregivender tilvendte sig fri skyds, hvilket passende kunde indføres i den bebudede nye recess. I anledning af denne skulde der i de første dage af fasten holdes et møde i Kristiania (jvfr. side 194), hvorom man dog ikke ved noget nærmere. Ved et særeget kongebrev af 14 Marts 1633 fik derhos Jens Bjelke pålæg om at lade indføre bestemmelser om kongsdag i udkastet til recessen.

Udpå våren 1633 gjorde Jens Bjelke selv en kort rejse til Danmark og talte da nærmere med Kristian Fris om, hvad der måtte gøres for at få en ny recess, men uden at

---

dølernes klage over skydsens ulige fordeling mellem dem og Dovrefolket ikke på lang tid afgjort. Først i 1638 blev det bestemt, at Trondhjems og Oplandenes lagmænd i forening skulde træffe en endelig ordning af dette forhold. En forordning af 14 Marts 1633 ordnede fremmedes handel med almuen uden at træde borgernes ret for nær. Under 27 Marts blev det bestemt, at arrestanter skulde sættes fast hos fogden. — Opsynet med kirkernes indkomster fratoges fogderne.

udrette noget derved, ikke en gang „til loven at omtrykke." Under dette ophold fik han også høre, at en af hans slægtninge, den sekstiårige Anne Gris, som i sin tid havde hjulpet ham, medens han var ansat i kancelliet, havde fået kongens brev på at gifte sig med en uadelig løjtnant, på det vilkår, at hendes gods, når hun var død, skulde tilfalde hendes familie; desuagtet havde hun begyndt at sælge nogle gårde til Mogens Gyldenstjerne, hvilket straks gjorde Jens Bjelke ængstelig for at miste arven efter hende. I den anledning skrev han hende til med anmodning om at få en opgave over hendes jordegods, men vakte herved hendes højeste vrede, så at hun nægtede at give ham den forlangte besked. Jens Bjelke gav sig imidlertid ikke dermed, men henvendte sig efter sin hjemkomst til Ellingård i slutningen af Maj til oversekretær Iver Vind og bad ham tage sig af denne sag.[1])

Efter det sædvanlige mellemrum af tre år blev en ny norsk herredag tilsagt til Kristiania 12 Maj 1634, hvor foruden statholderen og Jens Bjelke, de to rigsråder, Klaus Då og Jens Juel skulde sidde ret på kongens vegne. Der fremkom under denne herredag, der mindst varede til 28 Maj, en hel del klager fra forskellige landsdele. Hvor disse angik genstande, der hørte ind under de seneste forordninger, bragte kommissarierne alene disse i erindring, medens de klagende i andre tilfælde fik et svar af samme art, som ved de tidligere herredage og kommissioner. Jæmterne, der vare misfornøjede over at have mistet sit gamle landssegl, anholdt nu om at måtte få et sådant igen og henvistes til kongen; denne bevilgede det allerede under 18 Juli s. å. I Jæmteland var almuen også i strid med sin nye lagmand, Klaus Mikkelssøn om den så-

[1]) Jens Bjelkes brev til Iver Vind, dat. Ellingård 1 Juni 1633 i det danske gehejmearkiv.

kaldte nyværingstold eller den afgift, som skulde ydes lagmanden ved hans tiltrædelse, og den sædvanlige lagmandstold; hertil svarede kommissarierne, at hvis der ikke for Jæmteland fandtes nogen forordning om en sådan afgift, måtte deres lensherre søge kongen derom.

I Guldalen og Orkedalen var der også spørgsmål om lagmandstolden, som kommissarierne svarede skulde udredes på samme måde, som den havde været givet fra arilds tid af. Da almuen her spurgte, „hvad de årligen udi penge skulde give for en spand landskyld og leding,“ svaredes, at kommissarierne nu ikke kunde sætte nogen sådan takst på landskylden, men at ingen landdrot i noget tilfælde burde „mere udi penge at annamme for smør og mel og andet, end som det under almuen kan gælde på de steder, og en bonde kan købe det af en anden for, og og som kristeligt og forsvarligt kan være.“ Fra disse egne klagedes også over den besværlige transport af sild fra Trondhjem over Dovrefjeld, „anseende nogle hundrede mennisker udi disse åringer af hungersnød ere bortdøde og endnu dagligen sker.“ Denne transport erklæredes af kommissarierne for utilbørlig. Da der anholdtes om en takst på bygselen svaredes, at Oluf Parsberg havde fået kongens befaling til at erklære sig om en sådan, og at han uden tvivl allerede havde gjort dette.

Fra Stjørdalen anholdt også almuen om en takst på landskyld og bygsel, samt om afskaffelse af overvægt på landskylden. Til det sidste svarede kommissarierne, at på mel skulde der ikke være nogen overvægt og om smør skulde der med det første træffes bestemmelse, hvor meget der skulde gå på hvert spand.

Peder Alfssøn besværede sig over almuen i Trøndelagen, som nægtede at betale ham lagmandstold, der før

var 4 *ß* af hver mand, men nu, „siden mynten er opstiget,“ 6 *ß*. Kommissarierne svarede, at han ikke måtte tage mere, end lagmanden fra arilds tid havde havt ret til.

En mand ved navn Herman Kingunes, der først havde været borger i Kristiania, berettede, at han var rejst til Agdesiden for at indkræve sin gæld, men at det havde været ham umueligt at få noget af sine skyldnere, hvorfor han havde „formedelst armod sig påtagit godt folkis børn at undervise;“ imidlertid var der opkommet den før omtalte strid mellem almuen i Mandals len og fogden, Kristen Sterck, hvorunder han havde ført bøndernes klager i pennen. Men bagefter havde fogden og skriveren lagt ham for had og arbejdet for, at bønderne skulde forholde ham hans løn. Da han klagede herover, henviste kommissarierne ham til at søge sit tilgodehavende ved retten.

Fra Eker og Lier klagedes over, at borgerne i Kristiania havde ladet sine tjenere nedsætte sig på Bragernæs, og at der desuden til disse havde slået sig en hel del skrædere, skomagere, sagmestere o. a. samt bønder, der forlod sine gårde, og udlændinge af alle nationer, som „samtligen borgerlige frihed udi Kristiania haver erlanget.“ Ingen af dem havde så meget, som en fiskejagt, så han kunde drive „nogen rigtig købmandsskab,“ hvorimod de alene holdt „åbne kramboder uden al differens.“ Almuen henvistes med denne klage til statholderen og Ove Gedde, lensherre over Eker, som skulde „have flittig indseende med, at ikke nogen handel eller købmandskab bedrivis imod deris privilegier, Norgis loug og kongelige forordninger.“ De øvrige klager, som for tiden kendes, have mindre interesse.[1]) Det viste

[1]) Et hefte uden titel, der indeholder en oversigt over de ved herredagen behandlede sager, findes i rigsarkivet imellem kancelliets arkivalier under rubriken „retten.“

sig herunder, at bønderne ikke havde holdt sig efterrettelig forordningen af 29 Juli 1632, hvorved det var befalet, at ingen klager måtte forelægges for kongen eller hans kommissarier ved herredagen, uden at de først havde været undersøgte af lensherren. I den anledning indskærpedes kort efter den nævnte forordnings bestemmelser herom på ny ved et kongebrev af 9 August 1634.

Jens Bjelke boede under herredagen udenfor byen på sin ejendom Tøjen, hvorfra han formodentlig daglig har redet ind til Akershus, for at være tilstede ved forhandlingerne. Dog kom han ikke til at deltage i disse til det sidste, da han i den anden halvdel af Maj blev kastet på sygelejet af en heftig feber.[1]) Denne har dog ikke forhindret ham fra at afslutte de arbejder, der vare overdragne ham og Kristofer Urne i Marts 1633, og som nu under eller kort efter denne herredag bleve tilendebragte.

Hertil hørte således fastsættelsen af en bestemt årlig løn for fogderne i de fleste len ved en anordning af 17 Maj, som fik kongens stadfæstelse 24 Oktober; lønnen blev sat noget forskellig, mellem 20 og 50 rdl. Dette var dog blot et enkelt punkt; hvad der for øvrigt er forhandlet mellem de to kommissærer enten alene eller i forening med andre, som de selv tilkaldte, danner grundlaget for en meget omfattende forordning, som også er dateret 24 Oktober 1634. Ifølge denne „forordning om ledings og skattens oppebørsel, odelsgodsets forbrydelse og adskilligt mere udi Norge," skulde ingen besværes med videre leding,

[1]) Jens Bjelkes brev til Kr. Fris af 1 Juni 1634 i det danske gehejmearkiv mellem danske kancellis norske sager, skab 14, pakke 103. Af Jens Bjelkes brev til Kr. Fris, dat. 16 Maj 1634 (i samll. til danske adels hist. fasc. 15 på det kgl. bibl. i Kbhvn) kan sees, at han da endnu var frisk.

end han var pligtig efter jordebogen, Norges lov og 6 mænds lovlige takæring. Skatten skulde uden forskel kræves af kronens, adelens og andre lejlændinger på den måde, som skattebrevene tilholdt. Odelsgods skulde forbrydes ved at bære avindskjold, ved nidingsverk, ubodemåls sager, fredløsheds-gerning og undladelse af at give leding i tre år, samt ved urigtig angivelse til skat. Ingen gårdspart skulde bortbygsles til mere end en lejlænding, medmindre deraf i årlig landskyld gaves 1 skæ tunge eller mere;[1]) når en bonde afgik ved døden, skulde hans børn være nærmest til at få gården, „dog enkens åsæde og rettighed i alle måder hermed uforkrænket." Med odelsgods skulde forholdes efter Norges lov. Lagmændene skulde for en dom ikke kunne tage mere end 3—4 rdl. og sorenskriverne halvdelen så meget; de sidste skulde for hver mil, de rejste i forretninger, have en ort til mad, øl og skyds, undtagen på tingrejserne, hvor de intet skulde have. Desuden skulde hver sorenskriver have en frigård på 2 skæ tunge; når en dom blev underkendt, skulde sorenskriveren alene bære ansvaret, medens lagretten — efter nærmere bestemmelse af lagmanden — i det allerhøjeste skulde betale de halve bøder. Tingene skulde i det søndenfjeldske holdes hver eller hver anden måned, undtagen i Telemarken og i Robygdelaget, hvor de skulde holdes en gang hvert fjerdingår. Søndenfjelds skulde vægten på en hud regnes til 1 bismæ og 2 skålæ, nordenfjelds til 1 bismæ; med al anden vægt skulde der forholdes efter Norges lov. Befalingsmændene over de store len tillige med de nærmeste lensherrer, adelsmænd, bisper og lagmænd skulde

---

[1]) Jvfr. Schweigaard, Norges statistik, 44 flg.

fastsætte en vis takst for landskyldens omsættelse i penge, over hvilken ingen jorddrot måtte plage sine lejlændinger.

Denne forordning indeholder hovedudbyttet af de fornyede undersøgelser, som vare påbudne i Marts 1633. I en henseende havde disse rigtignok ikke ledet til noget resultat, forsåvidt som der fremdeles savnedes en tilfredsstillende ordning af skattevæsenet. Men i flere andre henseender var der ved dem gjort betydelige fremskridt, af hvilke flere skyldtes Jens Bjelkes initiativ. Deriblandt må navnlig fremhæves den nu indførte forandring, hvorefter sorenskriveren faktisk erkendtes som dommer i første instans, i stedet for at han før havde kunnet lægge alt ansvar over på lagretten. Heri lå en betydelig garanti for retsplejens samvittighedsfulde forvaltning; også den nye bestemmelse om faste sportler for de dømmende embedsmænd og om fast løn for fogderne, hvortil ligeledes Jens Bjelke først synes at have givet idéen, fortjener megen anerkendelse.

Det havde neppe været Kristian IVs tanke at slå sig til ro med, hvad der nu var udrettet; de politiske forhold henvendte imidlertid i de nærmest følgende år hans opmærksomhed på andet og nødsagede ham omsider til at opgive tanken på videre reformer i Norge, hvorfor han interésserede sig meget varmt. Uagtet der også i denne tid stadig var tale om en revision af den norske lovgivning, blev derfor kun lidet udrettet, og tilsidst nøjedes man med en sammenstøbning af de allerede udgivne forordninger, som udkom i 1643, den såkaldte Kristian IVs recess. Vi komme senere tilbage til denne, og vende os nu til et andet felt, for at betragte Jens Bjelke som administrator.

XIII.

Jens Bjelke bliver befalingsmand over Bergenhus len. Forleningsvilkårene. Jens Bjelke vedbliver at være kantsler. Almuens vrangvillighed. Fogdernes lønning. Jens Bjelke som medlem af Bergens domkapitel. Forskellige mindre forretninger, der tilkom lensherrerne. De underordnede embedsmænds udnævnelse. Toldvæsenet. Hollandsk konvoj på Bergens våg.

Jens Bjelke havde efter det hensyn, som kongen havde taget til hans forslag, god grund til at antage, at han nu kunde vente gunstigere modtagelse for sine ønsker om at få et større len, og fremsatte dem derfor også på ny, forinden han i 1633 drog til Danmark. Under opholdet ved hoffet har han sandsynligvis heller ikke forsømt at varetage sine interesser, og omsider så han da sine ønsker gå i opfyldelse. I Juni 1633 udnævntes han til befalingsmand over Bergenhus len og modtog derved et synligt tegn på kongens tilfredshed med den måde, hvorpå han havde udført sit hverv på kommissionsrejsen. At udnævnelsen må betragtes som en belønning herfor og tillige som erstatning for de udgifter, han havde havt på sin rejse, bestyrkes også derved, at Pros Knutssøn på samme tid blev befalingsmand over Tønsberg len.[1])

Bergenhus len bestod af seks fogderier: Søndmøre, Nordfjord, Søndfjord, Sogn, Nordhordland og Søndhordland, for hvilke der dog var fastsat forskellige forleningsvilkår. Af de fire sidstnævnte skulde lensherren beholde alle kronens visse indtægter, (landskyld af krongodset, leding, landvare, fredtold og tiende af korn, smør, fisk, lam, ost og tjære), der efter en gennemsnitlig beregning årlig udgjorde 4789 rdl., mod en årlig afgift til kronen af 3600 gode enkende rigs-

---

[1]) Pros Knutssøn døde et par års tid efter sin udnævnelse.

daler. Derimod skulde han af Nordfjords og Søndmøres visse indtægter ikke have noget, da der for disse, som det hed, skulde „gøres regnskab.“ Det samme gjaldt også for Dale (Lyster) prestegæld. Af de uvisse indtægter af alle seks fogderier (bygsel og tredieårstage af krongodset samt sigt og sagefald) skulde han have en femtedel (gennemsnitlig beregnet til 597 rdl. om året) og kronen resten; al told, sise og vrag, som faldt i lenet, var kongen forbeholdt.[1])

De foregående lensherrer havde i årlig afgift kun betalt 1600 rdl. Ved Jens Bjelkes tiltrædelse benyttede Kristian IV anledningen til at forøge afgiften og derved skaffe staten en større indtægt. Dette var en skuffelse for den nye lensherre, som også snart begyndte at klage for at opnå afslag. Allerede om høsten 1633, søgte han om at få afgiften nedsat eller i det sted få livsbrev på Onsø len og Nonneseter samt biskopsgodset uden afgift, foruden løfte om Rejns kloster mod afgift. Da dette ikke frugtede noget, bragte han atter sagen på bane under herredagen i Kristiania 1634, men uden at opnå, hvad han ønskede. Først da han i begyndelsen af 1636 kom til Danmark, lykkedes det ham at udvirke et afslag på 500 rdl., at regne fra 1 Maj 1634. Af et overslag, som han i den anledning lod udarbejde, viser det sig virkelig også, at hans stilling ikke var så fordelagtig, som andre lensherrers.[2]) Efter hvad der heri opgives, var indtægten af lenet ikke så stor, som påregnet, da dels værdien af den in natura ydede landskyld, leding og tiende var sat for højt, dels

[1]) Hardanger, hvormed Halsnø klosters gods var forenet, var en særskilt forlening; ligeså Lyse kloster, Munkeliv, Allehelgens gods og Apostels gods. (Bergenhus lens regnskaber fra Jens Bjelkes forleningstid i rigsarkivet.)

[2]) Dette overslag er dateret København 24 Marts 1636 og findes nu i rigsarkivet (kancelliet — „finantsvæsen“.)

meget deraf aldrig kom ind på grund af almuens fattigdom. Denne var så stor, at der i 1632 alene i Søndfjords fogderi skulde være 380 bønder, som ikke kunde give skat, og da der i 1633 kom et nyt frostår, ventedes antallet at skulle blive endnu større.[1]) Følgerne af disse dårlige tider vedblev i flere år at øve sit tryk; endnu i 1635 skrev Jens Bjelke, „at bønderne ere så udborgede og udfattige på de fleste steder, så at de ere intet betroet hos borgerskabet.“ Uagtet det bevilgede afslag nogenlunde måtte tilfredsstille hans fordringer, begyndte Jens Bjelke i 1637 på ny at søge om en yderligere nedsættelse. Denne blev dog aldrig bevilget.

Som lensherre på Bergenhus vedblev Jens Bjelke at udføre sine forretninger som kantsler. Tidligere, da han mest havde opholdt sig på sine søndenfjeldske godser, havde han, ligesom sine formænd havt en „substitut“ for Stavanger og Bergenhus len til at udstede de nødvendige kongsdage. Da han i 1633 fik Bergenhus len, anholdt han om at få en fuldmægtig søndenfjelds til at udstede landsvister, men fik til svar, at alt skulde blive ved det gamle indtil næste herredag i 1634. I November s. å. erklærede Jens Bjelke, at han vilde blive stående som kantsler til herredagen i 1637, såfremt han måtte slippe for kommissioner i andre end kongens sager, og bad med det samme om, at Pros Knutssøn eller hans svigersøn, Daniel Bildt måtte få fuldmagt til at udstede kongsdage. Heller ikke dette synes at være bevilget. Jens Bjelke blev også efter sin udnævnelse, ligesom før anvendt i kongelige kommissioner, f. eks. i 1633 til at deltage i ordningen af det indviklede forhold med de trondhjemske kannikegæld. Dette var nu mere generende for

[1]) Kornet stod i 1633 på marken langt ud over høsten.

ham end før, og han fik derfor i 1639 efter ansøgning tilladelse til at erklære sig skriftlig eller sende en fuldmægtig, når hans nærværelse ikke var aldeles nødvendig.

I Juli 1633 ankom Jens Bjelke til Bergenhus; umiddelbart efter modtog han både slot og len af Bertel Lauritssøn Hørby og Bergens lagmand. Skønt han var skuffet i sin forventning om store indtægter af sit nye len, havde dette ingen indflydelse på den samvittighedsfuldhed, hvormed Jens Bjelke varetog dets bestyrelse. Med en iver, der fortjener al muelig påskønnelse, stræbte han at sætte sig ind i alle forhold, og hvor der var noget galt, var han straks påfærde. Hans omhu for sit embedes forvaltning var lige så usvækket, som i hans yngre dage. Dette var meget heldigt: ti Bergenhus lens almue synes på denne tid at have vist en gennemgående ulydighed og vrangvillighed, som i stedet for at formindskes blev forøget efter udstedelsen af de nye forordninger, da almuen troede, at regeringen i disse gav dem medhold mod øvrigheden — og under sådanne forhold var netop en omhyggelig og samvittighedsfuld lensherre på sin plads.[1])

Almuen fortolkede bl. a. de nye bestemmelser om skydsfærd på den måde, at de ikke skulde kunne tvinges til at skydse længere end fra den ene gård til den anden, „som de kalder mand imellem.“ På grund heraf var der forekommet eksempler på, at breve ved således at gå fra hånd til hånd vare blevne opslidte eller forkomne. Ligeledes kunde det hænde, at almuen truede lensherrens folk med kniven, når disse ikke vare fornøjede med at rangle gård imellem på hesteryggen. Det var næsten umueligt at få almuen bevæget til at transportere den ved til Bergenhus, som Jens

---

[1]) Også i selve Bergens by var der i disse år mange urolige elementer; bl. a. var Mourits Bosted og Laurits Markussøn meget stridige. Den første lå navnlig i uenighed med biskopen.

Bjelke „imod andre lensmænds vis“ havde måttet købe; hans vedjagt udeblev gang efter gang i flere uger, da almuen på mange steder mente, „at de ere ikke pligtige til at gøre eller fly fordringskab til ved til slottet — — —, efterdi de nu ere blevne noget forskånet for vedførsel og andet arbejde til fogedgårdene.“ At få bønderne til at gøre arbejde til slottet var også meget vanskeligt, uagtet Jens Bjelke påstod, at han gav „dennem mad og drikke mere end tilforn.“ Denne indbildning hos almuen, at de nu skulde være fritagne for alt arbeide til slottet, bevirkede fremdeles, at Nordhordlands bønder nægtede „at indhøste det hø, som var slaget på en eneste ø, som ligger her til slottet, at man ikke fik så meget hø derfra, som til en eneste ko at føde.“ Jens Bjelke oplyste i den anledning, at Bergenhus havde mistet alle sine avlsgårde, idet nu endog den sidste, Herlø, skulde være overdraget til nogle borgere fra Bergen. Denne blev dog senere atter lagt under Bergenhus slot.[1]) Den samme vrangvillighed hos lenets almue kom også tilsyne, når det slagtekvæg skulde føres til Bergen, som lensherren skulde nedsende til Danmark, i hvilken anledning Jens Bjelke havde mange vanskeligheder at kæmpe imod.

Presternes skyds på anneksrejserne og *fogders og skriveres underhold* på tingrejserne vakte også megen uvilje hos almuen. Hvad den første angik, fik Jens Bjelke og biskopen i Bergen under 10 Januar 1634 befaling af kongen om at forfatte en anordning derover, som de også udarbejdede i løbet af de næste to år. Dette meget detaljerede skydsreglement fik kongens stadfæstelse 12 Marts 163[illegible]. Med hensyn til fogdernes underhold synes der ikke at være truffet nogen ny bestemmelse. Derimod blev sorenskrivernes under-

¹) Meddelelser fra det norske rigsarkiv I, 175 og 323.

hold fastsat ved den ovenfor omtalte forordning af 24 Oktober 1634.

Af skatterne var der størst ugreje med garnisonsskatten. Manglerne ved denne kunde dog ikke udelukkende lægges bønderne tillast, idet fogderne på mange steder efter gammel vane havde ladet dem tage sig meget god tid med skattens indbetaling. Forbudet mod at tage overvægt blev for landskyldsmørrets vedkommende uden videre fortolket således, at bønderne nu gav meget mindre, end de vare pligtige til, idet de forlangte, at det kar, hvori smørret blev leveret, også skulde medtages i vægten. Af den nye bestemmelse om, at lensherrerne uden betaling skulde meddele sin betænkning på alle de andragender, som forelagdes dem, var følgen bleven, at de meget snart så sig overløbne med de mest forskelligartede klager og besværinger. Af hensyn hertil foreslog Jens Bjelke, at man for fremtiden skulde give noget til de fattige, når man ønskede en sådan påtegning.

Da Jens Bjelke forudså, at bøndernes udprægede modvillighed måtte fremkalde mange retssager, bad han kongen i et af sine første andragender om tilladelse til at lade dem udsone de pengebøder, hvori de kunde blive dømt, med andre straffe, idet han gik ud fra den forudsætning, at en straf, som rammede deres formue, lige så meget traf deres hustruer og børn, som dem selv. Kongen delte denne hans opfatning og tillod ham ved et missive af 22 Oktober 1633 at „straffe sådan deres mutvillighed udi tårnet til vand og brød eller med en spansk kappe eller deslige, lidelige plage.“ Jens Bjelke, der efter sine egne erklæringer mest var tilbøjelig til at bruge mildhed, fandt imidlertid snart, at denne ikke var vel anvendt, hvor han havde at gøre med en så genstridig almue, som den bergenhusiske. Han ventede sig dog meget af de undersøgelser, han kunde få lejlighed til at anstille, når han

rejste om i lenet, „endog andre dermed haver ringe formået tilforn, når sligt er bleven foretagen.“ Navnlig håbede han, at han derved skulde komme på spor efter dem, som satte almuen op imod øvrigheden; ti han havde en stærk formodning om, at der var sådanne, og ønskede, at straffen mest måtte ramme disse.[1]) Jens Bjelke skal også selv i den tid, han var befalingsmand på Bergenhus, have udstedt et forbud mod at bære kniv,[2]) der vel kunde behøves for en så vild almue, som den vestenfjeldske den gang var.[3])

Et andet punkt, hvorpå Jens Bjelke også havde sin opmærksomhed henvendt, var den ulovlige jagt. Det var almindelig skik, at bønderne slog sig sammen i flokker og begav sig ind i højfjeldet, hvor de ofte, især efter store snefald kunde dræbe indtil en 40—50 rensdyr ad gangen. Da det jævnlig hændte, at de ikke kunde betale de bøder, som loven fastsatte for ulovlig jagt, foreslog Jens Bjelke i 1636, at de i så fald skulde straffes „med landflygtighed eller andet sådant til afsky,“ samt at der måtte træffes nærmere bestemmelser om, „hvor mange dyr hver ombudsmand må skyde til sit behov om året, uden der han haver hans husbonds befaling på, og seddel dyrskytterne at måtte gives af ombudsmændene, hvor skulle skyde, og hvor mange dyr, og de seddeler have med dennem i skovene, eller fratages bøsse og andet medhavende, samt hvis dyr de haver skudt.“ Denne henvendelse frugtede imidlertid ikke det ringeste, idet recessen

[1]) Jvfr. kongebrev af 9 Januar 1634.

[2]) L. Daae, norske bygdesagn, s. 97 og det der citerede sted af Pontoppidans Glossarium Norvegicum, s. 75.

[3]) En vis Gøde Pederssøn, som bestyrede en dansk adelsmands ejendomme i Sogn og var meget forhadt, var endog udsat for mordforsøg, da nogle bønder lejede en mand, som lagde sig i baghold for at skyde ham. Han undgik dog skuddet.

af 1584 (§ 19) og de fra denne hentede bestemmelser i lovbogen af 1604 vedblev at gælde uden nogen forandring eller tillæg.[1])

Formodentlig var det ikke så let at overbevise nogen om at have drevet ulovlig jagt, da der altid var et stærkt sammenhold mellem almuen i hver bygd. Dette var også tilfældet, når der var fundet nogen ny ertsanvisning, idet de da „havde for vane at true hveranden på liv og hals, hvo sådant vil åbenbare." For at forhindre dette og skaffe flere „sådanne bjerge, der kunde prosperere ko: majtt: og landet noget synderligt," foreslog Jens Bjelke, at kongen burde udstede en forordning „indeholdendes om ubodemåls straf over dennem, som med for^{ne} trusel herefter tør understå at lade sig med forlyde, og om et halvt hundrede eller hundrede rdl.s løn og noget andet for dennem, som slige ertsbjerge kunde ville opsøge og opdrage (sic)." Men heller ikke dette forslag synes at være bleven taget til følge, mere end det forrige.

Medens Jens Bjelke tidligere havde været meget ivrig for at skaffe fogderne fast løn, kom han, da han var bleven befalingsmand over Bergenhus len, på ganske andre tanker, og så nu en af grundene til den ringe anseelse, hvori de stod hos bønderne, netop deri, at disse nu kunde indbilde sig at være ganske fri for enhver afgift til fogden. Ligeledes havde han gjort den erfaring, at den faste lønning ikke forhindrede understikkelse af kongens bygsel og sagefald. Disse grunde bevægede ham nu til i 1636 at spørge, om fogderne „ikke måtte have nogen ringe genet hos tredie års tage, såsom 1 rigsort eller 1½ efter løben og nogen ringe foring hos bønderne, som nogen god evne på

---

[1]) Jvfr. norske magasin, I, 489 flg. og åbent brev af 17 April 1562 i norske rigsregistr. I, 348.

foder haver, eller hver tiende eller femtende part af sagefald og sådant uvisse i steden for den store forhøjelse på løn, som dennem nu er tilforordnet, og de sommesteds bekommer, ko: maj:tt eller lensmanden ikke til ringe skade.“ For det første blev denne anmodning ikke påagtet; men flere år senere udkom der en forordning, som netop indeholdt den af Jens Bjelke foreslåede bestemmelse, dog ikke som erstatning for den faste løn, men for at afskaffe nogle biindtægter, der kunde give anledning til misbrug. Af klager over fogderne forekommer der ikke mange fra Jens Bjelkes tid; en af de få, som bleve indgivne, gjaldt den af ham ansatte foged i Søndfjord, Jakob Rasch, hvis sag i 1640 af kongen henvistes til hans, Oluf Parsbergs og Henrik Thotts afgørelse. Det synes også, som om han i det hele taget har øvet en streng kontrol, især under sine stadige rejser omkring på tingene. I denne henseende var han meget ivrig for at opfylde de krav, som de nye forordninger stillede til alle lensherrer.

Som befalingsmand på Bergenhus fik Jens Bjelke også at gøre med tilbagebetalingen af det i 1628 lånte sølv. Bønderne på Søndmøre, som havde forstrakt kronen med 3000 lod, havde bl. a. i 1634 under herredagen i Kristiania anholdt om at få disse tilbage og vare da blevne henviste til Jens Bjelke. Senere, i Marts 1635, fik han derhos kongelig befaling til at erstatte almuen deres udlæg, dog uden at tage penge af skatterne. Han anså det for mest hensigtsmæssigt at tage, hvad han behøvede dertil, af de uvisse indtægter fra Nordfjord og Søndmøre for året $\frac{1}{5}$ 1635 $\frac{1}{5}$ 1636. Da han heller ikke selv havde været lenets befalingsmand på den tid, lånet blev ydet, anholdt han om, at den daværende lensherre, Oluf Parsberg måtte få befaling til at underrette ham, „om nogen af indbyggerne på Søndmøre

haver foræret kongl: maj:tt noget af det forstrakte sølv, eller anden indsigende derudi kunde være, på det jeg mig ikke skulde forgribe med at kontentere dennem (efter promiss derom), som ingen kontentering skulde have, eftersom adskillige ellers på Søndmøre haver lidt stor skade for forne deres underdanigste velmente forstrækninga mistelse eller ombærelse i lang tid og helst i forleden dyre tid, som videre bliver refereret i en min designation eller observation om adskillige årsager til Bergenhus lens forarmelse og Bergen bys agtergang nu på nogen tidlang, og om middel derimod, næst guds hjælp.“ Den således af Jens Bjelke antydede udvej til at afbetale sølvforstrækningen ved de uvisse indtægter fra Nordfjord og Søndmøre vandt kongens bifald, og ved et kongebrev af 2 Marts 1636 blev det ham tilladt at tage deraf, hvad der udkrævedes til at afbetale den hele gæld. Også flere af Bergens indbyggere fik gennem ham erstatning for sine udlæg i 1628.

En af de forretninger, som stadig pålå de lensherrer, der residerede i en stiftsstad, var at deltage i domkapitlets forhandlinger. Den første gang, Jens Bjelke nævnes som nærværende ved disse, var 5 Februar 1634, da processen mod sognepræsten til Stordøen, herr Peder Ålborg begyndte; som anklager optrådte — rimeligvis på kantslerens vegne — sorenskriveren i Nordhordland, Jens Mikkelssøn. Oftere lod Jens Bjelke møde ved andre, således 1 Juli 1634 ved Byrge Juel, som i den anledning kaldes vicepræces regius, og 20 Marts 1636 ved Bertel Lauritssøn, som derved kaldes magnifici domini cancellarii, Jani Bielcke, toparchæ de Østråt et præsidis regii plenipotens. 19 Januar 1638 var Georg Reichwein i kapitlet som Jens Bjelkes fuldmægtig. De underordnede personer, som mødte på Jens Bjelkes vegne, var foruden slotsskriveren, der bl. a. var tilstede i

kapitlet 17 Marts 1635, de 2 rådmænd, Rasmus Lauritssøn og Jens Skive, der begge mødte 26 og 29 August og 19 December 1635, medens den første var der 24 Oktober og den anden 16 December s. å. Jens Bjelke selv gav møde i kapitlet foruden 5 Februar 1634, 11 Februar og 22 November s. å., 17 Maj, 23 Juni, 25 og 27 Juli 1637, 7 Januar 1639, 28 Februar 1640 og 15 Januar 1641, den sidste gang, hans navn forekommer i kapitlets forhandlingsprotokol. Som stedets højeste embedsmand var det naturligt, at enhver stiftslensmand altid havde stor indflydelse i kapitlet, navnlig ved domsafsigelser. I en sag svarede således kapitlet, da Jens Bjelke ikke var tilstede, „at domini capitulares ej videre i denne sag kunde disponere, førend de med magnifico canallario, nobilissimo Jano Bjelke sig herom delibererer." I 1636, da Bertel Lauritssøn under Jens Bjelkes fravær i Danmark på hans vegne udførte alle hans forretninger, var det ham og biskop Påske, der traf den fornødne afgørelse om brugsretten til en gård, som tilhørte Stordøens kirke; ved denne lejlighed var næsten det hele kapitel samlet. Da der i 1640 var en strid om prestevalget i Sund, som havde vakt megen forargelse, afgjordes denne i kapitlet af kantsleren, hvorpå han og bispen bekræftede den lovlig valgte i hans kald, uagtet han ikke havde fyldt sit 25de år.[1])

Udnævnelsen af underordnede embedsmænd tilkom på få undtagelser nær lensherren, hvis valg i de fleste tilfælde uden vægring blev bekræftet af kongen. For det første anvendte Jens Bjelke denne ret til at skaffe sine tidligere underordnede gode ansættelser. Anders Matssøn blev således stiftsskriver over Nordfjord og Søndmøre[2]) og gjorde

---

[1]) Bergens kapitelsbøger for disse år i rigsarkivet.

[2]) Stiftsskrivernes distrikt varierede meget i omfang. Anders Matssøns eftermand var også stiftsskriver i Sogn, Søndfjord og Nordfjord, medens Søndmøre fik en særskilt stiftsskriver.

tillige tjeneste som lensherrens famulus; senere skaffede Jens Bjelke ham ved sine anbefalinger løfte om den første ledige lagstol, hvorpå han udnævntes til lagmand i Stavanger. Ved besættelsen af fogedembederne synes kongen aldrig at have gjort nogen forandring, formodentlig af hensyn til, at lensherren her måtte bære ansvaret; af den grund benyttedes disse poster oftere til befordring af personer, der tidligere havde stået i lensherrens private tjeneste. Det samme gælder posten, som slotsskriver, hvis besættelse var så vigtig for lensherren. Undertiden kunde det også hænde, at en eller anden havde udvirket en anbefaling fra kongen, hvorfor rimeligvis ethvert andet hensyn måtte vige.

Sorenskriveren i Nordhordland, Jens Mikkelssøn, havde i December 1636 ved siden af sit egentlige embede også fået den bestilling at være udråber, d. v. s. skriver i de sager, som af borgermestere og råd henvistes til seks eller tolv mænds afgørelse, eller som angik gods, der udråbtes på umyndige børns vegne. Dette vilde imidlertid byskriveren, Ananias Absalonssøn, ikke vide noget af, idet han anså alt sådant for henhørende til sine forretninger; men kongen var af en anden mening og fastsatte i 1639, at Jens Mikkelssøns nye bestilling ikke skulde forenes med byskriverens, og hvis han skulde opgive nogen af sine poster, da måtte det være sorenskriveriet. Grunden hertil kom snart for en dag, idet Jens Bjelke fik befaling til at undersøge Jens Mikkelssøns forhold, da man beskyldte ham for at være fordrukken og for at have gjort sig skyldig i mange misbrug. Formodentlig medførte disse angivelser den rene sandhed, da Jens Mikkelssøn samme høst erklærede sig villig til at overlade sorenskriveriet til sin svoger, Kristen Jenssøn, der var borger i Bergen. Hermed var kongen tilfreds og pålagde Jens Bjelke, såfremt alt var gået ordentlig til, at ansætte den nye sorenskriver

og modtage hans ed. Også *mæglernes* udnævnelse synes at have tilkommet lensherren, der i forvejen måtte eksaminere vedkommende, om han var duelig til denne bestilling.[1])

På besættelsen af de forskellige poster ved *toldvæsenet* øvede lensherren som oftest liden indflydelse. Jens Bjelke måtte således endog en gang se på, at der ikke toges noget hensyn til hans anbefaling for en ansøger. Efter toldordinantsen af 1632 skulde toldere og toldskrivere ved de større toldsteder udnævnes af statholderen i København; dette blev dog ikke altid overholdt, idet f. eks. Jens Bjelke et par gange fik kgl. befaling til at ansætte en ny tolder. Ved de mindre toldsteder ønskede kongen at inddrage en del poster, hvis forretninger han for fremtiden vilde have henlagt til fogderne. Da denne ordning måtte medføre en udvidet kontrol fra lensherrernes side, var den meget imod Jens Bjelkes ønske. Han følte sig allerede meget trykket af den kontrol, han tidligere skulde øve over tolderne, idet han således efter en forordning af 23 Januar 1635 skulde sørge for, at toldkisterne åbnedes og penge og regnskaber indsendtes i rette tid.[2]) Da han var meget nidkær, udviklede der sig snart en del „inkonvenients,“ og for at undgå denne, udvirkede han i 1636 en befaling fra kongen om, at der for fremtiden

---

[1]) I 1639 fik Jens Bjelke pålæg om — indtil videre — at være tilstede ved alle skifter.

[2]) I 1635 fik Jens Bjelke befaling til at klarere en del uafgjorte regnskaber for tolden af Onsø og Bergenhus; han påviste da, at fejlen ikke lå hos ham. S. å. var der en strid mellem borgermestere og råd og generalvisitøren om den fjerdedel af det konfiskerede gods, som skulde tilfalde byens øvrighed, — og som Jens Bjelke ikke vilde driste sig til at afgøre. På den ene side vilde han ikke berøve kongen „nogen højhed eller rettighed“; men heller ikke ønskede han, at „borgermester og råd skulde miste noget af deres priviligerede frihed.“

altid skulde være en borgermester og en rådmand tilstede ved toldkistens åbning.

Da det var betydelige summer, som gik gennem toldernes hænder — efter Jens Bjelkes erklæring ofte over 20,000 rdl. — måtte de stille kaution. Da i 1639 en tolder, Peder Hanssøn var kommen 800 rdl. tilkort, måtte disse udredes af kautionisterne, der igen måtte holde sig til Peder Hanssøns ejendele, som Jens Bjelke i den anledning fik ordre til at beslaglægge. Peder Hanssøn blev selv afsat. Sådanne tilfælde synes dog at have været sjeldne. — For at kunne kontrollere de ankommende udenlandske skibe, var det fastsat, at alle skibe, som løb ind til Bergen, først skulde lægge bi ved tønden udenfor slottet. Uagtet Jens Bjelke ønskede denne bestemmelse ophævet, vedblev den dog at gælde også for hans bestyrelsestid.

At overholde orden på Bergens våg havde ofte sine vanskeligheder for lensherren, da han kun rådede over en liden militærstyrke. Da således en hollandsk konvoj i 1634 var løbet ind til Bergen, og chefen en nat uden at agte den kgl. forordning af 21 Juli 1589, der forbød sådant, fyrede tre skud, var der for Jens Bjelke intet andet at gøre end at lade ham rejse lige så uantastet, som han var kommen. Han måtte derfor lade sig nøje med at indberette sagen til kongen, som blev meget vred derover og befalede, at den hollandske kaptejn skulde gribes og fængsles, hvor han kunde træffes; men denne befaling er neppe nogensinde bleven iverksat.

Når Jens Bjelke, som det hændte et par gange, fik befaling af kongen om at skaffe folk ind i Bergens håndverkslaug, kaldte han blot oldermanden og nogle andre af laugets medlemmer til sig og betydede dem, at de skulde skaffe vedkommende en plads, hvilket derpå lovedes uden

indvendinger. På denne måde fik i 1635 en „friskurster" Johan Jørgenssøn, som var såret i kongens tjeneste, en plads i skomagerlauget og to års skattefrihed. [1])

XIV.

Sørøverier. Udløsning af kristne fanger i Algier. Det ostindiske kompagni. Kristian IVs strid med Hamburg. Undersøgelse af de bergenske købmænds bøger. Hvalfangst i Nordishavet.

Den store udstrækning, hvori sørøveri og kapervæsen blev drevet i det sekstende århundrede og i det syttendes første halvdel, gjorde sejladsen på de nordlige have meget usikker. Forskellen mellem en orlogsmand og en sørøver var i mange tilfælde vanskelig at bestemme, idet krigførende magters orlogsskibe hyppig anså sig berettigede til at angribe og tage ethvert koffardiskib, som ikke tilhørte den samme stats undersåter. Ja, det kunde undertiden hænde, at også armerede koffardiskibe indlod sig på at drive sørøveri som en indbringende binæring. Således blev i 1611 eller 1612 et af borgermester Søfren Søfrenssøns skibe overfaldet og plyndret af et skib, der tilhørte greven af Orknøerne, som ikke undså sig for at modtage det røvede gods. [2]) Kort

[1]) De her meddelte oplysninger om forholdene i Bergenhus len ere især hentede fra Jens Bjelkes breve til Kristian Fris af 13 Februar, 21 og 29 April, 1 August og 17 November 1635, 9 og 18 Februar og 12 April 1636, som dels findes i samlinger til den danske adels historie fasc. 19—20 i det kgl. bibliothek i København, dels i rigsarkivet.

[2]) Brev fra Knut Urne til Kristian Fris til Borreby, dat. 30 Septbr. 1615, samll. til danske adels hist. fasc. 13 på det kgl. bibliothek i Kbhvn. Endnu i 1620 var der forhandlinger om denne sag med det skotske råd, der sendte Robert Monteith til Bergen. Brev fra Knut Gyldenstjerne til Kr. Fris til Kragerup, dat. 5 Maj 1620, smstds. fasc. 17.

efter blev havet omkring Færøerne et yndet tilholdssted for fribyttere. Da indbyggerne klagede herover, måtte der udsendes et orlogsskib for at jage de ubelejlige gæster bort.[1]) I de følgende år høres der fremdeles idelige klager over sørøvere og kapere. Da den nederlandske uafhængighedskrig igen blussede op, bragtes kaperværsenet rigtig i system af de dristige skibe fra Dünkerken, der strejfede omkring for at gøre jagt på hollandske fartøjer. Da man i Norge havde indkøbt flere hollandske skibe, som vare let kendelige, begyndte Dünkerkerne først at kapre disse uden at tage hensyn til deres nye hjemsted. Snart gik de videre og opsnappede frisk væk norske skibe overhovedet, så at inden kort tid ethvert koffardiskib, som ikke sejlede i konvoj, var udsat for at blive plyndret. Frygten for disse nye vikinger var almindelig, og hver gang der kom et rygte ud om, at der var Dünkerkere i farvandet, gik det med en overordentlig hurtighed omkring og spredte rædsel overalt, hvor fredelige købmænd ventede sine skibe hjem. „Gud forblinde dem, de ikke kan se og skønne deres kans!" skrev lensherren, Knut Gyldenstjerne om høsten 1625, da nætterne begyndte at blive mørke og lange, og man i Bergen hvert øjeblik ventede besøg af den flåde på 37 store og små skibe, der skulde være stukken i søen fra Dünkerken, og som man formodede vilde forene sig med nogle andre skibe, der sagdes at krydse under den spanske kyst.[2]) Da Algiererne udstrakte sine røvertog længer og længer mod nord, og Storbritannien og Irland på samme tid kom i krig med Spanien, og skotske

---

[1]) Brev fra lagmand og menige lagrette på Færøerne til Kr. Fris, dat. Torshavn 5 August 1615, smstds. fasc. 13.

[2]) Brev fra Knut Gyldenstjerne til Kr. Fris, dat. 16 Septbr. 1625, smstds. fasc. 19.

kapere fandt sin fordel ved at følge den sædvanlige fremgangsmåde, tiltog usikkerheden endnu mere.

Disse forhold virkede med nødvendighed trykkende på de norske stæders handel, uden at det stod i regeringens magt at stanse det tiltagende uvæsen. Den indskrænkede sig til at opfordre lensherrerne til at passe på ved søkanten og advare de udgående skibe imod Dünkerkerne, „efterdi man ikke kan vide, hvad de sig kunne foretage.“ [1]) Men der skulde mere til for at udrydde et sådant onde, idet disse advarsler ikke en gang afholdt Bergenserne fra ved lejlighed at afkøbe sørøverne deres bytte. Først da defensionsskibene efterhånden bleve færdige, lykkedes det for en enkelt sommer at holde Nordsøen ren ved uophørlig at lade disse krydse og konvojere. I 1632 var der således 8 norske defensionsskibe i søen, fordelte i to eskadrer, som sejlede lige til Spanien. Men i de følgende år, greb det gamle uvæsen på ny om sig.

I 1635 var usikkerheden atter stegen i den grad, at intet skib, som skulde tiltræde en længere rejse, kunde stole på at nå sit bestemmelsessted. Jens Bjelke gav derfor de skippere, med hvem han sendte breve til Danmark, det pålæg, at de skulde binde dem til en sten og kaste dem overbord for det tilfælde, at skibet mødte „nogen Dünkerker eller andet fremmed orlogsskib.“ Under disse omstændigheder fandt han sig ikke vel tilmode ved at tænke på, hvor dårlig Bergen var sikret imod et muligt anfald. „Her er ond evne påfærde imod denne tids stratagemata, formedelst en ringe værn her af slottet kan gøres,“ skrev han i et af sine breve, og udmalede med det samme, hvordan slottet

[1]) Kongebrev til de danske og norske lensherrer, dat. Antvorskov 20 Novbr. 1625 i sjælandske tegnelser, vol. XXIII, fol. 115 i det danske gehejmearkiv.

„så uordentlig er funderet i begyndelsen og uden grave og vold, og ingen brystværn omkring byen.“ Kanonerne, som ovenikøbet ikke alle vare betalte, manglede tildels lavetter, og til de største af dem fandtes ingen kugler. Af soldater gaves der kun tyve.[1]) Der kom stadig nye budskaber om røverier og ildevarslende rygter om Algierernes planer til at hjemsøge de norske kyster. I begyndelsen af året tog således en tyrkisk sørøver et af de bedste skibe fra Bergen, der havde 16 mands besætning og uden at være defensionsskib dog førte 10 kanoner, såkaldte „gøtlinger,“ og da man samtidig hørte om nye plyndringer af Dünkerkerne „samt ophold og anden molestering af de Spanische,“ begyndte Jens Bjelke for alvor at tage under overvejelse, hvorledes det kunde lade sig gøre at forsvare byen, såfremt sørøverne skulde aflægge byen et besøg. Af byens borgere, der vare aldeles uvante med våbenbrug, var intet at vente, ti — skrev Jens Bjelke — „de mener sig her på dette sted ganske fri for al ulykke og ikke gærne vil koste noget på publicum bonum,“ allermindst siden de nogle år forud havde bidraget til et befæstningsarbejde, som senere var nedfaldt. Dog mente han, at det kunde lade sig gøre at få istand „et lidet brystværn her omkring byen og en liden skanse eller redut eller to,“ som dels skulde opføres af borgerskabet, dels af almuen. Foruden denne befæstning anså han det nødvendigt at opføre et par batterier på Agdesiden, „da mueligt, Dünkerkerne skulde ikke gøre dennem så næsevise, som de gøre.“ Til bygningen af disse forsvarsverker foreslog han derhos, at „adskillige løsgængere her af landet kunde bruges og de, som passelige forseelser haver begangt, og landet og indbyggerne for stor besværing af sådanne kompaner, (som

[1]) Jens Bjelkes brev til Kristian Fris, dat. Bergenhus 21 April 1635 i samll. til danske adels hist. fasc. 20.

det ganske land overstryger og partim blanditiis, partim minis udsuer,) vorde entlediget.“ [1]) Uagtet disse forslag ikke ledede til noget, var ikke Jens Bjelke den, som gav sig. I begyndelsen af 1636 var han på ny ude med et forslag til Bergens og kontorets befæstning ved en vold, da byen ikke vel kunde „være uden port og lukkelse,“ og opnåede derved, at kongen et par år senere bevilgede, at der måtte lægges en afgift på den til Bergen indførte tørfisk for at anvendes i dette øjemed. Desuagtet blev der aldrig noget af denne plan, ligesom også den påbudne reparation af slottet gentagne gange blev udsat. Det eneste, som Jens Bjelke virkelig satte igennem, var at der i Maj 1636 udnævntes en major eller „vagtmester“ på Bergenhus, den siden bekendte Georg von Reichwein. De penge, som vare nødvendige til at lønne denne, skulde tilvejebringes på en ejendommelig måde, nemlig ved en skat på Bergens krohuse; da denne senere foranledigede mange klager fra disses ejere, blev den forandret til en afgift af hver udtappet tønde øl. Kristian IV tog sagen på en kraftigere og virksommere måde, end Jens Bjelke havde foreslået, idet han om sommeren 1636, da selv de hollandske konvojer begyndte at plyndre i norske havne, lod en flåde på ni skibe krydse i Nordsøen, hvilken var stærk nok til at holde alle fribyttere og deres lige borte. Senere lod han den nederlandske regering og den spanske regering i Brüssel underrette om sine foranstaltninger med det tillæg, at han ikke længer kunde tåle en sådan tilstand.

Den spanske kardinal infant i Brüssel erklærede, da han modtog kongens henvendelse i anledning af hans undersåters klager, at han ikke kendte noget til disse sørøverier;

[1]) Jens Bjelkes „designation på adskillige magtanliggende poster“ o. s. v. Sammesteds fasc. 20.

han lod imidlertid den spanske resident i Glückstadt, Gabriel de Roy, meddele, at der var givet admiralitetet i Dünkerken den strengeste befaling til at afholde sig fra alle fiendtligheder imod danske og norske skibe.[1]) Kardinal infanten synes virkelig at have overholdt dette; derimod foranledigede spørgsmålet om erstatning for den af kaperne tilføjede skade, længere forhandlinger, der endnu ikke var tilendebragte om sommeren 1641, da Kristian IV ved Hannibal Sehesteds sendelse til Madrid opnåede befaling fra kongen af Spanien til kardinal infanten om at godtgøre hans undersåter den lidte skade. I den anledning fik den norske statholder og lenenes befalingsmænd pålæg om at indhente nøjagtige oplysninger om tabenes størrelse m. m., forat disse kunde sendes til Brüssel.

Dünkerkerne og de andre europæiske kapere synes i regelen at have skånet mandskabet på de tagne skibe, medens Algiererne gærne slæbte det med sig i fangenskab, for bagefter at afpresse deres hjemmeværende slægtninge og venner betydelige løsepenge. For mange var dette en vanskelig sag, da de fleste, som bleve slæbte i fangenskab, var ubemidlede folk, skippere og matroser, skønt det også hændte, at mere velstående folk, købmænd og andre, kom i tyrkisk slaveri. Dette var dog af de sjeldnere tilfælde. De midler, som man anvendte for at skaffe penge til udløsning af de kristne fanger i Algier, vare mangfoldige; et af de almindeligste var at anvende kirkernes overskud i rede penge eller også at lade de tagne skibes redere yde en del af den sum, der udfordredes. Men disse vare ikke altid villige, såat de ofte voldte den lensherre, der skulde indkræve pengene, adskilligt bryderi, hvorover Jens Bjelke også af og til

[1]) Brev fra Kristofer Urne til Henrik Thott, dat. Akershus 15 Marts 1640 i rigsarkivets historisk-kronologiske samling.

beklagede sig. At optage alt for meget af kirkernes beholdninger anså han heller ikke for at være forsvarligt, da der fandtes flere kirker, som tiltrængte reparationer og ikke havde midler til at bestride de derved nødvendige omkostninger, hvorhos der på samme tid krævedes store bidrag til bygningen af Kristiania kirke. Først når alt dette var udredet, mente han, at der kunde være tale om at anvende noget af pengene til fangernes udløsning, „indtil anden middel hos kristne potentater kunde ved guds gode indskydelse, hjælp og bistand berammes dertil — — inter alia salutaria negotia et medicamenta ægritudinis hujus temporis.“ De summer, hvorom det drejede sig, vare meget betydelige; i 1639 var der f. eks. tale om at udrede 10,000 rdl. af de norske kirkers beholdning, som fra København skulde sendes gennem kongens faktor i Amsterdam.[1]) I 1636 oplyste Jens Bjelke, at der i hans tid var givet af lenets kirker 1700 rdl., som vare leverede til dr. Hans Resen, hvem kongen havde betroet overtilsynet med denne pengeindsamling. En af Jens Bjelkes memorialer fra 1636 giver en forestilling om, hvad det kostede for en enkelt fange at slippe løs fra Algier, og hvordan det selv her var umueligt at undgå spekulanter, der søgte at drage fordel af sine medmenneskers ulykke. Det heder i denne: „Samt eftersom her er nu med mig en fattig skipper af Bergen, ved navn Peter Villumssøn, som haver siddet fangen i barbariet til Argier på et halvt års tid og skulde ransoneres for 600 stück von acht,[2]) af en

---

[1]) Brev fra Kr. Urne til Kr. Fris, dat. Akershus 27 August 1639 i danske kancellis arkiv mellem Kr. Fris's breve i det danske gehejmearkiv.

[2]) Stück von achten eller Albertusdalere var en mynt, der ifølge en forordning af det regerende rigsråd fra 12 Marts 1648 i danske penge skulde gælde 5 ℔ 12 ß, men som det kort efter ved en forordning af 24 Oktober 1651 blev forbudt at bruge i handel og vandel.

jøde hannom forstrakt, dog på dobbelt betaling og end 48 rdl. til inden år og dog at kontentere, som er til den 25 Augusti, han selv videre kan vide at berette, og hans søn, Villum Peterssøn sat til gidsel for hannom og skal ransoneres for 400 stück von acht, som hans 15 bådsmænd, hver efter sin måde, også tagen fangne med hannom på et Bergen skib og gjort til slaver og begærer allerunderdanigst undsætning til for[ne] hans ranson og hans søn og bådsmænd og befaling derom til faktorerne."

Det ostindiske kompagni havde ved den uheldige krig med kejseren fået et hårdt stød, så at der endog til en tid var tale om at opgive det hele foretagende og overlade Trankebar til en fremmed magt. Da kongen anså dette for „disreputerligt," blev dog denne plan aldrig udført; vi have ovenfor seet, hvorledes man i det sted søgte at skaffe nye midler til den ostindiske handel. Men da fordelen ved den sort handelsforetagender visselig ofte var imaginær, var det ikke så let at opdrive de nødvendige penge, og Kristian IV, der selv stod i et betydeligt forskud, måtte derfor gribe til allehånde udveje for at skaffe penge tilveje. Først vendte han sig til dem, der tidligere havde været deltagere i kompagniet og lod dem gennem lensherrerne opfordre til at yde nye tilskud i forhold til deres tidligere indsatte kapital, „dog at ingen fattig tvingis og pålæggis mod sin vilje."

Da Jens Bjelke om foråret 1634 skulde drage til herredagen i Kristiania, modtog han to kongelige missiver, der pålagde ham „at foreholde borgerskabet udi Bergen og andre udi Bergenhus len om nogen nye indlæg udi det ostindiske kompagni at gøre og indrede til et nyt kapital, som skulde anrettes for at afhente den forråd, som der er, som foruden hvis nye kapital og bekostning det ikke kan ske." Den kapital, som tiltrængtes „af alle participanterne," var meget

betydelig. For at bringe denne tilveje var også Jens Bjelke særdeles ivrig med stadige henvendelser til lenets adelsmænd og byens borgere. De sidste fik endog i kort tid hele fem skrivelser fra ham med opfordringer til at gøre indskud.

Af bosiddende adelsmænd fandtes der på den tid i Bergenhus len efter Jens Bjelkes opgave kun tre, hvoraf den ene var lensherren over Hardanger, Jørgen Brockenhus. Denne, der netop lå syg, da Jens Bjelke sendte ham bud om, at kongen vilde have nye indskud, svarede, at han ved kompagniets oprettelse var bleven fritagen for at yde bidrag; dernæst oplyste han, at han netop nu agtede at sende sine børn udenlands for at studere, og at han måtte anvende store omkostninger på at reparere sin gård, hvorfor han bad Jens Bjelke oplyse kongen herom og undskylde ham. Den anden var den gamle Bertel Lauritssøn Herby, ejer af gårdene Hatteberg og Onarejm; han indfandt sig ved herredagen og henvendte sig her 24 Maj til Jens Bjelke med en skriftlig forestilling om, at han, der nu stod på gravens bred og i sine tidligere dage havde gjort mange udlæg til staten, nu ikke mere magtede dette og derfor måtte være fritagen. Jens Bjelke oversendte begge skrivelser til det danske kancelli.[1]) Den tredie adelsmand i Bergenhus len var Byrge Juel.[2]) Fra ham fik Jens Bjelke intet svar; men han bevidnede

---

[1]) Både Jørgen Brockenhus's og Bertel Lauritssøns breve findes i det danske gehejmearkiv mellem danske kancellis norske sager, skab 14, pakke 103, sammen med det ovfr. side 259 citerede brev fra Jens Bjelke til Kr. Fris, dat. Tøjen 1 Juni 1634.

[2]) Denne jydske adelsmand var ved sit giftermål med Margrete Knutsdatter Bildt kommen i besiddelse af Lungegården ved Bergen m. fl. andre ejendomme i Norge, der i 1643 opgaves til 298 tønder hartkorn. Jvfr. samll. til det norske folks spr. og hist. I, 443 og III, 562 og norske magasin II, 199.

alligevel for kantsler Fris, „at han er i gæld og besværing og intet kan formå dertil." For sit eget vedkommende påberåbte Jens Bjelke sig den aftale med Jens Juel, som han allerede tidligere flere gange havde anført til sin undskyldning og som han nu mente igen måtte fritage ham, med mindre han „end extraordinarie noget dertil gøre vilde." Han klagede over sin „store gæld og besværing," og den „daglige ekspens," han havde i anledning af sine sønners udenlandsrejse og på andre måder.

Da borgerskabet i Bergen først fik meddelelse om kongens ønske,[1]) og borgermestere og råd anmodede dem om at rette sig efter lensherrens opfordring, svarede en af borgerne, Krin Hefft, at når hans medborgere vilde gøre udlæg, skulde det også blive betalt af hans faktor i København. De andre klagede over, at de havde havt store udgifter ved de indkøb, de havde måttet gøre i Dantzig og andensteds for at forsyne den nødlidende almue, så at de nu ikke kunde gøre indskud i det ostindiske kompagni; derimod erklærede de sig villige til at overlade kongen alt, som de tidligere havde indsat i dette, hvortil de troede at have adgang ifølge ordlyden i nogle af de kongelige befalinger. Jens Bjelke erklærede rigtignok, at han vilde henstille dette til kongens egen afgørelse, men var kun lidet fornøjet med et sådant svar. Ved atter og atter at trænge på bragte han det omsider dertil, at borgerne begyndte at vise sig mindre uvillige og talte om at sende en fuldmægtig til herredagen i Kristiania, som på deres vegne kunde træffe aftale om, hvor meget de skulde udrede. Derimod kunde han ikke, som han havde ønsket, få drevet det dertil, „at de fornemste participanter og synderlig de af rådet, som kunde være af nogen formue,

[1]) Jens Bjelkes skrivelser til borgerskabet af 22 Marts, 5 og 13 April 1634 mellem danske kancellis norske sager.

vilde først for deres person navngive, hvad de kong: majtt: til velbehag vilde dertil konsentere, dermed at give de andre et godt eksempel." Ti kun få vilde indlade sig herpå. Heller ikke kom den lovede fuldmægtig til herredagen, væsentlig af den grund, at borgerne ikke kunde blive enige om, hvem de skulde sende. Først i slutningen af Maj, da Jens Bjelke var på Tøjen, kom der et bud med en „erklæring og konsentering" fra borgerne „at de dog såvidt infallibiliter til forne nye kapital skulde konsentere, som andre hans majt:s troe undersåter af lige middel og evne med dennem konsentere vilde, hvilket jeg mente, de ingenlunde med nogen billighed kunde vægre dennem udi." Desuagtet kom der i hele dette år ikke mere end 433½ rdl. fra Bergen.

Hermed var Jens Bjelke ikke kommen langt. Det indskud, som kongen denne gang krævede, udgjorde 6⅔ p. c. af den oprindelige kapital. Men en mængde erklærede sig uvillige til at udrede dette „uden vurderings dom," og hvad han ellers fik, kunde efter hans egen erklæring ikke forslå synderlig.[1]) Dertil kom endnu det uheld, at et bud, som skulde overbringe kongens befaling om, at pengene nødvendigvis i Januar 1635 skulde være i København, først nåede frem til Bergenhus 27 Februar. Jens Bjelke var da på tingrejser ude i lenet, men havde, forinden han forlod Bergen, pålagt byfogden „at fare fort med vurdering hos de efterstående efter foregående dom." I hans fraværelse måtte borgermesterne og rådet lade kongens befaling „forkynde for participanterne til at endnu ufejlbarlig rette dennem efter med forskrevne andel penge straks ved deres eget bud at nederskikke og samt efter missivens tilhold nogle nye participanter at handle med om nogen nye tillæg dertil at gøre,"

¹) Jens Bjelkes brev til Kr. Fris, dat. Bergenhus 8 Febr. 1635 i samll. til danske adels hist. fasc. 20.

indtil Jens Bjelke selv en uge senere kunde være tilbage på Bergenhus. Desuagtet fandt han ikke ved sin genkomst de forlangte penge og måtte af den grund indskrænke sig til at sende kongen gennem kantsler Fris en undskyldning og forklaring.

Men nu var Jens Bjelke bleven utålmodig. I overvær af det bud, som havde bragt det kongelige missive, lod han participanterne først kalde op på rådstuen og derefter på slottet, hvor han gjorde dem forestillinger i en tone, som snart afvæbnede enhver modstand. Han sagde dem nemlig rent ud, at om de nu ikke vilde give penge, så skulde de uden videre miste sit borgerskab; om de så måtte flytte udenlands, vare de tvungne at afstå en sjettedel af sin formue til kongen, hvorfor de følgelig vilde stå sig på at gøre de indskud, som nu blev forlangt af dem.[1]) Dette virkede, så at både de gamle indskydere lovede at udrede sin andel og en del nye erklærede sig villige til at give forskellige summer, der af Jens Bjelke tilsammen ansloges til 1000 rdl. Dog var han endnu ikke rigtig sikker på, at alle vilde holde sine løfter.

I slutningen af Marts 1635 afsendte endelig participanterne en del penge og veksler, dels af det nye indskud, dels af restancer fra ældre tid, ialt 1190 rdl. samt 1145 rdl. fra nye indskydere. Senere må der være sendt meget større beløb, da en samtidig, men neppe fuldstændig liste over de norske participanter opfører 2 adelsmænd, Jens Bjelke med 300 rdl.s indskud og Peder Knutssøn med 200 rdl., samt Bergens by med ialt 14,021 rdl. hvoraf Jan Janssøn de Lange og Sander Janssøn med deres

[1]) Jens Bjelkes breve til Kr. Fris, det ene dat. Bergenhus 9 Marts 1635 med et postscriptum af 14 Marts — og det andet, dat. Bergenhus 16 Marts, smstds. fasc. 15.

fæller stå for 10,991 rdl., Trondhjem med 2214 rdl. og Stavanger med 30 rdl.

En væsentlig grund til borgernes uvilje til at sætte flere penge i den ostindiske handel var efter Jens Bjelkes mening at søge i Hollændernes intriger, der havde indbildt Bergenserne, at der ikke var nogen fordel at vente af denne handel; men netop i det afgørende øjeblik kom der underretning om, at et af kompagniets skibe var ankommet til Ireland med en rig ladning. Dette budskab virkede måske lige så meget på borgerne, som Jens Bjelkes trusler. Derhos må man tage i betragtning de store forskud, hvori borgerne stod for de varer, som de havde indkøbt til almuens forsyning ovenpå de to frostår; ti uagtet høstens udfald i 1634 ingenlunde havde været dårligt, var dog mange fremdeles i den forlegenhed, at de ikke en gang kunde tilså halvdelen af sine gårde. Og borgerne selv havde også lidt store tab bl. a. ved sørøvernes plyndringer. Først da Jens Bjelke havde fået en del penge ind, vovede han at fremsætte sine undskyldninger for kongen, formodentlig fordi han nu først troede sig sikker for at blive udsat for nogen mistanke om at spille under dække med borgerne. Han var endog så dristig, at han skrev, at Bergens borgerskab altid ellers var meget villigt, når de anmodedes om at gøre udlæg, og at om de nu en gang af sine indskud i det ostindiske kompagni kunde „få noget igen pro qvota, så blev de formodelig vel villiger dertil, om ellers lejligheden derefter kan være.“ [1])

Det er under disse forhandlinger påfaldende at se,

---

[1]) Kvittering i det danske gehejmearkiv mellem danske kancellis norske sager, skab 14, pakke 103. Smstds. opgave over „norske participanter udi det ostindiske kompagni.“ Jens Bjelkes brev til Kr. Fris, dat. Bergenhus 27 Marts 1635 i samll. til danske adels hist. fasc. 15 på det kgl. bibl. i Kbhvn.

hvilken mangel på rede penge der herskede i en by med Bergens handel. Jens Bjelke måtte endog, for at skaffe sådanne til indskyderne, både de gamle og de nye, låne dem af skatterne og af toldpengene, da det ellers var dem umueligt at opdrive midler dertil. Det er dog ikke vanskeligt at finde nøglen til denne gåde. I Norge var der nemlig kun ringe anledning til at anbringe sine kapitaler på anden måde end ved at købe jordegods. De fleste, som havde opsparede penge, vare derfor, når de ønskede at få gode renter, nødsagede til at vende sig til udlandet, uagtet regeringen ikke så derpå med gunstige øjne. Det lod sig heller ikke rette på dette misforhold ved kongebud, således som da Jens Bjelke i Maj 1639 blev befalet at tilholde såvel de kontorske, som Bergens borgere, at de i sin handel både inden- og udenbyes skulde bruge rede penge, medens de tidligere plejede at bytte varer mod varer. De grunde, som fremkaldte pengemangelen, var ikke af den natur, at de uden videre kunde ophæves, og vedblev derfor endnu længe at virke hemmende på handelens udvikling. Man vil derfor jævnlig, når det gælder en større kontant udbetaling, finde selv landets rigeste mænd i en trykkende forlegenhed, hvoraf de ikke kunde rede sig ud undtagen ved at sælge jordegods, således som det flere gange var tilfældet med Jens Bjelke.

Fra gamle dage af stod Bergen i den livligste handelsforbindelse med Hamburg. Byens interesser bleve derfor temmelig voldsomt berørte, da Kristian IV kom i strid med Hamburgerne i anledning af fæstningen Glückstadt og den der opkrævede told. Et af kongens første skridt, da Hamburgerne viste sig genstridige, var at beslaglægge deres skibe og øvrige ejendomme i Norge, som i Danmark. I Bergen blev de derværende Hamburgeres gods om våren 1633 optegnet og indbragt i kælderne under Ny-

kirken, medens deres regnskabsbøger bleve forseglede og indlagte i et eget kammer i det såkaldte Eriks tårn på slottet, hvor de fremdeles lå ved Jens Bjelkes ankomst. Han forespurgte sig kort efter, hvad han skulde gøre med dem, men fik blot det svar, at de skulde blive liggende indtil videre.[1])

Kristian IV var ubevægelig lige over for Hamburgerne og fortsatte, da de ikke gav efter, med sine strenge forholdsregler. I Juni 1636 pålagde han således Jens Bjelke at sørge for, at intet skib, der kom fra Elben, måtte handle med Nordfarerne, medmindre skipperen forpligtede sig til at sejle til Glückstadt, og i de nærmeste år kom flere lignende befalinger. I November 1637 fik Jens Bjelke bl. a. pålæg om at tage dom, om ikke Hamburgernes stuer i Bergen vare hjemfaldne til kronen, og i September 1638 fik han befaling om at rette sig efter den herom afsagte dom. Men uagtet disse strenge befalinger synes det dog, som om kongen har næret en hemmelig frygt for, at der alligevel dreves en smughandel mellem Bergen og Hamburg, der lammede virkningen af hans forholdsregler. Af den grund pålagde han Jens Bjelke at våge over, at disse nøje bleve udførte, og navnlig, at ingen handlede i sit navn med Hamburgernes varer. For at skaffe sig fuld vished gik han endnu et skridt videre, idet han under 14 December 1637 befalede Jens Bjelke og befalingsmanden over Stavanger len, Henrik Thott at undersøge, hvilke af Bergens borgere eller de kontorske der handlede på Elben, og i den hensigt uden varsel og uden at tale om øjemedet lade deres bøger hente op på rådstuen for der at gennemgå dem.

Dette blev også nøje udført. De, i hvis bøger der ikke fandtes noget mistænkeligt, fik dem straks igen, hvorimod de

[1]) Jens Bjelkes brev til Kr. Fris, dat. Bergenhus 16 Marts 1635, i samll. til den danske adels hist. fasc. 15.

andres synes at være tilbageholdte for at bruges, når kongen bestemte, hvad der skulde gøres i sagen. Ialt blev der i anden halvdel af August 1638 undersøgt 57 købmænds bøger og papirer, hvoraf 24 var fra kontoret. Når regnskabet udviste, at de ikke havde modtaget mere tilbage fra Hamburg, enten i penge eller varer, end de havde udført, lader det til, at de i regelen bleve anseede som uskyldige. Hvor det derimod fremgik, at en købmand havde fået flere varer tilbage, end han havde udsendt, og følgelig skyldte Hamburgerne penge, lader det til, at dette betragtedes som bevis for, at vedkommende stod i ulovlig forbindelse med disse og følgelig havde forseet sig mod kongen. Måske så denne ikke ugærne, at der var mange sådanne, da dette gav ham god anledning til at fylde sin kasse ved at indkræve Hamburgernes fordringer, som oftere drejede sig om ikke ubetydelige summer. Det viser sig, at de bergenske købmænd drev sine forretninger gennem faktorer eller såkaldte „afnehmere“ enten i Hamburg eller i Glückstadt eller på begge steder, og at flere af disse må have siddet i stor virksomhed. For en af dem, der stod i forbindelse med Krin Hofft, opgives det udtrykkelig, at han fik 2 procent af varernes værdi i provision.[1])

Efterat kongen havde modtaget underretning om resultatet af Jens Bjelkes og Henrik Thotts ransagning, befalede han under 3 Februar 1639 den første at indstævne dem, hos hvem der var fundet noget mistænkeligt, samt at indkræve Hamburgernes gæld i Bergen og Nordland til kongens fordel. De, som nøjagtig kunde bevise at have sine faktorer i Glückstadt, skulde være aldeles fri; derimod skulde de kontorske, som havde handlet imod Bergens privilegier,

[1]) Jens Bjelkes og Henrik Thotts „protokol“ i den anledning i rigsarkivet (kancelliet — „købstæderne“).

stævnes og tiltales. Et par måneder senere fik Jens Bjelke pålæg om at lade de skyldige aftinge. Flere år efter, i 1643 og 1645 bleve disse stridigheder med Hamburg endelig bilagte.

At Bergens borgere drev hvalfiskefangst i Nordishavet under Spitsbergen og Grønland, var på Jens Bjelkes tid intet nyt. Blandt dem, der havde ret til at udsende skibe i denne fangst, var også Krin Hofft med et par andre af byens borgere. Om våren 1635 fik disse høre fra Holland, at en vis Johan Braëm, der året forud havde erhvervet sig kongeligt privilegium på at drive hvalfangst, havde truet med, at han med magt vilde jage dem ud af denne fart, hvis de ikke vilde opgive den med det gode. Da de havde modtaget denne underretning, gik de øjeblikkelig til Jens Bjelke for at påkalde hans mellemkomst og beskyttelse. Jens Bjelke, der anså det for sin pligt at tage sig af lenets indbyggere, såvidt det stod til ham, skrev øjeblikkelig til Hans Køningham, lensherren på Vardøhus og bad ham forhindre ethvert sammenstød. Krin Hofft og hans fæller havde nemlig allerede i April fået bevilling til at drive hvalfangst ud det år, men med tillæg, at de da skulde overgive sit privilegiebrev til Jens Bjelke og for eftertiden ikke have nogen ret. Derefter kom der i December en ny kgl. befaling til Jens Bjelke om at våge over, at ingen trængte sig ind i Johan Braëms hvalfangst-privilegier, og omtrent samtidig blev der truffet en bestemmelse, hvorefter Bergenserne skulde have ret til at drive hvalfangst syd for 67de breddegrad. Nederlænderne havde på denne tid anerkendt Norges og Danmarks højhed over sin del af havet omkring Spitsbergen; men dette forhindrede dem ikke fra i 1636 og 1637 at komme med nye fordringer, som dog bleve afviste. Blandt dem, hvis erklæring kongen i den anledning lod indhente,

var også Jens Bjelke, der i begyndelsen af 1636 svarede, at deres påstand var uberettiget.[1]) Også forholdene i Finmarken foranledigede et par gange kongelige befalinger til Jens Bjelke om at undersøge forholdene i dette landskab, navnlig Bergensernes opførsel mod dets indbyggere og den måde, hvorpå de forsynede disse med levnetsmidler.

XV.

De hollandske Nykommere og Skotser i Bergen. Jens Bjelkes rejse til Danmark i 1636. Forskellige nye kongebreve. Lovgivningsarbejder. Indre forhold i Bergen og den i anledning af disse nedsatte kommission. Forordninger om landslod og fisketiende. Jens Bjelkes tre apologier om landslodden.

Bergen var i det syttende århundrede en interessant og livlig by, på hvis gader de mange fremmede købmænd fremkaldte et broget liv. Men brydningen mellem de forskellige nationers handelsinteresser fremkaldte også hyppig strid og kiv dels mellem de priviligerede indbyrdes, dels mellem disse og de mange, der misundte dem deres eneret og forsøgte at tilvende sig noget af fordelen. Fra gammel tid af var alle udlændinges handel på Bergen indskrænket til tiden mellem de tvende korsmesser eller fra 3 Maj til 14 September; men Hollænderne, navnlig Amsterdams borgere havde tidlig forsøgt at få denne tid udvidet. I 1507 fik også denne bys

[1]) Jens Bjelkes „udretninger," dat. 1 August 1636, og en memorial fra begyndelsen af 1636, begge i rigsarkivet. Jvfr. dansk tidsskrift for søvæsen, ny række, II, side 34.

indbyggere tilladelse til at drive handel i Bergen og på andre steder i Norge fra første åbne vande og til fjorten dage efter hellig korses dag exaltationis (14 September) samt til, om de vilde, at lade tre eller fire købmænd blive liggende vinteren over i Bergen for at passe på de varer, som de måtte lade blive tilbage uden at få dem solgt. I tidens løb blev der imidlertid ikke taget særdeles hensyn til dette privilegium, og uagtet Amsterdam i 1596 fik bekræftelse på sine gamle friheder, blev det dog i 1607 forbudt stadens borgere at handle i Bergen undtagen i tiden mellem de to korsmesser.

De amsterdamske købmænd kaldtes i Bergen Nykommere og ansåes i regelen for at være „fornemme folks børn udi Holland.“ Dog påstod man også, at mange andre urigtig kaldte sig med dette navn, hvilke egentlig skulde henregnes til de såkaldte Skotser. Disse, som i en ansøgning fra Bergens borgerskab til Jens Bjelke ved siden af skippere og bådsmænd sammenstilles med possementmagere, knivmagere, skræddere o. s. v., var „gemene folk,“ som uden hyre og løn, ofte i et antal af 3—4 fulgte med ombord på de hollandske og andre fremmede skibe og ved ankomsten til Bergen, dels fra sit fartøj, dels på torvet udsolgte sine medbragte varer. Da Skotserne uden at bryde sig om de forsøg, der gjordes på at stanse denne trafik, ovenikøbet også tog sig ret til at handle på andre steder i byen, søgte borgerne at få det gamle forhold genindført, så at Skotserne (men ikke Nykommerne) for fremtiden kun skulde handle fra sit skib og på torvet, samt, at de „ikke skulde måtte sælge lærredklæder og silketøjg i alental, ej heller urter, sukker eller andet sådant i skålpundtal, men urterne og speceriet i halve fjerdinger eller hele og sukkeret i toppetal.“ Borgerne vilde bl. a. ikke tillade Skotserne og de frisiske søfolk, der

ofte nævnes sammen med dem, at oplægge sine varer i pakhus, hvorover disse klagede og udvirkede en kgl. befaling af 17 Juli 1633 til Jens Bjelke om at sørge for, at dermed blev forholdt, som det havde været skik og brug.

Da nu han i denne anledning undersøgte sagen, kom han til det resultat, at denne begæring om at oplægge varer i pakhus stred imod Bergens privilegier; „dog blev tilladt denne gang med deris gods at forholdis efter deris begæring: men ellers dom gangen ikke uden synderlig indulgentie at må ske videre.“ Det blev også nu ved et kongebrev af 27 Marts 1634 bestemt, at Friser og Skotser skulde kunne oplægge sine varer i pakhus, når de ikke derved krænkede Bergens privilegier.

Samtidig var der også opstået rivninger med Nykommerne, hvem Bergens borgere og de kontorske ikke vilde tillade at handle udenfor den i 1607 fastsatte tid. Navnlig antog disse en meget alvorlig karakter, da tre Nykommere i 1634 bleve satte under tiltale for at have drevet handel i den forbudne tid og af lagmanden, Peder Ravn dømtes til at have sit gods forbrudt og desuden betale bøder. Han holdt sig herved foruden til kongebrevet af 1607, også til en dom af lagmand Hans Glad fra 1615; men Nykommerne vilde ikke anerkende disse og henvendte sig til Amsterdam og Generalstaterne om beskyttelse for sine rettigheder. På sin side stræbte borgerne og kontoret at hævde bestemmelserne fra 1607 og indgik i den anledning i April 1635 til Jens Bjelke med en længere ansøgning.

I begyndelsen var Jens Bjelke, der ikke synes at have kendt privilegiet af 1507, mest tilbøjelig til at holde med borgerne og de kontorske. Dagen efter, at han havde modtaget borgerskabets ansøgning, udtalte han sig derfor i et brev til Kristian Fris i den retning, at ikke flere måtte få

sådanne privilegier, og at de, som havde ansøgt derom, „ikke længer priviligeres end på fjorten dages tid, som andre fremmede i gemen at stå med åben krambod og sådant; da var det meget godt for borgerne her." Noget senere erklærede han atter, at der ikke kunde uddrages nogen konsekventser deraf, at man „for god korrespondents skyld" havde tilladt enkelte Hollændere at blive liggende i Bergen vinteren over, og at det ubetinget vilde være til borgernes skade, om de skulde fortsætte hermed, idet de fremmede vare fritagne for at betale skat, ligesom heller ikke Bergenserne havde tilsvarende rettigheder i Holland eller andensteds. At handelen havde været drevet på denne måde i lange tider, havde efter hans mening ingen betydning, „uden samme brug havde nogen privilegier at fundere sig på;" ti privilegier gjaldt meget i Jens Bjelkes øjne. Borgerskabet og de kontorske vilde ikke på nogen måde vide af, at Nykommerne måtte „handle al sommeren over i Bergen aparte og vinteren over privatim eller per media;" når Nykommerne gjorde sin sidste høstrejse, skulde de tage alt sit gods med sig tilbage. Også heri sluttede Jens Bjelke sig helt og holdent til borgerne; „ti" — skrev han — „det er for borgerskabet meget præjudicerligt, at Nykommerne skulde måtte holde to eller tre faktorer til Bergen den hele vinter igennem & per conseqvens per totum annum."

Dette var Jens Bjelkes mening endnu så langt frem som 9 Februar 1636, da han var på besøg i Danmark; men nogle dage efter, den attende var den pludselig bleven forandret, idet han formodentlig havde fået anledning til at gøre sig bekendt med de fra Holland kort forinden modtagne oplysninger. Han var da kommen til Haderslev og henvendte sig til Kristian Fris med en memorial, hvori han viste sig mere villig til at indgå på de hollandske fordringer

om, at Nykommerne „måtte blive ved deres forrige frihed,“ og mente, „at dennem noget derudinden kunde indulgeres (hvis uden undersåternes fordærv kunde ske).“ Dog holdt han fremdeles på, at den tid, hvori Nykommerne kunde besøge Bergen burde være indskrænket til sommeren mellem begge korsmesser, medens han gav aldeles efter i spørgsmålet om deres ret til at lade sine varer blive liggende vinteren over i Byen. Han gik endog nu så vidt, som at foreslå, at de mod passende grundleje skulde få opføre et pakhus på kongens grund, og at de for det tilfælde, at man enten i byen, på kontoret eller på landet skulde have brug for deres varer, også kunde få tilladelse til at sælge af disse, når de i forvejen indhentede lensherrens og de to borgermesteres samtykke. Men for at dette skulde kunne bevilges, var det efter hans anskuelse nødvendigt, „at og noget vist skulde determineres, hvor mange faktorer de om vinteren måtte have udi Bergen, enten en, to eller tre, og heller ikkun en end flere, og hvorvidt deres faktori, ekspedering og trafik der sig skal henstrække.“

Nu var det kun spørgsmål om, hvem der skulde afgive nærmere bestemmelse om disse forhold. Da der samtidig var flere andre sager fra Bergen, der forelå til afgørelse, foreslog Jens Bjelke, at alle disse skulde behandles under et af en kommission, som også kunde bestemme, hvor mange Skotser der skulde være på ethvert skib. Hvis ikke så både Nykommere og Skotser vilde rette sig efter, hvad disse fastsatte, havde man kun den udvej, at pålægge dem sådanne byrder, at de „pedetentim efterhånden kunde afskaffes.“ Den foreslåede kommission blev nedsat få dage efter, ved et kongebrev af 24 Februar 1636. Til medlemmer havde Jens Bjelke foreslået sig selv, Palle Rosenkrans, Henrik Thott samt Bergens og Agdesidens lagmænd, Peder

Ravn og Augustinus Olssøn; disse bleve også alle udnævnte af kongen på det nær, at han i Peder Ravns sted satte Stavangers lagmand, Hans Mikkelssøn, fordi den første nylig havde dømt i sagen. I de sidste dage af August mødte kommissionen i Bergen, hvor den afgav sin kendelse 1 September. I stedet for Palle Rosenkrans, der var forhindret, mødte Byrge Juel, og i stedet for Hans Mikkelssøn den forrige foged, Albret Berner, der nu var stiftsskriver over hele Hordeland. Efterat begge parter havde fremlagt sine privilegier og de tidligere afsagte domme, kom kommissionen til det resultat, at privilegiet af 1507 fremdeles var at anse som stående ved magt, og at de Nykommere, der kunde legitimere sig som sådanne, for eftertiden skulde have al den ret, som dette hjemlede dem, til at handle i Bergen fra første åbne vande og til 14 dage efter korsmesse om høsten. Dog skulde de ikke handle „med Nordfarer, bønder og fiskere, ej heller på vågen af skibe og både;“ såfremt tre eller fire af dem ønskede at blive igen vinteren over, måtte disse i den tid afholde sig fra al handel. For at åbne byens borgermestere og råd adgang til at kontrollere dem herved, skulde de årlig levere disse en nøjagtig opgave over, hvor mange varer de lod blive tilbage.[1])

Uagtet Nykommerne herved havde fået formelig stadfæstelse på sine privilegier, var der fremdeles flere punkter, som tiltrængte forklaring. Navnlig gjaldt dette, om de og

[1]) Diplomatarium Norvegicum VI, 2, 679 flg. Norske samlinger (8vo) I, 577—591. Allen, de tre nordiske rigers historie I, 477 flg., (hvor der for øvrigt har indsneget sig den fejl, at Hollændernes handel efter privilegiet af 1507 skulde begynde ved korsmesse om våren i stedet for ved første åbne vande). Desuden findes flere oplysninger i breve og memorialer fra Jens Bjelke til Kr. Fris af 7 Novbr. 1633, 29 April 1635, 9 og 18 Februar 1636 foruden et par udaterede, hvilke dels opbevares i rigsarkivet, dels i samll. til den danske adels hist. på det kgl. bibl. i Kbhvn.

Skotserne skulde have ret til at handle med de kontorske, hvilket fremkaldte en ny tvist, der først endte i 1639.

Under sit besøg i Danmark vinteren 1636 var Jens Bjelke i det hele meget ivrig med at forebringe kongen alt, hvorpå han for sit lens vedkommende ønskede dennes afgørelse. Dette var også særdeles meget, skønt en stor del deraf kun angår sager, der have forholdsvis ringe interesse.

Ifølge kongens befaling skulde Jens Bjelke årlig levere syv læster tjære; medens han opholdt sig i Danmark, foreslog han, at der for lettere at kunne tilvejebringe disse skulde påbydes en almindelig tiende af al tjære, som blev brændt i Bergenhus len. Dette havde før været brugeligt på enkelte steder i lenet, hvorfor han nu ikke fandt nogen betænkelighed ved at foreslå det indført overalt. Rådet blev meget hurtig fulgt, idet der allerede 24 Februar 1636 udkom et åbent brev, der påbød, at man skulde give tiende af al tjære, som blev brændt i Bergenhus len. Samme dag udkom også to åbne breve, hvoraf det ene indeholdt pålæg til bønderne om at forbedre vejene, og det andet fastsatte straf for dem, der søgte at skaffe sig fri skyds ved løgnagtige foregivender, hvilke rimeligvis begge ere fremkaldte ved forestillinger fra Jens Bjelke. Om et tredie åbent brev af samme dag, der omhandlede drengeskatten af Bergenhus len, vides med vished, at det var foranlediget af Jens Bjelke, som påstod, at kongen ved den tidligere ordning havde lidt stort tab, da det var meget let at unddrage sig for at betale. Fremdeles udkom der samme dag endnu to andre åbne breve, der begge skyldtes Jens Bjelkes forestillinger; det ene indeholdt nye bestemmelser om sisen af det øl, som førtes til Nordland, der samme års høst også bleve udstrakte til at gælde for Namdalen; det andet handlede om besigtigelse af Bergenhus lens skove. Jens

Bjelke havde nemlig ikke havt anledning til selv at foretage en sådan og bad derfor nu om, at der måtte blive udnævnt nogle andre, som kunde overtage dette hverv. Hertil gav kongen sit samtykke og pålagde Bertel Lauritssøn Herby, Peder Ravn, tingskriveren i Nordhordland, Jens Mikkelssøn og Anders Matssøn at foretage denne besigtigelse og derved fornemlig undersøge, hvad der var hugget i Jens Bjelkes tid. Før hans ankomst var der i Lyseklosters skove, „dog ikke i klosterets egen enemærkeskove“ hugget en del tømmer, der skulde bruges til et defensionsskib. Tømmeret var imidlertid blevet liggende, uden at vedkommende havde fået godtgørelse for sine udlæg, hvorfor Jens Bjelke, der i Marts 1635 havde fået pålæg om at undersøge forholdet, nu med det samme gjorde forestillinger i den anledning. Under 2 Marts fik han det svar, at han skulde lade tømmeret vurdere og erstatte dem, som havde gjort udlæg. To måneder senere fik han og Bertel Lauritssøn på ny befaling til at besigtige Lyseklosters skove, ligesom disse også omtales i et kongebrev til Jens Bjelke af 20 Oktober s. å. Flere andre kongebreve, der bleve udstedte 2 Marts og omhandlede garnisonsskatten, kirkernes regnskaber m. m. skyldes også Jens Bjelkes forestillinger [1]) og kunne i den anledning nævnes.

Af mere betydning end disse sidste var nogle andre kongebreve, som efter Jens Bjelkes forestilling ligeledes bleve udstedte samme dag, 2 Marts. Det ene af dem angik de mange avlsgårde, som Bergens borgere havde vidst at

[1]) Et kongebrev af 2 Marts angår et mageskifte mellem Jens Bjelke og kongen. Nogle dage senere, 11 Marts kom der kongelig stadfæstelse på et mageskifte, som Jens Bjelke på kronens vegne havde foretaget med Gøde Pederssøn, samt på et grundebrev, som han havde givet lagmanden. 17 April kom der også efter foranstaltning fra Jens Bjelke et åbent brev om grundleje af skolens grunde i Bergen.

skaffe sig rundt om byen, og som de nu søgte at holde fri for skydsfærd. Det andet gjaldt det urigtige mål og vægt, som meget hyppig blev anvendt så vel i byen, som i lenet, og hvorover han allerede havde klaget i 1635. Nu fik han pålæg om at befale alle bødkere at lade sit arbejde brænde.

Det var under dette ophold i Danmark, at Jens Bjelke udvirkede den ovenfor omtalte nedsættelse i sin afgift af lenet. Han indgav også nu en forestilling om, at kongens indtægter af Søndmøre og Nordfjord ikke vare så store, som man havde anslået dem til, da man kun fik lidet for varerne. Fremdeles kom han med en forestilling „om middel til første bygsels formerelse, og dog ikke imod den udgangne forordning, men ved participation i deris mellemgift, som sælger deris besiddelsesret hen til andre, og hvad med bygselens taksering efter befaling er skeet, og hvad der desidereris endnu i Sogn for forhindrings skyld i rette besigtigelses tid, samt for varsel, som alle landdrotter skal givis; og noget om tredie års tage også til kongl: maj:ts fordel i fremtiden, om så kunde befalde." Ingen af disse forestillinger synes at have fremkaldt nogen nye kongebreve, ligesom heller ikke Jens Bjelkes andragender „om middel til skibstributens desbedre kontinuation af Bergens by, ut ved håndverksfolk i gemen også noget at måtte komme borgerskabet til hjælp dertil" samt om, at den trofaste og villige befolkning i Onsø len måtte slippe med at betale det halve af samme skat.[1]) Et andet forslag, som dog Jens

---

[1]) Denne udgjorde for det hele land 19,000 rdl. om året, som skulde udlignes af hovedlensherrerne. Den var først påbudt på denne måde i 1635. (Jvfr. s. 150 ovfr.) 1635 og 1636 betaltes skatten af Bergenhus len; ligeså i 1637, da man på almuens anmodning opgav den først påtænkté udskrivning.

Bjelke selv ønskede udsat indtil statholderens ankomst til Danmark, handlede „om nogen middel til skovenes forskånsel og delernes bedre pris med ko: maj:ts mindste skade på told og andet," hvilket han bl. a. antog at kunne opnå „ved sagernes ophold at skære på nogen tid lang ordinarie om året," samt ved nøjagtig fastsættelse af lejlændingernes hugstrettighed i landdrottens skov. Under 3 Marts fik Jens Bjelke befaling til at tage 9 ß af fremmede og 6 ß af indenlandske i told for hver tylvt deler.

Tiltrods for alt, som havde været talt og skrevet om at forbedre den norske lovgivning, var der endnu ikke udrettet noget. Jens Bjelke havde imidlertid ikke sluppet denne sin yndlingstanke og benyttede nu, da han atter traf kantsler Fris, lejligheden til at erindre ham om sagen og foreslå, at der ialfald skulde besørges en ny udgave af lovbogen „med nogen commentariis in margine," da det var vanskeligt at opdrive eksemplarer af denne. For at vinde kongen for sine planer, foreslog han derhos, at sagefaldet burde forhøjes, hvilket han antog „billigen at kan ske in formidinem sceleris simul & poenæ og for myntens forandrings skyld, fordum langt højere i værd end nu."

Den sidste tanke synes ikke at have slået an, hvorimod kongen bifaldt planen til at udgive et nyt oplag af lovbogen og under 12 Marts 1636 lod Jens Bjelke tilskrive, at han „med nogle de udi Norges lov forfarneste lagmænd og forstandigstes rådføring antegner, hvis hos dens trykkelse til formering, forbedring eller forklaring fornøden, og det inden tilkommende vinter en gang i det seneste fremsender." Uagtet det skulde synes, som om Jens Bjelke allerede måtte have gennemarbejdet dette emne, tog det dog over et år, forinden han blev færdig med den forlangte erklæring. Denne er dateret Bergenhus 27 April 1637 og overskrevet: anteg-

nelse på di erratis typographicis, som endnu findis i den trøkte loug, samt på hvad andre defekter derudi er befunden, og i hvis måde den mest behøvis at emenderis."[1]) Først angiver den, at der i lovbogen findes 158 trykfejl; dernæst omtales, hvorledes myntens formindskede værdi havde fremkaldt et misforhold ved sagefaldet, som det var af vigtighed at få rettet, uagtet det ikke lod sig gøre at sætte så høje bøder, som oprindelig havde været påtænkt. Jens Bjelke bemærker herom: „Nok befindis næsten alle bøder, som ere indførte i den trykte loug, at være determinerede efter myntens pris, sådan som den haver værit, der samme loug blev trykt, og ikke mueligt observerit, at der den skrevne loug først blev funderit, da galt 1 ß danske så meget ungefehrlig, som 16 ß nu gælder (såvidt som af adskillige dokumenter derom kan forfaris) og per conseqvens 1 ℔ sølv da så meget, som nu 16 ℔ sølv, og 8 ørtuger og 13 ℔ da så megit, som nu 112 rdl. hvorover ko: mtt: på sit sagefald årligen nu lider stor skade." Dertil kom, at „di gamle skrevne lougbøger, så vel som og den trykte" modsagde sig selv, hvor der var tale om bøder. Ligeledes påviste han flere fejl i arvetallet, såsom bl. a. at farfader var udeladt, uagtet farmoder nævntes, samt i bestemmelserne om helmingsfelag, hjemgave og tilgave.

Ved dette arbejde havde Jens Bjelke efter befaling taget andre lovkyndige på råd med sig, og desuden henvendt sig til flere, fra hvem han endnu ikke havde fået svar. Han

[1]) Findes i rigsarkivet. — De her og i det følgende meddelte oplysninger om Jens Bjelkes rejse og den bergenske kommission af 1636 ere især hentede fra Jens Bjelkes breve til Kristian Fris af 9 og 18 Februar 1636 i rigsarkivet, samt fra kommissionens indstillinger, der også findes i rigsarkivet (kancelliet — „købstæderne".) Et par af disse ere meddelte i uddrag i N. Nicolaysens norske magasin II, 324—328.

betragtede derfor ikke den nu afgivne erklæring som endelig og omtalte, at der skulde komme mere i den lovbog, på hvis gennemgåelse og rettelse han nu var begyndt. Deriblandt anførte han særlig „de casus, som ikke findis i den norske loug og dog til en del findis udi de danske recesser, og udi adskillige udgangne, gode forordninger, enten formaliter (om det ikke blev for vidtløftigt) eller samme forordninger og recesser suo loco alene citeris;“ ligeledes fandt han det nødvendigt, „at hver stand måtte vide ejgentlig, hvad loug og ret hver tilholder, og hvad man sig efter lougen, privilegier, forordninger og rettebøder må tilholde, og hvad ikke.“ Foreløbig blev der dog ikke gjort noget, og sagen blev således atter stående i et par år. Derimod udkom der kort efter Jens Bjelkes afrejse fra Danmark en forordning om retsvæsenet, der synes at være foranlediget af ham. Dette er forordningen af 17 April 1636, hvorefter lagmænds og kommissariers domme skulde stævnes for herredagen inden tre år, og de, som forlangte nedsættelse af en kommission, selv skulde give disse betaling og fri skyds.

Flere af de sager, som Jens Bjelke foredrog for kongen, angik indre forhold i Bergens by og Bergenhus len, som han ikke anså sig berettiget til at afgøre på egen hånd. Enkelte af disse ere omtalte ovenfor tilligemed kongens bestemmelser i den anledning. For de øvriges vedkommende blev der under hans ophold ved hoffet nedsat en kommission, som skulde sørge for en endelig ordning. Denne bestod af de samme mænd, som skulde behandle sagen med Nykommerne. Da Palle Rosenkrans også herved var forhindret, mødte Byrge Juel i hans sted, medens Peder Ravn var fuldmægtig for Hans Mikkelssøn i dennes forfald. Kommissionen holdt sine møder efter Jens Bjelkes tilbagekomst

i slutningen af August og begyndelsen af September 1636 på Bergens rådstue og afgav da — under det sædvanlige forbehold af kongens påfølgende samtykke — sin erklæring om de den forelagte sager [1]).

En af disse angik erstatningen for de grundafståelser, der vare blevne nødvendige ved byens regulering efter den store brand i 1623. Der var i den anledning opstået forskellige, meget indviklede forhold, som man hidtil uden held havde søgt at få ordnet, bl. a. ved en kendelse af tolv mænd, som var afsagt 2 Juni 1635. Kommissionen afgav sin erklæring herom 25 August, hvilken formodentlig for de flestes vedkommende af dem, som vare interesserede i denne sag, har været betragtet som endelig afgørelse, hvorimod enkelte ikke vilde lade sig nøje dermed og senere voldte Jens Bjelke adskillige ubehageligheder. Endnu så sent, som i 1654 spores efterdønninger af disse stridigheder om grundafståelsen og de afbrændte strøgs bebyggelse.

Også spørgsmålet om tværgaderne ved Vågsbunden og dennes opfyldning havde fremkaldt forskellige klager, i hvilken anledning tolv mænd havde afgivet sin kendelse i Maj 1635. Byen var også her delt i tvende lejre, mellem hvilke Jens Bjelke havde søgt at holde sig neutral. Da denne sag, tilligemed spørgsmålet om „en brygge fra torvet henad Korskirke sogn og retro“ blev behandlet af kommis-

[1]) Jens Bjelkes fravær fra sit len var denne gang meget langvarigt. Han var i Bergen 20 Maj 1635, da han deltog i en papegøjeskydning (Norske magasin II, 199) og fremdeles 1 August. 17 Nóvbr. var han på Ellingård, 1 Febr. i Roeskilde, 9 Febr. i Kolding og 18 s. m. i Haderslev. 12 April var han på Morland hos Daniel Bildt, for hvem han nu søgte om de nordlandske len, såfremt Frants Kås vilde gå af, — men uden at udrette noget. I August var han atter tilbage i Bergen og deltog i kommissionens arbejder.

sionen 1 September 1636, blev det bestemt, at de genfyldte „hoper“ ved Vågsbunden skulde oprenses på borgerskabets bekostning, hvorimod det ansåes unødvendigt at anlægge nogen brygge, som den foreslåede. (Jvfr. side 191 flg. og 194 ovfr.).

De øvrige sager, hvorom Jens Bjelke vakte motion og som af kongen vare henviste til kommissionen, bleve afgjorte af denne under 5 September 1636. Om de mange kræmmere eller udliggere fra Bergen, der plejede at drage om i lenet, og hvis antal Jens Bjelke foreslog indskrænket, blev det nu bestemt, at det kun skulde tillades et vist antal af sådanne at drage om i hvert fogderi.

Også over sædeligheden i Bergen havde Jens Bjelke beklaget sig for kongen. Hvad han skrev om „den uvane med udspaseren af unge burs (sic), karlfolk og kvindfolk tilsammen, i tide og utide af byen og bryggen, nat og dag, helligt og søgnt,“ viser, at der endnu gaves meget, som svarede til den beskrivelse, der femti år i forvejen var udkastet i „den norske so.“ [1]) Det hændte jævnlig, at uægte børn bleve myrdede af sine mødre, at mænd dræbte sine hustruer og derpå rømte o. s. v. Det samme fortælles også i de bedste samtidige optegnelser om livet i Bergen på denne tid, de, som ere forfattede af Mikkel Hofnagel. Men ligesom i det foregående århundrede synes skylden for denne sørgelige tilstand især at have ligget hos Tyskerne på bryggen, hvis slappe sæder hurtig smittede byens borgere. Måske det også var dem, som havde indført den „tabakdrikken,“ der snart blev så yndet, og hvorover Jens Bjelke udtalte sin

[1]) Drukkenskab må have været en meget almindelig last, da Jens Bjelke en gang, som en af hans fogder var falden i vandet og derved havde mistet en pose med 203 rdl. som tilhørte kirken på Voss, fandt det nødvendigt at gøre opmærksom på, at han „var ikke drukken, men ganske ædru.“

inderlige beklagelse, som over noget rent forfærdeligt og afskyeligt. Jens Bjelke antog, at den bedste måde, hvorpå han kunde vænne byens unge mennesker af med deres løsgængeri, måtte være, når han kunde få dem under militær tugt, der nu netop savnedes mere end nogensinde, da de ikke bleve udskrevne til skibstjeneste, og vilde derfor have dem under kommando af en major (jvfr. s. 280). Da dette forslag allerede var taget tilfølge, forinden kommissionen trådte sammen, kunde den i det punkt være meget kortfattet og lade sig nøje med en erklæring om, at der i sin tid, når alt var bragt til endelighed, skulde indsendes en nærmere „resolution“ af Jens Bjelke og byens borgermestere og råd. Man får et stærkt indtryk af, hvor nødvendigt det her var at skride ind, når man læser et brev, som en af de foregående lensherrer, Knut Gyldenstjerne i November 1625 skrev til kantsler Fris, hvori han oplyser, at der før branden i 1623 fandtes 400 kroer og øltapningssteder i Bergen, „hvorudover ikke alene entstod stor guds fortørnelse med sus, dus og anden uterlighed, mens og ungdommen, så og en part de bedagede blev forført.“ Efter branden vare mange kroer nedlagte; men snart begyndte trafiken igen, da man var mere ivrig for at opføre kroer end kirker og andre huse, og enhver „gemen kumpan“ fandt sin regning ved at drive øludsalg. Når da „den gemene plebs“ fra landet kom til byen, var „pengene igennem struben moksen, førend de forvejsor.“ I 1626 fandtes der allerede igen omtrent 200 krohuse.

En anden udvækst på det Bergenske samfund så Jens Bjelke i de mange prokuratorer, hvoraf det vrimlede i byen, og som havde nedsat sig der „uden slottens eller byens øvrigheds konsentering.“ Disse personer vare „nogle opsætsige hoveder,“ der stadig fik borgerne til at lægge hindringer i vejen for udførelsen af de kongelige befalinger og

derved voldte Jens Bjelke adskillig ulejlighed, hvorfor han nu foreslog, at de skulde afskaffes. Også denne sag henvistes til kommissionen, som nu bestemte, at det for eftertiden kun skulde være tilladt fire navngivne mænd at drive den slags forretninger.

Foruden hvad her er anført, fik kommissionen endnu flere andre hverv. Det ene angik to nye gader, der vare anlagte i nærheden af Korskirken ved reguleringen efter branden i 1623, og som nogle nu forlangte skulde lukkes ved et gitter. Kommissariernes bestemmelse gik ud på, at dette ikke skulde bevilges. Det andet var at træffe en ordning, hvorved Stavanger stift kunde få en passende erstatning for Ejdfjord, som ikke længere var til nogen nytte for biskopen, efter at Hallingdal og Valdres vare henlagte til Oslo stift. Hertil bestemte kommissarierne Sveen sogn i Søndhordland. Derhos skulde de træffe bestemmelse om udlæggene til en ny kirke i Bergen, og om de bønder, „som have nogen ret til at besidde deres forældres gårde efter dennem på vort og kronens gods efter vores seneste derom udgangne bevilgning og forordning,“ men nu ofte plejede at overdrage denne ret til andre. Om disse poster synes kommissarierne ikke at have afgjort noget.

Medens Jens Bjelke i 1636 var i Danmark, udkom også tre forordninger om kronens landslod og fisketiende, en for hvert af de tre len, Trondhjem, Bergenhus og Stavanger. Ved disse blev handelen med salt, korn og tøndetræ på de almindelige sildefjorde frigivet for alle kongens undersåter i begge riger; al tiendefisk skulde leveres saltet i tønder, således at bønderne fik godtgørelse for sine derved havte omkostninger. Tiende skulde ydes af al fisk, hvad enten den fangedes med vad, på krog eller på andre måder. Landslodden af den sild, som fangedes med vad,

skulde, forsåvidt den tilfaldt kronen, modtages på stedet af visse, dertil ansatte personer, efter at tienden først var betalt. Landslodden måtte ikke overstige en syvende del af den fangede fisk, undtagen ved kronens slotte og adelens sædegårde, hvor den kunde forhøjes indtil en fjerdedel; på enkelte steder fritoges lejlændingerne for at yde landslod af den sild, som de fangede udenfor sin lejede grund.

Jens Bjelke havde en væsentlig andel i disse forordningers tilblivelse, hvis hensigt det var at istandbringe en endelig og billig ordning af tvende afgifter, som hidtil havde savnet en sådan, og hvorved han tænkte at skaffe staten en regelmæssig indtægt. For at sikre dennes interesse var tillige bestemmelsen om den frie handel på alle sildefjorde indtagen i forordningerne, idet der havde vist sig mange ulemper af den ældre ordning, hvorefter denne handel udelukkende var over ragen de priviligerede købstadsborgere, som ikke sørgede for tilstrækkelig forsyning med salt, når fisket slog til. Da denne forandring imidlertid i en følelig grad vilde ramme disse folks interesser, var Jens Bjelke forberedt på, at der fra deres side vilde blive intrigeret imod ham, hvorfor han også forinden sin afrejse fra Danmark udbad sig det løfte af kongen, at hvis der indkom nogen klage over de nye bestemmelser, han da „om sådan angivende underdanigst måtte forstændiges.“ Han havde dog neppe ventet, at der skulde rejse sig en sådan storm af uvilje imod ham, som den, der meget snart opstod. Trondhjems borgrskab satte sig øjeblikkelig i bevægelse for at få de nye forordninger tilbagekaldt; til dem sluttede sig lensherren, Oluf Parsberg, der længe havde havt et horn i siden til Jens Bjelke. Han var dem ved sine forbindelser i Danmark en mægtig allieret, og hans indflydelse opvejede snart Jens Bjelkes. Også almuen var misfornøjet med den nye ordning og kom med

klager derover. Det hed sig, at Jens Bjelke kun havde arbejdet for de tre forordninger af hensyn til sine egne interesser, uagtet han allerede flere år forud havde fået ydelsen af landslod ordnet på sine egne ejendomme. Al den personlige uvilje, som i mange år havde opsamlet sig hos Trondhjems borgere imod ejeren af de store sildefjorde på Ørlandet, kom nu frem og blev, som det synes, ovenikøbet end mere oppustet af Oluf Parsberg. Klagerne opnåede også foreløbig sin hensigt, idet de nye forordninger allerede i August s. å. indtil videre sattes ud af kraft; men samtidig fik også Jens Bjelke befaling fra kongen om at afgive en erklæring om kronens landslod og fisketiende.

Det var et stort nederlag, som Jens Bjelke her havde lidt. For om mueligt at genoprette det tabte, tog han nu sagen meget grundig og udviklede sine meninger i tre vidløftige, såkaldte apologier om landslodden og tiendesilden, der ere daterede Bergenhus 12, 14 og 15 Oktober 1636 og give udtømmende oplysninger såvel om selve de to afgifter, som om beskaffenheden af de indkomne klager. Den første apologi handlede om landslodden. Jens Bjelke påstod, at de indgivne „supplikatser og besværinger således koncernerer både Eders kong: majtt:s rettighed fornemlig hos Eders kong: majtt:s undersåtter til forhindring, og samt min person til forklejnering og suspekt at gøre hos Eders kong: majtt: og derhos mine gode gamle forældre, både døde og levendis at defamere, såsom at skulle ved mageskifte eller i andre måde at have forkortet Eders kong: majtt:s rettighed, tilmed koncernerer Eders kong: majtt:s højstbetroede kommissarier og befalingsmænd.“ De misfornøjede havde først og fremst beklaget sig over, at landslodden var en usædvanlig rettighed; hertil svarede Jens Bjelke, at derfor kunde den være meget lovlig, da

kongen ofte havde været nødsaget til at påbyde usædvanlige afgifter, f. eks. garnisonsskatten. Men landslodden var ingen ny rettighed, da det bl. a. ved en herredagsdom kunde bevises, at den før havde været brugelig over hele Norge; forskellen var kun, at den tidligere havde havt forskellige navne og ikke overalt været krævet af al slags fisk. Af sild havde den stadig været krævet, både da fisket slog til ved Marstrand, og i Bergenhus len. Der klagedes dernæst over, at landslodden var altfor stor, når den skulde udgøre så meget, som en syvende del af den fangede fisk. Men herimod indvendte Jens Bjelke, at dette var meget mindre, end der før havde været brugeligt, idet den i Bergenhus len i meget lang tid havde været krævet med en trediedel eller en fjerdedel; desnagtet havde den ikke ødelagt folket, da bønderne netop stod sig bedst i de egne, hvor landslodden havde været størst, f. eks. i Nordhordland, „endog en dyr tid formedelst misvækst på korn dennom på nogle forleden års tid her i lenit haver plagit, så vel som i Trundhjems len og på flere steder.“ Bergens borgerskab havde af sig selv tilbudt at give en syvende del i landslod endog i Trondhjems len, såfremt de i de derværende sildefjorde kunde få samme ret til at fiske, som Trondhjems borgere, tilligemed frit køb og salg, uagtet de blot til en vis tid af året drev fiske. Desuden vidste Jens Bjelke, der ejede over ti laksevarp i Trondhjems len, meget vel, at af laksefisket gaves en sjettedel i landslod, uagtet der ved dette var vel så store omkostninger, som ved sildefisket, da en laksenot gærne måtte stå ude helt fra 14 April til fjorten dage efter St. Hans dag, „uden når di drages med dennom.“ På samme måde gik det også til i Bergenhus len. Jens Bjelke selv kunde efter sin kontrakt ikke tage mere end en tønde eller to af hver sildenot på sin grund, og andre kunde ikke kræve

noget, uden de enten havde et privilegium eller hævd. Ofte var fisket så rigt, bl. a. nu i det sidste år, at man ikke kunde overkomme at tilvirke altsammen, især når det var varmt vejr, men måtte kaste mange læster sild på søen, hvor de da i fjæren fortæredes af „ravne, krager, måger og andre sjøfugle;“ da var det dog bedre at anvende noget til at give kronen eller andre grundejere en kendelse. Endelig indeholdt forordningen intet bud om, at man nødvendig skulde yde en syvendedel i landslod, da der kun stod, at denne ikke måtte overstige en syvendedel.

Da loven tillod grundejeren at tage halvparten, tredieparten eller fjerdeparten i landslod, hvor der var fanget hval, sæl eller marsvin, var det ikke for meget at tage en syvendedel af sild. Desuagtet havde Jens Bjelke for sit eget vedkommende aldrig krævet så meget, hvor han ejede grunden i Trondhjems len, da han og de derboende folk tidligere vare blevne enige om en ringere afgift. Herom havde han ovenikøbet, efterat den sidste forordning var udstedt, underrettet både Oluf Parsberg og hans foged på Nordmøre, Kristofer Nilssøn, da han havde hørt, „at de var kommen i den vrange mening og indbilding derom.“ At nogle i Bergenhus len havde tilbudt at give en tønde sild eller to for hver not, som de stængte på kongens grund, kom ikke af nogen uvilje mod at give en syvendedel, men af grunde, som kunde sees af den ansøgning, som almuen på Nordre Søndmøre havde indgivet til Jens Bjelke. Grunden til, at han havde drevet så ivrig på landslodden, var den, at han ved sin ankomst til lenet var bleven meget forbauset ved at se, hvorledes mange tog meget i landslod, medens kongen kun sjelden fik noget, uagtet han var „den bedste og højeste landdrot i landet.“ Følgeligt var det aldeles uretfærdigt, når man beskyldte ham for at

have tilsigtet at lægge et utåleligt åg på almuen ved den nye forordning om landslod. Dog kunde han ikke besvære sig over, at man misforstod hans meninger og hensigter, når det samme var tilfældet med kongens. Almuen i Romsdalen og på Nordmøre havde nemlig udtydet forordningen, som om kongen også vilde have landslod af den fisk, som fangedes med snøre, ragtet den alene kunde kræves af notefiske; tilmed fangede man aldrig sild med snøre, „uden nogen små sild, som dermed oppilkis under isen i Svinesund og deromkring."

Den tanke at tillægge ham egennyttige hensigter fandt Jens Bjelke meget skammelig, efterat han havde arbejdet så meget for at lindre bøndernes byrder, og efterat han i 1612 havde afværget Mønnichhavens foretagende mod Trondhjem, „hvilkit fremmit åg vel dominio duriori at komme under havde værit langt besværligere end at give den syvende del i landslod for nytte til fiskeri på en anden mands grund." Desuagtet kom der nu fra Trøndelagen de mest overdrevne klager om, at fiskeriet måtte ophøre; at de ikke længere kunde betale sine skatter o. s. v., hvis de skulde udrede denne landslod. Fremdeles fangedes der ofte sild på dybet i garn, hvoraf der ikke gaves landslod. I Bergenhus len, hvor Jens Bjelke ikke selv havde adgang til at kræve landslod, havde han i det første år skaffet kongen over 10 læster sild, hvoraf han ovenikøbet ikke havde beregnet sig selv den femtedel, som lensherren havde ret til at tage af de uvisse indtægter.

Hvad det angik, at Jens Bjelke i 1625 skulde være fradømt al ret til at kræve landslod, da var dette en misforståelse af den meget betingende herredagsdom, der alene havde havt at støtte sig til lovbogens ufuldstændige og dunkle bestemmelser i landslejebalken, kap. 45. Senere vare disse

på kgl. befaling nærmere drøftede og forklarede af Jens Juel med en anden adelsmand og tre lagmænd således, at de hjemlede jorddrotten ret til at tage landslod. At han og hans fader skulde have erhvervet sig grunden om Bjugn og Skøren på kronens bekostning, var ligeledes en ren usandhed, da Jens Bjelke ikke havde erhvervet mere end 2 gårde ved mageskifte med kronen. Alt det øvrige havde han fået ved arv eller udløsning efter sine nærmeste slægtninge. Derimod lå der et par gårde, som tilhørte kirken og prestebordet, af hvilke kongen måtte have ret til landslod, eftersom han på mange steder oppebar grundleje og fosseleje af sagbrug, som lå på gejstligt gods. Dertil kom endnu, at der virkelig gaves mange andre fjorde, hvor der var godt sildefiske, både i Romsdalen, på Nordmøre og i Fosen, ja helt oppe i Bejtstaden, som Jens Bjelke kaldte for „en principal fjord," hvor „silden og jævnligen nu på nogle års tid haver tilgængit." Han mente derfor, at klagerne havde gjort kongen „og Norgis rige altfor fattig på sildefjorder, synderlig i Trondhjems len; ikke heller haver silden så jævnlig tilgangit i for[ne] fjorder, Bjugnen og Skøren i nogen rum tid, at den jo og somme tid haver ophørt og end udi nogle år, som og findis bevis for, synderlig om Bjugnen."

Med hensyn til klagernes påstand om, at landsloddens indførelse gjorde silden dyrere for den almue, der boede oppe i dalene og måtte købe den, mente Jens Bjelke, at den var aldeles ubevislig selv for de steders vedkommende, hvor der tidligere havde været ydet endnu højere landslod. Den bedste måde, hvorpå han kunde gendrive alle klager, antog han, var at stævne dem, der havde fremsat disse; derfor bad han tilsidst kongen om at lade ham få en stævning enten til førstkommende norske herredag eller før

de specielle kommissarier, som denne måtte beskikke til at dømme i sagen.

Den anden apologi handlede om tiendefisken. At det var en ny bestemmelse, at denne skulde leveres saltet, vilde Jens Bjelke ikke nægte; „men at derfore kunde ikke skikke sig, følger ikke efter.“ Fisketienden havde tidligere ikke været krævet på den samme måde overalt i Norge; bl. a. havde den før ikke så almindelig været krævet af den fisk, der fangedes med snøre, som det senere var bleven tilfælde; sommesteds var den ydet af garnsild, men ikke af notesild. På nogle steder ydedes tienden af fiskerne, på andre af borgerne, der købte fisken; undertiden gaves den fersk, undertiden tør, og undertiden betaltes den i penge, således som i Nordhordland. Der havde allerede flere gange været gjort forsøg på at ordne tienden, f. eks. i Trondhjems len, da Ludvig Munk var lensherre, og senere i Klaus Då's tid, og i Nordland, da Hartvig Bilde var lensherre. At det skulde falde så besværligt for Trondhjems borgere at levere tienden saltet, forekom ham også meget urimeligt, så meget mere, som borgerskabet i Bergen ikke gjorde nogen sådanne ophævelser. Ligeså urimeligt var det, når bønderne klagede over det samme, idet de altid havde havt let for at lære nedsaltningen af den sild, som de skulde levere til handelsvare; navnlig gjaldt dette almuen i de fire sølen, Romsdalen, Nordmøre, Fosen og Namdalen, hvor der kun blev tilvirket lidet norsk salt, medens der var rigelig tilførsel af fransk og spansk, — mindre derimod om de indre distrikter, „hvor og mange saltkedle ere, udi hvilke norsk salt brændis og mest brugis, som ikke er tjenligt til købmandsgods.“ Det var dog en let sag for „alle disse folk inde tillands i den bedste kornegn“ at få indført udenlandsk salt, især efter den sidste forordning.

Hvad bønderne fortalte om de små både, hvormed de besøgte sildefjordene, var aldeles ikke nøjagtigt, da disse ofte var på 2, 3 eller 4 læster; heller ikke var det alle, som havde en 14—15 miles vej derhen. Ligeledes kunde det heller ikke gælde, hvad de anførte om, at de, som var 4 eller 5 mand om en båd, havde vanskeligt for at levere så meget, som en hel eller halv tønde, da det måtte ligge meget nær, at flere i så fald slog sig sammen. Derhos brugte man i sildefjordene meget de såkaldte „stamper," hvoraf der gik tre på en tønde. Man kunde også meget godt benytte kvartere, „eftersom den største del af al den flamske sild, der kommer fra Holland til Norge, er saltet udi kvarter.“ Overhovedet var det til bøndernes fordel, at de ved den nye forordning fik lære at salte og bevare sin egen sild; deres historier om, at Bjugn og Skøren vare sådanne farlige fjorde, vare heller ikke sandfærdige, da disse forholdsvis vare lange og smale. Den førstes længde kunde være en mil og dens bredde i det højeste en halv, ja sommesteds ikke mere end en fjerding, medens den anden måske var lidt længere, men ikke bredere.

Imod Trøndernes påstand om, at de nye bestemmelser ikke var til kongens fordel, kunde man stille erfaringen fra Bergenhus len; men for den skade, som var skeet ved deres midlertidige tilbagekaldelse, måtte de tage ansvaret, som havde forskyldt den. At de skulde være til kirkernes og presternes skade, var ubevisligt, da der hidtil ikke var kommet klage fra nogen prest eller kirkeværge; allermindst kunde det gælde for Bjugn og Skøren, hvor kirken ikke havde nogen sildetiende. Ligeså ugrundet var den fremsatte beskyldning om, at tiendeforordningen alene var et påfund af Jens Bjelke, for at hans bønder kunde blive forskånede for at tilvirke kongens tiendesild og i stedet arbejde

med den sild, han fik i landslod. At borgerne skulde levere den saltede tiendesild ombord på de skibe, der skulde bringe den til provianthuset i København, var kun påbudt for det tilfælde, at skibene lå færdige, og var ikke tungere for dem end for Jens Bjelkes egne folk.

For rigtig at kunne angribe Jens Bjelke påstod Trondhjems borgerskab, at han og hans moder, fru Margrete af grundleje i sildefjordene og landslod havde en indtægt, der var fire gange så stor, som kongens rettighed. Han svarede hertil, at det forholdt sig som anført, at han havde en meget god indtægt af grundlejen, når den blev ordentlig betalt, hvilket kun sjelden indtraf; men når de påstod, at de måtte betale denne afgift „af blotte stene i fleemålet,“ da var det en åbenbar usandhed. Det var nemlig kun bryggerne med de derpå stående søhuse, som vare byggede ud i fleemålet eller i søen, medens de andre huse stod på det faste land. At tale om, at hans og hans moders indtægter skulde være større end kongens rettighed, var uden nogen grund. Der klagedes også over, at Jens Bjelke tog sig altfor godt betalt ved de brændepenge, som fiskerne måtte udrede til ham; selv påstod han, at dette ikke var mere end 10 eller 12 rdl. i alt af de „nogle hundrede mennisker og mueligt over tusinde,“ som der strømmede sammen. Han tog veden af sine egne skove, og disse vare nu blevne „ganske meget udhugne.“

Såfremt nogen kunde bevise at være forurettet med grundleje eller brændepenge, tilbød Jens Bjelke sig at stå ham til rette. Dernæst bad han om at måtte stævne hovedmændene for deres beskyldninger, samt om „forhjælpelse i fremtiden til vor rest af brændepenge og grundleje.“ Såfremt nogen kommissarier i den nærmeste tid skulde komme nordenfjelds, kunde de få pålæg om at undersøge hans og

hans moders skove for at se, hvad fordel han havde havt deraf; de kunde også undersøge, hvorledes man på de kanter holdt kongens breve, samt om hans bønder vare blevne rige ved borgernes håndtering i sildefjordene.

Den tredie apologi var stilet imod „ærlig og velbyrdig mand, herr Oluf Parsberg til Jernit, ridder og kongl: majt:s befalingsmand over Trondhjems len og Jæmteland, hans resolution på Trondhjems borgeris og bønders supplikation af hans len.“ Jens Bjelke fandt det aldeles urimeligt, at nogen således som Oluf Parsberg kunde sige, at indførelsen af landslod vilde være kongen til skade i Trondhjems len, når den i Bergenhus len havde indbragt ham over 10 læster sild i et år, eller at saltningen af tiendesilden ikke skulde være fordelagtig i Trondhjems len, når den i Bergenhus len havde formindsket kongens udgifter. Om de grunde, der kunde have foranlediget en sådan erklæring af Oluf Parsberg, udtalte han sig meget åbent; enten var det „af fortrydelse på, at jeg skulde være nogen årsage til forsk^ne^ forordning om landslod og tiende, endog udi en andens len, eller af nogen min fortænkelse i andre måder iblandt andre motiver.“ Om klagerne eller andre havde tænkt på denne måde at skræmme ham fra at besøge sine nordenfjeldske ejendomme, havde de imidlertid forregnet sig. Hvorvidt det var rigtigt således uden videre at give folk medhold i deres klager, vidste han ikke; men han troede dog, at hvis han i 1632 havde båret sig ad på samme måde, vilde kongen „vel blevit obruerit med jo så mange supplikatser næsten“ fra Bergenhus len, som der nu kom fra Trøndelagen.

Det lykkedes ikke Jens Bjelke ved disse tre apologier at forandre kongens sidste bestemmelse og få de tre forordninger på ny sat i kraft. Tværtimod bleve de senere formelig

tilbagekaldte ved et åbent brev af 22 Februar 1638. Landsloddens størrelse blev derved atter, ligesom tidligere, bestemt efter sædvanen, indtil den endelig i slutningen af det 18de århundrede blev ordnet ad lovgivningens vej. For sit private vedkommende havde Jens Bjelke ingen skade af forordningernes ophævelse, da den bevilling, som han havde erhvervet i 1628 for sine ejendomme, Østråt og Fosen, fremdeles blev stående ved magt[1]).

XVI.

Herredagen i Bergen 1637. Jens Bjelkes betænkning om den norske adels rettigheder. Stændermødet i Kristiania 1639. Jens Bjelkes rejse til Danmark. Forordning af 28 September 1639. Kongebreve vedkommende Bergens by og Bergenhus len. Lovarbejder.

Efter den sædvanlige mellemtid af tre år skulde der atter holdes herredag i 1637, denne gang i Bergen. Som kommissarier ved herredagen forrettede de to rigsråder, Klaus Då og Kristofer Ulfeld, som begge tidligere havde deltaget i norske herredage og nu ankom til Bergen 9 Juli, samt Kristofer Urne og Jens Bjelke. Som sædvanlig blev der også ved denne herredag indgivet en mængde andragender, hvorpå kommissarierne måtte give et svar, under forbehold af kongens samtykke. Flere af disse andragender var blot en gentagelse af ældre, som vare indgivne ved de

---

[1]) Jens Bjelkes tre apologier findes i rigsarkivet (kancelliet — „betænkninger.") Jvfr. samlinger til det norske folks sprog og historie III, 451, note 1 og 2.

foregående herredage. Det har imidlertid sin interesse at kaste et blik på de vigtigste. Almuen af Lesje og Dovre klagede over, at de besværedes med skyds over rette skifte ned i Opdal, uagtet de både ved herredagen og senere af statholderen og Oluf Parsberg havde fået den resolution, „at dermed såsom tilforn skulde forholdis.“ Kommissarierne bestemte, at alt skulde blive ved det gamle, indtil der kunde kendes mellem almuen på begge sider af fjeldet ved lovlig proces (jvfr. s. 255). Almuen af Rakkestad var misfornøjet med sin lensherre, Hartvig Huitfeldt, hvem de beskyldte for at plage dem med ulideligt arbejde, som de aldrig havde havt i de foregående lensherrers tid. I spidsen for bønderne stod en vis Isak Klepper, hvem de anså for sin bedste forsvarer, og som nu tillige med en vis Jon Berg optrådte som deres fuldmægtig ved herredagen. Kommissarierne henviste dem til kongen, som i Oktober ventedes til Båhus.

Almuen af Lom og Våge klagede over det arbejde til det nye kobberverk, hvormed de bleve besværede; herom lovede statholderen at tale med kongen. Lignende svar fik også almuen af Vang i Valdres, der klagede over den hårde skydsfærd over Filefjeld, samt en prest ved navn Herman Hanssøn, der 24 år i forvejen var afsat fra sit embede på grund af papistiske meninger. Nu levede han i stor nød og elendighed med hustru og tolv børn, og bad om et nyt prestekald.

Borgermestere og rådmænd i Frederikstad beklagede sig over den skade, de havde lidt ved den sidste ildebrand, og ved de tyrkiske sørøvere, der havde frataget dem et stort defensionsskib. Derhos vare de misfornøjede med den høje trælasttold, idet Hollænderne nu gav dem så meget mindre for deres trælast, og med den handel med kramgods og andre varer, som dreves imod byens privilegier af Svensker

og andre fremmede. Denne klage blev af kommissarierne henvist til lensherrens erklæring. Almuen af Telemarken klagede over sine gårdes ringhed og overbefolkning, der blev end mere følelig ved den måde, hvorpå fogden indkrævede skatten, idet han nemlig altid lod en af gårdens opsiddere betale skat som bruger af den samlede gård og de andre som husmænd. Denne ulovlige praksis bestemte kommissarierne skulde afskaffes. Almuen fra Vesterålen gentog klagerne fra herredagen i 1631 over Sortlands, Langenæs og Øksnæs kirkers brøstfældighed, hvortil kommissarierne svarede, at dermed måtte forholdes efter reformatsen indtil videre anordning.

Fra Bergenhus len var der ialt 54 andragender, hvoraf enkelte gjaldt lagmanden, Peder Ravn. En af disse var fra en bonde i Nordfjord, som klagede over, at lagmanden ved næst forleden Botolphi lagting i Bergen havde dømt ham til kost og tæring og stævnefald, „for han ikke personligen mødte udi rette, endog han skrifteligen ved tvende mænd lod svare til stævningen med formenende, at sagen efter den afskeden til forleden fylkesting[1]), sammesteds holdet er, burde først til hjemting procederis.“ Nordhordlands almue følte sig besværet ved de 47 avlsgårde, som Bergens borgere havde der i fogderiet, og bad om at disse måtte bære de samme byrder som bønderne, og at nogle avlsgårde måtte nedlægges. Kommissarierne svarede, at herom måtte der tages dom. Herr Erik i Lekanger klagede over, at han i 1627 (?) havde måttet underholde en løjtnant med hustru og tre børn og en korporal, samt over at han boede „i en alfare vej og daglig af fremmed besøgis og ikke mod landsens maner tør kræve penge derfor.“ Af

---

1) Jvfr. side 226 ovfr. og L. Daae, Krigen nordenfjelds i 1564, s. 32.

denne grund havde presten tidligere havt tienden af to annekser[1]); men da denne var fratagen kaldet i Peder Thotts tid, bad han nu om at måtte nyde en gård under prestegården, fri for leding, tiende og skat. Kommissarierne henviste ham til kongen. Bergens snedkerlaug var misfornøjet med, at borgerskabet holdt snedkersvende i sine huse, og at mange gjorde dem indpas i deres næring på forskellige måder. Hertil svaredes, at borgermesterne og rådet skulde sørge for, at dette ikke skede.

En vis Jens skræder fra København, der havde ægtet enken efter en skomager, men nogen tid efter havde mærket „hende mere at elske studenter end hannem,“ havde i den anledning forskellige klager, der imidlertid afvistes, som herredagen uvedkommende. Bergens borgermestere og råd klagede over, at Trondhjems borgere nu vilde tilholde sig alene handelen i de fire sølen. Derhos klagede de over, at fremmede og danske skibe kunde handle omkring i havnene på landet, samt bad om fritagelse for told af spansk og fransk salt. Endvidere bad de om, „at gæst ikke må købe med gæst,“ da de kontorske havde tiltaget sig at handle med Friser og andre, uagtet deres privilegier alene lød på at handle med Nordland. Til alt dette svarede kommissarierne, at de kongelige forordninger og privilegierne måtte overholdes, og at lensherren skulde våge over, at disse ikke krænkedes. En anden anmodning om, at bonden måtte selv yde sin tiende i lenet, for at borgerne, når de købte fisk og kom til byen, kunde slippe for at lægge til ved slotsbryggen og betale tiende anden gang, blev tagen ad referendum. Endelig bad de om at måtte måle salt

[1]) Jvfr. L. Daaes afhandling „om gejstlige embeders besættelse i Norge efter reformationen,“ (Kr.ania 1869; særsk. aftryk af „Luthersk kirketidende“) side 22.

med samme tøndemål, som var brugeligt i Øresund, da de i alt andet brugte sjælandsk mål. Hertil svarede kommissarierne, at dermed måtte forholdes, som tidligere havde været brug, indtil kongen traf ny anordning.[1])

Ud på høsten kom der svar på det bergenske borgerskabs andragender. Ved åbent brev af 23 November 1637 blev det pålagt Kristofer Urne at undersøge forholdet med handelen på de fire sølen. Med handelen på havnene omkring i lenet vilde kongen ikke gøre nogen forandring, da denne skulde være fri efter tidligere forordninger, ligesom der heller ikke bevilgedes nogen forandring med salttolden. Derimod fik borgerne forsåvidt medhold i sine klager over de kontorskes ulovlige handel, som det blev pålagt Jens Bjelke at sørge for, at kontoret alene befattede sig med Nordlandshandelen, ligesom han fik befaling til at erklære sig, hvorvidt toldintraderne vilde være udsatte for nogen formindskelse, om der foretoges nogen forandring med saltets mål. For øvrigt udkom ingen forordninger i anledning af herredagen i 1637. Det besøg, som kongen havde lovet at gøre på Båhus i Oktober s. å. for der at høre, hvad adelen kunde have at foreslå, blev senere indstillet, hvorimod et åbent brev af 10 September pålagde enhver adelsmand, som havde noget at andrage, at indfinde sig i København til samme tid. Hvorvidt Rakkestads bønder have indfundet sig i Danmark, vides ikke; derimod synes det, som om Jens Bjelke ikke forlod Norge. Samme høst gjorde han for øvrigt en rejse til Østlandet, hvor han også i November besøgte

---

[1]) Oplysninger om herredagen i 1637 findes i et samtidigt uddrag i rigsarkivet (kancelliet — „retten“). — Jens Bjelke havde til denne herredag indstævnet alle, som havde klaget over hans forhold med landslod og tiende, i hvilken anledning Oluf Parsberg under 5 Januar 1637 fik befaling fra kongen til at indfinde sig i Kristiania.

sin svigersøn på Morland.[1]) I December opholdt han sig på Ellingård og har da sandsynligvis fejret julen på denne ejendom.

I Maj 1636 havde kongen udstedt en „forordning om told, adels sædegårds grund og tiendebord,“ som vakte megen utilfredshed mellem den norske adel. I den tid, da Jens Juel bestyrede Bergenhus len, havde de vestenfjeldske adelsmænd tiltaget sig en toldfrihed, som kort efter Jens Bjelkes tiltrædelse af kongen blev erklæret for ulovlig. Da imidlertid adelen fremdeles tiltog sig den samme frihed, udkom den omtalte forordning, hvorved den aldeles ophævedes for både den indfødte og den fremmede adel i Norge (§ 1). Ved samme forordning blev fremdeles den skattefrihed, som adelen af egen magtfuldkommenhed havde udstrakt til alle, som boede på dens sædegårde, indskrænket alene til „deris livtjenere, hof- og ladegårdsfolk“ (§ 2), ligesom adelens frihed for sagtiende fortolkedes som alene gældende de sagbrug, som vare opførte på deres sædegårde (§ 3). Allerede i Juli s. å. henvendte flere søndenfjeldske adelsmænd sig til Jens Bjelke for at opfordre ham til at tage sig af deres sag og få forordningen tilbagekaldt. Han svarede hertil, at spørgsmålet helst burde stå hen til herredagen i 1637; da kongen ikke indfandt sig ved denne, blev sagen atter udsat til hans besøg på Båhus. Da der heller ikke blev noget af dette, skulde klagerne over forordningen været forebragte i København. Det vides imidlertid ikke, om nogen repræsentant for den norske adel har indfundet sig der; derimod indsendte Jens Bjelke fra Ellingård en udførlig forestilling til kongen,

---

1) Jens Bjelkes brev til Kristian Fris, dat. Morland 23 November 1637 i samlinger til den danske adels historie fasc. 15 på det kgl. bibl. i Kbhvn. Han omtaler i dette, at hans ældste søn, Ove Bjelke på den tid var i København.

hvori han talte den norske adels sag. Denne er dateret 11 December 1637.[1])

Den første klage, som Jens Bjelke fremsatte, angik netop § 3 i den sidste forordning. Vistnok kunde han ikke nægte, at det kunde „sjunis noget misligt, om ikke burde (?) at gives skattedeler eller tiendebord af for^ne sager, der bruges af andre på adelens sædegårdsgrunde end af dennem selv eller af deres tjenere på deres vegne eller bruges af adelen andenstéds, dog på deres egne bønder-gårdes grunder stående." Men han mente dog, at det også måtte komme i betragtning, at afgiften af disse sagbrug var medtagen ved beregningen af rostjenesten i 1625, og at derfor meget talte for, at de burde være skattefrie. Ligeledes antog han, at om der skulde gives nogen afgift af sagerne, vilde de, som forpagtede dem af vedkommende adelsmænd, ikke give så høj betaling, som tidligere. Deraf kunde følgen let blive en fuldstændig nedlæggelse af de fleste sagbrug og en formindskelse af de kongelige indtægter; det vilde da også blive nødvendigt at forandre rostjeneste-taksten. Derhos fremhævede Jens Bjelke, „at de fleste forpagtede sager, på adelens sædegårdsgrunde opsætte, synderlig søndenfjelds (hvor de og haver de fleste sager) ere ståendes ved Svinesund, og dertil at bekommes det meste tømmer af Sverige, kongl: måtte uden nogen skovskade." Uagtet det hele er holdt i en ydmyg tone, skinner dog på slutningen forfatterens stolthed som adelsmand igennem, idet han erklærer, at „det vilde være en adelsperson disreputerligt at give tiende af sine egne deler og gøre en landsfoged eller bonde-lensmand årlig rede for hans deler." Derfor foreslog han, at kongen

[1]) Dette Jens Bjelkes „betænkende om norske adelige friheder," findes i original i det danske gehejmearkiv mellem de fra kancelliet afgivne sager, skab 16, pakke 114.

skulde tilstå adelen fuld skattefrihed for alle sagbrug på dens egne gårde.

Andet punkt angik § 2 i forordningen, hvori Jens Bjelke ønskede, „at derudinden sådan en limitation kunde ske, at så mange sådanne folk, gadehusmænd, strandsiddere, eller hvad di kan kaldes, som bor på adelens rette sædegårde eller rette underliggende eller tilliggende avlsgårdes grunde, som adelen haver nødtørftigen behov til deres avling at drive, til rydning, sagbrug, daglig fordringskab eller bud at løbe og anden sådan forberørte fornødenhed kunde og måtte (om kongl: matt: så vel befalder) være fri for kongelig rettighed,“ sålænge de ikke indlod sig på at drive købmandskab, øltapperi o. s. v. Da der i hele Norge kun skulde være henved sytti sædegårde, og på hver af disse igen gennemsnitlig ikke mere end 4 eller 5 gadehusmænd o. desl., hvoraf hver i højden var ansat til $\frac{1}{2}$ rdl. i skat, vilde kronens tab blive højst ubetydeligt. Da mange af disse folk kunde tænkes anvendte til rydningsarbejder, kunde efter Jens Bjelkes opfatning også forordningen af 28 Juni 1632 om rydning meget passende finde sin anvendelse på dem.

I tredie post omtales den af enkelte fremsatte *tvivl*, om en norsk adelsmand havde ret til at holde mere end en sædegård fri for skat. Herom turde Jens Bjelke ikke udtale sig bestemt, skønt „den privilegium om sædegårde og andre dokumenter anderledes forklarer og formelder om sædegårde og avlsgårde in plurali og ikke om en sædegård eller avlsgård alene in singulari.“ Men han erklærede, at han med hele den norske adel håbede, at kongen vilde forunde dem at have flere sædegårde „både for deres egen og for deres mange børns skyld, som somme haver,“ af hvilke hver kunde trænge til en egen sædegård for i fremtiden at opretholde sit navn og sin værdighed.

Det fjerde punkt angik et fra flere adelsmænd indgivet andragende om, „at ingen af ringere stand, end de ere, måtte have magt til at bygge vel potius bygsle eller fæste gårde hen for dennem, laugmænd, prester eller andre, der de have lige meget i nogen gårde sammen.“ Men da Jens Bjelke fandt lovbogens ord i landslejebalkens første kapitel meget klare, troede han, at det ikke kunde være tvivlsomt, at en adelsmand, hvor en anden ejede lige så meget som han i en gård, måtte råde for bygselen, og at det samme gjaldt kronen, hvor denne var i et lignende tilfælde.

I femte post kom Jens Bjelke ind på et af sine yndlingsemner, om landslodden. Siden der var rejst protest imod de kongelige forordninger fra 1636, havde nemlig mange adelsmænd næret frygt for, „at andre skulde tage ond eksempel deraf og ville tilholde sig fri fiskeri på deres grunde foruden al landslod eller kendelse til dennom, såsom til landdrotter og ejermænd til grunden og sådan fri brug uden nogen rettighed deraf at skulle ville have og nyde år ud og år ind, alligevel di af Trondhjems len vel vide, at di selv giver der landslod mangesteds af laksefiskende (som der kaldes laksevarper), — — — og alligevel at udi Marstrands fiskende er given landslod, der di begyndte at fiske med vader omsider langs landet og med landedræt, og ikke med garn så gemenlig som i begyndelsen på dybet, som hører kongl: matt: til.“ Jens Bjelke ønskede, at der nu måtte fastsættes „en lidelig landslod“ efter forordningerne fra 1636, medens han selv fremdeles vilde vedblive at holde sig til den kontrakt, han havde indgået med dem, der fiskede i hans fjorde.

Sjette punkt angik det privilegium, som den søndenfjeldske adel havde erhvervet i 1610, „at deres bønder på seks mil nær deres sædegårde boendes, måtte være fri for

at gøre noget andet arbejd end til dennom sjelv," og som den nordenfjeldske adel ønskede udstakt også til sig (jvfr. side 234). For at kongen ikke i noget fald skulde lide skade ved at indrømme dette, foreslog Jens Bjelke, at den søndenfjeldske adel skulde opgive „den frihed på 2 eller 3 mil fra deres sædegårde hos deres bønder, så kunde det des bekvemmer konceders de andre;" derved vilde også al misundelse mellem den nordenfjeldske og søndenfjeldske adel ophøre, når begge så sig ligestillet.

I syvende post omtalte Jens Bjelke, hvorledes enkelte adelsmænd på grund af bøndernes andragender om at forskånes for arbejdsleje og foderleje havde fattet frygt for, at at disse indtægter skulde blive dem fratagne, uagtet bønderne ikke havde fået andet svar, end at dermed skulde forholdes, som af arilds tid havde været brugeligt. Han troede dog, at man måtte anse „en limitation derudinden ikke ubillig, nemlig i så måde — — at ingen adelspersoner skulde måtte tage mere hos hans bønder i arbejdsleje eller foderleje (der hans bønder ikke kan til rette at gøre hannom arbejd) end hælvten så meget, som landskylden af gården belanger, eller med tredie års tage derudi med beregnet, og ej at måtte tage eller fordre arbejdsleje eller foderleje, der di ikke haver bygsel." Forøvrigt anså han adelens ret til disse afgifter for uomtvistelig.

Ottende post omhandler i korthed det af nogle adelsmænd ytrede ønske om at nyde toldfrihed for salt, specerier, vin og tysk øl, som de kunde føre hjem med sine egne skibe. Da der herom fandtes meget tydelige bestemmelser, anså Jens Bjelke det for unødvendigt at indlade sig videre på dette emne.

I niende post talte Jens Bjelke om den af enkelte

adelsmænd fremsatte påstand om, at deres bønder burde være fritagne for garnisons- og skibsskat[1]).

I tiende post fremsatte han ønsket om en almindelig forordning, der kunde indeholde bestemmelser om bygsel, tredie tage, føderleje, arbejdsleje, landslod o. desl.

I ellevte og sidste post udtalte han endelig det håb, at kongen nu efter at have indhentet Kristofer Urnes betænkning vilde træffe det bedste for den norske adel og spare den for videre bekostning med at udsende fuldmægtige.

Jens Bjelke udrettede så godt som intet med denne forestilling, og den påklagede forordning blev ikke tagen tilbage. Først 1639 viste kongen sig villig til at indrømme den norske adel enkelte mindre friheder, efterat den i mellemtiden havde imødekommet hans opfordring til at give penge til rustninger under de truende politiske forhold. Dette foregik på stændermødet i Kristiania i Marts 1639.

Allerede samtidig med de danske stænders møde i 1638 var der forhandlet om de ydelser, som kongen agtede at pålægge sine norske undersåter. Ved denne lejlighed havde Kristofer Urne været tilstede i sin egenskab af dansk rigsråd og var da bleven spurgt om sin mening. Hans derpå indgivne forslag gik ud på, at de adelsmænd, som havde len, og de medlemmer af kapitlerne, der ikke havde sine præbender pro officio, skulde give af hvert skæ tunge ½ rdl. af hver hud 1 ort og så forholdsvis af alle andre skyldspecies, medens andre adelsmænd og de medlemmer af domkapitlerne, der havde præbender pro officio, skulde give halvt så meget. Med presternes og købstædernes kontribution kunde der forholdes, som i Danmark. Hvis bønderne skulde give samme skat til Martini dag, som i 1637, burde den betales

[1]) Jvfr. Aschehoug, statsforfatningen i Norge og Danmark, 466.

14 dage iforvejen, hvorimod der da kunde bevilges en udsættelse med den påbudne unionsskat, så at dennes ene halvpart betaltes til Fastelavn 1639, den anden til Philippi Jacobi dag[1]). Det synes dog ikke hermed at have været statholderens tanke, at det i den anledning skulde være nødvendigt at indhente de norske stænders samtykke. Da kongen imidlertid kort efter besluttede sig til at underhandle med disse om nye skattepålæg og under 9 September 1638 pålagde statholder og kantsler at indkalde provinsielle stændermøder[2]), gik Kristofer Urne på egen hånd et skridt videre og bestemte sig til at afholde et almindeligt stændermøde til 14 Marts 1639. Selv indkaldte han til dette deputerede for de søndenfjeldske stænder og anmodede Jens Bjelke om at underrette de nordenfjeldske om det forestående møde. Som mødested bestemtes enten Kristiania eller Frederikstad. Det brev, som Jens Bjelke i den anledning tilskrev befalingsmanden over Stavanger len, Henrik Thott, meddeler oplysning om, hvem der skulde indkaldes til mødet fra dette len og stift. Biskopen og domkapitlet, samt borgermestere og råd skulde hver sende to deputerede, ligesom biskopen skulde „beskikke nogen af provsterne på menige gejstlighedens vegne på landet." Derhos skulde Henrik Thott tilholde sit lens adelsmænd og deres fogder at indsende nøjagtige jordebøger og deri en rigtig fortegnelse over „deres sædegårde, skove, bondergårde, møller, sagmøller og al anden rente og indkomme," samt lade udarbejde en

---

[1]) Kristofer Urnes „ringe betænkende om stændernes udlæg til rigens defension og skatters påbydelse udi Norge dette år" af 4 Juli 1638 i rigens råds breve, fasc. 49 i det danske gehejmearkiv. Om den danske rigsdag i 1638 se Aschehoug, statsforfatningen i Norge og Danmark, s. 438.

[2]) Samlinger til det norske folks sprog og historie III, 416 flg.

jordebog over alt odelsgods der i lenet. For bønderne, såvel odelsbønder, som lejlændinger skulde der møde to deputerede fra hvert fogderi, ligesom også fogder, toldere, skrivere o. s. v. skulde „lade nogen deres fuldmægtige til for^{ne} tid møde tilstede.“ Hvis Henrik Thott ikke selv kunde indfinde sig, måtte han endelig sende en fuldmægtig i sit sted [1]).

Uagtet Kristofer Urne og Jens Bjelke efter dette oprindelig må have villet indkalde deputerede for almuen til stændermødet, synes det desuagtet, som om denne stand ikke blev repræsenteret, idet lensherrerne har ladet sig nøje med at spørge dem på tingene om, hvad de var tilsinds at udrede. Således gik det til i Stavanger len, hvor almuen indgik på at betale 400 rdl., i Brunla len, hvor den lovede 231 rdl. 3 ₰, i Telemarken, hvor der i November 1639 indbetaltes 141½ rdl. 1 ₰ 7 ß af de formuende, og i Smålenene. I Idde og Marker len udlovede almuen 68½ rdl. ½ ₰, i Værneklosters len 40 rdl. 2½ ₰, medens i Tune og Åbygde len 67 bønder udlovede fra 4 ß til 1 rdl. hver [2]). Af adelsmænd fremmødte foruden Kristofer Urne og Jens Bjelke ialt ni, hvoraf en med fuldmagt for hele den nordenfjeldske adel, samt to uadelige personer som fuldmægtige for adelsmænd. Af gejstligheden mødte biskop Ludvig Munthe fra Bergen, der 1 Februar havde fået fuldmagt fra sit kapitel, biskop Wegener fra Stavanger og mester Oluf Boessøn, der samme år blev biskop over Oslo stift, samt deputerede for den lavere gejstlighed.

---

[1]) Jens Bjelkes brev til Henrik Thott, dat. Bergenhus 27 November 1638 i rigsarkivets historisk-kronologiske samling. Jvfr. Aschehoug, statsforfatningen i Danmark og Norge, side 449.

[2]) Budstikken, IV, 731 flg. Forskellige erklæringer i rigsarkivet (statholderskabet — „arméens økonomi og materiel.“)

Købstæderne havde i alt sendt 24 deputerede, hvoraf 10 var fra Kristiania, 2 fra Frederikstad, 1 fra Kongelf, 1 fra Marstrand, 1 fra Oddevald, 2 fra Tønsberg, 1 fra Skien, 1 fra Stavanger, 3 fra Bergen og 2 fra Trondhjem. Af lagmændene mødte ikke alle; med vished vides kun Peder Alfssøn og Nils Hanssøn fra Kristiania at have afgivet møde, ligesom Anders Matssøn gav borgermester Severin Pederssøn sin fuldmagt.

Stænderne samledes 14 og 15 Marts i den nye Trefoldighedskirke i Kristiania, der et par dage i forvejen var indviet af biskop Munthe. Her indfandt sig Kristofer Urne og Jens Bjelke, som meddelte dem kongens forslag om udredelse af en kontribution for, at man i tilfælde af et pludseligt krigsudbrud kunde have nogen penge på rede hånd, hvorpå de deputerede, der i forveien havde opgjort, hvad de skulde give, umiddelbart efter afleverede sine svar. Adelen, hvis gods efter de indgivne 53 jordebøger beregnedes til 9604 tønder 10 settinger korn, lovede at betale en ort for hver tønde, fordelt på to terminer, i alt 2401 rdl. 20 ß. I stedet for at bevilge et bestemt antal soldater, som ikke kunde blive synderlig stort, foretrak de at bevilge „om måneden på hver soldat fem rigsdaler in specie at udlægge imeden og udi de tider, som adelens soldater udi Danmark kan hænde til nogen defension at opbydes og af dennem bliver underholdt.“ Til vederlag herfor anholdt de om kommissariernes bistand til, at „vi måtte nyde vore sædegårde og anden lejlighed med den frihed og skånsel, at den adelig stand derved kan blive ved magt og fremdeles at kunne gøre hans kgl. maj. og rigerne den tilbørlig tjeneste, som vi gærne vilde gøre og pligtskyldige kendes.“

De deputerede for den trondhjemske gejstlighed lovede tilsammen 556 rdl. og for kapitlet 150 rdl. hvorhos de ikke

tvivlede om, at biskop Skeldrup vilde udrede 50 rdl. ligesom de tre andre biskoper. For hver af de 132 provster og prester i Oslo og Hamars stifter udlovedes 10 rdl., for hver tønde korn af kapitlets jordegods efter taksten af 1625 udlovedes en rdl., dog så at biskopens, lektorens, sogneprestens og rektorens præbender ønskedes fritagne. Stavanger stifts prester bevilgede i alt 282 rdl., hvortil kom 100 rdl. fra kapitlet. Af de 40 prestegæld i Bergens stift udlovedes 400 rdl. og af kapitlet en rdl. for hver tønde hartkorn. Lagmændenes kontribution har rimeligvis ikke været lige stor for alle; de to ovenfor nævnte lovede hver at ville give 100 rdl. i to terminer. Af stæderne lovede de deputerede for Kristiania 2000 rdl., Frederikstad 500 rdl., Kongelf 200 rdl., Marstrand 1250 rdl., Oddevald 125 rdl., Tønsberg 300 rdl., Skien 500 rdl., Stavanger 250 rdl., Bergen 7500 rdl. og Trondhjem 1500 rdl. De to trønderske deputerede ønskede dog at levere denne sum i sild og anden fisk i stedet for i penge, medens de bergenske anholdt om, at de kontorske og Nykommerne måtte få pålæg om at deltage med dem i udredelsen af de lovede penge. For bondestanden og de lavere embedsmænd, der ikke synes at have sendt deputerede til mødet, haves ikke fuldstændige oplysninger om, hvor meget de havde lovet; for flere dele af landet synes der ikke en gang at være indkommet nogen underretning herom. De bevilgede summer skulde efter kongens bestemmelse nedlægges i en „landskiste," som han vilde have opbevaret i Danmark, men som, da den kom istand, blev hensat på Båhus. Med indbetalingen synes det imidlertid at have gået meget langsomt.

Sidste gang forsamledes de deputerede på Akershus 17 Marts, for at modtage de to kommissariers svar. Disse erklærede, at de være tilfredse med de bevillinger, som

stænderne havde udlovet, og at de vilde underrette kongen derom. Efterat de havde lovet at give nærmere underretning om tiden, når de bevilgede penge skulde betales, „bleve alle stænderne fra dette møde venligen dimitteret og forløvet.“ [1]) Under 1 Juni stadfæstede kongen kommissariernes erklæring, dog med det forbehold, at der måtte tænkes på midler, hvorved rostjenesten kunde blive i sin forrige stand. [2])

Efter stændermødet rejste Jens Bjelke til Danmark, hvor han arbejdede for at skaffe den norske adel udvidede privilegier og bl. a. anholdt om, „at di nordenfjeldske adel med di søndenfjeldske måtte nyde fri arbejd til deris sædegårde hos deris bønder på seks mil nær dennem boendis,“ samt om, „at adelen i Norge måtte forpagte deris sædegårde og sager, på sædegårdene ståendis, til deris egen påboende fogder og ikke til andre, og nyde så mange gode husmænd dertil, som di til gårdenes avl og brug behøvis, — — — så og nogit om avlsgårde og ladegårde, så di disbedre kan være kontent imod den store udlæg, di nu skal gøre til landkisten og soldater etc.“ Det var dette, den norske adel havde antydet under stændermødet, ligesom de fremdeles skrev til Jens Bjelke under hans ophold i Danmark med anmodning om at gøre alt muligt for at skaffe deres sædegårde udvidede friheder. Uagtet der er al sandsynlighed for, at han trolig har udført, hvad han var anmodet om, havde dog hverken han eller hans standsbrødre årsag til

---

[1]) L. Daae, Trondhjems stifts gejstlige historie, side 92 flg. Den trondhjemske gejstligheds bevilling i rigsarkivets historisk-kronologiske samling, de øvrige under: statholderskabet — „arméens økonomi og materiel,“ samt i Budstikken IV, 734—747. Jon Audenssøn Tordenstjernes jordebog, dat. 12 Marts 1639, findes i rigsarkivets samling af nyere diplomer.

[2]) Samll. til det norske folks sprog og historie III, 418.

at glæde sig over resultatet. Vistnok opnåede de nogle fordele; men til deres skuffelse greb kongen tillige lejligheden til at ordne det svævende forhold med sædegårdene på en for dem lidet fordelagtig måde. Ved en forordning af 28 September 1639,[1]) blev nemlig bestemt, at ingen gård skulde „holdes for nogen sædegård eller avlsgård, uden sammesteds alene af adelen holdes dug og disk, ligesom udi Vort rige Danmark, tilmed de gårde, på fyrgetyve års tid haver været holdet med rette for frie adelige sædegårde og midlertid ej været udi ufrie folks værge enten til pant eller ejgendom.“ Dette var en betydelig indskrænkning, der ikke kunde opvejes ved forordningens andre bestemmelser om adelens skattefrihed for de på dens sædegårde opsatte sagbrug og de på disse boende strandsiddere og sagfolk.

De andre sager, som Jens Bjelke under dette ophold i Danmark havde at forebringe for kongen, angik meget forskelligartede genstande, som f. eks. lønning for majoren på Bergenhus, dennes permission til i vinterens løb at foretage en rejse til Holland, afgiften af Lysters prestegæld og de sagbrug, hvormed han selv var forlenet, det gods, som var afstået fra Nonneseter til Akershus, et fund af erts, slottets reparation og det foreslåede brystværn omkring Bergen o. s. v. Et anliggende, som i særegen grad lå ham på hjærte, var spørgsmålet, om de kontorske og Nykommerne skulde deltage med Bergens borgerskab i udredelsen af de 7500 rdl. som vare udlovede af dette under stændermødet. Herom havde rigtignok allerede de deputerede søgt; men borgerskabet anså det desuagtet nødvendigt at gentage dette andragende, hvortil de endnu føjede en del andre, da de ikke fandt sig tilfredsstillede ved den afgørelse, de havde fået

[1]) Budstikken IV, 748 flg,

efter sine henvendelser til herredagen i 1636. For at være sikrere på at finde en gunstig modtagelse, gav de derhos en ynkelig skildring af sin fattigdom, hvorledes det nu først blev „åbenbarligt, hvad formue som hos denne bys fattige borgerskab findes, eftersom her allerede fra Holland en fuldmægtiger er overkommen med regnskaber og afreigninger, så at en faktor alene haver over de hundredetusinde gylden hos nogle og iblandt en part af de fornemste af borgerskabet at fordre.“ En del af disse andragender foranledigede nye kongebreve, medens andre ikke bleve besvarede. Til de første hørte netop ansøgningen om de kontorskes deltagelse i byskatten og om, at disse måtte forbydes at handle med de ankommende fremmede købmænd, samt om, at de årlig skulde tilstille lensherren et fuldstændigt mandtal. Også spørgsmålet om borgernes avlsgårde fik nu sin afgørelse. Derimod lykkedes det ikke at udvirke nye bestemmelser om landslodden, uagtet Jens Bjelke påstod, at der „ingen lykke er hos den rettigheds forhold, men potius hos des udgift, som forfarenhed udviser.“

Jens Bjelke anholdt også under dette besøg om, at hans søn, Ove måtte få Rejnsklosters len, hvilket han dog ikke opnåede. Derimod fik han den ansøgte tilladelse til med det samme at gøre en rejse til Trondhjem, for at være tilbage i Bergen til andet stævne.[1])

Også lovbogens revision var på bane under Jens

[1]) De her meddelte oplysninger om Jens Bjelkes besøg i Danmark i 1639 ere hovedsagelig hentede fra en række af hans memorialer i rigsarkivet (kancelliet — „købstæder.“) En vis Hans Dolmand, der havde voldt Jens Bjelke og Bergens borgermestere og råd megen ulejlighed, blev ved Juletider 1639 sat under tiltale. 14 Juni var Jens Bjelke i Helsingør, hvorfra han skrev et brev til Kristian Fris, som nu findes i samll. til danske adels hist. fasc. 15 på det kgl. bibl. i Kbhvn., hvori han tilbød årlig at sende ham en halv læst hjortekød.

Bjelkes besøg i Danmark i 1639. Denne sag var nu indtrådt i et nyt stadium, idet Kristian IV havde ladet udarbejde en ny stadsret, som kunde være fælles for begge riger, og under 9 December 1636 havde oversendt denne til Kristofer Urne, forat han kunde forhøre sig om borgernes mening derom. Da han havde gjort dette og indberettet til kongen udfaldet af sine forhandlinger, gav denne ham igen i Februar 1639 fornyet pålæg om at indhente flere borgeres mening, ligesom samtidig Jens Bjelke og Oluf Parsberg fik befaling til at forespørge sig hos borgerskabet i Stavanger, Bergen og Trondhjem. Hvad udfald sagen for øvrigt fik, er ubekendt; derimod fik Kristofer Urne og Jens Bjelke under 11 Juni 1639 sig tilstillet en fortegnelse over den norske lovbogs mangler, som de skulde forelægge før en forsamling af „nogle de forfarneste og fornemste af adelen, bisper, kanniker, provster, lagmænd, borgermestere og råd" for derpå at indsende en erklæring til kancelliet. Mødet kunde passende holdes 14 dage før næste herredag i Norge. [1]) Den omtalte fortegnelse er endnu bevaret; men dens indhold er kun af liden vigtighed. Foruden at deri gennemgåes de punkter, hvori lovbogen ansåes for at være mangelfuld, meddeles endvidere, at der påtænktes en egen stadsret, og at de danske forordninger, som kunde passe for Norge, skulde optages i den nye lov. I et endnu bevaret brev fra Kristofer Urne til en af rigets lagmænd i anledning af den påtænkte lovrevision [2]) fremhæves også udtrykkelig det sidste punkt, samt forbedringer i arvetallet. Det var meningen, at alt skulde blive ordnet på den herredag, der var tilsagt til Bergen 29 Juni 1640; men denne tanke blev aldrig udført, da herredagen blev opsat et år.

[1]) Jvfr. nyt (dansk) historisk tidsskrift I, 456 flg. og 459.
[2]) Norske magasin, II, 206.

XVII.

Bergens brand i 1640. Opløb mod Peder Ravn. Jens Bjelke forlenes med Stavanger len. Forskellige kommissioner. Herredagen i Bergen 1641. Den norske hær genoprettes. Forordning af 17 November 1641. Recessen af 27 Februar 1643. Stændermødet i Kristiania 1643. Jens Bjelkes optegnelser om adelens privilegier og hans vers om lensherrerne på Bergenhus.

Efter sin hjemkomst fra Danmark i 1639 blev Jens Bjelke endnu i næsten to år stående som lensherre på Bergenhus. Den mærkeligste begivenhed, som indtraf i denne tid, var den frygtelige ildebrand, som hjemsøgte Bergen søndagen 5 Juli 1640 og ødelagde en stor del af byen. Nogle dage efter denne brand sad lagmanden Peder Ravn inde hos en borger på Nordnæs, hvor han i drukkenskab kom til at lade sig forlyde med, at også den tilbagestående del af byen inden få dage skulde være ødelagt. Disse hans ord fremkaldte øjeblikkelig et almindeligt raseri hos de tilstedeværende, der straks overfaldt lagmanden og ved støjen tilkaldte et helt opløb udenfor det hus, hvori de sad. Vinduerne bleve slåede itu, og den hele skare stormede ind for at gribe den ulykkelige lagmand, som derpå blev slæbt ind over Strandgaden under idelige forhånelser og mishandlinger med slag og knivstik. Endelig trak man ham ind på slottet, hvor Jens Bjelke tog ham i arrest. Denne var dog ikke strengere, end at lagmanden den hele tid spiste ved lensherrens eget bord, medens hans sag blev undersøgt. Dette skede kort efter ved en kommission, bestående af Jens Bjelke, Henrik Thott og Byrge Juel, som tilsidst frifandt ham. Derefter genoptoges sagen ved herredagen i 1641, men med det samme udfald; imidlertid fandt Peder Ravn, at hans forhold til borgerne var bleven så spændt, at det

var ham umuligt at blive stående længere som lagmand, og han ansøgte derfor kongen om afsked, som han også fik. De, som havde overfaldt ham, bleve tiltalte for borgermesterne og rådet og af disse dømte i bøder samt til at give lagmanden erstatning. En sådan blev ham for øvrigt også tilkendt ved kommissionens dom, hvorpå kongen havde befalet Jens Bjelke at udnævne 6 fogder og sorenskrivere udenfor Bergen, som skulde fastsætte, hvad der tilkom ham i erstatning.[1])

Fra 1 Maj 1641 var Jens Bjelke ikke længere lensherre over Bergenhus len, i det han da byttede med Henrik Thott og overtog Stavanger len. Hvilke grunde der have foranlediget denne forandring, og hvorledes Jens Bjelke selv var tilfreds dermed, kan ikke nærmere afgøres. Måske har ombytningen nærmest været fremkaldt ved ønsket om at få et len, hvor han kunde fritages for de vidløftige rejser, som nu, da han havde fyldt sine seksti år, måtte falde ham temmelig besværlige.

Stavanger len bestod i alt af 33 skibreder, fordelte i to fogderier, Jæderen og Dalerne og Ryfylke. For Jæderen og Dalerne udgjorde de uvisse indtægter i regnskabsåret fra 1 Maj 1641—1 Maj 1642 følgende summer: vrag 23 rdl. 36 ß, redegerd og småtiende 10 rdl. 3 ort 3 ß, sagefald 269½ rdl. 1 ort 20 ß, første bygsel 155 rdl. og tredie års tage 73 rdl. 3 ort 2 ß. Deraf bestredes følgende udgifter, foruden den femte og den tiende del af sagefald o. s. v. som tilkom lensherren og og fogden: 16 rdl. til mestermanden for tre henrettelser og 6 rdl. til kost for de tre fanger, 4 rdl. til strandfogden, 3 rdl. til to karle, som vare udsendte for at opsøge en

¹) Norske samlinger (8vo), I, 30 flg. Norske magasin II, 205, 509 og 535.

morder, 1 rdl. til en smed, 20 rdl. i omkostninger ved skattens fremsendelse og 12 rdl. i omkostninger med to løsgængere. I samme tid beløb de uvisse indtægter af Ryfylkes fogderi sig til følgende summer: vrag 8½ rdl. 1½ ort 1 ß, 1 alb., grundleje af sagbrug 111 rdl., redegerd og småtiende 19½ rdl. 16 ß, sagefald 188 rdl. 1 ort, første bygsel 104 rdl. og tredie års tage 74 rdl. Af dette fik først lensherren og fogden den dem tilkommende femtedel og tiendedel af sagefald, bygsel og tredie tage, hvorpå der af resten medgik til fire henrettede fanger 62 rdl. 2 ℳ, 2½ rdl. til to lodse, som lodsede et orlogsskib fra Stavanger til Karmsund, 11 rdl. 4 ß til proviant, 24 rdl. til ved og 2½ rdl. for en løsgænger. Foruden sin femtedel af de nævnte uvisse indtægter, der gennemsnitlig synes at have udgjort 200 rdl., beholdt Jens Bjelke for sig samtlige visse indtægter mod at svare en årlig afgift af 1400 rdl. Dette var 600 rdl. mere, end hans forgænger havde betalt. For øvrigt var forleningsvilkårene af den sædvanlige art; han skulde bl. a. hvert år købe for kongen 40 læster sild og fremsende til København 5000 knapholt, som vare tjenlige til tønder, hvilket alt skulde føres til indtægt i regnskabet.

Den samlede told tilfaldt kronen med fradrag af tolderens løn og nogle andre mindre udgifter. I regnskabsåret $\frac{1}{5}$1641 til $\frac{1}{5}$1642 udgjorde for Stavanger by kronens og den såkaldte rosenobeltold 476½ rdl. 6 ß og St. Annæ told 91 rdl. 1½ ort. I dette tidsrum udførtes i alt 42,660 furudeler. Af udenlandske fartøjer besøgtes byen af 13 fra Dover, Ribe, Oldenburg, London, Tønningen, Yarmouth og Friedrichstadt. Af disse var der en fløjte på 50 læster, 1 krejer på 18 læster, 6 bojerter på 50, 24, 22, 15 og 14 læster og 5 skibe på 100, 88, 62, 50 og 40 læster; derhos var der i Stavanger købt til Dundee en krejer på 20 læster.

Af byens egne fartøjer nævnes et skib på 95 læster, en skude på 14 og en, hvis drægtighed ikke angives. I tiden fra $\frac{1}{5}$1642 til $\frac{25}{3}$1643 udførtes 37,520 furudeler; samtidig udgjorde kronens og rosenobeltolden 455 rdl. 5 ß og St. Annæ told 108½ rdl. ½ ort. Af byens egne fartøjer nævnes da 3 skuder, hvoraf en på 10 læster; derhos opføres en skude fra Kolding. Af andre udenlandske fartøjer forekommer ialt 14 skibe, fløjter og bojerter fra Oldenburg, Lübeck, Glückstadt, Stade, Dover, Leith og St. Andrews, et par skibe var på 16 og 18 læster, og to bojerter på 70 og 80 læster. Da borgermester Severin Pederssøn 25 Marts overtog bestillingen som tolder, begyndte der med denne dag en ny regnskabstermin, som afsluttedes ved December måneds udgang, og i hvilken der udførtes 48,428 furubord og deler. Af andre udførselsartikler nævnes samtidig smør og laks, der førtes til Østlandet i små både, sild og sej, som sendtes til Tønsberg, samt 32 norske heste, som med et hollandsk skib gik til Vestindien[1]). Fra Kristiania indførtes tjære, ligesom et skib fra Bremen landsatte 3 skæ jærnovne. Af norske fartøjer nævnes i denne tid fra Stavanger et skib; tilhørende Povel Knutssøn, en skude uden anførelse af drægtighed, 1 jagt på 5 læster og 8 skuder på 10, 15, 16 og 24 læster, der sejlede til Kristiania, Lübeck, Bremen, Hamburg og Isefjorden; fra Bergen forekommer en krejer på 28 læster, der sejlede på Dover. Af danske nævnes en skude fra Holbek. I samme tidsrum forekommer 14 udenlandske fartøjer fra forskellige steder i Nordtyskland, Holland og Skotland, hvoraf to skibe fra Hamburg på 100 læster[2]).

Som lensherre over Stavanger len residerede Jens Bjelke

[1]) Jvfr. Norske Magasin II, 53 og 61. Norske rigsregistranter I, 289.

[2]) Et kongebrev af 5 Maj 1645 tillagde den norske statholder en overvejende myndighed ved nye tolderes ansættelse.

på Stavanger kongsgård, over hvis bygninger der i anledning af hans tiltrædelse afholdtes en besigtigelsesforretning. Hovedbygningen var lang og smal, omtrent 100 norske alen i længde med en svalgang og var opført i Jørgen Brockenhuses tid; i denne lå bl. a. skriverstuen. I det søndre langhus var fruerstuen, der var betrukken med rødt klæde om væggene, ammestuen og borgestuen. Udenfor fruerstuen var der en urtehave, omgiven med et plankegærde, ligesom der også nævnes en træhave. Samtlige bygninger synes at have været af træ med undtagelse af „den hvalte kapel.“ Til fængslet hørte én retterøkse, et rettersværd, to par håndklover og tre bolter. Ved gården fandtes også 8 kobberstykker med fire nye lader eller lavetter [1]).

Når Jens Bjelke var fraværende fra sit len, besørgedes hans forretninger ved hans fuldmægtig, borgermester Severin Pederssøn. Denne var således bl. a. på lensherrens vegne tilstede ved lagtinget 16 Juni 1642, 16 Juni og 21—26 Oktober 1643, medens Jens Bjelke selv ikke sees at have været nærværende mere end 17 Juni 1641, da hans følgebrev blev oplæst. Ved et kongebrev af 27 Oktober 1641 blev Jens Bjelke beordret til at indtræde i en kommission tillige med Palle Rosenkrans og Nils Lange for at dømme imellem borgermester Laurits Rus i Kristiania og Sten Villemssøn Rosenvinge. Da Laurits Rus kort efter afgik ved døden, fik de nyt pålæg under 9 November 1642 om desuagtet at behandle hans sag og at være færdige med denne inden St. Hansdag 1643. Da heller ikke dette blev tilfældet, blev sagen udsat ved et kongebrev af 8 August 1643. To dage efter fik Jens Bjelke og statholderen befa-

¹) Stavanger lens regnskaber for 1641 og følgende år i rigsarkivet. Jens Bjelke havde på egen hånd delt Ryfylkes stiftsskriveri i to, hvilket fik kongens bekræftelse under 29 Juli 1643.

ling til at undersøge en strid mellem Ove Gedde og Nils Lange om laksefisket i Lågen ved Laurvik.

Samme år, som Jens Bjelke modtog Stavanger len, holdtes der i Juni og Juli herredag i Bergen, ved hvilken Kristian IV selv var tilstede. Han ankom til Bergen 27 Juni, ledsaget af fru Vibeke Kruse, og forlod igen byen 8 Juli; herredagen begyndte 29 Juni og har sandsynligvis været til ende forinden kongens afrejse. [1]) Samtidig med denne førtes også forhandlinger om en ny „ordinants" for den stående norske hær, der efterat de fleste officerer vare afskedigede i 1629, var kommen i en fuldstændig opløsningstilstand (jvfr. side 138 flg.). Allerede i 1638 havde kongen stræbt at skaffe de nødvendige midler tilveje for atter at bringe den norske hær på fode, og efterat stændermødet i 1639 havde bevilget, hvad han ønskede, synes der i løbet af 1640 at være oprettet nogle regimenter og kompagnier tilhest og tilfods, til hvis officerers underhold der i December s. å. blev påbudt en skat [2]). For fodfolkets vedkommende var ordinantsen af 1628 fremdeles den bestemmende; dette inddeltes i de samme regimenter, som tidligere, kun med den forskel, at de to „frie fähnlein" i Stavanger og Agdesidens len nu skulde forenes til et regiment. I løbet af 1640 og 1641 bleve også disse regimenter tildels forsynede med officerer; men ingenlunde tilstrækkelig for deres behov [3]).

Af denne grund blev der nu under herredagen i 1641

---

[1]) Norske magasin II, 207.

[2]) Samlinger til det norske folks sprog og historie, III, 421. I det nordenfjeldske skulde denne skat indbetales til Jens Bjelke.

[3]) Samlinger til det norske folks sprog og historie, III, 422. Under 21 Decbr. 1640 fik Jens Bjelke befaling fra kongen til at ansætte en oberstløjtnant ved Bergenhusiske regiment, hvortil han i April 1641 udnævnte Georg v. Reichwein, som senere fik kongens stadfæstelse. Jvfr. Berg om landeværnet, 250 flg.

ført forhandlinger om, hvorledes der skulde skaffes de fornødne officerer efter ordinantsen af 1628, samt hvorledes der mest hensigtsmæssig kunde oprettes et korps på 500 dragoner. I disse forhandlinger deltog Kristofer Urne, Oluf Parsberg, Jens Bjelke og Henrik Thott, som allerede havde fået befaling derom i Oktober 1640, samt de to rigsråder, Kristofer Ulfeld og Hans Lindenow, der også var tilstede ved herredagen. Disse havde tillige det hverv at undersøge, hvorledes de i 1625 anordnede rostjeneste-penge til 308 kyrasserer kunde afløses af en forpligtelse til at holde 500 beredne arkebuserer.

De nævnte mænd vare allerede 10 Juli færdige med sit hverv og udfærdigede på denne dag en ordinants, der nærmest er at betragte som et tillæg til den ældre fra 1628. Ved denne blev der bl. a. fastsat en passende løn for de forskellige officersklasser, foreslået duelige folk til officerer, givet bestemmelse for troppernes mønstring m. m. De 500 dragoner skulde udtages af det Båhusiske, Akershusiske og Trondhjemske regiment, hvorimod der i Nordlands, Vardøhus og „sommesteds udi Bergenhus len“ i det sted skulde ydes en afgift til at hverve rytteri. Med hensyn til adelens, gejstlighedens og odelsbøndernes rostjeneste skulde der i stedet for, at tidligere en kyrasser var stillet for hver 300 tdr. hartkorn, stilles halvanden arkebuserer af det samme antal tønder, i alt 462 mand; desuden skulde lensherrerne, som hidtil for det meste havde været fritagne for rostjeneste, stille 58 arkebuserere. Til de udgifter, som bleve nødvendige „til forskrevne defensionsverks fornødenhed“, foresloges, at der måtte bevilges en trediedel af den såkaldte kommissarietold i Norge, samt det dobbelte af den skat, som kongen havde udskrevet under 21 December f. å.[1]).

[1]) Ordinantsen er tilligemed den kongelige bekræftelse trykt i saml.

Under 19 September 1641 fik denne ordinants kongens approbation, hvorhos han ved flere særskilte kongebreve af 22 April 1642 påbød, at der til de nye regimenters underhold skulde anvendes den foreslåede skat og en trediedel af kommissarietolden. Det tog imidlertid fremdeles nogen tid ud, forinden hæren virkelig blev bragt i fuld stand. Dels manglede der våben, dels underordnede officerer; bønderne vare lidet villige til at påtage sig soldaternes underhold, og disse selv vidste tiltrods for alle forbud at finde midler til at rømme til Sverige eller Holland eller på andre måder unddrage sig krigstjenesten. Formodentlig vilde hæren snart igen have befundet sig i den tidligere opløsningstilstand, hvis ikke uforudseede omstændigheder vare indtrufne og Hannibal Sehested ved sin energi havde forstået at holde hæren sammen. Det er således navnlig denne fremragende mand, der i 1642 afløste Kristofer Urne som statholder, hvem Norge har at takke for opretholdelsen af sin hær. Da Jens Bjelke ved sin forflyttelse fra Bergenhus havde overdraget sine forretninger som kommisarius for det nordenfjeldske Norge til sin efterfølger, Henrik Thott, havde han ikke andet at gøre med den nye hær end at påse, at udskrivningen i hans len gik ordentlig for sig, og at soldaterne bleve ordentlig forsynede med våben. Uagtet det var bestemt, at den frie fähnlein fra Stavanger len denne gang skulde gå op i et regiment, sees det dog, at den er vedblevet at bestå. Den fik sine officerer fra 1 Maj 1642, kaptejn Peder Pederssøn, løjtnant Envold Klaussøn og de to sergeanter, Ole Fritsel og Hans Pederssøn Stubbekøbing, der for det første år fik sin løn udbetalt af borgermester

til det norske folks spr. og hist. III, 423—427. Jvfr. J. Chr. Berg, historisk underretning om landeværnet, s. 11—16 og 249 253.

Severin Pederssøn, der også var Henrik Thotts fuldmægtig. Da der var mangel på våben, blev der fra Tyskland bestilt 50 musketer, som ankom i løbet af sommeren 1642 og kostede 3 rdl. stykket. I 1643 vilde de bevilgede midler ikke strække til, hvorfor Jens Bjelke da bad Hannibal Sehested om, at borgermesteren måtte få det manglende af Bergenhus lens overskud. I Onsø len, hvor Jens Bjelke var personlig tilstede, tog han sig med megen iver af udskrivningen og hærens ordning; dog søgte han også at lindre byrden for bønderne og førte i den anledning en livlig brevveksling med Hannibal Sehested, hvem han forestillede nødvendigheden af at fritage flere for udskrivning [1]).

Foruden spørgsmålet om hæren var kongen også på denne herredag sysselsat med at modtage almuens klager over fogderne, som vedblev at trykke dem med natholds-, kostholds- og tingholdspenge. Da kongen fandt disse klager altfor vel begrundede, besluttede han at afskære al adgang til nye misbrug, og udstedte i det øjemed forordningen af 17 November 1641, hvorefter de nævnte afgifter skulde være afskaffede over hele Norge mod, at fogderne i det sted skulde oppebære en tiendedel af de uvisse indtægter. Denne forordning kan dog ikke have været længe gældende, da fogderne kun en kort tid sees at have nydt de indtægter, som derved hjemledes dem. Formodentlig have de fundet disse mindre fordelagtige og derfor snart seet til at få den gamle tingenes orden genindført.

Om der under herredagen i 1641 har været tale om lovbogens revision, vides ikke med bestemthed, skønt det er meget sandsynligt, at der atter igen ved denne lejlighed har

---

[1]) Stavanger lens regnskaber for 1642—43 i rigsarkivet. Jens Bjelkes breve til Hannibal Sehested af 25 Febr., 20 April, 18 Maj og 1 Septbr. 1643 i statholderskabets arkiv i rigsarkivet.

været ført nogle af de sædvanlige ufrugtbare forhandlinger om dette vigtige spørgsmål. Dette er så meget mere rimeligt, som kongen netop på denne tid må have været beskæftiget med at lade samle og på ny udgive de vigtigste af de i hans regeringstid udkomne forordninger. Det var dette arbejde, som kort efter så lyset, som recessen af 27 Februar 1643. Denne vigtige samling, som under 2 Januar 1645 blev befalet gjort gældende for Norge, er inddelt i tre bøger, den første „om gejstligheden og hvis dertil hører," den anden „om verdslige politi" og den tredie „om hvis Norge særdelis vedkommer." I denne sidste bog findes samlet alle de forordninger, der udkom i årene 1632—1636, og som ere omhandlede i det foregående. Forsåvidt derfor Jens Bjelkes navn er knyttet til disse, er det også knyttet til recessen af 1643, der for Norges vedkommende danner slutstenen på Kristian IVs mange forsøg på at reformere rigets administration, landboforhold, retsvæsen o. s. v. Efter ordlyden i indledningen skulde de to første bøger af recessen indeholde alt, som „siden anno 1596 er bleven publiceret og påbøden, som Danmark og Norge i almindelighed, og ikke nogen særdelis stiftelse, by eller des beskaffenhed angår." Da de imidlertid også indeholde flere bestemmelser, som specielt angå Norge eller enkelte danske provinser, og det således ansåes tvivlsomt, om ikke de øvrige alene skulde gælde Danmark, gjorde recessen ikke den tilsigtede nytte for Norge, hvor man ikke vidste, om det gik an at holde sig til den. Af denne grund rettedes der i årene 1648 og 1649 flere forespørgsler til Hannibal Sehested, som ikke vidste anden udvej end at udvirke en kongelig befaling til Jens Bjelke og to lagmænd om, at erklære sig herover. Der kom intet resultat heraf, ligeså lidt som af den erklæring om „den norske lovs forklaring" og, om der i recessen fandtes

noget, som stred imod denne, som det blev pålagt lagmændene i Kristiania og Skien at indgive til hyldingen i 1648.[1])

Uagtet kongen i 1641 ikke havde anseet det for nødvendigt at henvende sig til de norske stænder med anmodning om at bevilge penge til hærens genoprettelse, fandt han det dog senere mest hensigtsmæssigt at forhandle med dem om en forøget bevilgning. For det første var der nemlig ikke på langt nær indkommet, hvad man havde påregnet ved bevillingen af 1639, og dernæst var den politiske stilling bleven betydelig forværret. Det var således med fuld føje, at kongen under 13 Oktober 1642 henvendte sig til Hannibal Sehested, som kort forud var bleven udnævnt til statholder, og Jens Bjelke med anmodning om at foreholde de norske stænder, at de måtte udrede en anseelig landehjælp, som tilligemed, hvad der endnu var tilbage i landskisten, skulde anvendes til indkøb af våben. Derhos bad han dem overveje, hvorledes bønderne kunde slippe for den trykkende skydsfærd og i det sted betale en skat, mod at skydsen overtoges af visse gæstgivere. Ved et senere kongebrev af 7 Januar 1643 blev det derhos pålagt alle, som ejede adels- eller odelsgods i Norge, at indsende en jordebog over dette, forat derefter kunde udarbejdes en ny, rigtig rostjeneste-takst. Hvorvidt Hannibal Sehested og Jens Bjelke efter dette have anseet det for nødvendigt at sammenkalde deputerede for alle stænder, vides ikke. Det eneste, man i denne henseende kender, er navnene på de adelsmænd, der indfandt sig, nemlig foruden statholderen og kantsleren, Gunde Lange, der tillige mødte med fuldmagt for sin søn, Nils Lange, Daniel Bildt, Sigvart Gabrielsen

[1]) Forestillinger til Hannibal Sehested fra Kristiania byfoged og borgermestere, dat. 7 Febr. 1648 og 26 April 1649 i rigsarkivet (statholderskabet, — „købstæder," lit. A—E).

Akeleje, som tillige havde fuldmagt for Evert Nettelhorst og den afdøde Jacob Huitfeldts børn, Iver Prip, Sten Villemssøn Rosenvinge, Preben von Ahnen, Vincents Bildt og Ludvig Galde.[1])

Da disse vare ankomne til Kristiania, indgav de under 24 April et andragende om, at rostjenesten måtte bringes tilbage til, hvad den havde været i 1625, så at der kun skulde stilles en rustet mand og hest af hver 300 tdr. hartkorn, da de fandt „for nærværende ikke så stor undersked at være udimellom kyrasserer og arkebuserer at underholde og lige stor tjeneste der udi riget ved arkebuserer at kunne ske.“ Efterat de derpå to dage senere, 26 April havde hørt, hvad Hannibal Sehested og Jens Bjelke havde at forelægge dem på kongens vegne, afgav de den følgende dag sit svar. Til kongens opfordring om „videre indlæg i landskisten“ svaredes, at de vare villige til at give lige så meget, som de havde lovet i 1639, og at disse penge, hvoraf halvdelen skulde udredes til førstkommende St. Olafs dag og halvdelen til St. Michaelis, måtte opbevares i en landskiste, som de ønskede hensat på Akershus. Derhos lovedes en rustet hest og mand for hver 300 tønder hartkorn, hvorimod de til gengæld håbede, „at vore friheder måtte med tiden noget forbedres og ikke ved vrang beretning for den milde og høje øvrighed forringes, som os sjunes (anlangendes sædegårde) i nogen måde at være skeet.“ Ikke fuldt så imødekommende lød svaret med hensyn til det andet punkt, om skydsfærden, som også af Hannibal Sehested og Jens Bjelke var forelagt de forsamlede adelsmænd, uagtet det måske fra først af ikke havde været kongens tanke at høre mere end statholderens og kantslerens mening derom. Man

---

[1]) Fra Bergens stift mødte ingen. Aschehoug, statsforfatningen i Norge og Danmark s. 450.

fandt, at der stillede sig en mængde vanskeligheder i vejen for den af kongen antydede ordning, og erklærede, at de umuelig kunde opgive sin ret til fri skyds uden at få en jævngod frihed i stedet, da denne „er næsten den største, vi haver,“ ligesom de overhovedet vare bange for at miste flere privilegier. Men for at lindre skydsbyrden, foreslog de at fatte følgende bestemmelser: at ingen skulde have ret til at unddrage nogen gård fra deltagelse i skydsen, at ingen måtte udstede eller benytte frit rejsepas, uden at han var berettiget dertil, at ingen skulde være forpligtet til at skydse om helligdagene uden betaling, at ingen skulde tvinges til at skydse mere end et skifte uden betaling, at der måtte beskikkes skydsskaffere med en årlig løn af 3—4 rdlr, „som sommesteds sker,“ af de bønder, som boede nær landevejen, „helst for deris skyld iblandt andre, som ingen pas haver og dog ere forårsagede at rejse udi deris lovlige ærinder, hvorfor og alle rejsendes, som agter at bruge fordringskab på lange veje, skulle tage passe hos ko: ma: lensmænd og derudi forklaring, om de skulle rejse fri eller ufri, eftersom deris hverv og ærinde er.“ Fremdeles foresloges, at der måtte sættes høj straf for dem, som vilde tillyve sig friskyds, — at bønderne ikke måtte plages med at transportere tunge varer uden betaling, — at ingen måtte tage flere heste eller rorsfolk, end ham tilkom, — at folk, som havde fået svar på sine andragender, ikke måtte benytte disse som rejsepas, — samt at der måtte gives nøjagtige regler for, hvor længe den skydsende var forpligtet til at vente, i intet tilfælde var en halv dag. At bønderne skulde kunne udrede endnu flere skatter, fandt den forsamlede adel aldeles umueligt; hvorimod retfærdighed syntes at tilsige, at de, som boede langt fra alfar vej, betalte nogle penge for at gøre byrden mere lige-lig fordelt. Dette var dog ikke alt. Adelens repræsentanter

gik videre og henledede kongens opmærksomhed på, hvad der kunde gøres for at forbedre böndernes nu så trykkede stilling. De nævnte i så henseende navnlig fastsættelsen af bestemte trælastpriser, hvorom de også indgav et særskilt forslag, som tillige handlede om „noget vist at gives af deler, skårne på upriviligerede sauger til rostjenestens befordring.“ Ved siden deraf anbefalede de, at man burde afskaffe den „tobaksdrikken (nu alt for gemen) der skader bönderne vel så meget om året, som en skat,“ at rejsende altid måtte betale for sin fortæring, hvilket nu ikke altid skede, afskaffelse af de mange lagrettesmænd o. s. v. [1])

Om skydsfærden afgav Hannibal Sehested og Jens Bjelke et eget forslag, hvormed kongen under 1 Juni erklærede sig tilfreds, ligesom også med stændernes bevillinger. Derimod forlangte han fornyet betænknig fra statholder og kantsler om adelens forslag angående rostjenestens nedsættelse og trælastpriserne. Jens Bjelke undskyldte sig med forskellige andre forretninger, som hindrede fra at deltage i udarbejdelsen af denne betænkning, hvorfor den i 1644 blev indgivet af Hannibal Sehested alene [2]). Betænkningen indeholder först en oversigt over de i 1625 trufne bestemmelser,

---

[1]) Adelens svar på Hannibal Sehesteds og Jens Bjelkes proposition til „menige adel og stænder udi Norge“ findes i afskrift i en protokol i rigsarkivet (kancelliet — „betænkninger“) hvori Hann. Sehested har ladet indføre en række aktstykker vedkommende den norske krigsmagt i årene fra 1625—1645. Adelens forslag af 24 April kendes kun af Hannibal Sehesteds nedenfor omtalte betænkning; også gejstligheden i Viken var med at indgive dette.

[2]) Denne findes også i afskrift indtagen i den ovenfor omtalte, indholdsrige protokol i rigsarkivet (kancelliet — „betænkninger“). Smstds. kgl. missive til Hannibal Sehested og Jens Bjelke, dat. Glücksborg 1 Juni 1643. Jvfr. Paus III, 793 flg. og Aschehoug, statsforfatningen i Norge og Danmark, s. 450 flg. Jvfr. side 123—127 ovfr.

som dog ikke vare fuldstændig gennemførte; ti efterat det den gang var pålagt befalingsmanden i hvert len (i forening med to andre adelsmænd og lagmanden „eller andre") at lægge odelsbønderne i læg til udredelse af rostjeneste-pengene, var dette, såvidt Hannibal Sehested vidste, kun skeet i Brunla, Bergenhus og Stavanger len[1]). Om den sidste forandring vidste han ingen nærmere besked, end hvad der indeholdtes i ordinantsen af 10 Juli 1641. Han anså det imidlertid for meget ødelæggende, „udi sønderlighed for den gemene", at holde en arkebuserer af hver 200 tdr. hartkorn; men hvad enten bestemmelserne fra 1625 eller fra 1641 skulde blive gældende, anså han det hensigtsmæssigst, at odelsmændene i stedet for at præstere de forlangte rustede og beredne folk, som det på grund af landets beskaffenhed og forhold var aldeles umuligt at bringe på benene, skulde betale en afgift i penge. Derimod tvivlede han ikke om, at adelen[2]), hvis „ære og reputation" dette var, i forening med lenene vilde opstille et kompagni ryttere, som kunde mønstre tvende gange om året. „På anden og bedre maner tror jeg ikke, at denne rostjeneste til nogen bistand skal efterkommes der udi riget."

Jens Bjelke var efter stændermødet rejst til Danmark;

---

[1]) Hannibal Sehested dadlede, at kommissarierne i 1625 ikke havde bestemt nogen mønstringsplads, og så deri grunden til, at der neppe nogensinde var afholdt en mønstring; dette viser, at han ikke har forstået, at „rostjenesten" i 1625 kun var en afgift i penge. Et kgl. missive til Tage Thott af 8 Febr. 1627, som med det første vil blive trykt i de norske rigsregistranter, synes også at vise, at der i Trondhjems len har været foretagen en udligning af rostjeneste-pengene, som har vakt misnøje.

[2]) Hann. Sehested bemærkede, at der var foregået store forandringer med adelens jordegods siden 1625, idet meget var kommen i uadeliges besiddelse, medens adelen også på den anden side havde tilkøbt sig meget „ufrit" gods.

efter sin tilbagekomst til Norge synes han mest at have opholdt sig på Ellingård. I Oktober 1643 deltog han med Hannibal Sehested og Ove Gedde i et møde på Kongsberg, hvor der blandt andet forhandledes om sølvverkets bestyrelse, om en bergordning m. m. Det synes dog ikke rimeligt, at han ikke skulde have havt tid til at deltage med Hannibal Sehested i besvarelsen af kongens ovenfor nævnte forespørgsel, så at det snarere ser ud, som om han ikke vilde, end som om han ikke kunde. Han havde ovenikøbet netop i disse måneder tid til at udarbejde en optegnelse om „adelens friheder i Norge“, der er dateret Ellingård 8 Januar 1644 [2]). Dennes indhold er nærmest et uddrag af lovbogens bestemmelser, hvorfor den også blot frembyder liden interesse; det oplyses i denne, at bestemmelsen om adelens ret til jordfundet gods i 1639 var fortolket af kongen, som om den også gjaldt „erts og sådan materie, der findes i jorden.“

Fra et af de følgende år efter Jens Bjelkes fratrædelse fra Bergenhus len haves også et andet, lidet arbejde fra hans hånd, nemlig hans rimede fortegnelse over lensherrerne på Bergenhus [3]). Om dette arbejde, der af Arnoldus de Fine blev oversat på latinske vers, fælder Holberg følgende dom: „Posteriteten kunde være den gode herre forbunden for den omhyggelighed, han har havt at konservere disse Bergenhusiske lensherrers navne og orden, endskønt han ikke havde gjort sig umag at sætte det på vers.“ Som prøve kan hidsættes følgende linjer:

---

[1]) M. Thr. Brünnich, Kongsberg sølvbergverk i Norge, s. 101 flg.

[2]) Trykt i Budstikken IV, 751—755 efter originalen i rigsarkivet.

[3]) Trykt i Holbergs Bergens beskrivelse, s. 153—157.

Herr Oluf Parsberg det så får,
forvaltendes i tvende år.
Så Jens Juel Pederssøn nød det,
og herpå fire år betrædt.
Så Jens Bjelke otte år fulgt har,
Som rigens kanceller da var.

Slutningslinjerne, der omhandle de følgende lensherrer og amtmænd indtil Johan Frederik Marschalk er naturligvis en senere tilsætning.

XVIII.

Hannibalsfejden. Stændermødet i Kristiania 1645. Herredagen i Kristiania 1646. Jens Bjelke forlenes med Mariekirkens provsti. Jens Bjelke i Kristiania domkapitel. Frederik IIIs hylding 1648. Påtænkt revision af den norske lovbog. Jens Bjelkes rejse til Danmark. Jens Bjelkes gravvers over Gregers Krabbe. Herredagen i Bergen 1652. Adelsmøde i Frederikstad 1653. Prins Kristians hylding 1656.

Det var i det rette øjeblik, Norge atter havde fået en hær. Kort efter udbrød nemlig den krig med Sverige, der i Norge efter Hannibal Sehested har fået navn af Hannibalsfejden. Umiddelbart før dennes udbrud var hæren bleven forsynet med et større antal officerer, som af Jørgen Bjelke vare hvervede udenlands,[1]) og måtte derpå rykke i felten, uagtet den endnu ikke på langt nær havde fået den nødvendige øvelse. Hærens foretagender skulde støttes af en rejsning af almuen i grænseegnene, hvilken i Smålenene or-

[1]) Nye danske magasin II, 129 flg.

ganiseredes af Jens Bjelke. Dette var intet let hverv, da der netop i krigsårene gik en urolig gæring gennem almuen på østsiden af Kristianiafjorden, som ikke var uden betænkelighed. Hannibal Sehested troede endog selv, at almuen tænkte på at slutte sig til Sverige;[1]) sandsynligvis har dog bevægelsen ikke havt nogen politisk karakter, men kun været en fortsættelse af den ældre misfornøjelse i de samme distrikter, som allerede var kommen tilorde ved herredagen i 1637 (jvfr. side 320). Mellem Jens Bjelke og Hannibal Sehested synes forholdet til sine tider ikke just at have været det bedste, skønt det aldrig kom til noget brud; hans søn, Henrik Bjelke og svigersøn, Daniel Bildt hørte derimod afgjort til Hannibal Sehesteds modstandere.

Jens Bjelke spiller under Hannibalsfejden i det hele taget ikke nogen fremragende rolle, og uagtet han oftere officielt fremtræder som sideordnet med statholderen, er det dog altid umiskendeligt, at det var dennes vilje, som var den afgørende, og at Jens Bjelke i det højeste har været hans rådgiver. Da det således under krigen blev nødvendigt at stifte en indenlandsk gæld, fik Jens Bjelke og Hannibal Sehested i forening bemyndigelse dertil. Krigen krævede store bekostninger og disse nødvendiggjorde igen en forøgelse i skattebyrden. I April 1644 fik Jens Bjelke i den anledning pålæg om at bistå Hannibal Sehested i alt, som han vilde foreslå for de norske stænder, og foreholde disse, at de burde følge de danske stænders eksempel. Der blev imidlertid ikke sammenkaldt noget stændermøde før i det følgende år, da kongen i April 1645 gav Hannibal Sehested,

---

[1]) Samlinger til det norske folks sprog og historie, II, 547 og 577 og V, 198. „Norbaggen er ond at lide på, når det går udi kniben,“ skrev Hannibal Sehested i 1645. Det følgende vil vise, at gæringen blev af lang varighed.

Ove Gedde og Jens Bjelke befaling til at overveje, hvorledes der kunde tilvejebringes nogen forøgelse i statens indtægter, og derom forhandle „med alle lensmænd og stænder, så mange udi en hast kunde samles.“ Dette foranledigede Hannibal Sehested til i en af de følgende måneder at udarbejde en oversigt over de daværende skatter, deriblandt også den af ham selv og Jens Bjelke påbudne kopskat.[1]) På denne oversigt gav Jens Bjelke sin erklæring under 23 Juli, hvori han ialfald tildels synes at have føjet sig efter statholderen, hvis mening han efter sit eget udsagn satte højere end sin egen på grund af hans „exqvisitius judicium og større forfarenhed i fremmede lande og vigtige negotiis.“ Men ved siden deraf forstod han også at benytte lejligheden til at fremsætte flere af sine gamle yndlingsforslag om tobak, tiende, landslod o. s. v., som imidlertid nu bleve lige så upåagtede, som tidligere.[2])

Efter at der først i begyndelsen af Oktober var holdt et foreløbigt møde på Halden, formodentlig blot af den nærmest boende adel,[3]) samledes de norske stænder og lensherrer i Kristiania 24 Oktober og de følgende dage. Ligesom ellers, var Hannibal Sehested her den bestemmende. Han afgjorde, hvad der skulde forelægges stænderne, og fastsatte derpå, da han havde modtaget deres svar, i hvad form

---

[1]) I 1645 blev endelig skattevæsenet ordnet, idet den tidligere personlige skat nu gik over til en grundskat, som fordeltes efter landskylden. Lensherrerne fik ved siden deraf bemyndigelse til at udjævne misforholdet mellem gårdene i denne henseende; som lensherre i Stavanger fik også Jens Bjelke en sådan.

[2]) Samlinger til det norske folks sprog og historie III, 434—452. Statholderen erklærede, „at det udi Norrige for denne stand (ɔ: bondestanden) vilde falde ganske umueligt forbemeldte skatters summa udi baarschaft at erlægge.“

[3]) Hannibal Sehested boede under dette møde på Os; samll. til det norske folks sprog og hist. V, 385. Jens Bjelke har sandsynligvis opholdt sig på Veden.

dette skulde meddeles kongen. At han ved dette sidste arbejde medtog nogle andre lensherrer og adelsmænd, deriblandt også Jens Bjelke, havde neppe synderligt at betyde. Det blev på denne måde ikke stændernes forslag, som blev forelagt kongen, men en af Hannibal Sehested med nogle andres bistand efter stændermødets afslutning udarbejdet fremstilling.[1]) Desuagtet lykkedes det ham ikke at gennemdrive et punkt, som for ham stillede sig som meget væsentligt, nemlig at den norske hær turvis skulde indkommanderes til den nærmeste lensherres residents, således at hvert kompagni blev ekserceret en gang om året. Rigsrådet frygtede nemlig for, at der herved vilde gøres et altfor stort indgreb i det overskud af Norges indtægter, som ellers plejede at gå til Danmark, og fik derfor denne gavnlige foranstaltning tilintetgjort. Derimod gjordes intet forsøg på at opløse den norske hær, for hvis bevarelse også Jens Bjelke var meget interesseret. Hæren blev således bestående, og det tillodes, at halvdelen af kontributionerne blev i Norge for at anvendes til rigets forsvar og gældens afbetaling. Hannibal Sehested og stænderne havde foreslået, at alt skulde anvendes i dette øjemed. I stedet for rostjenesten blev det nu tilladt at betale en afgift i penge, som med kongens og rigsrådets samtykke skulde indbetales i en landskiste på Akerhus. De øvrige beslutninger eller forslag fra stændermødet bleve ligeledes enten bifaldte af kongen eller også af ham henviste til afgørelse ved den herredag, der var bestemt til 1646. Blandt disse var en angående almuens forpligtelse til at levere fri skyds, som defor samlede adelsmænd fremdeles mente, man ikke ganske kunde afskaffe.[2])

---

[1]) Saml. til det norske folks sprog og historie, III, 452—465.

[2]) Også trælastprisernes fastsættelse var på bane under dette møde. Saml. til det norske folks sprog og hist. V, 426. Se for øvrigt

I Juli næste år holdtes herredag i Kristiania, hvor kongen selv var tilstede, og hvor de samme spørgsmål, som havde været på bane under stændermødet, atter kom under behandling. Da kongen på forhånd havde lovet, at spørgsmålet om de norske kontributioners fordeling her skulde få sin endelige afgørelse, befalede han, at Hannibal Sehested og Jens Bjelke med de tilstedeværende rigsråder, Kristofer Urne, Ove Gedde og Iver Vind skulde undersøge beløbet af gælden og de nødvendige udgifter, muligheden af udskrivningens afskaffelse imod at pålægge en pengeafgift, skydsfærdens afskaffelse m. m.[1]) Hvad der er foretaget af disse mænd, vides ikke; heller ikke kom der nogen bestemmelse i denne anledning, før efter kongens afrejse fra Kristiania, da han under 27 Juli afslog fordringerne fra 1645 om, at alle landets kontributioner skulde forblive i Norge. Det eneste, som kongen vilde indrømme, var, at de kontributioner, som bevilgedes af de norske stænder, skulde anvendes i landet selv.

Heller ikke i spørgsmålet om hæren satte Hannibal Sehested denne gang sin vilje igennem, idet kongen traf flere bestemmelser, som måtte have hidført dens opløsning, om de vare blevne iverksatte. Dette skede dog ikke, idet statholderen på egen hånd foreløbig holdt det hele sammen og året fter atter udvirkede en ny forordning om den norske hær, ligesom også en bestemmelse om, at Norges kontributioner skulde anvendes i Norge til dets hær, fæstninger m. m.[2]) Hans indflydelse var nemlig i disse år i raskt

---

Aschehoug, statsforfatningen i Norge og Danmark, 451 flg. 508 flg. og 545 flg. Efter stændermødet gjorde Hannibal Sehested en rejse til Danmark, under hvilken han også besøgte Jens Bjelke på Sande eller Ellingård. De anførte samlinger V, 477.

[1]) Samlinger til det norske folks sprog og historie IV, 3 flg.

[2]) Aschehoug, statsforfatningen i Norge og Danmark, side 453, 509 og 547.

stigende og befandt sig kort efter i årene 1647 og 1648 på sit højdepunkt. En skildring af denne herredag hører dog mere hjemme i en fremstilling af Hannibal Sehesteds end Jens Bjelkes liv, så at det her ikke lader sig gøre at medtage mere end ganske enkelte punkter deraf. Til disse hører spørgsmålet om adelens friheder, som også var på bane ved denne lejlighed.

Ved privilegierne af 18 Juli 1646 opnåede den norske adel en frihed, som den længe havde eftertragtet, og som Jens Bjelke efter bedste evne altid havde stræbt at erhverve for den, nemlig at deres ugedagsbønder, som boede på deres sædegårde og i samme hovedsogn eller nærmeste anneks samt på det gods, de ejede i 1646, skulde være frie for skat til kronen. Samtidig opnåede de en anden stor rettighed, nemlig hals- og håndsretten over sine bønder med den dertil hørende ret til at oppebære sigt og sagefald af dem, dog med forpligtelse til ikke at tage højere bøder, end Norges lov tilholdt. Men for at opnå disse privilegier måtte adelen give slip på flere andre rettigheder, som den tidligere havde besiddet eller ialfald søgt at tilvende sig. Ved et revers af 19 Juli opgav den først sin selvbeskatningsret, idet den forpligtede sig til at bevilge det samme, som den danske adel måtte bevilge. Fremdeles måtte den norske adel nu endelig opgive sin adgang til at oprette nye sædegårde, som allerede var den fratagen i 1639, og over hvis tab den i 1643 havde ytret sin misfornøjelse, men uden resultat.[1]) Den mistede derhos sin frihed for akcise

[1]) Aschehoug, statsforfatningen i Norge og Danmark, s. 407. Budstikken IV, 785 flg. — Jens Bjelke har måske i spørgsmålet om sædegårdene indtaget en noget ubestemt holdning. I 1637 var han i tvivl om, hvor langt adelens privilegier i dette punkt kunde

og sin gamle ret til fri skydsfærd. Allerede et par dage før udfærdigelsen af de nye privilegier var forordningen om skydsfærd ekspederet. Al friskyds ophævedes, undtagen for statholder, kantsler, lensherrer og folk, som rejste i kongens ærinder, hvilke dog alene skulde befordres af kronens bønder, ligesom adelen kunde få skyds af sine egne bønder, der ovenikøbet fritoges for at skydse andre. I det sted skulde der af hver fuld gård betales 1 rdl. i skat, og forholdsvis af halve og øde gårde, ligesom adelen blev bevilget det samme af dens egne bønder. Adelen opnåede herved at få en slags anerkendelse af, at deres forhold til deres bønder var ensarter med det, hvori bønderne på krongodset stod til kongen. Dernæst havde adelen ved den nye forordning erhvervet frihed for sine bønder for al skyds til andre end dem selv og ret til at oppebære en ny afgift Følgelig var forandringen ingenlunde ufordelagtig, hvilket kongen også senere lod dem vide.

Efter sædvane havde Jens Bjelke også ved denne herredag indgivet en udførlig memorial, hvorpå han fik svar, da kongen efter sin afrejse fra Kristiania lå i Arendal. Blandt de poster, som indeholdtes i denne, var også den gamle om en revision af lovbogen, hvortil kongen svarede, at Hannibal Sehested i den anledning skulde sammenkalde et møde af kantsleren og lagmændene, forat disse kunde erklære sig derom. Der kom imidlertid ikke nu mere resultat, end tilforn. Fremdeles ansøgte Jens Bjelke om at få gage som krigskommissær, 1200 rdl., der blev ham be-

udstrækkes (s. 326 ovfr.). I forordn. af 28 Septbr. 1639 heder det endog, at den var udstedt efter hans betænkning; skønt deri ikke ligger, at denne betænkning var ubetinget for de nye bestemmelser, kan den dog heller ikke vel have været derimod. I 1643 og 1646 synes han at have holdt sig tilbage ved dette spørgsmåls behandling.

vilget af Onsø lens skatter, men ifølge en påtegning af Hannibal Sehested alene skulde gælde for krigen. Ligeledes fik han bevilget nogle mageskifter, hvorom han havde søgt, samt fritagelse for at anvendes i private kommissioner. Derimod vilde kongen ikke bevilge noget af, hvad han ellers havde foreslået, med undtagelse af, at hans hus i Kristiania kunde indkøbes til et kommissariatshus.[1])

Nogle måneder før herredagen samledes, havde Jens Bjelke fra 1 Maj 1646 opgivet Stavanger len og samtidig overtaget Mariekirkens provsti, der i gamle dage havde været forenet med kantsler embedet, og hvormed han allerede i et års tid havde ført tilsyn. Foruden det ompredte jordegods bestod dette len af Rakkestad, Håbøl, Mossedal, Vestre Bærum og Helgeøen, altså af vidt fraskilte distrikter. Om de hermed forbundne indtægter haves ikke nøjagtige oplysninger, da de spredte regnskaber, som ere bevarede fra Jens Bjelkes tid, ikke indeholde andet end opgaver over skatterne. Men da han havde lenet uden nogen anden afgift end 240 rdl. om året som vederlag for rostjenesten, må det ganske sikkert have været meget fordelagtigt. I de første år efter 1650 opgaves hans indtægter af alle hans forleninger gennemsnitlig til 2352 rdl. for hvert år. De med det nye len forbundne forretninger vare ubetydelige, hvorhos de nævnte distrikter alle lå i nærheden af hans ældre forleninger, undtagen Helgeøen, hvor han imidlertid havde sin ejendom, Hovinsholm. Med dette len fulgte også nogle præbender ved Kristiania domkapitel, som dog måske tildels kun var en erstatning for dem, som

[1]) Om Jens Bjelkes deltagelse i forhandlingerne om et apotek i Kristiania, se medicinalberetningen for 1857, s. 124. Et koncept til afsigtsbogen ved denne herredag findes i rigsarkivet (kancelliet — „retten"), sandsynligvis det eneste af denne art i Norge.

han allerede længe havde havt og nu måske har opgivet. I slutningen af 1650 angaves hans indtægt af alt kanonigods til 278½ rdl. 1 ℳ 6 ß; den gang havde han de præbender, som havde været henlagte til Nicolai, Annæ og korsets altere. I forleningsbrevet heder det, at han fik to præbender, det ene af Oslo kapitel, det andet af det gamle Hamars kapitel.[1] Han beholdt fremdeles Nonneseter og Onsø len.[2]

Jens Bjelkes forleningsbrev pålagde ham at deltage i domkapitlets forhandlinger, men det synes imidlertid, som om han på sine gamle dage har taget sig disse pligter meget let. Han boede i denne tid som oftest på Sande, efterat en ildebrand havde ødelagt bygningerne på Ellingård. Dog var han af og til inde i Kristiania og deltog da med de øvrige medlemmer af kapitlet i dettes møder.[3] En af de få gange, han således var tilstede i kapitlet, var 18

---

[1]) Mariekirkens provstis lens regnskaber i rigsarkivet. Smstds. [rentekammeret — „matrikulen"] en jordebog over hans kanonigods i 1650. Efterat Jens Bjelke havde opgivet sine vestenfjeldske forleninger, synes han igen at have antaget en „substitut" til at udstede kongsdage i Bergenhus og Stavanger len. I 1653 fungerede Anders Matssøn i denne egenskab. (Bergenhus lens regnskaber (pakke 639) i rigsarkivet.)

[2]) Finnerne gjorde på denne tid ved sin jagt og bråtebrænding stor skade på de Nonneseter tilhørende skovejendomme i Grue, hvorover vedkommende gårdes brugere klagede til Jens Bjelke. Denne befalede da, at de skulde afholde sig fra „deres skytteri og vejderi" i hans forleningsskove. En afskrift af denne befaling, der er dateret Ellingård 20 Septbr. 1654, findes i rigsarkivet (kancelliet — „grænsereguleringen," pakke 1, vol. II, dokument no. 75).

[3]) Ifølge Thom. Bartholini Historiarum Anatomicarum centuriae VI (cent. IV, hist. LIV) blev der i Septbr. 1650 i Onsø len fanget en makrel, in cujus ventre caput extabat simile vitulino & dorsi facies depressior, ut & ventris. Ole Worm søgte at finde en naturlig forklaring til dette fænomen, hvorimod Jens Bjelke heri så et varsel om en forestående oversvømmelse (!), der også kort efter indtraf. Inundatione enim aqvarum pisces in terram expulsi & animalia terrestria multa suffocata perierunt.

Maj 1654, da man forhandlede om overdragelsen af to gårde i Gudbrandsdalen til borgermester Hans Eggertssøn Stockfleth. Denne havde i stedet tilbudt at give kapitlet enten 800 rdl., hvoraf det årlig efter 6 procents rente kunde få 48 rdl., eller også 8 skæ tunge i bygmalts og rugmels landskyld, hvoraf han garanterede en årlig indtægt af 48 rdl., idet han selv vilde tilskyde det manglende, om dette ikke kunde komme ud. Det heder herom i den udstedte udskrift af kapitlets forhandlinger: „Hans excellents, herr statholder svarede, det vel at kunne ske, at kapitulet tog pengene efter borgermesters tilbud, dog slig forandring at ske alene på hans kong: maj: nådigste behag og med hans majts konsens. Hans magnificents, herr kanceller svarede: at det sjuntis hannem kapitulet rådsomst og nytteligst at være at tage pengene og derfore selv købe sig gods med bøgsel og anden herlighed, at efterdi det gods, som herr Hannibal Sehested bekom af kapitulet, fulgte aldeles ingen bøgsel, dog så at alting dermed sker med hans kong: maj: nådigste konsens og på hans maj: behag. Det samme svarede og m: Trugillus for sig. M: Rhodius og m: Jess: blev og anmodede om deris betænkende, hvilke erklærede sig også dermed at nøjes efter herr kancellers resolution.“ [1])

Under dette var Kristian IV død 28 Februar 1648, og kort efter rejste Hannibal Sehested til Danmark i anledning af det forestående kongevalg. Tiden var fuld af gæring og ikke mindst i Norge, som led under et hårdt tryk, fremkaldt ved krigen, de høje skatter og de sidste uheldige åringer. [2])

[1]) Udskrift af kapitlets forhandlinger, dat. 18 Maj 1654 i rigsarkivet (Kristiania bispearkiv, pakke no. 59).

[2]) Jvfr. forfatterens afhandling om Frederik IIIs hylding i Norsk historisk tidsskrift I, 23—52, hvortil også kan henvises for det følgendes vedkommende.

Blandt andre steder, hvor denne gæring kom tilsyne, var også Rakkestad i Jens Bjelkes len, hvor den samme Isak Klepper, der allerede ved herredagen i 1637 havde været bøndernes ordfører, og som senere nævnes i kongebreve fra de følgende år, fremdeles ansåes for at være den egentlige opvigler af bønderne.[1]) Hannibal Sehested, som ønskede at få uroen dæmpet i tide, havde allerede i Februar 1648, altså forinden kongen var død, pålagt fogderne at forhandle med almuen og derpå afgive beretning om udfaldet af disse forhandlinger inden 15 Marts. Fogderne vare meget ivrige for at efterkomme denne befaling og holdt flere møder, hvor de hørte på almuens besværinger; men før de vare færdige og kunde få indsendt sine erklæringer til Akershus, havde Hannibal Sehested forladt Norge. Dermed blev sagen udsat indtil hans tilbagekomst fra Danmark omkring 1 Juli, da han selv foresatte sig at drage rundt om i Akershus og dets underliggende len. På denne rejse kom han også til Moss, hvor han 21 Juli og følgende dage holdt møde med Smålenenes almue, og hvor Jens Bjelke var tilstede i sin egenskab af lensherre over Onsø, Rakkestad og Håbøl. Uagtet den hurtighed, hvormed Hannibal Sehested ved denne lejlighed færdedes om i sit vidtstrakte len, var det ham dog umueligt at række rundt til alle steder, da han også havde meget at varetage på Akershus i anledning af den forestående kongehylding, hvorfor han i sit sted måtte give andre fuldmagt til at drage om på flere steder og modtage almuens klager.

Kongens død og de derpå følgende begivenheder forhindrede, at der blev noget af et stændermøde, hvortil der i August 1647 var udgået indkaldelsesbreve. Derimod bleve

---

[1]) Brev fra Sivert Anderssøn, sorenskriver i Rakkestad til Jens Bjelke, dat. Sande 21 Maj 1651 i rigsarkivet (kancelliet — „embedsmænds forhold").

de norske stænder umiddelbart efter Frederik IIIs valg sammenkaldte for at hylde den nye konge i Kristiania nogle dage før 24 August. Til bestemt tid samledes stænderne i Kristiania, hvor de holdt sine møder i Trefoldigheds kirke, hvor kongens kantsler, Kristian Sehested holdt åbningstalen.[1]) Skønt denne var meget mådeholden og tilsyneladende anerkendende for Norges ret, fandt Jens Bjelke det nødvendigt at nedlægge protest og henvise til den for øvrigt meget tvivlsomme arveret, som man på den tid i Norge søgte at hævde for Kristian IVs æt. Han svarede derfor på de norske stænders vegne, at Frederik III „er Norges riges rette arveherre og konge, og der er ingen nærmere til riget, som nu lever, end denne gode herre.“ Den opfatning af Norges statsretslige forhold, som Jens Bjelke her udtalte, måtte i høj grad behage kongen og var neppe heller Hannibal Sehested imod.

Jens Bjelke boede under hyldingen i Kristiania, men var dog oftere på Akershus, hvor han også synes at have spist ved det kongelige taffel. Her blev der dagen før hyldingen tale om en „urtebog eller vivo herbario,“ som var samlet af en i byen tilstedeværende, og som Jens Bjelke lovede at sende kongen, der, som bekendt, var en ivrig samler af naturhistoriske mærkværdigheder. Da han atter kom ned i byen og talte med forfatteren, var denne ikke ganske færdig, idet han endnu havde en 11—12 arter at indføre i sin bog, hvorfor Jens Bjelke i stedet måtte lade sig nøje med at sende kongen en undskyldning, „at samme bog ikke iaften opkommer for den årsage, som forberørt.“ For øvrigt var Jens Bjelke denne sidste aften før hyldingen fuldt

---

[1]) Oplysninger om disse møder kunne foruden de i den nævnte afhandling citerede steder findes i rigsarkivet under „landdistrikternes forhold“ i statholderskabets arkiv.

beskæftiget med at undersøge flere spørgsmål, som vare henviste til ham, om enkelte af de fremmødte adelsmænds ret til at give møde, om sædegårdene o. s. v. De adelsmænd, om hvis rettigheder der var tvivl, var Manderup Schønnebøll fra Nordland og Peder Lauritssøn Krabbe fra Båhuslen; om den sidste var Jens Bjelke mest usikker. Dog må han indtil videre have fået stiltiende tilladelse til at optræde som adelsmand, da hans navn findes under adelens såkaldte indlæg om privilegierne, ligesom han formodentlig senere har fået sine rettigheder bragt på det rene, idet han i 1657 deltog i stændermødet i Kristiania. I det sidste øjeblik kom der også en adelsmand, Ove Nilssøn Krag, søn af Nils Erikssøn, som Jens Bjelke straks ilede med at anmelde.[1])

Under kongens ophold i Kristiania førtes der atter forhandlinger om den norske adels friheder, hvori også Jens Bjelke tog del,[2]) og som ledede til, at der under 31 August 1648 udstedtes nye privilegier, hvilke atter 1 Januar 1649 udkom i en ny, mere bestemt form. Adelen fik derved atter tilbage den i 1646 opgivne friskyds og måske akcisefriheden, samt fik bekræftelse på de i 1646 erhvervede friheder m. m. For den båhuslenske adel udfærdigedes derhos et eget kongebrev om skydsfærden.

For sit eget vedkommende udvirkede Jens Bjelke under kongens nærværelse i Norge flere kongebreve. Blandt andet erholdt han atter fritagelse for alle kommissioner, som ikke vedkom hans embede, samt for at have mere at bestille med krongodsets pantsættelse, hvormed han i den

---

[1]) Jens Bjelkes brev til oversekretær Otte Krag, dat. Kristiania 23 August 1648 i Klevenfelds samlinger under „Schønnebøll“ i det danske gehejmearkiv.

[2]) Jens Bjelkes „indlæg“ om den norske adels privilegier er trykt i Budstikken IV, 769 flg.

sidste tid havde havt en del at gøre. I Februar 1655 fik Jens Bjelke ved et nyt kongebrev atter fritagelse for alle kommissioner.

Det er i forrige afsnit omtalt, hvorledes der også i 1648 var tale om en revision af lovbogen, ligesom vi også have seet, at den var på bane i 1646.[1]) I 1648 ønskede Hannibal Sehested at få oplysning, om der i sin tid var indkommet nogen erklæring fra Kristofer Urne, da han havde været beskæftiget med lovens revision. Da Jens Bjelke ved midtvinterstid 1649—1650 rejste til Danmark, traf han der Kristofer Urne, som nu var rigens kantsler. Denne erklærede imidlertid, at han ikke havde noget om denne sag, men at, hvad der fandtes, enten måtte være at søge i det danske kancelli eller hos Jens Bjelke selv. Det sidste var dog ikke rimeligt, da branden på Ellingård havde fortæret en stor del af hans brevveksling og juridiske optegnelser, hvorfor der ikke stod andet tilbage end at lede efter i kancelliet. Af den grund skrev Jens Bjelke, da han på hjemrejsen i slutningen af Januar 1650 drog gennem Halland, til Otte Krag med anmodning om at foranstalte en sådan undersøgelse.[2]) En befaling fra kongen af 11 November 1653 til statholderen og Jens Bjelke om at holde et møde med lagmænd og andre lovkyndige om lovbogens revision og om recessen synes også at være forbleven uden følger. Dermed endte Jens Bjelkes revisionsplaner; sandsynligvis skyldes det dog hans bestræbelser, at der få år senere, i 1657, udkom et fornyet oplag af den norske lov.

---

[1]) Kristiania borgere fik i 1648 på ansøgning løfte om en bylov — som aldrig kom.

[2]) Jens Bjelkes brev til Otte Krag, dat. Sannerup i Halland 21 Januar 1650, i det danske gehejmearkiv mellem de fra justitsministeriet afgivne sager, no. 125.

(Jvfr. side 88). Dette var i så fald det hele resultat af hans mange forestillinger.

Denne Jens Bjelkes rejse synes at have stået i forbindelse med hans virksomhed som kommissarius under den sidste krig, idet et kongebrev af 13 Oktober 1649 havde pålagt alle dem, der havde indtaget en sådan stilling, at indfinde sig på Akershus for der at gøre rede for sig, og hvis de ikke kunde dette, da at møde i København 1 Maj 1650 og svare for kongen og rigets råd. Nu drog Jens Bjelke afsted endnu, før et sådant møde kunde komme istand på Akershus, rimeligvis for at forklare sin stilling for kongen, og må derved have oplyst, at han, uagtet han havde fået gage som generalkommissær, ikke havde havt de dertil hørende forretninger uden for Stavanger len. Sammenhængen er ikke ganske klar; dog ved man, at Jens Bjelke ved et kongebrev af 5 Januar 1650 fik den tidligere ordre for sit vedkommende forandret derhen, at han alene skulde sende en fuldmægtig til København for at gøre rede for Stavanger lens kommissariats-regnskaber.

Da Hannibal Sehested i 1651 måtte nedlægge sit embede og afstå sine ejendomme, blev Jens Bjelke ikke berørt af denne omvæltning. Det eneste, han fik at gøre dermed, var at deltage i opgøret efter den med Hann. Sehested nær forbundne Nils Lange. Med den nye statholder, Gregers Krabbe synes han at have stået på en meget god fod, og da denne døde på Akershus 1655, skrev Jens Bjelke et gravvers over ham, som senere blev indtaget foran den trykte ligprædiken over Gregers Krabbe. I den tid, da Gregers Krabbe var statholder, blev der ikke afholdt mere end en herredag, i Bergen 1652, det første offentlige møde i Norge efter 1648. En forsamling af adelen, som var bestemt ved

et kongebrev af 11 Januar 1649, synes nemlig ikke at være kommet istand.

Herredagen i 1652 var noget mere end en almindelig herredag, idet den tillige var udvidet til et møde af den nordenfjeldske adel. Gregers Krabbe og Jens Bjelke fik i den anledning det pålæg at foreholde dennes medlemmer, at de måtte bevilge det samme udlæg til landskister og magasiner, som vare bevilgede af den danske adel og følgelig også måtte udredes af den norske efter reverset af 19 Juli 1646. Herredagen holdtes i Maj. Forinden Gregers Krabbe forlod Akershus, modtog han et længere andragende fra Kristiania borgerskab, der i anledning af herredagen bad ham om at varetage deres interesser, over for den handel, som dreves af Selio Marselis, og over for Kristiansands borgerskab, der hindrede dem i deres fiskeri under kysten af Agdesiden. Derhos bad de om forklaring på, hvorvidt den nye recess skulde gælde for Norge, om forlindring i skatter og told, om at Bragernæs ikke måtte adskilles fra Kristiania, om at den på Moss bosatte borger, Auke Fikkessen måtte nyde toldfrihed, samt om privilegier for apoteket. Sandsynligvis er denne ansøgning tagen ad referendum og bagefter foredraget for kongen, uden at man nu kender videre dertil, da købstædernes forhold for øvrigt ikke synes at have været genstand for forhandlinger under herredagen, således som det var tilfældet med adelens privilegier. For Auke Fikkessens vedkommende blev ansøgningen bevilget ved et kongebrev af 13 September 1652, der tillod ham at benytte sig af den Kristiania borgere forundte toldfrihed på 3 år, uagtet han boede på Moss.[1])

Af adelsmænd indfandt der sig ved herredagen elleve

[1]) Kristiania borgerskabs andragende til Gregers Krabbe, dat. 22 April 1652 i rigsarkivet (statholderskabet — „købstæder," lit.

personer, nemlig Byrge Juel, Preben von Ahnen, Aksel Mouatt, Ove Bjelke, Byrge Rosenkrans, Jørgen Bjelke, Iver Due, Mogens Hanssøn Hardingmand, Manderup Schønnebøll, Ove Krag og Erik Orning. I sit svar til statholderen og kantsleren erklærede disse, at de vilde indgå på alt, hvad kongen havde begæret af dem, men at de til gengæld fordrede nøjagtig overholdelse af sine privilegier. De vilde have privilegiet af 31 August 1648, ikke det senere af 1 Januar 1649, som de mente stred mod bestemmelserne fra 1639 og de andre ældre privilegier. Dette er noget besynderligt, da der ikke synes at være noget væsentligt punkt, hvori privilegiet fra 1649 står i strid med de foregående. Sandsynligvis er den hele henvendelse foranlediget ved en fejlskrivning i det tilfældigvis benyttede eksemplar af privilegiet, der for øvrigt også haves samtidig trykt, idet adelen i stedet for „sæde- eller avlsgård" i § 6 har læst „sæde- eller arvegods." Når de dertil føjede en klage over titelen, „adelens privilegier udi Norrige," var dette ligeså intetsigende; de påstod nemlig, at der i denne titel lå en ophævelse af alle de ældre forordninger, som tilsikrede adelen friheder, såsom af 14 Februar 1582, 14 September 1583 m. fl. Da dette var ligeså ugrundet, som den første besværing, er det ganske naturligt, at kongen, da sagen bagefter forelagdes ham, ikke tog noget hensyn til de indgivne klager. Derimod havde den norske adel ret, når den i slutningen af sit andragende udtalte et beskedent ønske om at få embeder i Norge, da kongen i dette punkt ikke havde gjort noget skridt til at opfylde de løfter, som han havde givet i 1648. Men denne nye henvendelse frugtede ikke mere end de tidligere, måske dog tildels, fordi de fleste

A—E). Kongebrev af 13 Septbr. s. å. i sjællandske registre XXII, fol. 380, b — 381, a i det danske gehejmearkiv.

norske adelsmænds mangel på de nødvendige forkundskaber gjorde det umueligt at anvende dem i statens tjeneste.[1])

Foruden Gregers Krabbe og Jens Bjelke mødte tre rigsråder, Mogens Høeg, Kristen Skeel og Erik Juel, som kongens kommissårier ved herredagen i 1652.[2]) Uagtet Jens Bjelke først 25 August kom tilbage til Sande, synes han dog ikke at have benyttet anledningen til at besøge sine godser i Trøndelagen. Rejsen gik meget langsomt, da han havde sin hustru og et stort følge med, men var for øvrigt heldig. Ved hjemkomsten fandt han brev fra sin søn, Henrik, der efter kun 7 dages sejlads var kommen til Øresund fra Island og derpå var rejst til Urup i Skåne. I brevet fandt han også — som han skrev til Ove Bjelke — oplysning om, „at de tidender om vores: k: svoger, herr Kristofer Ulfeld, (at han ved døden skulde være afgangen), ikke ere visse, og var her lige sådanne tidender udspredt her søndenfjelds om mig, medens jeg var nordenfjelds.“ Som en forsynlig mand for sit hus, tilføjede Jens Bjelke: „herhos, kære søn, eftersom her på havnerne ikkun få Hollænderskibe ere ankomne, formedelst de ere fordrevne af bankerne af de Engelske; ti beder jeg Dig faderligen, at Du dis mere sild og torsk mig i denne høst vil nederskikke med bedste tilfældig lejlighed, hvorom Din redersvend, Terkel Jenssøn nu videre bliver tilskreven af Frants Stisøn.“ I en egenhændig, nu næsten ulæselig efterskrift meddelte han fremdeles sin søn de nyeste politiske begivenheder, hvorom han selv bl. a. havde fået underretning fra Peder Juel, der var resident i

---

[1]) Adelens originale erklæring ved herredagen uden dato, i rigsarkivet (statholderskabet — „rettens administration og pleje“ og smstds. i afskrift under „adelens gods.“)

[2]) Afsigtsbogen for herredagen i 1652 i det danske gehejmearkiv. Der blev ialt behandlet 107 sager.

Stockholm, og som havde tilskrevet ham om forholdene i Polen.[1]) På den måde fik man i det syttende århundrede sit kendskab til det, som tildrog sig i udlandet.

Sandsynligvis blev Jens Bjelke den hele vinter rolig på Sande, hvor han også var i August 1653. Han har således været i nærheden, da en del søndenfjeldske adelsmænd 14 Juli i dette år samledes på Hafslund, hvor de forhandlede om adelens privilegier, men uden at opnå nogen udvidelse af disse.[2]) Jens Bjelke deltog ikke i dette møde. Derimod fik han om høsten befaling fra kongen til i forening med Gregers Krabbe at opfordre den søndenfjeldske adel til at udrede penge til magasiner og flåden. I den anledning tilsagdes et møde i Frederikstad til 26 Oktober, hvor der mødte 6 adelsmænd, som lovede at udrede korn til magasiner og penge til flåden. Derhos udlovede Gregers Krabbe 1000 rdl. og 300 tdr. korn, Jens Bjelke 200 rdl. og 180 tdr. korn og Iver Krabbe 1000 rdl. og 100 tdr. korn. Den sidste forhandlede kort efter med presterne i hvert provsti og borgerne i hver købstad af Båhus len om lignende bidrag, men efter hvad det synes, uden at sammenkalde noget møde. I Tønsberg forhandlede samtidig Vincents Bildt med gejstlighed og borgere, hvoraf de første lovede femtedelen af et års tiende, de sidste 250 rdl. til magasiner og 250 rdl. til flåden.[3]) For sit eget vedkommende var Jens Bjelke på

---

[1]) Jens Bjelkes brev til Ove Bjelke, dat. Sande 26 August 1652 i det danske gehejmearkiv, mellem de papirer, der i sin tid tilhørte Danske selskab.

[2]) Budstikken, IV, 790—792. Holberg Danmarks historie (udg. 1754) III, 154 flg.

[3]) Budstikken, IV, 793—797. Brev fra Iver Krabbe til kongen, dat. 5 Februar 1654 i sjælandske indlæg for 1654 i det danske gehejmearkiv. Smstds. blandt Erik Kraggs breve i danske kancellis arkiv brev fra Vincents Bildt til Erik Kragg, dat. Søm ved Tønsberg 8 Decbr. 1653.

denne tid sysselsat med forskellige småting, dels på grund af sin stilling som lensherre, dels af andre grunde. Af de breve, som han i den anledning har skrevet, sees, at han i Januar 1654 var på Sande, i Maj s. å. i Kristiania, medens han i Juni og November 1655 og i Juni 1656 var på Sande. Han viser sig fremdeles som en samvittighedsfuld administrator, der med iver vågede over, at enhver vederfores ret, og at de underordnede embedsmænd ikke tillod sig overgreb imod bønderne. Dette forhindrede ham dog heller ikke fra at have et opmærksomt øje med bønderne, forat disse ikke skulde indgive ugrundede klager over embedsmændene. Ligeså lidet glemte han at påse sin egen ret, hvor der gjordes forsøg på at frarive ham noget af hans lens indtægter.[1]) Ved mødet i Frederikstad synes der ikke at have været tale om adelens privilegier; derimod blev der i 1655 fra den norske adel fremsat forskellige „gravamina“ og fordringer, deriblandt også den, at den norske kantsler skulde vælges af den norske adel på samme måde, som de danske rigsråder og have sæde i rigsrådet. Om Jens Bjelke har havt nogen andel i dette forslag, vides ikke; det blev heller ikke bevilget.[2]) Også i 1656 indgav adelen nye „gravamina.“

I Juli 1656 var Jens Bjelke i Kristiania i anledning af kongens nærværelse og prins Kristians hylding som tronfølger. Uagtet gæringen i Norge endnu ikke på langt nær var dæmpet, men tværtimod netop ved denne lejlighed

---

[1]) Jens Bjelkes breve til oversekretær Erik Krag af 27 August 1653 og 7 Januar 1654 blandt dennes breve i danske kancellis arkiv i gehejmearkivet i København; hans brev til Ove Bjelke af 5 Juni 1655 blandt Danske selskabs papirer smstds. Jens Bjelkes brev til Gregers Krabbe, dat. 28 Novbr. 1655 i rigsarkivet mellem Akershus lensregnskaber. Smstds. to skrivelser fra Jens Bjelke dat. 20 Maj 1654 og 28 Juni 1656.

[2]) Danske magasin, tredie række, IV, s. 285 og 291.

fremkaldte et par dristige skrifter, forfattede af mænd, der stod langt over sine landsmænds store masse, blev der dog nu ligeså lidt, som i 1648 fremsat fordring på en mere selvstændig stilling for Norges rige. Man gled ligesom tidligere hen over det usikre ved Norges og Danmarks statsretslige forhold og lod enhver beholde den mening, som han før havde havt. Hyldingen foregik 21 eller 23 Juli. De øvrige dage, som kongen var på Akershus, har han rimeligvis siddet retterting, idet der samtidig afholdtes herredag. Ved denne var foruden den nye statholder, Nils Trolle og Jens Bjelke de tre rigsråder, Kristen Skeel, Henrik Rantzow og Aksel Urup tilstede. Dog har af dem kun Henrik Rantzow undertegnet den ved herredagen holdte „afsigtsbog," der sluttedes 13 August.[1])

Man hører under denne hylding kun lidet til Jens Bjelke. Grunden hertil må rimeligvis søges i hans huslige forhold, idet hans hustru var død få måneder i forvejen, 6 Marts 1656, kort tid, efterat hun var kommen tilbage fra Kristiania, hvor hun var rejst ind for at trøste Gregers Krabbes enke i hendes sorg. Hun blev begraven i Frederikstad, hvor biskop Stockfleth holdt ligtalen; men liget blev senere indsat i gravkapellet på Onsø, hvor hendes mand lod sætte en af ham selv forfattet indskrift på kisten. Det var i anledning af hendes død, Anders Bording skrev sit lange digt, „Norges universal kondolents og medliden-

---

[1]) Meddelelser fra det norske rigsarkiv I, 267—286. Stævningsbog og afsigtsbog for herredagen i 1656 i det danske gehejmearkiv. Der blev ialt behandlet 116 sager. Ifølge et bilag ved Bratsberg lens regnskaber for 1657 (pakke 414) i rigsarkivet blev der også ved denne herredag indgivet en klage fra de søndenfjeldske købstæder over den toldforvalter Daniel Knoff forundte forpagtning af tiendedeler, hvilken afgift borgerne ønskede ombyttet med en pengeydelse.

heds klagetrøst“ i ti vers, fulde af hentydninger i tidens smag til navnet Bjelke, den „vidtberømte. Sarp, streng og skarp“ o. s. v.[1]) Jens Bjelke må efter det lille, som kan oplyses om hans forhold i hjemmet, have levet et godt familieliv både med sin hustru og sine børn, så at et tab, som dette må have gået ham meget nær. At så har været tilfældet, synes også at fremgå deraf, at han ved denne hylding ikke kom med nogen andragender, hvorfor heller ikke et eneste af de mange kongebreve, der bleve udstedte under kongens ophold i Norge, angår ham.

XIX.

Stændermøderne i 1657. Krigen med Sverige. Jens Bjelkes død og begravelse. Hans godser og pengeforhold. Jens Bjelkes børn og disses efterkommere.

Det led nu mod enden af Jens Bjelkes lange offentlige løbebane; men skønt han gang efter gang havde fået fritagelse for at anvendes i alle kommissioner, blev det ham alligevel umuligt at undgå at deltage i det offentlige liv, sålænge han blev stående som kantsler. Endnu inden et år var hengået efter hyldingen i 1656, blev han således i forening med Nils Trolle overdraget det hverv at sammenkalde de norske stænder og anmode dem om de fornødne midler til krigen mod Sverige. De i den anledning

---

[1]) Mange år tidligere havde en anden digter, Willichius Westhovius også skrevet et digt til Jens Bjelke. Dette findes som 19de ode i anden bog af dennes oder, (2den del, side 14 flg. af hans samlede digte; Rostock 1621).

udstedte kongebreve ere daterede 28 Februar og 3 Marts 1657 og indeholde tildels detaljerede opgaver over, hvad kongen ønskede af de norske stænder. Nils Trolle og Jens Bjelke ilede derpå med at træffe de nødvendige forholdsregler til at samle disse og begære de af kongen fordrede bevillinger. Man nøjedes denne gang med provinsielle stændermøder. I Kristiania samledes repræsentanter for samtlige søndenfjeldske købstæder, Kongelf, Marstrand, Oddevald, Frederikstad, Kristiania, Tønsberg, Skien og Kristiansand, hvis erklæring er dateret 5 Maj, og før den søndenfjeldske adel, der afgav sin erklæring 7 Maj og deri bl. a. anholdt om at få resolution på det andragende, som de havde indgivet ved hyldingen i 1656. Derhos indkom der svar fra stiftets biskop og kapitel, der ere daterede 9 og 13 Maj, samt fra flere enkelte personer. I Stavanger afgav byens borgerskab sin erklæring 7 Maj og stiftets kapitel og presteskab 9 Maj. I Bergen indgaves de forskellige korporationers erklæringer i dagene mellem 2 og 5 Maj. I Trondhjem afgaves der erklæring fra kapitlet 11 Maj, fra gejstligheden 25 Maj, fra biskopen 26 og fra borgerskabet 29 Maj. Intet sted var der indkaldt repræsenter for almuen, ligesom der ikke nævnes adelsmænd uden ved mødet i Kristiania. [1])

Jens Bjelke må selv have været nærværende ved mødet i Kristiania, hvor han også blev i nogen tid efter, sysselsat med at hjælpe statholderen ved forberedelserne til krigen. [2]) Felttogets udfald er noksom bekendt; men de bedrifter, som

[1]) Om stændermøderne findes meget fuldstændige oplysninger i rigsarkivet (kancelliet — „finantsvæsen"). Jvfr. Aschehoug, statsforfatningen i Norge og Danmark s. 454, og forfatterens afhandling om „de nordenfjeldske begivenheder 1657—1660" pag. 1 flg (udgivet som program for Nissens latinskole 1868 — også særskilt trykt).

[2]) De nordenfjeldske begivenheder 1657—1660, side 9 og 44.

vare udrettede af de norske hære, kunde alligevel ikke opveje nederlagene i Danmark. Freden i Roeskilde 26 Februar 1658 skilte for bestandig Båhus len fra Norge, ligesom Trondhjems len blev afstået til Sverige.[1]) Derved blev Jens Bjelkes godser, Østråt, Tøndel, Holden, Storfosen og Kanestrøm indlemmede i dette rige, hvilket end mere måtte forøge hans smerte ved at se en så vigtig landsdel bortrevet fra fædrelandet. Men derfor var også Jens Bjelke dobbelt ivrig, da der ved krigens udbrud i den følgende sommer atter viste sig udsigter til at genvinde det tabte. Det heder herom i et gammelt skrift: „og især er det til hans berømmelse at ihukomme, da den del af vort fæderneland var i den høje fristelse, at det havde ingen tilflugt til landsens fader, vor allernådigste konge, men var overladt i fiendens hånd, at da denne salig herre i faders sted med sine breve fortrøstede og animerede indbyggerne til at hjælpe til og rive sig løs, hvilket og vel lykkedes.“[2]) Da den norske hær om høsten 1658 rykkede ind i Trøndelagen, fulgte Jens Bjelke krigens gang med interesse og glædede sig meget over de gode efterretninger, han fik om denne gennem sin søn, Ove, der på den tid var befalingsmand over Bergenhus len.[3])

---

[1]) Krigens uheldige udfald skal allerede et halvt år i forvejen være forudseet af Ambrosius Rhodius, som 1 August 1657 kl. 3 e. m. havde et syn på Eker, hvorom han på Jens Bjelkes begæring også nedskrev en beretning. Bergs efterretninger om gymnasiet i Kristiania, Budstikken III, 455—459 og 493.

[2]) Fortalen til Anders Hanssøn Bernhofts bog om vor herres, Jesu Christi pines og døds historie. Denne bog, hvis forfatter var sogneprest til Opdal, og som udkom i 1703 efter hans død, er dediceret til Jens Bjelkes datterdatter, fru Sofie Dorotea Marschalk, grevinde af Schackenburg; forf. kommer derved også til at omtale bedstefaderen. (Hjelmstjernes samling 1393, 8vo på det kgl. bibliotek i København). Et af de omtalte breve er trykt i Saga, I, 58 flg.

[3]) Brev fra Jens Bjelke til Ove Bjelke, dat. Kristiania 20 Novbr. 1658 blandt de Bøllingske breve på det kgl. bibl. i Kbhvn.

Jens Bjelke oplevede at se Trøndelagen genforenet med Norge, derimod ikke den endelige fred. Forinden denne var sluttet, afgik han ved døden 7 November 1659 på Sande, i en alder af næsten otti år. Med hans bisættelse trak det længe ud på grund af krigens nærhed og den uro, som fulgte dermed. Endnu i Marts 1660 var liget oven jorde, da hans arvinger i slutningen af denne måned fik kgl. tilladelse til at udsætte med begravelsen, sålænge de ønskede. Formodentlig har denne først kunnet gå for sig ud på sommeren,[1]) da liget indsattes i et gravkapel i Onsø kirke, hvis fred først blev forstyrret i det nittende århundrede, da vedkommende lod kapellet „rense“ for kister og disse uden orden nedkaste i en stor fælles grav på kirkegården.

Jens Bjelkes gravskrift[2]) bærer præget af at være hans eget arbejde, uagtet der ikke er sparet på ros over den afdøde; navlig minder den stærkt om de gravskrifter, som han få år i forvejen selv havde forfattet over sin hustru og over Gregers Krabbe. Den bliver således hans sidste poetiske forsøg, men har desværre altfor meget, som minder om hans første arbejder i denne retning. Rimeligvis er dog den sidste del tilføjet af en anden. Det heder her bl. a.

Guds ven han derfor kaldis kan,
ja, kongens ven udaf hver mand,
en patriot og bjelke fast,
som draget haver landsens last.
Du, adelstand, hannem begræd,
I, borg're, bønder ligeså,
Jers fader er Jer tagen fra.

---

[1]) I Kristiania ministerialbøger opføres Jens Bjelke som begravet 22 August 1660; formodentlig er derfor den højtidelige ligbegængelse foregået i denne by, og liget senere ført til Onsø.

[2]) Bernt Moes tidsskrift for den norske personalhistorie, første række, s. 182 flg.

Jens Bjelkes lange offentlige virksomhed var dermed afsluttet. Fra året 1610 og til sin dødsdag, i næsten femti år havde han deltaget i så godt som ethvert større foretagende, der var på bane i Norge. Det meste af, hvad der i disse mange år blev udrettet, var således gået gennem ham. Uheldigvis svarede Jens Bjelkes evner ikke altid til hans ærlige vilje og velmenende hensigter. Som administrator havde han især lejlighed til at vise sig fra sin bedste side; i andre forhold tabte han ofte målet af sigte ved at fordybe sig i småting. Dette gælder navnlig om hans virksomhed som lovreformator, der kun bragte et yderst tarveligt resultat, til trods for hans omfattende juridiske kundskaber. Som lovfortolker synes han at have været anseet; således findes „Velbr: Hr: Cancelers Explication offuer Lougen“ påberåbt i en lagmandsdom af 8 Juni 1658, som blev appelleret til herredagen i 1661. En væsentlig del af Jens Bjelkes virksomhed falder i de mange og mangeartede kommissioner, hvori han deltog; i disse har han især udviklet sin store arbejdskraft, og det er derfor også her, man fornemlig må søge resultaterne af hans virksomhed.

Som Norges rigeste indfødte godsejer, som dets kantsler og den, der forvarede adelens privilegier, var det naturligt, at Jens Bjelke særlig følte sig kaldet til at være den norske adels talsmand og en vogter for dens interesser. Hans lange kamp for at skaffe dens medlemmer skattefrihed for sine ugedagsbønder ledede også omsider i 1646 til et heldigt resultat; men han kunde alligevel ikke forhindre, at adelen ved samme lejlighed måtte opgive andre betydelige privilegier. Derimod synes Jens Bjelke i sine sidste leveår at have stået udenfor den norske adels gentagne forsøg på at erhverve endnu mere udstrakte friheder, hvis berettigelse

han endog tildels synes at have anseet tvivlsom, endskønt denne bevægelse sikkerlig ikke havde nogen modstander i ham.

Disse bestræbelser for en isoleret kaste, som hin tids norske adel vel må kaldes, kunne synes at fortjene ringe opmærksomhed hos efterverdenen. De vare dog ikke alene fremkaldte af egennyttige standsinteresser; ti når Jens Bjelke optrådte som adelens talsmand, var det også med ønsket om, at hævde sit lands selvstændighed indenfor de snævre grænser, som endnu vare levnede. Derfor søgte han også, hvor det lod sig gøre, at hævde Norge som et arverige. Derimod faldt det ham aldrig ind at arbejde for udvidelsen af denne selvstændighed: den tanke at opløse foreningen med Danmark var ham bestandig fremmed. For Jens Bjelke, der altid var en tro og lojal undersåt, var Danmark og Norge „to inkorporerede riger," hvoraf dog hvert havde enkelte særrettigheder, i hvilke der ikke måtte gøres noget indgreb. Derfor antog også hans patriotisme for det meste præget af en velment bestræbelse for at forbedre den norske almues vilkår og fjerne alle misbrug. I denne retning fortjener Jens Bjelke megen påskønnelse.

Som videnskabsmand og digter havde Jens Bjelke kun liden betydning. Denne side af hans virksomhed fortjener blot at omtales, fordi samtiden havde så få sidestykker at opvise.

Jens Bjelke var ved sin død Norges rigeste godsejer, hvis ejendomme vare spredte over det hele land. Hans hovedgård var hans families gamle ejendom, Østråt. Gården var i hans tid kun dårlig bebygget, idet den bygning, som nu findes der, først er opført i hans søn, Ove Bjelkes tid. Hovedgården med Ottersbo og Gølgen samt to laksevarp var i søskendeskifte takseret for 20 voger fisk og avlsgården Tarven for 4. Landskylden af bondegodset i

Ørlandets, Åfjords og Bjørnørs prestegæld ansloges derhos til 179½ vog 1 ℔ fisk og 9 spand smør og mel; dertil kom endnu i landslod af 23 laksevarp på Ørlandet 11 tønder ½ kvarter saltet laks, 2 voger røget laks og 6 voger 2 ℔ fisk, samt en vog fisk af 2 små laksevarp i Bjørnør og 36 voger havremel i mølleskyld af 2 små kværne. Den samlede landskyld, landslod og mølleskyld udgjorde i 1648, omsat til hartkorn, 261 tønder 2¼ setting. Langs fjordene Bjugn og Skøren boede derhos en mængde strandsiddere, som især havde slået sig ned der for det rige sildefiske og sognede til det i Jens Bjelkes tid opførte kapel i Bjugn. Disse betalte alle en årlig afgift til Østråt, ligesom de 197 borgere o. s. v. fra Trondhjem, der havde bod og brygge for at kunne drive fiske.[1])

Efter privilegierne af 1646 havde Jens Bjelke skattefrihed for sine ugedagstjenere på Østråts underliggende gods i Ørlandets hovedsogn og Næs anneks, hvilket er således at forstå, at bønderne betalte ham de skatter, som de ellers skulde betale kronen. Dette privilegium var følgelig meget indbringende i økonomisk henseende. Af ugedagstjenere under Østråt oppebar Jens Bjelke i 1647 en samlet skat af 447½ rdl. ½ ort 8½ ß. Udenfor Ørlandet hørte der ikke mere under Østråt end 12 gårde i Åfjorden og 6 i Bjørnør. Til gården hørte 14 „husmænd." I de senere år af sit liv overlod Jens Bjelke brugen af Østråt til sin ældste søn, Ove for en årlig afgift.

Ikke langt fra Østråt, på en ø udenfor fastlandet lå

---

[1]) Iblandt dem, der havde søbod derude, opregnes også lagmanden, Peder Alfssøn. En af dem, som havde søbod, var stamfaderen for den bekendte familie von Krogh, Berent van Kroge med hans broder Gert van Kroge, der senere, da familien blev påstået at være én gren af en gammel bremisk adelsæt, i genealogierne opførtes som Bernhardus og Gerhardus von Krogh.

gården Storfosen, som Jens Bjelke i 1617 (?) modtog i pant for 2000 rdl. af lagmand Jørgen Henrikssøn. Gårdens værdi beregnedes til 4000 rdl., hvorfor Jens Bjelke under herredagen i Bergen 1631 overdrog Jørgen Henrikssøn sit nordlandske og finmarkske gods som vederlag for de resterende 2000 rdl. og i stedet derfor fik skøde på Storfosen med dens underliggende gods. (Jvfr. side 209). Hovedgårdens landskyld var i søskendeskifte ansat til 10 spand eller 20 voger fisk, medens det underliggende gods i 1648 opgaves til en landskyld af 45½ vog 1 ℔ fisk foruden 5 tønder og 1 fjerding saltet laks i landslod af 8 små laksevarp. Omsat i hartkorn blev den samlede landskyld og landslod 88 tønder 3 kvarter. Ugedagstjenere under gården vare 7 hele, 15 halve, 8 øde gårde, 4 strandsiddere og 12 „husmænd,“ hvis samlede skat i 1647 var 112 rdl.

Tøndel hovedgård i Næs annekssogn var fru Margrete Thotts enkesæde og kom således først meget sent i Jens Bjelkes besiddelse, da hun ikke døde, før efter 1640 i en alder af omtrent 90 år. Da han imidlertid den hele tid ejede en fjerdepart af gården tillige med Bjugnholmen, som hørte derunder, var han dog bestandig interesseret i gården, ligesom han altid betragtedes som moderens værge. Endnu i 1648 var der ikke holdt skifte efter hende, hvorfor Jens Bjelke ved hyldingen for nemheds skyld opførte jordebogen over Tøndel mellem sine andre jordebøger. Tøndel var i søskendeskifte regnet for 6 voger fisk. Den samlede landskyld af godset udgjorde 17½ voger 1 ℔ fisk og 20½ spand 1 øre 6 markelaug smør og mel, hvortil kom 2 tønder laks i landslod af en lakseelv, som brugtes af sognepresten i Åfjorden, herr Hans Holgerssøn, og ½ tønde røget laks i landslod af en anden lakseelv, alt omsat i hartkorn = 72½ tønder 4 settinger. Ugedagstjenere under Tøndel var i 1647

3 hele, 2 halve (og en part af en 3die), 1 øde gård, samt 12 strandsiddere, hvis samlede skat på grund af mislykket fiske ikke udgjorde mere end 24½ rdl. ½ ort. Udenfor Næs hørte til Tøndel 11 gårde i Åfjorden, 2 i Stjørdalen, 1 i Skogn, 2 i Selbu, 1 i Orkedalen, 4 i Rennebu, 1 i Strinden og 1 i Ridsen. Som ejer af alt dette gods var Jens Bjelke herre over sågodt som al grund omkring Bjugn og Skøren. Tilfældet havde herved været ham meget gunstigt, idet det i hans besiddelsestid lykkedes ham ved arv at komme i besiddelse af en del spredt gods i omegnen af disse, og hvad han ikke på den måde kunde komme i besiddelse af, søgte han at få ved køb eller mageskifte, hvilket også lykkedes ham. Hvad han arvede dels på sine egne, dels på sin hustrus vegne, havde tidligere tilhørt familierne Urup, Huitfeldt, Bilde og Galde.[1])

I Nordland ejede Jens Bjelke de to fiskevær, Henningsvær[2]) og Helle, flere gårde på Røst samt Værø, og i Finmarken to trediedele af Søreen, hvori kongen var hans medejer, på den måde, at Jens Bjelke i to år oppebar landvaren og kongen i det tredie. Alt dette blev i 1631 overdraget til lagmand Jørgen Henrikssøn, efter hvis død det ved arv kom til familien Schønnebøll. Efterat disses part af Søreen var pantsat og derpå solgt til en borger i Bergen, blev den i 1685 uden videre erklæret for kongens ejendom, hvilket dog igen ophævedes ved et nyt kongebrev af 8 December 1688, der overdrog Fr. Henr. Schønnebøll de to trediedele af Søreen. Derpå beholdt denne familie ejendomsretten over disse, indtil i 1753 arvingerne efter schout-

[1]) Jens Bjelkes første apologi om landslodden i rigsarkivet (kancelliet — „betænkninger").

[2]) Landskylden af Henningsvær og ødegården, Vatnefjord var i 1631 2½ vog fisk „og ellers udi afgift for landvare og andet sådant — — — penge treduve rigsdlr."

bynacht Hans Schønnebølls enke overdrog dem til kongen for 200 rdl.[1])

På Nordmøre lå to sædegårde, der tilhørte Jens Bjelke, Kanestrøm og Holden. Kanestrøm i Halse sogn var med underliggende flomsag og laksevarp i søskendeskifte taxeret for 17 voger fisk, medens landskylden af det underliggende gods i 1648 opgaves til 50 voger og 2½ ℔. Dertil kom endnu 1 tønde 1⅛ kvarter laks i landslod af 3 laksevarp. Den samlede landskyld og landslod udgjorde i hartkorn 53 tønder ¾ setting. Af gårdens ugedagstjenere, 6 hele, 2 halve, 4 ødegårde, 2 husmænd og 4 strandsiddere, betaltes en samlet skat af 72 rdl. Udenfor sognet lå 5 gårde. Derhos ejede Jens Bjelke 4 halve og 4 ødegårde i Romsdals fogderi. Holden i Hevne med avlsgården Hov var i søskendeskifte takseret for 12 voger fisk. Godsets landskyld var 30 voger 1 ℔ fisk og 1 spand 1 øre smør og mel. Til gården hørte ingen strandsiddere eller husmænd. Ugedagstjenere var 4 halve (samt parter af nogle andre) og 4 øde gårde, hvis samlede skat var 28 rdl. 1 ℳ 8 ß. Udenfor sognet lå 15 gårde. Omsat i hartkorn, var land-

[1]) Ifølge Vardøhus lens regnskaber for året fra Michaelis 1593 til s. d. 1594 (pakke 927) i rigsarkivet var der på den tid et lignende forhold med Sørøens kobbevejde, som med landvaren, idet kongen hvert tredie år oppebar 40 daler af kobbevejdet, medens disse de to andre år tilfaldt „adelspersoner", (Bjelkerne ?). Af senere lensregnskaber for årene 1640 (pakke 930) sees, at kobbevejdet den gang var forringet, og at det var vanskeligt at få det bortforpagtet. Omkring 1650 var afgiften 24 rdl. — Om landvaren kan henvises til side 232 ovenfor og foged L. Daaes afhandling i „Juridisk ugeblad" for 1868, pag. 93 flg., hvorpå forf. først under trykningen er bleven opmærksom. Landvaren af Sørøen beregnedes til ¼ vog tørfisk pr. mand. [Forskellige dokumenter i rigsarkivet (rentekammeret — „Finmarken", pakke 6 og 14 og statholderskabet — „arméens økonomi og materiel"). Liljenskjolds speculum boreale I, 50—68, (Thottske saml. 948 fol. på det kgl. bibl. i Kbhvn). Jvfr. Topogr. journ. VI, 61 og XXIV, 125.]

skylden af Holden og underliggende gods 33½ tønde 1½ kvarter. Denne gård havde Jens Bjelke købt i 1635 af Gerlof Nettelhorst, men pantsatte den i sine senere leveår til tolderen på Nordmøre, Kristofer Nilssøn Tønder.

I Bergenhus len ejede Jens Bjelke ikke mere end Hatteberg, der skyldte 14½ løb smør og 4 huder, og en del af Mel, hvori fru Magdalene Gyntelberg var hans medejer. Den første gård fik han ved køb af sin fætter Hans Bjelke, der igen må have indløst den efter sin faster, Karine Bjelke. Da han i årene nærmest før 1643 var i pengeknibe, måtte han, ligesom han allerede tidligere havde afhændet sit spredte gods i Stavanger len, også sælge disse ejendomme, hvortil Hans Bjelke i April 1642 gav ham sit samtykke.[1]) Køberen blev Aksel Mouatt, der gav 5000 rdl.

I det søndenfjeldske havde Jens Bjelke også store godser, hvoraf han havde arvet de fleste gennem sin hustru. Ellingård var her hans hovedgård.[2]) Med avlsgården Valde og en ø, der brugtes til havnegang for kvæget, var den i søskendeskifte takseret til 18 skæ korn, men var senere betydelig forbedret i Jens Bjelkes tid. Under gården lå 35 gårde, næsten alle med bygsel og alle beliggende i Onsø len og i samme sogn. Den samlede landskyld af Ellingård og dets gods udgjorde i 1648 190 tønder ½ setting hartkorn. I Jens Bjelkes tid var noget af jordegodset bortsolgt og noget henlagt under Sande, hvorimod det i de nærmeste år efter hans død blev stærkt udvidet. Af skov var der kun lidet. De tidligere ejere af Ellingård havde forpagtet

---

[1]) Brev fra Hans Bjelke til Jens Bjelke, dat. Sakslund på Hedemarken 12 April 1642 i rigsarkivet (kancelliet — „adelen").

[2]) Herr Mogens Pederssøn, der i 1614 ved Jens Bjelkes indflydelse var bleven sogneprest i Onsø og beholdt dette kald til sin død i 1678, var meget afgjort af Jens Bjelke og hans familie, i hvilken han døbte børn i fire led. G. Treschows jubellærere, s. 174—177.

Onsø kongetiende, der var overdraget Oslo eller Kristiania kapitel og i 1624 opgaves til 63 tønder, for en årlig afgift af 55½ rdl. ½ ort. Herpå fik Sofia Brockenhus bekræftelse af kapitlet under 11 Juni 1634, på samme måde som hendes moder tidligere havde havt denne tiende.

I Onsø, samme sogn, som Ellingård lå Kølberg, som i sin tid havde tilhørt familien Brockenhus og fra denne var kommen til Anders Blomme, af hvem Jens Bjelke igen købte gården i 1624 for 800 rdl. Kølberg, som den gang brugtes af 4 lejlændinger, var i søskendeskifte ansat til 27 ℔ smør, deri indbefattet avlsgården, Søndre Fosse, ødegården Borgerås og sundhuset. I 1661 lå der 23 gårde under hovedgården. Efter jordebogen af 1648 udgjorde det samlede jordegods 97 tønder 1 kvarter ½ setting hartkorn og lå udelukkende i Onsø sogn. Dertil hørte også en bækkesag, en bækkekværn og en flomsag på Moss.

Sande gård i Tune, hvor Jens Bjelke især holdt til i sine senere år, var med Isemark, ødegårdene Vodin, Torp og Kollerød samt Struengen takseret for 9 sk℔ korn. Foruden nogle sagbrug hørte der under denne hovedgård 21 gårde i Tune og 7 i Råde. Efter jordebogen af 1648 var landskylden af det samlede jordegods 147 tønder 1½ setting hartkorn. I Rygge lå Evje, som Jens Bjelke i 1635 havde købt af Gerlof Nettelhorst, og som med avlsgården Hove var takseret for 7 sk℔ korn, hvortil der senere var lagt ½ sk℔ salt og lidt anden landskyld. Til gården hørte 29 gårde, hvoraf nogle lå på den anden side af fjorden i Tønsberg len. Jordegodsets samlede landskyld udgjorde efter jordebogen af 1648 109½ tønde 2½ kvarter hartkorn. Til gården hørte 2 sagbrug på Moss, hvoraf det ene hed Bjelkesagen, det andet Brockenhussagen, som årlig indbragte 50 rdl.

Længere i syd lå to andre sædegårde, der også tilhørte Jens Bjelke, Veden og Herrebrøden i Bergs prestegæld. Den første af disse var med 3 ødegårde regnet for 7½ hud, hvorhos der i 1661 hørte 13 gårde og pladser under hovedgården, samt 11 sagbrug, der i årlig afgift indbragte mellem 300 og 350 rdl. Dog bemærkede Jens Bjelke i jordebogen af 1648, at disse kun skulde regnes for halvdelen, „såsom mølleskyld," og når man derefter omsatte det hele beløb af landskyld og sagafgift i hartkorn, blev det 211½ tønder ½ setting. 'Herrebrøden var i 1648 med en liden kværn ansat for 6 tønder korn.' Under gården hørte 21 gårde og pladser, foruden halvanden flomsag på Krappeto, regnet for 60 rdl. „og dog ikkun regnet for halvt såsom mølleskyld, som er tredive rdl." Jordebogen af 1648 udviser et samlet beløb af 56½ tønder 2½ settinger hartkorn.

Tøjen i Aker, som oprindelig havde hørt under Sande, og som i 1649 var ansat for 3 skæ korn, foruden Kølberg (1 skæ mel) og Lerengen (1 rdl.), blev af Jens Bjelke udsondret som et eget brug. Men uagtet han nærede det ønske at få den anerkendt som sædegård på samme tid, som han i 1649 erhvervede skattefrihed for en del gods, han siden 1646 havde købt ind under sine ældre sædegårde, så lykkedes dette ham ikke med Tøjen, der først i 1670 fik sædegårdsfrihed. Under Tøjen var henlagt en gård i Skedsmo og to på Follo, hvorhos Hannibal Sehested havde overdraget en del strandsiddere på Grønland på slottets grund til Jens Bjelke for at hjælpe ham og hans folk med skyds, når det behøvedes.

På Hedemarken ejede endelig Jens Bjelke Hovinsholm på Helgeøen, der med 2 ødegårde var takseret til 7 skæ korn. Landskylden af det samlede jordegods opgaves i 1648 til 60 tønder 1 kvarter hartkorn. Det meste af dette

jordegods var tilkommet i Jens Bjelkes tid ved mageskifter med Mariakirkens provsti. Hannibal Sehested havde megen lyst på Hovinsholm; men opnåede aldrig at komme i besiddelse deraf, uagtet han i Kristian IVs sidste dage udvirkede en kgl. befaling til Jens Bjelke om at sælge ham denne gård. Fra Hovinsholm havde Jens Bjelke også udskilt avlsgården Skridshol i Ringsaker, der var ansat til 3 skø korn, og gjort denne til en egen hovedgård. I jordebogen af 1648 angives den samlede landskyld af Skridshol og underliggende gods til 60 tønder 1 kvarter hartkorn. Alt i alt opgav Jens Bjelke sit norden- og søndenfjeldske jordegods til 1438 tønder 2½ setting, deri iberegnet hans afdøde moders gods.[1]) Han bemærkede i den anledning: „og er udi denne jordebog både på mit søndenfjeldske og nordenfjeldske gods arbejdsleje og foderleje ikke specificeret; ti det er til en stor del en uvis rettighed, så at undertiden tages arbejdsleje, men sjelden, og gemenligst arbejder bønderne til sædegårdene; så og ikke uden sjelden gives foderleje; men bønderne føder kvæg, somme tid kalve, somme tid andet kvæg, og ej gives arbejdsleje eller foderleje uden af di gårder, som bygsel er hos. Og derhos alle mine sædegårde i Norge er sat højere tilforn på rostjeneste, end di på søskindskifte er gangen og sæt for tilforne.“ Når hertil føjes, at Jens Bjelke var interesseret i Kongsberg sølvverk og i Lilledals kobberverk, samt ejede en gård i Frederikstad og en gård i Kristiania (jfr. side 361), foruden at han i 1629 havde bygslet en tomt ved Akerselvens østre side, med søbod og nøst, er vistnok alt, hvad han i sine sidste år ejede af faste ejendomme, medtaget.

Blandt dem, med hvem Jens Bjelke havde pengeforbindelser, var også Korfits Ulfeld, der havde omtr. 10,000

[1]) De her påberåbte jordebøger findes alle i rigsarkivet.

rdl. tilgode hos ham. Ved dennes flugt fik Jens Bjelke ordre til at indbetale sin gæld til kronen, hvilket han også efterkom. I 1639 måtte han også betale Oluf Parsberg 1000 rdl., hvorfor han havde indgået som kautionist for sin slægtning, Frederik Thott.[1]) Derimod havde Jens Bjelke selv til forskellige tider forstrakt andre med større summer, deriblandt Anders Blomme og Gerlof Nettelhorst, hvis finantser ikke synes at have været i den bedste orden. Dette kan måske også have været den væsentligste grund til, at Jens Bjelke undertiden måtte tage sig betalt af dem i jordegods, som det ialfald synes at have været tilfældet med Kølberg.[2]) Den sidste, der var gift med hans søster, Vivike Bjelke, boede på Os ved Halden, hvor han døde i 1643 kort, efterat Jens Bjelke havde besøgt ham; han lå da allerede syg, og skulde netop begynde at bruge et pulver, han havde fået fra Hannibal Sehested med opskrift for anvendelsen.

Ved Jens Bjelkes død splittedes hans store ejendomme på mange hænder for aldrig mere at samles. Han havde i sit ægteskab havt 14 børn, hvoraf 8 overlevede ham. Disse var Ove, f. 26 Oktober 1611, der efterfulgte sin fader som kantsler, Henrik, der blev dansk rigsråd og admiral, og Jørgen, der beklædte flere af de højeste militære og civile stillinger både i Danmark og Norge, samt fem døtre. Den ældste af døtrene var Dorotea, der efter sin første mand, Daniel Bildts død ægtede en svensk adelsmand, Gabriel Rosenskøld; Elisabeth ægtede Kristofer Frederik von Gersdorf og Margrete, der var hofdame hos dronning Sofie Ama-

[1]) Brev fra Jens Bjelke til Kristian Fris, dat. Helsingør 14 Juni 1639, i samll. til danske adels hist. fasc. 15.

[2]) I rigsarkivets samling af nyere diplomer findes et brev af 19 Oktober 1657, hvorefter Peder Jørgenssøn fik afslag på sin halve gæld til Jens Bjelke. Det oplyses også heri, at Halvor Vasthvet i 18 år havde ophidset kantslerens naboer på Sande mod ham.

lie, Johan Frederik von Marschalk. Birgite var først gift med Daniel Bildt til Hafslund og efter hans død med kaptejn Frederik von Offenberg; også Sofie var to gange gift, først med Ove Skade og senere med Hans Løvenhjelm. Maren, der døde flere år før faderen, var gift med Byrge Rosenkrans til Ørup.

Den eneste af Jens Bjelkes sønner, der blev stamfader for en større slægt, var Henrik Bjelke, hvis linje efter Ove Bjelkes død uden mandlige arvinger kom i besiddelse af Østråt, men senere forlod Norge og bosatte sig i Danmark, hvor familien nu er uddød på sværdsiden. Den borgerlige norske familie Bjelke har vistnok kun navnet fælles med de gamle Bjelker; den nedstammer fra en høker i Kristiania ved navn Hans Bjelke, der levede i begyndelsen af det 18de århundrede, og hvis kælder i Skippergaden nævnes som et meget mistænkeligt sted, hvor tyve og letfærdige kvinder havde sit tilhold.

REGISTRE.

NAVNEREGISTER.

Absalon Pederssøn. 73.
Agdenæs. 40.
Agdesiden. 113. 130. 138. 146—150. 159. 167 flg. 171. 175. 193. 195. 209 flg. 211. 252. 258. 279. 297. 343. 369.
Ahnen, von, Evert. 140—142.
— - Klaus. 121. 140—142.
— - Preben. 141 flg. 349. 370.
— - Steffen. 140 flg.
Akeleje, Sigvard Gabrielssøn. 115. 144. 348 flg.
Aker gård og prestegæld. 49 flg. 51. 122.
Akers elv. 121 flg. 388.
Akershus slot og len. 15. 17 flg. 20. 47. 50. 52—56. 101 flg. 105. 111 flg. 121. 128. 130 flg. 138. 143 flg. 159. 161. 163. 165. 169. 180. 199. 259. 333. 335. 344. 349. 357. 364 flg. 368 flg. 374.
Algier og Algierere. 277. 279. 281—283.
Allehelgens gods. 214. 263.
Alten. 34.
Ambrosius fra Telemarken. 65.
Amsterdam. 282. 293—295.
Ananias Absalonssøn, byskriver. 273.
Anders Anderssøn. 81.
Anders Iverssøn, foged. 224.
Anders Matssøn, sorenskriver, senere lagmand. 212. 272 flg. 300. 320. 362.
Anders Mikkelssøn, foged. 61.
Anders Olufssøn, borgermester. 116.
St. Andrews. 341.
Antvorskov. 114.
Apostelkirkens gods. 71. 214 flg. 219. 263.
Arne Kristenssøn. 61.
Arne Torssøn. 220.
Arnegrund i Bergen. 73.
Arnt Sivert eller bardsker, byfoged. 105—107.
Arreboe, Anders. 107 flg.
Ask. 119.
Asker. 49. 51.
Askevold. 218—221.
Askim. 49.
— i Viken. 50.
Asvold Torgerssøn. 64.
Augustinus Olssøn, lagmand. 298.
Auke Fikkessøn, se: Bennichmann.
Bakke kloster og dets gods. 237.
Bamle. 113.
Bandaksvand. 118. 165.
Basse, Hans. 31 flg.
— Hans Pederssøn, se Litle.
— Jens, foged. 237.
Beck, Baltsar. 32 flg.
Bendiks Eggertssøn. 129.
Bejtstaden. 234. 314.
Bennichmann, Auke Fikkessøn. 369.
Berent van Kroge. 381.
Berg. 387.
Bergen. 12. 14. 36. 45. 68—70. 73—75. 78 flg. 80—83. 99. 103. 135. 138. 151—153. 156—158. 171. 182—184. 186. 191—194. 197. 203.

208 flg. 214—218. 222—224. 229. 233. 248. 254. 265 flg. 271. 275—298. 300 flg. 304—308. 311. 315. 319. 321—323. 332 flg. 335—339. 341. 343. 368. 376. 382 flg.
Bergens stift. 126. 196. 308. 333.
Bergenhus slot og len. 45 flg. 72 flg. 132. 137. 159. 170. 180. 199. 208. 214—223. 262—276. 280. 284. 286. 299. 300. 301 flg. 308. 310 flg. 318. 321. 324. 335. 338 flg. 344 flg. 346. 352-354. 362. 377. 385.
Berner, Albert, foged. 215 flg. 298.
Bernhoft, Anders Hanssøn. 377.
Bilde, adelig familie. 218. 383.
— Anders. 91.
— Hartvig. 10. 15. 35 flg. 315.
— Henrik. 138. 216.
— Markus. 42 flg.
— Sten. 26—31. 33 flg. 38—43. 91.
Bildt, Blanseflor. 284.
— Daniel Knutssøn. 167 flg. 264. 305. 348. 355. 389.
— Daniel Ottessøn. 129. 390.
— Vincents. 349. 372.
Biskopsgodset. 101 flg. 103 flg. 263.
Bjelke, adelig familie. 1. 384.
— Birgite. 390.
— Dorotea. 154. 168. 389.
— Elisabeth. 389.
— Hans. 385.
— Hans, høker. 390.
— Henrik. 155. 355. 371. 389 flg.
— Jens Tillufssøn. 1.
— Jørgen. 98. 354. 370. 389.
— Karine. 385.
— Kristian. 155.
— Maren. 390.
— Margrete. 389.
— Ove. 155. 336. 370 flg. 372 flg. 377. 380 flg. 389 flg.
— Vivike, g. m. Gerlof Nettelhorst. 19. 389.
— Åge. 1. 9.
Bjelkesagen. 386.
Bjug „Saffuesen." 63.
Bjugn. 109. 180 flg. 230 flg. 314. 316. 381. 383.
Bjugnholmen. 382.
Bjørn Asse. 65.
— Ellefssøn. 64.
Bjørnekleven. 224.
Bjørnstad. 118 flg. 165.
Bjørnør. 381.
Blomme, Anders. 386. 389.
Bodøgård. 35.
Bording, Anders. 374.
Borgen. 119.
Borgerås. 386.
Borgund i Sogn. 217.
— på Søndmøre. 222.
Borre. 49.
Bosted, Maurits, foged. 216. 218. 245. 265.
Botne. 49.
Braëm, Johan. 292.
Bragernæs. 113. 120. 138. 165. 258. 369.
Brandenburg. 3.
Bratsberg len. 60 flg. 66. 113. 117 flg. 130. 138. 150. 159.
Bratvær. 187.
Brekke i Sogn. 217.
Bremanger. 219 flg.
Bremen. 341.
Bremerholm, se: Holmen.
Brock, Eske. 99.
Brockenhus, adelig familie. 386.
— Henrik. 19.
— Jørgen. 284. 342.
— Margrete. 129.
— Sofia. 19. 374 flg. 386.
Brockenhussagen. 386.
Brunla len. 111. 113 flg. 117. 138. 331. 352.
Brüssel. 191. 280 flg.
Brændeskov. 118.
Busk, Nils, foged. 219.
Buskerud gård og fogderi. 117. 119—122. 138.
Buviken. 238.
Bærum, Vestre. 49. 51. 361.
— Østre. 49. 51.
Bøherred. 118.
Børsen. 238.
Bøskov. 117 flg.
Båhus slot og len. 115 flg. 117. 132. 138 flg. 143—146. 159.

199. 320. 323 flg. 333. 344. 372. 377.
Bårødstrygen. 121.
Båstad sogn. 50.
Charisius, Jonas. 9.
Contarini, venetiansk adelsmand. 155.
Dale i Sogn. 263.
Daniel, mester, svensk partigænger. 34.
Daniel Jørgenssøn herr, prest. 125.
Danmark. 9. 38. 55. 78. 94. 99. 123. 128 flg. 135. 140. 142. 144. 147. 155. 167. 196. 209—211. 216. 234. 242 flg. 249. 255. 263. 266. 272. 278. 292. 296. 299. 301 flg. 309. 323. 329. 332 flg. 334 flg. 337. 347. 352. 357. 364. 374. 377. 380. 389 flg.
Dantzig. 285.
Didrik Hanssøn, generalvisitør. 144.
Dines Jenssøn, foged over Lister len. 148 flg.
Dover. 340 flg.
Dovre prestegæld og fjeld. 224. 242. 255. 257. 320.
Dragsholm. 43.
Drammen. 112. 155.
Drøbak. 114.
Due, Iver. 370.
Dundee. 340.
Dybvad, Jørgen. 4—7.
— Kristofer. 7.
Dünkerken. 277—281.
Dyregrav fos. 121.
Døvik fos. 121.
Då, Klaus. 22 flg. 108 flg. 231. 256. 315. 319.
Eckerhoff, Augustinus. 79—82.
Ejdanger. 113.
Ejdfjord. 308.
Ejdsberg. 50.
Ejdsvold. 49.
Ejken skov. 118.
Ejkenrød skov. 118.
Ejvind Aslakssøn. 61.
Ejvind (Gudbrandssøn?). 62.
Ekeland. 118 flg. 165.
Eker len og prestegæld. 49. 51. 111 flg. 138. 258. 377.
Elben. 290.
Elfsborg. 12. 83.
Elftelød. 113.
Ellingård. 19. 54. 83. 87. 89. 103 flg. 145. 150. 153 flg. 156. 167 flg. 207. 248. 256. 305. 324. 353. 358. 362. 367. 385 flg.
Ellinkilen. 52. 101. 107. 114.
Enebak. 49 flg.
Engel Jenssøn, lagmand. 64.
England og Englændere. 155. 371.
Envold Klaussøn, løjtnant. 345.
Erik, herr i Lekanger. 321 flg.
— Glasøen. 237.
Evje gård. 19. 386.
Fane. 185.
Farsund. 149.
Fet. 51. 111.
Filefjeld. 180. 217. 320.
Fine, Arnoldus de. 353.
Finlierne. 37.
Finmarken (jvfr. Vardøhus). 9—12. 32. 34. 36. 191. 232. 293. 383 flg.
Finner (Lapper). 10—13. 34 flg. 172.
— i Trondhjems stift. 241.
— (ɔ: Kvæner) i Solør. 362.
Flakkebæk. 11.
Flatum. 119.
Flekkefjord. 62.
Flekkerø. 156.
Flensborg. 14.
Follo. 122. 387.
Fosen. 102. 172. 174—176. 179 flg. 183. 185 flg. 228—232. 314 flg.
— gård, se: Storfosen.
Fosnæs i Namdalen. 172—174. 177. 180. 186. 232.
Fosse, søndre. 386.
Fossum i Stod. 235.
Frankrige. 155.
Frants Stisøn. 371.
Frederik III. 365. 373 flg.
Frederikstad. 107. 114. 116 flg. 122. 133. 138. 159. 165. 184. 320. 330. 332 flg. 372—374. 376. 388.
Frengsøen. 119.
Friederichstadt. 340.
Fris, Anders. 170.
Fris, Jørgen. 91. 112.
— Kristian, til Borreby. 3 flg. 9. 16 flg. 18. 28 flg. 35.

39. 42. 56 flg. 59. 67—69. 85. 88. 92.
Fris, Kristian, til Kragerup. 85—90. 98. 100. 105. 109. 130. 145. 152. 167—169. 206 flg. 210. 243. 246. 248 flg. 255. 259. 285. 295 flg. 302. 307. 336.
— Nils. 89. 100. 102 flg. 114.
Friser. 294 flg. 322.
Fyrisdal. 118. 164 flg.
Færøerne. 69. 123. 277.
Førde. 219 flg.
Gabriel Paulssøn. 166.
Gagge, Klaus. 15. 34 flg.
Galde, adelig familie. 383.
— Ludvig. 349.
— Oluf. 25. 52. 102. 105.
Gantzius, Johannes. 96.
Garlik Peterssøn. 74 flg. 77.
Gastrow. 3.
Gedde, Ove. 138. 141. 161. 194. 258. 343. 353. 356. 358.
Generalstaterne. 295.
Gerdrum. 49.
Germundsrød. 119.
Gersdorf, Kristofer Frederik von. 389.
Gert van Kroge. 381.
Giske gods. 222—224.
Glad, Hans, lagmand. 215. 217. 295.
Glostrup, Nils, biskop i Oslo. 105. 125. 166.
Glückstadt. 281. 289—291. 341.
Grabow, Adolf Frederik, berghauptmand. 132.
Gran. 49.
Gregorius Olverssøn. 65.
Gren, Anders, kantsler. 25. 48. 55. 68. 91.
Grip. 187 flg. 228.
Gris, Anne. 256.
Grue. 49 flg. 362.
Grum, Peder, foged, senere lagmand. 23. 109. 131 flg. 239.
Græsvik. 107. 114.
Grønland. 7 flg. 9. 292.
— (ved Kristiania). 387.
Gudbrand Ejvindssøn. 62.
— Evertssøn. 62.
Gudbrandsdalen. 164. 241 flg. 363.
Gudmund Alfssøn. 60.
Guldalen. 102. 240 flg.
Gullik Olssøn. 84.
Gyldenløve, Lucia. 1.
— Nils Henrikssøn. 1.
Gyldenstjerne, Aksel. 112.
— Knut. 129. 277. 307.
— Mogens. 83. 256.
Gyntelberg, fru Magdalene. 385.
Gøde Pederssøn. 268. 300.
Gøe, Henning. 20. 231.
— Kristofer. 113. 138. 149. 185. 192.
Gølgen. 380.
Gøteborg. 12.
Gåsekøn. 118 flg. 165.
Hadeland. 51. 117. 119 flg. 164.
Haderslev. 296. 305.
Hasflund. 372.
Halden. 356.
Halland. 367.
Hallingdal. 112. 151. 308.
Halsnø klosters (og Hardanger) len. 214. 263.
Halvardus Gunarius. 96.
Hamar. 362.
Hamburg. 155. 289—292. 341.
Hammer gård. 55.
— Nils. 99.
Hammond, Andreas. 139.
Hannibalsfejden. 354 flg.
Hans, herr, prest. 18.
— Dolmand. 336.
— Grimmerssøn, foged. 222 flg.
— Holgerssøn, herr, prest. 382.
— Lauritssøn af Bergen. 223.
— Mikkelssøn, lagmand. 92. 239. 246. 298. 304.
— Pederssøn Stubbekøbing. 345.
Hansestæderne. 26. 155. 289—292. 341.
Harbo, Nils, foged. 206. 211. 239.
Hardanger (jvfr. Halsnø kloster). 173—175. 179. 263.
Hardingmand, Mogens Hanssøn. 370.
Harestad. 166.
Hasselviken. 231.
Hatteberg. 284. 385.
Hedemarken. 164. 166. 241. 387.
Heggen på Modum. 121.
Heggen og Frølands skibrede. 116. 136.
Hegranes. 220.
„Heldalen." 173.

Helgeøen. 361. 387.
Helle. 383.
Hellekande, Anders, borgermester. 239.
Helsingør. 99. 336.
Helvedes fos (Hellefos). 121.
Henningsvær. 19. 383.
Henrik Hanssøn, sorenskriver. 212 flg.
Henrik Jørgenssøn, lagmand. 92.
Henrik Rikardssøn, sorenskriver. 146.
Herjedalen. 33. 42 flg. 172—174. 177. 179 flg. 185. 248. 241.
Herkules, foged. 221.
Herlø. 266.
Herman Hanssøn, prest. 320.
— Kingunes. 258.
Herrebrøden. 387.
Hesselberg. 119.
Hjelmebrekke. 220.
Hjerdals fos. 121.
Hjærkin. 242.
Hof i Fosnæs. 233.
— i Solør. 49.
— på Toten. 49.
Hofft, Krin. 285. 292.
Hofnagel, Mikkel. 306.
Holbek. 341.
Holberg, Ludvig. 353.
Holck, Kristen. 91. 99.
Holden i Telemarken. 113.
— gård. 377. 384 flg.
Holland og Hollændere, se: Nederlandene og Nederlændere.
Holmedal, Indre. 219 flg.
Holmen i København. 103. 130.
Holter sogn. 49.
Holtålen. 240 flg.
„Horkalde fos." 121.
Hougfos. 121.
Hove på Statland. 221.
— i Rygge. 386.
Hovinsholm. 19. 361. 387 flg.
„Huellinden," fejlskrevet gårdsnavn. 101.
Huitfeldt, adelig familie. 383.
— Beate, frue. 221.
— Hartvig. 53. 111. 115. 122. 132. 194. 320.
— Jakob. 129. 349.
— Peder. 48.
Hurum. 49. 51. 111. 122.
Huseby på Lister. 148 flg.
Hval. 119.
Hvalen. 118.
Hvaløerne. 170.
Hvidebjørns elv. 122.
Hvitesejd. 118.
Hæstad kapel. 220.
Høeg, Mogens. 370.
Højlandet. 240.
Høland. 50.
Hønefos. 121.
Hørby, Bertel Lauritssøn. 265. 271 flg. 284. 300.
— Pros Knutssøn. 205—255. 262. 264.
Håbøl. 361. 364.
Håkon V, Norges konge. 47.
Id. 115 flg. 159. 331.
Ile fos. 121.
Inderøen. 102. 235 flg.
Indherred. 172—174. 176 flg. 187. 234.
Ingebret fos. 121.
Ingedal. 114. 116.
Irland (jvfr. Storbritannien og Irland). 288.
Isak Klepper. 320. 364.
Isefjorden. 341.
Isemark. 386.
Island. 123. 135. 371.
Isterdal. 224.
Italien. 155.
Jakob Hanssøn, borgermester, senere lagmand. 91. 152.
— Olssøn, herr, prest. 220.
Jens, herr, prest. 218.
— Davidssøn, foged. 222.
— kudsk. 103.
— Mikkelssøn, sorenskriver i Jæmteland. 239.
— Mikkelssøn, sorenskriver i Nordhordland. 271. 273 flg. 300.
— Skive, se: Skive.
— skræder. 321.
Jernskæg, Peder Iverssøn. 26. 45. 54. 244.
Jesse Matssøn. 363.
Jessum. 49.
Jesuiter. 3.
Johan III, konge af Sverige. 13.
— Jørgenssøn. 276.
Johanne Tonning. 221.
Johannes Johannis. 3.
— Sylvius, prest. 49.
— Ueland. 213.

St. Johannis kloster i Bergen og dets gods. 73.
Jon Berg. 320.
— Jonssøn. 223.
— Tomassøn, foged. 211.
— Tønnessøn. 237.
Jonas, læsemester. 185.
Juel, Byrge. 271. 284. 298. 304. 338. 370.
— Erik. 371.
— Dorte, fru. 18 flg.
— Jens, statholder. 84 flg. 91. 94. 98 flg. 100. 105 flg. 108—110. 115. 123—125. 127. 129—133. 135. 137. 139. 143 flg. 151. 156. 167. 170 flg. 256. 285.
— Jens, lensherre. 137. 216. 218. 223. 324. 354.
— Peder. 371.
Justedalen. 176.
Jyder (som skældsord). 33.
Jylland. 18. 43. 105. 132.
Jæderen og Dalerne. 339 flg.
Jæmtefjeldet. 234. 237.
Jæmteland og Jæmterne. 26—34. 37 flg. 41—45. 92. 137 flg. 172—174. 176. 186. 210. 234. 237—239. 256 flg. 318.
Jølster. 220.
Jørgen, herr, prest. 223.
— Henrikssøn, se: Staur.
— Jørgenssøn, foged. 220.
— Nilssøn. 215.
Kajanska Sembla. 12.
Kalmar. 70.
Kalmargaden i Bergen. 70.
Kalmarkrigen. 24—45. 74. 238.
Kanestrøm. 19. 227. 377. 384.
Karl IX. 11.
Karlshus. 53.
Karmsund. 340.
Karre, Baltsar, foged på Nordmøre. 186—188. 245.
Kasper Kristofferssøn, foged. 238.
Kattegat. 40.
Ketler, Aleksander. 139.
Kirkefjerdingen i Onsø. 53. 114.
Kirsten Brocks. 74—78.
Kitel Midtsund. 60.
Klaus Mikkelssøn, lagmand. 256.
Kløfte fos. 121.
Kløverød. 118.
Knag, Nils, tingskriver. 223.
Knoff, Daniel. 374.
Knut Bjørnssøn. 65.
— Hanssøn, sorenskriver. 228.
Kola. 13 flg.
Kolding. 157. 305. 341.
Kollerød. 386.
Kongelf. 116. 138. 332 flg. 376.
Kongsberg. 125. 159. 181. 210. 353. 388.
Kontoret i Bergen og de kontorske købmænd. 71. 295 flg. 306. 322 flg. 335 flg.
Kors sogn i Romsdalen. 224.
Korskirken i Bergen. 305. 308.
Krabbe, Gregers. 367—369. 371—374. 378.
— Iver. 372.
— Morten, mester, kantsler. 47.
— Peder. 366.
Krag, Otte. 366 flg.
— Nils. 366.
— Ove. 366. 370.
Krappeto. 387.
Kristen Anderssøn, sorenskr. 219.
— Jenssøn, sorenskriver. 273 flg.
— Osterssøn Vejle. 87.
Kristian IV. 9 flg. 24 flg. 41. 43. 45. 58. 70. 85. 88—90. 99—103. 125. 128. 132. 164. 166—168. 197. 245—247. 251—254. 261. 263. 267. 280 flg. 283. 289—291. 337. [illegible]. 345. 347—349. 351. 363—365. 388.
— (V), prins. 17. 87. 99.
— (V), Frederik IIIs søn. 373 flg.
Kristiania. 50. 78. 125. 128. 133—135. 138. 143. 151 flg. 157—159. 184. 221. 255 flg. 258. 263. 282. 283. 285. 329—334. 341. 348 flg. 356. 358. 360—362. 365 flg. 369. 373. 376. 378. 386. 388. 390.
Kristianiafjorden. 112.
Kristiansand. 369. 376.
Kristofer, herr, prest. 19.
— Arnessøn. 60.
— Nilssøn, se: Tønder.
Krogh, von, familie. 381.
— - Bernhardus. 381.
— - Gerhardus. 381.

Krokstadhavn. 52 flg. 101. 103.
Krosnæs. 107.
Kruse, Envold. 15 flg. 17. 25. 55 flg. 68. 91. 112. 169.
— Laurits. 220.
— Vibeke. 343.
Kvæner. 362.
Kværneberg. 119.
Københavns by og len. 37. 39. 57. 70. 78. 110. 116 flg. 123. 157. 159. 184. 282. 285 flg. 317. 323. 340. 368.
Kølberg. 53. 386. 389.
— (under Tøjen). 387.
Køningham(Cuninghame),Hans. 292.
Kås, Frants, lensherre. 102. 233. 305.
— Nils, kantsler. 4.
Ladvik. 217.
Land. 51.
Lange, Gunde. 84 flg. 105—107. 115. 121. 123 flg. 133. 138. 144. 194. 348.
— Jan Janssøn de. 287.
— Nils. 342 flg. 348. 368.
— Tyge. 42.
Langenæs. 190. 321.
Lapland. 10. 13 flg. 15.
Lapper, se: Finner.
Laurdal i Telemarken. 118.
Laurits Markvordssøn (eller Markussøn), foged. 72. 265.
— Mikkelssøn, foged. 219.
— Pederssøn. 63 flg.
— Rostvoldssøn. 60.
Laurvik. 343.
Leipzig. 3.
Leith. 341.
Lejrdal. 180. 217. 254.
Lekanger på Søndmøre. 221.
Leksviken. 236.
Lerengen. 387.
Lesja. 224. 320.
Lier. 51. 258.
Lilledal. 388.
Lind, Gabriel Lauritssøn, prest. 134.
Lindenow, Hans. 344.
— Riborg, g. m. Sten Bilde. 31.
Lisbet, Jakob Thiellers. 78.
Lister len. 69. 113. 148—150. 192 flg.
Lille, Hans Pederssøn. 48.
Lofoten. 13.
Lom. 320.
London. 155. 341.
Loppen. 34.
Lorck, Otto, foged. 240.
Lundeherred. 118.
Lunge, Jørgen. 45.
Lungegården og dens gods. 219. 284.
Lutter am Barenberg. 132.
Lübek. 26. 341.
Lykke, Nils. 1.
Lyse kloster og dets gods. 71. 215. 263. 300.
Lyster. 263. 335.
Løjten. 50.
Lørenskoven. 49.
Løvenhjelm, Hans. 390.
Lågen. 343.
Madrid. 281.
Magnus(Erikssøn?), konge. 213.
Magnus Lagabøter. 46.
Malmis, se: Kola.
Mandals len. 113. 147. 150. 258.
Mariekirken i Oslo og dens provsti. 47 flg. 49. 114. 138. 159. 361 flg. 388.
Marker. 115 flg. 159. 331.
Marschalk, Joh. Fredr. 354. 389 flg.
— Sofie Dorotea. 377.
Marselis, Selio. 369.
Marstrand. 116. 133. 138. 311. 327. 332 flg. 376.
Marsvin, Helvig. 53.
Mats Mørkholt, foged. 146 flg.
— Rytter. 76—78.
Mattis Hanssøn. 224.
Mel. 385.
Melhus. 241.
Meraker og Merakerfjeld. 37. 41.
Mette Huseby. 148 flg.
— Lauritsdatter. 140 flg.
Mikkel Hanssøn, lagmand. 193. 195.
— Løbdal. 63.
Milde. 215.
Mo skov. 119.
Modum. 112. 117. 119—121. 164. 166.
Mogens Olafssøn. 64.
— Olssøn. 215.
— Pederssøn, prest i Onsø. 385.

Moland. 165.
Molde. 227.
Monteith, Robert. 276.
Mork sag i Hurum. 111.
Morland. 168. 305. 324.
Morskoven. 164.
Moss. 160. 167. 184. 369. 386.
Mossedal. 361.
Mosviken. 236.
Mouatt, Aksel. 369. 385.
Munk, Ludvig. 235. 315.
Munkeliv og dets gods. 71. 216. 263.
Munthe, Ludvig, biskop. 331 flg.
Museland. 213.
Mønnichhaven, Johan. 40—44. 313.
Namdalen. 205. 222—235. 299. 315.
Nannestad. 49.
Napper. 165.
Nedenæs len. 113. 150. 175. 182. 189.
Nederlandene og Nederlændere. 14. 26. 40. 186. 188. 288. 292 —299. 316. 320. 335 flg. 341. 345. 371.
Nettelhorst, Evert. 349.
— Gerlof. 26. 105. 129. 138. 141. 385 flg. 389.
Nils Hanssøn. 98 flg.
— Hanssøn, lagmand i Kristiania. 332.
— Mikkelssøn, sorenskriver. 225.
— Nilssøn. 95 flg.
— Pederssøn, foged. 218. 220. 225.
— tolder, slotsskriver. 105.
Nitedalen. 51.
Nonneseter i Oslo og dets len. 48—56. 58. 67. 114. 207. 263. 335. 362.
Norbagger, se: Norge.
Norderhof. 49. 51.
Nordfarer. 184. 254. 290. 298.
Nordfjord. 176. 178 flg. 181. 221. 262 flg. 270 flg. 272. 301. 321.
Nordhordland. 175. 179. 182. 216. 262. 266. 271. 311. 315. 321.
Nordland. 9. 12 flg. 18. 34—36. 42. 70. 74. 129. 159. 191. 199. 210. 232. 248. 254. 291. 299. 305. 315. 322 flg. 344. 383.
Nordmøre. 40. 174. 183. 186—189. 206. 227 flg. 312 flg. 314 flg. 384.
Nordnæs i Bergen. 338.
Nordsøen. 278. 280.
Nordtyskland. 341.
Norge og Normænd. 11—15. 33. 35. 44 flg. 46. 123. 125. 128 flg. 135. 137. 140 flg. 142 flg. 155. 171. 185. 195. 199—203. 249. 254 flg. 261. 277. 279. 289. 292. 302. 315 flg. 323 flg. 326. 334. 337. 344 flg. 346 flg. 353 flg. 355. 357 flg. 359. 363—366. 369 flg. 373—375. 377. 379 flg. 388—390.
Numedalen. 113. 138. 164.
Nykommere. 294—299. 304. 333. 335.
Nürnberg, Sebastian Heussler von, major. 139.
Nærø. 172—174. 177. 180. 186. 232.
Næs i Hallingdal. 49.
— på Hedemarken. 243.
— på Romerike. 49. 51.
— på Ørlandet. 381—383.
Næsodden. 49.
Odalen. 51.
Odden. 187.
Oddevald. 116. 138. 332 flg. 376.
Offenberg, Frederik von. 390.
Olaf Arnessøn. 66.
— Halvorssøn. 64.
Oldenburg. 340 flg.
Ole Fritsel, sergeant. 345.
Oluf Boessøn, biskop. 331.
— Jakobssøn (sorte Oluf), foged. 229.
— Sogge. 224.
Onarejm. 284.
Onsø len og prestegæld. 49—54. 67. 83. 101. 104. 107. 114. 159. 207. 263. 274. 301. 346. 361 flg. 364. 374. 378. 385 flg.
Opdal. 241 flg. 245. 320.
Oplandene. 255.
Orkedalen. 238—240. 257. 383.
Orknøerne. 276.
Orning, Erik. 370.
Os ved Halden. 389.

Os skibrede. 215.
Oslo. 18. 48 flg. 50 flg. 54. 56 —58. 67. 83. 105 flg. 121. 128. 151. 166. 194. 362. 386.
— (og Hamars) stift. 126. 151. 308. 333.
Ostindisk kompagni. 167—169. 283—285.
Ottersbo. 380.
Overhalvden. 186. 232 flg. 239.
Padua. 155 flg.
Papenhejm, Aleksander Rabe von. 26. 83. 169.
Parsberg, Oluf. 138. 170. 186. 216. 224. 227. 234. 238. 257. 270. 309 flg. 312. 318. 320. 323. 337. 354. 389.
Paschasius, Nicolaus, se: Påske, Nils.
Peder Alfssøn, lagmand. 151—153. 243 flg. 246. 257 flg. 332. 381.
— „Giedeschier.“ 213.
— Hanssøn, tolder. 275.
— Iverssøn, se: Jernskæg.
— Jenssøn, kirkeværge. 223.
— Knutssøn. 287.
— Lauritssøn, foged. 186. 205. 239.
— Matssøn, kannik. 151.
— Olafssøn på For. 64.
— Pederssøn, byskriver. 80.
— Pederssøn, kaptejn. 345.
— Alborg, herr, prest. 271.
Peter Villumssøn, skipper. 282 flg.
Pomern. 140. 142.
Pors, Sti. 216.
Povel Knutssøn, borgermester. 190. 213. 341.
— Lauritssøn, byfoged. 79.
— Lauritssøn, slotsfoged. 106.
Prip, Iver. 349.
Påske, Nils, biskop. 95. 192. 272.
Rakkestad. 50. 320. 323. 361. 364.
Rantzow, Henrik. 374.
Ranum. 233.
Rasch, Jakob, foged. 270.
— Maurits. 109.
Rasmus Lauritssøn, 192. 224. 272.
— Salomonssøn. 221.
Ravn, Peder. 212 flg. 295. 297 flg. 300. 304. 321. 338 flg.
Refsund. 32.
Reichwein, Georg von. 271. 280. 343.
Rejns kloster og dets gods. 20 —24. 49. 51 flg. 231 flg. 237 flg. 263. 336.
Rennebu. 383.
Rennesø. 213.
Resen, Hans. 92—94. 282.
Rhodius, Ambrosius. 78. 363. 377.
Ribe. 340.
Ridsen. 231 flg. 383.
Rikard Olafssøn. 66.
Ringerike. 117. 119—121. 164 —166.
Ringsaker. 388.
Rise i Opdal. 242.
Robygdelaget. 150. 174. 260.
Roeskilde. 305.
Romedal. 49.
Romerike (Øvre og Nedre). 122. 164.
Romsdalen. 40. 223—227. 313 —315. 384.
Rosengedde, Fin Nilssøn. 129.
Rosenkrans, adelig familie. 129. 218.
— Byrge. 370. 390.
— Holger. 92—94.
— Karsten. 129.
— Palle. 43. 147. 297 flg. 304. 342.
Rosenskøld, Gabriel. 389.
Rosensparre, Oluf. 99.
Rosenvinge, Sten Villemssøn. 103. 129. 161. 166. 342. 349.
Rostock. 2 flg.
Rotterdam. 155.
Roy, Gabriel de, spansk resident. 281.
Rus, Laurits, borgermester. 342.
Rusland og Russer. 10 flg. 13 —15. 35.
Ryfylke. 339 flg. 342.
Rygen. 140.
Rygge. 50 flg. 386.
Rytteraker. 119.
Rød. 119.
Røken. 49. 51. 111.
Rømer, Ingerd Ottesdatter. 1.
Røst. 383.
Råde. 49. 53. 386.
Salten. 10. 13.

Sand i Ryfylke. 190.
— i Senjen. 234.
Sande herregård. 19. 156. 358. 362. 371—373. 378. 386 flg.
— i Tønsberg len. 49.
Sander Janssøn. 287.
Sannerup. 367.
Sarpen. 164. 375.
Saur, Abraham. 89.
Scavenius, professor. 7.
Schønnebøll, adelig familie. 383.
— Fredr. Henr. 383.
— Hans. 383 flg.
— Manderup. 366. 370.
Sehested, Hannibal. 281. 345—349. 351—361. 363—365. 367 flg. 387 flg. 389.
— Kristian. 365.
Selbu. 383.
Senjen. 172—174. 233 flg.
Severin Pederssøn, borgermester. 332. 341 flg. 346.
Sevold Dal. 65.
Sigdal. 49. 112. 121. 173. 179. 181.
Simon Nilssøn, foged. 188. 218.
Singsås. 240 flg.
Skabo, Klaus, læsemester i Stavanger. 166.
Skade, Ove. 390.
Skafse. 165.
Skagerak. 40.
Skaktavl, Torben Torbenssøn, lagmand. 129.
Skanderborg. 10. 14. 18.
Skeberg. 49 flg. 102. 104. 114. 116.
Skedsmo. 49. 387.
Skeel, Albert. 99.
— Kristen. 371. 374.
Skelderup, biskop. 125. 333.
Ski. 49.
— i Viken. 49.
Skien. 57. 90 flg. 108. 118. 138. 147. 158. 165. 194. 209—211. 332 flg. 348. 376.
Skive, Jens, foged, senere rådmand. 214. 272.
Skogn. 102. 383.
Skotland og Skotter. 40. 277 flg. 341.
Skotser. 294—299.
Skrevand. 119.
Skridshol. 388.
Skøren. 109. 180 flg. 314. 316. 381. 383.
Slagen. 49.
Slemdal. 113.
Slesvig. 210.
Smålenene. 138. 160. 331. 354.
Snåsen. 37. 189. 201. 234. 237.
„Soffue“ Aslakssøn. 61.
Sofie Amalie, Frederik IIIs dronning. 389.
— Hedevig, grevinde af Braunschweig. 192.
Sogge. 224.
Sogn. 173. 175 flg. 178. 188. 190 flg. 217 flg. 219. 262. 268. 272. 301.
Sortland. 190. 321.
Sorø. 155.
Spanien. 277—279. 281.
Sparre, Jens. 127. 132 flg. 138. 143.
Sperling, Otto. 153—158. 170. 217.
Spitsbergen. 292.
Spranger, Mikkel. 74.
— Morten. 74. 78.
Spydeberg. 49. 114.
Stabel, Laurits Bastianssøn, foged. 235. 237.
Stade. 341.
Stadsbygden. 231 flg.
Stange. 49.
Statlandet. 221.
Staur, Jørgen Henrikssøn, lagmand. 209. 382 flg.
Stavanger by og len. 69. 102. 113 flg. 126. 138. 153. 159—169. 183. 191. 193. 207 flg. 209. 211—214. 264. 273. 288. 308. 330—333. 337—343. 345. 352. 356. 361 flg. 368. 376. 385.
— stift. 126. 134. 151. 308. 333.
Stege, Latzerus von, kaptejn. 139.
Stene i Værdalen. 238 flg.
Stephanius, Johannes. 9.
Sterck, Kristen, foged. 146 flg. 258.
Stockfleth, Hans Eggertssøn, borgermester. 363.
— Henning, biskop. 374.
Stockholm. 372.

Storbritannien og Irland. 26. 277.
Stordøen. 271 flg.
Storem. 118.
Storfosen. 110. 163. 319. 377. 382.
Strandgaden i Bergen 338.
Strinden. 238. 383.
Struengen. 386.
Stryns skibrede. 221.
Størdalen. 44. 102. 237. 257. 383.
Støren. 18. 240 flg.
Subdal. 118.
Suledal. 190. 213.
Sund. 272.
Sunddalen. 186.
„Sunde Hauge" skov. 119.
Svane, ærkebiskop. 7.
Sveen sogn. 308.
Svennen fos. 121.
Sverige og Svensker. 9—15. 24. 33 flg. 35. 37. 41. 44. 74. 83. 239. 320. 325. 345. 354 flg. 377.
Svinesund. 184. 313. 325.
Søfren Bondessøn, slotsskriver, senere foged. 34. 216.
— Rasmussøn, byfoged. 184.
— Søfrenssøn, borgermester. 68—79. 276.
— Troelssøn. 85.
Søndfjord. 173—175. 177 flg. 179 flg. 183. 218—221. 262. 264. 272.
Søndhordland. 172 flg. 176. 178 flg. 189. 191. 194. 216. 262. 308.
Søndmøre. 40. 173. 175. 178. 182. 184 flg. 189. 221—223. 262 flg. 270 flg. 272. 301. 312.
Sørbø. 213.
Sørum. 51. 111.
Sørøen. 383 flg.
Tarven. 380.
Telemarken. 122. 151. 164. 174. 211. 260. 321. 331.
Teofilus, prest. 185.
— fra Telemarken. 65.
Terkel Jenssøn. 371.
Thott, Birgitte, frue. 209.
— Frederik. 389.
— Henrik. 270. 290 flg. 297. 330 flg. 338 flg. 344—346.
Thott, Margrete, frue. 9. 19. 209. 229. 317. 382.
— Peder. 322.
— Tage. 44. 102. 131 flg. 235. 238. 352.
Tjeldsund. 35.
Tjømø. 117.
Tofte i Gudbrandsdalen. 242.
Tomas Jenssøn, lagmand. 147. 205. 210.
— Laugessøn, prest. 49.
Tomskilen. 53.
Tomter sogn. 50.
Tord Tollefssøn. 63.
Tordenstjerne, Jon Audenssøn. 129. 334.
Torger Hanssøn. 134.
Torp. 386.
Torsnæs. 50 flg. 102. 104.
Toten. 51.
Trankebar. 169. 283.
Trediveårskrigen. 92. 132.
Tresfjords skibrede. 224.
Trolle, Nils. 374—376.
Tromsø len. 172. flg. 190. 201. 232.
Trondhjems by, gård og len. 26—33. 36. 38—41. 45 flg. 104. 108 flg. 131. 134. 137 flg. 156 flg. 159. 169 flg. 181. 190 flg. 193. 199. 217. 229—243. 248. 254 flg. 257. 288. 308—318. 322. 327. 332 flg. 336 flg. 344. 352. 376.
— stift. 126. 140.
Trondhjemsfjorden. 40.
Trugels Nilssøn. 49. 363.
Trænen. 232.
Trøkstad. 49.
Trøndelagen. 9. 18. 33. 37. 54. 206. 241. 257. 313. 318. 371. 377 flg.
Tune. 49. 116. 170. 331. 386.
Tuterøens kloster og dets gods. 20—23.
Tydalen. 27.
Tysfjorden. 35.
Tyskland. 89. 132. 346.
Tøjen. 261. 286. 387.
Tøndel gård. 229. 377. 382 flg.
Tønder, Kristofer. 312. 385.
Tønningen. 340.

Tønsberg by og len. 57. 60. 113 flg. 117. 130. 133. 138. 159. 184. 262. 332 flg. 341. 372. 376.
Ulefos. 118.
Ulfeld, Jakob. 146 flg. 167.
— Korfits. 158. 388 flg.
— Kristofer. 108. 171. 319. 344. 371.
— Mogens. 45.
Ulfsten skibrede. 222.
Ullensaker. 49. 51.
Undersåker. 32.
Urne, Ejler. 113. 143. 150.
— Knut. 69 flg. 74. 77. 79.
— Kristofer. 92. 112. 141. 144. 152. 157—159. 161. 166 flg. 171. 192. 194. 210. 244. 248. 251—256. 259. 302. 319. 323. 329—331. 337. 344. flg. 358. 367.
Urskoug. 51.
Urup gård. 371.
— adelig familie. 383.
— Aksel. 374.
Utstejnkloster og dets len. 212 flg.
Vadsø. 12.
Valde. 385.
Valdres. 151. 157. 308.
Vang på Hedemarken. 49.
— i Valdres. 180. 320.
Vardø. 34.
Vardøhus slot og len. (Jvfr. Finmarken). 10 flg. 12 flg. 34 flg. 159. 292 flg. 344.
Vatnefjord. 383.
Veden gård. 387.
Vedø. 223.
Vegen. 119.
Wegener, Tomas, biskop. 212. 331.
Vejen. 187.
Veme skibrede. 114. 169 flg.
Vermund Ejnarssøn. 62.
Vestby. 49.
Vesterhavet. 13.
Westhovius, Willichius. 375.
Vesterålen. 190. 201. 321.
Vestfjerdingen i Onsø. 53.
Vestindien. 341.
Vestmannø. 123.
Widau, Johan. foged. 146—149. 193.
Viken. 51. 110. 134. 145. 194.
Viksfos. 121.
Viks gods. 20—23.
Wilchen, Povel, foged. 169.
Vilken Tormodssøn, borgermester. 73. 80.
Villum Peterssøn. 283.
Vincentius Sigvardinus. 2 flg.
Vind, Iver. 148—151. 256. 358.
Vinger. 50.
Vodin. 386.
Worm, Ole. 362.
Vrang, Ditlev, foged. 213 flg.
Vrålid. 118 flg.
Vær. 118 flg. 165.
Værdalen. 102.
Værne klosters len. 114. 331.
Værø. 383.
Våge. 320.
Vågsbunden i Bergen. 305 flg.
Våler i Tønsberg len. 49.
Wittenberg. 3.
Yarmouth. 340.
Ydsæt i Holtålen. 241.
Ytrefjerdingen i Onsø. 53.
Ytterøen. 236.
Zakarias, herr, prest. 224.
Øjer. 50.
Øksnæs. 190. 321.
Øresund. 323. 371.
Øresundstolden. 12.
Ørlandet. 109. 180 flg. 229—231. 310. 381.
Ørskoug. 223.
Ørud. 119.
Østerdalen. 163. 166.
Østlandet. 211. 323. 341.
Østråt. 1. 19. 54. 101. 103. 110. 228—230. 232 flg. 271. 319. 377. 380 flg. 390.
Øvrefjerdingen i Onsø. 53.
Øvre skov. 119.
Øvren. 119.
Åbygde skibrede. 116. 170. 331.
Åfjerdingen i Onsø. 53. 114.
Åfjord. 381—383.
Åmots hængsel. 121.
Ås. 49 flg.
Åsulf Aslakssøn. 61.

SAGREGISTER.

Adel, dansk. 5 flg. 7. 57. 255.
— norsk. 15—18. 19 flg. 48. 55. 57. 129. 143—146. 158. 203. 207 flg. 225. 235. 324—330. 332. 334 flg. 337. 348—353. 359 flg. 366. 368—373. 376. 379—381. 387 flg.
Administration. 48. 185—189. 197—202. 205 flg. 212—219. 222 flg. 226. 229. 231. 235. 239 flg. 245—255. 259—276. 299—302. 346 flg. 373.
Afnehmere, jvfr.: Faktorer. 291.
Akcise, se: Sise.
Almenninger. 236.
— i købstæderne. 73 flg. 191.
Almue, den norske og dens karakter. 40. 60—66. 146—149. 206. 216. 239. 245. 250 flg. 265—269. 320 flg. 323. 354. 364.
Anrittgeld. 124. 126 flg.
Apoteker. 361. 369.
Appel. 193—195. 304.
Arbejde til kronens slotte eller embedsgårde, og arbejdspenge. 15 flg. 21. 45. 50. 55 flg. 179. 201 flg. 212 flg. 215 flg. 218 flg. 225. 231 flg. 239 flg. 250. 254. 266. 320. 328 flg. 334. 388.
Arkebuserer. 344. 349.
Arrest. 190 flg. 227.
Artilleri. 27. 31.
Arv. (Jvfr: Skifte). 71. 140—142. 204.
Arvefæste. 199. 308.
Arvekøb. 71. 192. 194. 201.
Arveret til den norske krone. 365.
Arvetal. 88. 100. 337.
Avlsgårde. 266. 300 flg. 221. 326. 334—336. 380. 385 flg. 388.
Begravelser. 49. 251.
Bergordning. 353.
Bergverker. 113. 269. 320. 353. 388.
Beste mænd. 178. 223.
Biskopsgods, se navneregistret.
Blokhuse. 191.
Bondelodden. 236.
Borgermestere og råd. 43. 47. 74 flg. 76. 79 flg. 81 flg. 106. 274. 337.
Brudemænd. 65.
Brygger. 192. 305. 381.
Bryllupser. 19. 65. 105. 251.
Brændeved og brændepenge. 110. 115 flg. 317.
Bråter. 162. 362.
Byens bog i Bergen. 80.
Byfogder. 105—107. 184.
Bygningspenge. 213. 216. 235.
Bygsel. 21. 45. 51. 73 flg. 102. 177—179. 199. 216. 220. 223. 227. 240. 242. 248. 253. 257. 260. 263. 269. 301. 327 flg. 329. 339 flg. 363. 385.
Bymarker. 50.
Byskrivere. 80. 273.
Bøder (jvfr: Sigt og sagefald). 122. 245 flg. 359.

Bådsmænd. 45 flg. 150 flg.
Båndstager. 111. 115. 122.
Defensionsskibe. 135. 158—161. 172. 191. 248. 278 flg. 320.
Degnepenge. 192.
Delinkventer. 189.
Diplomer (fra Rejns kloster). 23.
Domkapitler. 49. 51. 271 flg. 361 flg.
Domme. 60 flg. 63 flg. 67. 74 flg. 79 flg. 81 flg. 91. 101. 106 flg. 108. 243 flg. 253. 260.
Drukkenskab. 306 flg.
Dyrtid. 233. 363.
Egeskove i Norge. 71. 101. 113. 192.
Embedsmænd og deres ansættelse, forhold o. s. v. 72. 91 flg. 105—107. 146—149. 169 flg. 193. 195. 197—202. 205—208. 211. 213—220. 222. 225 flg. 228—232. 235. 237—246. 272—275.
Faktorer. 285. 291. 297. 336.
Famulus hos lensherrerne. 273.
Filosofi. 93.
Fiskerier. 109 flg. 174. 178. 180 flg. 184. 187 flg. 190. 203 flg. 213. 230 flg. 308—319. 327. 369. 371. 381. 383.
Fisketiende. 308—319.
Fjerdingsinddeling. 53.
Flødning. 112 flg. 118 flg.
Flåden. 135. 163 flg. 280. 372.
Foderleje. 328 flg. 388.
Fodernød. 174.
Fodernødspenge. 250.
Fogder. 61. 63 flg. 67. 71. 107. 146—149. 185—189. 197—201. 205 flg. 245 flg. 249. 253 flg. 259. 266 flg. 269 flg. 273 flg. 346.
Fogedgårde. 186. 198. 216. 232. 235. 240. 254.
Fogedskæppe. 235. 240.
Fogedtønde. 251.
Fordringer, udestående. 71 flg.
Foring. 50. 117. 128. 179. 203.
Formyndervæsen. 44.
Fredtold. 263.
Friskurstere. 275 flg.
Friskyds, jvfr: Skydsfærd. 15. 299. 357 flg. 360. 366.
Fylkesting. 226. 321.
Fængsler. 80.
Fæsterøl. 105. 267.
Fæstninger og fæstningsarbejde 112. 191. 278—281. 335.
Førstekøb. 120. 122.
Gadehusmænd. 326.
Gader. 305 flg. 308.
Garnisoner. 130 flg.
Gravvers. 368. 374. 378.
Grundafståelser. 191. 305.
Grundleje. 50 flg. 73 flg. 317.
Grundlod. 109 flg.
Grænseskil. 224.
Grænsestridigheder. 44.
Gårdsbrug. 23 flg. 231 flg.
Gæstebud. 240.
Hals- og håndsret. 359.
Handel og handelskompagnier. 69. 167—169. 182—184. 191. 193 flg. 198. 212. 222 flg. 227. 283—292. 293—299. 306. 308 flg. 320 flg. 322 flg. 340 flg.
Harnisker. 41.
Havnevæsen. 191. 194. 306.
Helmingsfelag. 303.
Herredage, danske. 9. 24 flg. 42. 123. 128. 132. 147.
— norske. 45. 57—59. 68. 79. 90 flg. 99—109. 112. 114 flg. 131. 143. 147. 157. 170—202. 208. 212. 215. 225. 255—261. 263 flg. 283 flg. 285 flg. 304. 313. 319—323. 337 flg. 343—346. 357—361. 368—371. 374. 379.
Heste og hestehold, samt udførsel af heste fra Norge. 36. 103. 179. 341.
Hjemgave. 303.
Hospitaler. 49. 183 flg.
Husmænd. 236. 381 flg. 384.
Hvalfangst. 69. 71. 292 flg.
Hyldinger. 17. 33. 55. 365 flg. 373 flg.
Hær, ledings-. 26. 42.
— stående i Norge. 45 flg. 54. 123. 135—139. 241. 321. 343—346. 348 flg. 354. 357 flg.

Ildebrande. 305. 307 flg. 338. 362. 367.
Jagt. 241. 268 flg. 362.
Jordebøger. 49—51. 53. 127. 332. 382. 387 flg.
Jordegods, dets værdi i Norge i det 17de årh. og deraf flydende indtægter i penge, dets køb og salg. 21 flg. 50. 83. 208 flg. 363. 380—388.
Jordfundet gods. 353.
Jøder. 283.
Kancelli, det danske og dets embedsmænd. 3. 42. 66. 68. 72. 85. 100 flg. 367.
Kannikedømmer, som forleninger. 48 flg. 50 flg. 151 flg. 157. 329. 361 flg.
Kannikegæld. 264.
Kantsler, Danmarks riges. 48.
— Norges riges. 46—48. 58. 67 flg. 207 flg. 264 flg. 361. 373.
Kapere, se: Sørøvere.
Kapitels-takst. 201.
Kautioner. 275.
Kendelse. 217. 225.
Kirkegårde. 49.
Kirkekør. 223.
Kirker og deres gods. 118 flg. 122. 190. 201. 224. 230. 234. 236 flg. 308. 321. 381.
Klavecymbal. 154.
Klædedragt. 251.
Klostre, sekulariserede og deres jordegods. 20—24. 48—56. 58. 67. 71.
Knive, forbudne af Jens Bjelke. 268. jvfr. 63 flg.
Kobbevejde. 384.
Kommissariatshus. 361.
Kommissariatsvæsen. 345. 361. 368.
Kommissioner. 43—45. 70—83. 105—107. 110—123. 131 flg. 140—142. 146—151. 161—167. 205—244. 245—255. 259—261. 264 flg. 297—299. 304—308. 314. 338 flg. 342 flg. 366 flg.
Kompagnier, se: Handel.
Konfiskationer. 274. 289 flg.
Kongevalg. 363. 365.
Kongsdag. 58 flg. 60. 67. 87. 157. 207. 255. 264. 362.
Kongsgårde. 342.
Kontributioner, se: Skatter.
Konvojer. 275.
Kost og tæring. 321.
Krig. 24—46. 132 flg. 354 flg. 375—378.
Krohuse. 280. 307.
Krongods. 116. 118 flg. 139 flg. 143. 176. 366 flg.
Kyrasserer. 124. 126 flg. 344. 349.
Kværne. 381. 386 flg.
Købstæder i Norge og deres indre forhold. 68—82. 107. 182—184. 212. 230. 258. 283—299. 304—308. 320 flg. 322 flg. 332 flg. 336—341. 369. 376. 381.
Ladegårde. 334.
Ladesteder. 52 flg. 114. 121. 258.
Lagmænd. 43. 47. 60 flg. 63 flg. 67. 75. 79 flg. 81 flg. 90 flg. 100. 106. 152. 193—196. 226. 254. 260. 273. 304. 321. 337—339. 367.
Lagmandstold. 179. 226. 256 flg.
Lagting. 54. 132. 321.
Lagrettesmænd. 60 flg. 63. 67. 74. 80. 219. 248 flg. 250. 252—254. 260 flg.
Laksefiskeri. 190. 213. 220 flg. 343. 382.
Laksevarp. 173. 221. 327. 380—382. 384.
Landsforvisning. 44.
Landskiste. 333. 349. 357. 369.
Landskyld og dens forskellige species. 20—22. 45. 50 flg. 102 flg. 104. 125 flg. 139. 162. 177—179. 201 flg. 213—215. 217. 220. 222—224. 235 flg. 240. 257. 260 flg. 262 flg. 267. 356. 363. 380—382. 384—388.
Landskøb. 215. 218.
Landsleje. 12.
Landslod. 87. 109 flg. 308—319. 327. 329. 336. 356. 381 flg. 384.
Landssegl. 28. 44. 256.
Landsskrå. 44.
Landsting. 29.
Landsvist. 47. 58—67. 284.
Landvare eller landvaretold (land-

varða). 185. 188. 229. 232. 262. 383 flg.
Lastepenge. 191.
Laug. 275 flg. 322.
Leding og ledingspenge. 20—22. 46. 50. 53. 117. 128. 218 flg. 220. 225. 229 flg. 247. 252. 259 flg. 262 flg.
Ledingstakst, se: Takster.
Lejde. 106.
Lejlændinger. 45. 55 flg. 58. 163. 166. 177—179. 200. 212 flg. 215. 237. 260 flg. 309.
Lensvæsen. 20—24. 25. 38. 48—57. 67 flg. 83—85. 101—104. 166—170. 185—189. 197 201. 201. 205—208. 262—276. 299—302. 335 flg. 339—342. 353 flg. 361 flg. 373.
Literatur, norsk i det 17de årh. 3. 8 flg. 85—90. 92—97. 353 flg. 368.
Livsstraf. 80.
Lovbøger, se: Lovgivning.
Lovgivning og reformer i denne. 67. 90 flg. 100. 103. 193 flg. 255 flg. 302—304. 336 flg. 346—348. 360 flg. 367 flg. 379.
Lægevæsen. 151—158. 243.
Løn; fast for de norske embedsmænd. 249. 253. 259. 269.
— for majoren på Bergenhus. 280. 335.
Løsgængere. 279 flg.
Mageskifter. 101 flg. 105. 234. 300. 361.
Mand af huse. 32.
Markeskil. 253.
Mastetræer. 173 flg.
Matrikul. 252.
Matroser, se: Bådsmænd.
Medicin. 3. 389.
Mensalgods. 119. 122.
Monstrantser. 23.
Musik og musikalske instrumenter. 154.
Mæglere. 274.
Mønsterpladse for borgerne. 71.
Mål og vægt. 5. 117. 143. 213. 216. 218. 227. 260. 267. 294. 301. 316.
Mølleskyld. 381. 387.
Nathold og natholdspenge. 186. 238. 254.
Nyværingstold. 256 flg.
Næpedyrkning. 203.
Næpetiende. 203. 217.
Nævn. 253.
Nøter og notefiske. 23. 109.
Nådsens år. 193. 195 flg.
Odelsbønder. 45. 119 flg. 122. 221. 252.
Odelsgods og dets forbrydelse. 116. 118 flg. 200. 213. 215 flg. 221. 238. 252 flg. 259 flg.
Odelsløsning. 250.
Offerhold. 234.
Officersgårde. 46.
St. Olafs told. 203.
Ombudsmænd. 73. 344.
Ombudspenge. 179. 250.
Opgør af boer. 368.
Oprør. 216.
Overdådighed og bestemmelser imod denne. 251.
Oversvømmelser. 262.
Pantsættelse af krongods. 139 flg. 366. flg.
Papister. 3. 320.
Penge, rede, mangel på sådanne. 288 flg. 356.
Pilkesild. 313.
Prester. 185. 320—322.
— norske og danske i Jæmteland. 44.
Prestebord se: Mensalgods.
Prestevalg. 272.
Privilegier, se: Adel og Købstæder.
Prokuratorer. 307.
Prosodi. 3. 97.
Præbender, se: Kannikedømmer.
Præbende-pastorater. 190.
Recesser. 90. 100. 193 flg. 202. 255 flg. 304. 346—348. 367. 369.
Reformats, den trondhjemske. 321.
Regnskabsvæsen. 105—107. 166 flg.
Regulering af gader. 305. 308.
Residenter. 281. 371.
Restancer. 201.
Retsvidenskab. 85. 90. 100. 103. 302—304.
Retsvæsen. 48. 57—67. 70—82. 91. 105—107. 131 flg. 140—144. 189. 193—195. 197. 212. 215. 217. 219. 223. 226. 248 flg. 253 flg. 259—261. 267 flg. 307 flg. 321.

Retterbøder. 304.
Rettersting. 57. 233. 235.
Rigsråd, det danske. 5. 9 flg. 15. 24 flg. 35 flg. 48. 57. 69. 123 flg. 128. 368.
— det norske. 47.
—, det skotske. 276.
Rigssegl, norsk. 58.
Rostjeneste. 36. 45. 123—128. 325. 334. 344. 349. 351 flg. 357. 361.
Rostjeneste-takst. 126. 128 flg. 134. 325. 348.
Rumhelg. 251.
Rydningsvæsen. 161—166. 220. 326.
Sagbrug. 50. 83. 105. 111. 113. 120—122. 181. 221. 226 flg. 251. 324—326. 335. 386 flg.
Sagfogeder. 50. 56.
Sagleje. 50.
Salpeterlade. 179.
Sandemænd. 248. 253.
Serter. 76.
Sigt og sagefald. 20—22. 71. 184. 263. 269. 302. 339 flg. 359.
Sild. 257. 313. 340. 371.
Sise. 69 flg. 179. 191. 194. 229. 254. 359 flg. 366.
Skatter, 11—13. 25. 30 flg. 34 —36. 45. 50. 53 flg. 70. 128—131. 133—137. 140. 150 flg. 172—176. 180. 182. 192. 200 flg. 210 flg. 214. 217. 219. 221 flg. 224—227. 229. 233. 235 flg. 238 flg. 241 flg. 247. 251 flg. 254. 259—261. 264. 280. 299. 301. 321. 326. 329—335. 343. 348 flg. 352. 356. 358 flg. 363. 369 flg. 376. 381—384.
Skattefrihed for adelens gårde. 16. 144—146. 324. 326. 328 flg. 335. 359.
— hel eller halv som benådning. 44. 162. 241 flg.
Skibe og skibsfart. 52. 110. 112. 116 flg. 150 flg. 191. 203. 276—283. 340 flg.
Skifte. (Jvfr: Arv). 9. 19. 105. 201. 225. 228. 235. 382.
Skindere. 79.
Skoler og børneundervisning. 192. 258.
Skovgang. 248. 253.
Skovvæsen. 71 flg. 101. 110—123. 143. 160—167. 181. 192. 204. 224. 250. 299 flg. 302. 317. 325. 385.
Skvatmøller. 203.
Skyds og skydsfærd, transport af varer, o. s. v. 179—181. 201. 217. 219. 224. 230 flg. 234 flg. 237—239. 241 flg. 254 flg. 257. 265 flg. 299. 320. 348—351. 357 flg. 360. 366. 387.
Skydsregulativ. 266.
Skydsskifter. 201.
Skøttebåde. 13. 34 flg. 84.
Skåldrikning. 240.
Skårfisk. 226. 254.
Slagtekvæg. 266.
Slaveri. 281—283.
Slotsskrivere. 273.
Slotslov. 101. 105. 143 flg.
Småpokker. 81.
Snedkere. 184.
Soldater. 35. 37. 241.
Sorenskrivere. 67. 107. 248 —250. 253. 260. 266 flg. 273 flg.
Sorenskrivergårde. 260.
Spansk kappe. 267.
Spejdere. 239.
Sportler. 260 flg.
Stadsret. 337.
Statsindtægter. 262 flg. 339 flg. 356 flg.
Statslån. 139 flg. 176. 215. 217 flg. 229. 270 flg. 355.
Stiftslensmænd. 185. 201. 220. 224.
Stiftsskrivere. 272 flg.
Strandfogder. 230.
Stænder, de norske og deres møder. 132—137. 158 flg. 172. 210. 221. (253.) 329—335. 355—357. 365 flg. 369 flg. 372 flg. 375 flg.
Stævne af Nordfarer. 36. 336.
Stævnefald. 321.
Stævnevidner. 79.
Støvlehud. 186 flg. 200. 240.
Sygdomme. 54. 81. 242 flg. 259. 389.

Sædegårde, se: Adel.
Sædelighedsforhold. 306 flg.
Søboder. 317. 381.
Sømærker. 40.
Sørøvere. 155. 276—283. 329.
Takster for beregning af landskyld, leding, bygsel og rostjeneste. 46. 214. 242. 248. 253. 257. 260 flg. 325.
— for salg af trælast. 250.
Teologi. 93.
Tiende. 8. 12. 21. 102. 104. 109. 176 flg. 201. 203. 216—218. 222. 232 flg. 236. 238. 262 flg. 299. 308—319. 322. 324 flg. 339 flg. 356.
Tiendekande. 232.
Tiggeri. 251.
Tilgave. 303.
Ting. 223 flg. 226. 253. 260.
Tingbøger. 223. 254.
Tinghold. 219. 222. 235. 240.
Tingstuer. 219.
Tjærebrænding. 204. 299.
Tobak. 306 flg. 350. 356.
Toldere. 53. 274 flg. 341.
Toldskrivere. 53. 274 flg.
Toldvæsen. 52 flg. 68—70. 101. 103. 107. 114. 179. 230. 274 flg. 302. 320. 323. 328. 340 flg. 369.
Tomteleje. 50 flg.
Tranleveranse. 173.
Tredie års tage. 21. 45. 51. 177. 179. 200. 202. 213—215. 237 flg. 263. 269. 329. 339 flg.
Troskabsed. 33.
Trælasthandel. 191. 227. 250. 320.
Tømmerleverancer. 110—118. 121.
Tømmermænd. 85 flg.
Udliggere. 306.
Udråbere. 273.
Udskrivning. 150 flg. 173. 203. 226. 233 flg. 247. 251.
Udstykning af gårdene. 247.
Ugedagsbønder. 17. 143—146. 203. 359.
Underslæb. 105—107. 269 flg.
Urtebøger. 365 flg.
Uår. 242. 257. 264.
Vagt på fjeldene. 36 flg. 41.
Vand og brød, som straf. 267.
Vejvæsen. 181. 299.
Veter. 40.
Vidneprov. 61. 63 flg. 67. 81 flg.
Vinkældere. 69.
Visøre. 117.
Vrag. 339 flg.
Værger og Værgemål. 75. 101. 201.
Ægt. 45.
Ægteskabsløfter. 81.
Øl. 70. 227. 251.
Åsæde. 221. 238. 260.

TRYKFEJL, RETTELSER OG TILLÆG.

S. 7. I „de ældste danske arkivregistraturer“ I, 163—276 er trykt en af Jens Bjelke og Jens Mogenssøn i December 1606 optagen registratur over arkivet på Skanderborg.

- 23. De i noten omtalte gamle jordebøger for Rejn og Tuterøen ere i 1851 afgivne til rigsarkivet fra det danske gehejmearkiv.

- 54. Jens Bjelke var tilstede ved lagtinget i Oslo 24 Januar 1616.

- 76. Ordet „zert“ forklares vistnok bedst som en forvanskning af „charta;“ ved en udskåren zert forståes da en chirographus eller charta partita (smlgn. det sidste ords overgang til certeparti). Formen „cert“ forekommer i Norske magasin III, 69 og „udskårne certer“ i Norske samlinger (8vo) I, 259. I en udateret memorial fra Daniel Knoff [danske kancellis arkiv, pakke 167 — i det danske gehejmearkiv] omtales også „målecerter.“ Jvfr. Kristian IVs norske lov, købebalken, kap. XI og Osterson Vejles glossarium juridico-Danicum (udgaven af 1665) s. 812 flg.

- 81. l. 14 f. o. bergens, læs: Bergens.

- 92. l. 1 f. o. Kritsian, læs: Kristian.

- 92. l. 9 f. o. Anders, læs: Hans.

- 97. Her kan henvises til den prøve af Jens Bjelkes salmedigtning, som er trykt i Ny kirkehistoriske samlinger I, 564.

- 129. l. 10 f. o. rostjenetakst, læs: rostjeneste-takst.

- 137. I Liljenskjolds speculum boreale, II, 223 flg. [Thottske saml. 949 fol. på det kgl. bibl. i København] findes en befaling fra Jens Juel og Jens Bjelke til lensherrerne i Nordlands og Vardøhus len, dat. Akershus 18 Maj 1628, at de skulde have „god og flittig indseende med strandvagt og bål på de farligste steder at forordnes, som og blokhuse med stykker og tilbehørig besætning for indløbet af Vardøhus slot og andre fornødene steder der udi lenene at lade forfærdige og vedligeholde, og ellers tilholde almuen at holde sig færdig med deres gevær, om noget uformodentlig indfald skede.“

- 181. l. 10 f. o. besvarede, læs: besværede.

S. 189. l. 13 f. o. anførte, læs: omtalte.
- - l. 14 f. o. have vist, læs: vise.
- 197. l. 10 f. o. 2 Juli, læs: 29 Juli.
- 209. l. 16 f. n. Henvisningen til side 97 udgår.
- 262. l. 4 f. o. udgår: Forskellige mindre forretninger, som tilkom lensherrerne.
- - l. 7 f. n. Efter Nordhordland tilføjes: med Voss.
- 271. l. 11 f. n. Alborg, læs: Ålborg.
- 272. l. 13—14 f. o. canallario, læs: cancellario.
- 289. l. 1 f. n. 1633, læs: 1630.
- 356. 6 Juli 1645 og følgende dage sammentrådte i Kristiania, efter befaling fra statholderen, Jens Bjelke, lagmand Nils Hanssøn, borgermester Arent Hanssøn, rigens skriver Jakob Rasch og toldskriver i Kristiania, Jørgen Nilssøn før at rådslå om en takst for pantsættelse af kronens gods, „foruden som er resolveret tilforn." De fandt da, at det var bedst at blive ved, hvad der var bestemt i Jens Juels tid. Deres herom fattede beslutning, der er dateret 11 Juli 1645, blev in originali fremlagt under den bekendte sag mellem Nils Trolle og Jørgen Løvenklo. [Danske kancellis arkiv (Norske sager. no. 158, lit. A & B.) i det danske gehejmearkiv.]
- 358. En del af de ved herredagen i 1646 indgivne klager findes i rigsarkivet [statholderskabet — „landdistrikternes forhold," og i supplikations-protokol, no. 1, omfattende tiden fra 1 Maj 1642—1 Maj 1650].
- 365. Noten på denne side udgår og henføres til l. 4 f. n. side 364.
- 369. I noten kan tilføjes en henvisning til Meddelelser fra rigsarkivet, I, 118.
- 377. I et brev til Erik Krag, dat. Akershus 19 Juni 1658 (mellem Erik Kragş breve i det danske gehejmearkiv) ytrer Nils Trolle om Jens Bjelke, at „kantsleren er en gammel, udlevet mand."
- 383. l. 10 f. o. disse, læs: disse fjorde.
- 384. Af en meddelelse i „Morgenbladet" for 15 Oktober 1872 sees, at Jens Bjelke og Sofia Brockenhus i 1639 har foræret Vestnæs kirke i Romsdalen et krucifiks, prydet med hans eget våben (to horisontale bjelker) og hans hustrus (tre roser). Bogstaverne W. J. B. (o: velbyrdig Jens Bjelke) og W. F. S. B. (o: velbyrdig frue Sofia Brockenhus) minde om giverne.
- 385. Karine Bjelke var gift med den s. 284 omtalte Bertel Lauritssøn Hørby i dennes første ægteskab. Se Saml. til det norske folks sprog og historie, VI, 247.
- 395. Sidetallet er urigtig trykt: 295.